T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE RAMAZAN AYI

Yüksek Lisans Tezi

UĞUR DEMİR

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE RAMAZAN AYI

Yüksek Lisans Tezi

UĞUR DEMİR

Danışman: Doç. Dr. Hafize Şule ALBAYRAK

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Uğur DEMİR
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Programı	: Din Sosyolojisi Bilim Dalı
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Hafize Şule ALBAYRAK
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans –17/07/2020
Anahtar Kelimeler	:Toplumsal Değişim, Türk Modernleşmesi, Din, Cumhuriyet, Cumhuriyet Gazetesi, Ramazan Ayı

ÖZET

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE RAMAZAN AYI

Türk modernleşmesi sürecinde Cumhuriyet ile yaşanan toplumsal değişim ve değişimin dine olan etkisi üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Özellikle Cumhuriyetin ilk yılları Türkiye'de yaşanan modernleşmenin dine olan etkilerini anlamak açısından önemli bir tarihsel zaman olup çalışmada sosyo-politik değişimin toplumun dinsel yaşantısına nasıl etkileri olduğu ramazan ayı özelinde ele alınmıştır.

Çalışmamız; girişten sonra üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümü; araştırmanın konusu ve amacı, metodu, literatür ve araştırmanın önemi ile ilgili bilgileri içermektedir. Araştırmamızın ramazan ve sosyal hayat arasındaki ilişkinin ele alındığı, Osmanlı'da yaşanan ramazanların konu edinildiği ve ramazan sosyolojisinin yapıldığı bölüm ilk kısmı oluşturmaktadır. İkinci bölüm ise toplumsal değişim ve modernleşme kavramları temelinde araştırmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulduğu bölümüdür. Üçüncü bölümde ise Cumhuriyet gazetesinin 1930-1980 yılları arasında yayınladığı ramazan haberleri ve köşe yazıları üzerinden içerik analizi yapılmış, elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuç kısmı elde edilen bulguların değerlendirildiği, araştırma sorularının cevaplandığı ve yapılacak yeni araştırmalar için önerilerin bulunduğu bölümdür.

ABSTRACT

Social change with the establishment of the Turkish Republic in the process of Turkish modernization and the influence of the social change on religion is an important issue that should be emphasized. The first years of the Turkish Republic, especially, are considered as an important historical time in terms of understanding the effects of modernization of Turkey on religion and how socio-political changes affected the religious life of the community was discussed in terms of Ramadan.

My study; consists of three parts besides the introduction and the conclusion. The introduction part includes information about the subject, the aim and the importance of the research, as well as the method, literature review and the research questions. The first part of the study I discuss the relationship between Ramadan and social life, thus offer a sociological perspective to ramadan. In addition, in this part I illustrate Ramadan customs in Turkish culture from time of Ottoman Empire to modern Turkey. In the second part, I introduce the conceptual frame of my research which was constructed on the basis of the concepts of social change and modernization. In the third part the research, I conduct content analysis over Ramadan news published in Cumhuriyet Newspaper between the years of 1930-1980, and the findings were analyzed. Lastly, I evaluate the findings of the research and offer my suggestions for further research.

Keywords: Social Change, Modernization, Turkish Modernization, Religion, Turkish Republic, Cumhuriyet Newspaper, Ramadan

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET **iii**
ABSTRACT **iv**
İÇİNDEKİLER **v**
GRAFİKLER LİSTESİ **vii**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ **viii**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Konu, Amaç ve Araştırma Soruları ... 1
1.2. Önem ... 3
1.3. Metod ... 4
1.4. Literatür ... 6
1.5. Sınırlılıklar ... 8
2. RAMAZAN VE SOSYAL HAYAT **9**
2.1. İslam'da Ramazan Ayı ve Oruç ... 9
2.2. Ramazan Sosyolojisi ... 13
2.2.1. Bir Sosyal Dayanışma Aracı Olarak Oruç, Fıtr Sadakası ve Zekât ... 13
2.2.2. Din, Sosyalleşme Süreci ve Ramazan Ayı ... 14
2.3. Osmanlı'da Ramazan ... 17
2.3.1. Ramazan Eğlenceleri ... 25
3. TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE MODERNLEŞME **29**
3.1. Değişim Nedir? ... 29
3.2. Toplumsal Değişim Nedir? ... 31
3.3. Toplumsal Değişime Etki Eden Faktörler ... 34
3.3.1. Coğrafya ... 35
3.3.2. Demografya ... 37
3.3.3. Bilim, Sanayi ve Teknoloji ... 38
3.3.4. Kültürel Faktörler ... 40
3.3.5.Karizmatik Lider Faktörü ... 41
3.3.6.Diğer Faktörler ... 43
3.4. Toplumsal Değişim Kuramları ... 43
3.4.1. Büyük Boy Kuramlar ... 44
3.4.1.1. Organizmacı Kuramlar ... 45
3.4.1.2. Diyalektik Kuramlar ... 47
3.4.1.3. Evrimci Modeller ... 49
3.4.2. Orta Boy Kuramlar ... 52
3.4.2.1. Yapısal- İşlevsel Kuram ... 53
3.4.2.2. Çatışmacı Kuramlar ... 54
3.4.3. Küçük Boy Kuramlar ... 55
3.5. Toplumsal Değişim ve Din İlişkisi ... 56
3.5.1. Değişmeyi Engelleyici Faktör Olarak Din ... 57
3.5.2. Değişmeyi Başlatıcı ve Hızlandırıcı Etken Olarak Din ... 59
3.5.3. Değişim Sürecinde Din-Toplum ilişkisi ... 62
3.6. Toplumsal Değişim ve Türk Modernleşmesi ... 64
3.6.1. Modernleşmenin Din ve Kültür Üzerindeki Etkileri ... 67
3.6.2. Türk Modernleşmesi ve Din ... 73

4. 1930-1980 YILLARI ARASI CUMHURİYET GAZETESİNDE YAYINLANAN RAMAZAN HABERLERİ VE KÖŞE YAZILARININ İÇERİK ANALİZİ 82
4.1. Araştırmanın Yöntemi ... 82
4.1.1. Araştırma'da Kullanılan Yöntem ve Teknikler ... 82
4.1.2. Evren ve Örneklem Seçimi ... 83
4.1.3. Verilerin Toplanması, Sınıflanması ve Analizi ... 84
4.2. Medya, Toplum İlişkileri ve Cumhuriyet Gazetesi ... 85
4.3. 1930-1980 Yılları Arasında Cumhuriyet Gazetesinde Ramazan ile İlgili Yayınlanan Haberlerin ve Köşe Yazıların Konularına Göre Sayısal Analizi ... 89
4.4. Ramazan'da Siyaset, Devlet ve Dini Hayat ... 94
4.5. Ramazan Geceleri, Eğlenceleri ve Etkinlikleri ... 125
4.6. Ramazan Hazırlıkları ... 155
4.7. Ramazan'da Din ve Toplum ... 179
4.8. Ramazan'da Reklam ve İlanlar ... 198
4.9. Ramazan Bayramı ... 210
4.10. Bayram Tebrikleri ... 223
4.11. Ramazan Ayında Ekonomik Hayat ... 230
4.12. Ramazan Ayında Yardımlaşma, Zekât ve Fitre ... 238
5. SONUÇ 248
5.1. Öneriler ... 253
KAYNAKLAR 255

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 1: 1930-1980 Yılları Cumhuriyet Gazetesi Ramazan Haberleri ve Köşe Yazıları Konu Dağılımı 89

Grafik 2: 1930-1980 Yılları Cumhuriyet Gazetesi Ramazan Haberlerinin ve Köşe Yazıların Yüzdesel Dağılımı 90

Grafik 3: 1930-1980 Yılları Arası Cumhuriyet Gazetesi Yıllara Göre Ramazan Haber ve Köşe Yazısı Sayı Dağılımı 92

Grafik 4: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan'da Siyaset, Devlet ve Dini Hayat Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Dağılımı 94

Grafik 5: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Eğlenceleri ve Etkinlikleri Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Dağılımı . 125

Grafik 6: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Hazırlıkları Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı..... 155

Grafik 7: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan'da Din ve Toplum Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı 179

Grafik 8: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Reklam ve İlanlar Konulu Haberlerin Yıllara Göre Sayısal Dağılımı 198

Grafik 9: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Reklam ve İlanların Konularına Göre Sayısal Dağılımı 199

Grafik 10: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Bayramı Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı..... 210

Grafik 11: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Bayramı Tebrikleri Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı 223

Grafik 12: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Ayında Ekonomi Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı 230

Grafik 13: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazanda Yardımlaşma Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı 238

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Sayfa No

Fotoğraf 1: Cumhuriyet Gazetesi 23.01.1932 96

Fotoğraf 2: Cumhuriyet Gazetesi 23.01.1932 97

Fotoğraf 3: Cumhuriyet Gazetesi 25.01.1932 97

Fotoğraf 4: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1932 99

Fotoğraf 5: Cumhuriyet Gazetesi 04.02.1932 100

Fotoğraf 6: Cumhuriyet Gazetesi 04.02.1932 101

Fotoğraf 7: Cumhuriyet Gazetesi 06.02.1932 102

Fotoğraf 8: Cumhuriyet Gazetesi 06.02.1932 103

Fotoğraf 9: Cumhuriyet Gazetesi 20.12.1932 104

Fotoğraf 10: Cumhuriyet Gazetesi 14.02.1933 104

Fotoğraf 11: Cumhuriyet Gazetesi 08.11.1934 105

Fotoğraf 12: Cumhuriyet Gazetesi 07.11.1937 106

Fotoğraf 13: Cumhuriyet Gazetesi 05.06.1952 107

Fotoğraf 14: Cumhuriyet Gazetesi 12.04.1958 108

Fotoğraf 15: Cumhuriyet Gazetesi 13.03.1959 109

Fotoğraf 16: Cumhuriyet Gazetesi 13.03.1959 110

Fotoğraf 17: Cumhuriyet Gazetesi 01.05.1959 111

Fotoğraf 18: Cumhuriyet Gazetesi 14.06.1959 112

Fotoğraf 19: Cumhuriyet Gazetesi 14.06.1959 112

Fotoğraf 20: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1964 113

Fotoğraf 21: Cumhuriyet Gazetesi 18.02.1968 114

Fotoğraf 22: Cumhuriyet Gazetesi 11.09.1968 114

Fotoğraf 23: Cumhuriyet Gazetesi 24.11.1968 115

Fotoğraf 24: Cumhuriyet Gazetesi 01.12.1969 116

Fotoğraf 25: Cumhuriyet Gazetesi 07.10.1971 117
Fotoğraf 26: Cumhuriyet Gazetesi 16.09.1973 117
Fotoğraf 27: Cumhuriyet Gazetesi 04.10.1973 118
Fotoğraf 28: Cumhuriyet Gazetesi 06.10.1973 119
Fotoğraf 29: Cumhuriyet Gazetesi 06.10.1974 120
Fotoğraf 30: Cumhuriyet Gazetesi 06.09.1975 121
Fotoğraf 31: Cumhuriyet Gazetesi 17.08.1976 122
Fotoğraf 32: Cumhuriyet Gazetesi 05.09.1976 122
Fotoğraf 33: Cumhuriyet Gazetesi 19.09.1976 123
Fotoğraf 34: Cumhuriyet Gazetesi 25.08.1977 123
Fotoğraf 35: Cumhuriyet Gazetesi 29.08.1978 124
Fotoğraf 36: Cumhuriyet Gazetesi 01.02.1930 126
Fotoğraf 37: Cumhuriyet Gazetesi 15.02.1930 128
Fotoğraf 38: Cumhuriyet Gazetesi 24.01.1931 128
Fotoğraf 39: Cumhuriyet Gazetesi 16.01.1932 129
Fotoğraf 40: Cumhuriyet Gazetesi 06.01.1933 130
Fotoğraf 41: Cumhuriyet Gazetesi 05.11.1937 131
Fotoğraf 42: Cumhuriyet Gazetesi 25.11.1937 132
Fotoğraf 43: Cumhuriyet Gazetesi 10.17.1939 133
Fotoğraf 44: Cumhuriyet Gazetesi 22.10.1939 133
Fotoğraf 45: Cumhuriyet Gazetesi 28.09.1941 134
Fotoğraf 46: Cumhuriyet Gazetesi 21.04.1954 134
Fotoğraf 47: Cumhuriyet Gazetesi 13.04.1957 135
Fotoğraf 48: Cumhuriyet Gazetesi 27.02.1960 136
Fotoğraf 49: Cumhuriyet Gazetesi 28.02.1960 137

Fotoğraf 50: Cumhuriyet Gazetesi 16.03.1960 138
Fotoğraf 51: Cumhuriyet Gazetesi 03.01.1963 139
Fotoğraf 52: Cumhuriyet Gazetesi 31.01.1963 140
Fotoğraf 53: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1964 141
Fotoğraf 54: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1964 142
Fotoğraf 55: Cumhuriyet Gazetesi 16.01.1965 143
Fotoğraf 56: Cumhuriyet Gazetesi 18.01.1965 144
Fotoğraf 57: Cumhuriyet Gazetesi 12.01.1966 144
Fotoğraf 58: Cumhuriyet Gazetesi 23.11.1969 145
Fotoğraf 59: Cumhuriyet Gazetesi 25.11.1970 146
Fotoğraf 60: Cumhuriyet Gazetesi 31.07.1973 147
Fotoğraf 61: Cumhuriyet Gazetesi 06.08.1973 147
Fotoğraf 62: Cumhuriyet Gazetesi 16.09.1974 148
Fotoğraf 63: Cumhuriyet Gazetesi 11.08.1975 148
Fotoğraf 64: Cumhuriyet Gazetesi 07.09.1975 149
Fotoğraf 65: Cumhuriyet Gazetesi 09.08.1976 150
Fotoğraf 66: Cumhuriyet Gazetesi 15.08.1977 150
Fotoğraf 67: Cumhuriyet Gazetesi 28.05.1979 151
Fotoğraf 68: Cumhuriyet Gazetesi 16.07.1979 152
Fotoğraf 69: Cumhuriyet Gazetesi 18.07.1979 153
Fotoğraf 70: Cumhuriyet Gazetesi 16.01.1930 156
Fotoğraf 71: Cumhuriyet Gazetesi 13.02.1930 157
Fotoğraf 72: Cumhuriyet Gazetesi 16.02.1930 158
Fotoğraf 73: Cumhuriyet Gazetesi 14.01.1931 159
Fotoğraf 74: Cumhuriyet Gazetesi 02.02.1931 159

Fotoğraf 75: Cumhuriyet Gazetesi 05.01.1932 160
Fotoğraf 76: Cumhuriyet Gazetesi 04.12.1934 161
Fotoğraf 77: Cumhuriyet Gazetesi 20.11.1935 162
Fotoğraf 78: Cumhuriyet Gazetesi 14.11.1936 162
Fotoğraf 79: Cumhuriyet Gazetesi 04.11.1937 163
Fotoğraf 80: Cumhuriyet Gazetesi 19.11.1937 164
Fotoğraf 81: Cumhuriyet Gazetesi 13.10.1939 165
Fotoğraf 82: Cumhuriyet Gazetesi 19.07.1947 165
Fotoğraf 83: Cumhuriyet Gazetesi 13.06.1950 166
Fotoğraf 84: Cumhuriyet Gazetesi 30.10.1951 167
Fotoğraf 85: Cumhuriyet Gazetesi 26.05.1952 168
Fotoğraf 86: Cumhuriyet Gazetesi 02.04.1957 169
Fotoğraf 87: Cumhuriyet Gazetesi 08.03.1959 169
Fotoğraf 88: Cumhuriyet Gazetesi 16.02.1962 170
Fotoğraf 89: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1965 170
Fotoğraf 90: Cumhuriyet Gazetesi 24.12.1965 171
Fotoğraf 91: Cumhuriyet Gazetesi 22.11.1968 172
Fotoğraf 92: Cumhuriyet Gazetesi 21.10.1971 173
Fotoğraf 93: Cumhuriyet Gazetesi 09.10.1972 173
Fotoğraf 94: Cumhuriyet Gazetesi 17.09.1974 174
Fotoğraf 95: Cumhuriyet Gazetesi 06.10.1974 175
Fotoğraf 96: Cumhuriyet Gazetesi 07.09.1975 176
Fotoğraf 97: Cumhuriyet Gazetesi 27.08.1976 177
Fotoğraf 98: Cumhuriyet Gazetesi 29.01.1980 178
Fotoğraf 99: Cumhuriyet Gazetesi 26.12.1931 180

Fotoğraf 100: Cumhuriyet Gazetesi 05.01.1933 180
Fotoğraf 101: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1934 181
Fotoğraf 102: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1934 182
Fotoğraf 103: Cumhuriyet Gazetesi 22.01.1936 182
Fotoğraf 104: Cumhuriyet Gazetesi 08.11.1934 183
Fotoğraf 105: Cumhuriyet Gazetesi 08.11.1934 184
Fotoğraf 106: Cumhuriyet Gazetesi 30.09.1939 185
Fotoğraf 107: Cumhuriyet Gazetesi 01.06.1954 186
Fotoğraf 108: Cumhuriyet Gazetesi 20.03.1962 186
Fotoğraf 109: Cumhuriyet Gazetesi 13.02.1963 187
Fotoğraf 110: Cumhuriyet Gazetesi 02.01.1965 187
Fotoğraf 111: Cumhuriyet Gazetesi 17.01.1965 188
Fotoğraf 112: Cumhuriyet Gazetesi 17.01.1965 189
Fotoğraf 113: Cumhuriyet Gazetesi 06.02.1965 190
Fotoğraf 114: Cumhuriyet Gazetesi 07.02.1965 191
Fotoğraf 115: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1966 191
Fotoğraf 116: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1966 191
Fotoğraf 117: Cumhuriyet Gazetesi 27.12.1966 192
Fotoğraf 118: Cumhuriyet Gazetesi 25.11.1968 193
Fotoğraf 119: Cumhuriyet Gazetesi 14.11.1969 194
Fotoğraf 120: Cumhuriyet Gazetesi 16.11.1969 194
Fotoğraf 121: Cumhuriyet Gazetesi 08.10.1972 195
Fotoğraf 122: Cumhuriyet Gazetesi 20.08.1978 196
Fotoğraf 123: Cumhuriyet Gazetesi 07.08.1979 197
Fotoğraf 124: Cumhuriyet Gazetesi 25.12.1932 199

Fotoğraf 125: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1933 200
Fotoğraf 126: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1933 200
Fotoğraf 127: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1963 201
Fotoğraf 128: Cumhuriyet Gazetesi 24.01.1965 201
Fotoğraf 129: Cumhuriyet Gazetesi 26.12.1965 202
Fotoğraf 130: Cumhuriyet Gazetesi 01.05.1955 202
Fotoğraf 131: Cumhuriyet Gazetesi 23.03.1958 203
Fotoğraf 132: Cumhuriyet Gazetesi 19.07.1947 204
Fotoğraf 133: Cumhuriyet Gazetesi 09.07.1948 204
Fotoğraf 134: Cumhuriyet Gazetesi 29.02.1960 205
Fotoğraf 135: Cumhuriyet Gazetesi 10.03.1960 206
Fotoğraf 136: Cumhuriyet Gazetesi 24.11.1968 206
Fotoğraf 137: Cumhuriyet Gazetesi 08.12.1969 207
Fotoğraf 138: Cumhuriyet Gazetesi 15.09.1972 208
Fotoğraf 139: Cumhuriyet Gazetesi 02.19.1977 209
Fotoğraf 140: Cumhuriyet Gazetesi 19.02.1931 210
Fotoğraf 141: Cumhuriyet Gazetesi 19.02.1931 211
Fotoğraf 142: Cumhuriyet Gazetesi *28.11.1933* 211
Fotoğraf 143: Cumhuriyet Gazetesi 23.02.1935 212
Fotoğraf 144: Cumhuriyet Gazetesi 26.02.1935 212
Fotoğraf 145: Cumhuriyet Gazetesi 26.02.1935 213
Fotoğraf 146: Cumhuriyet Gazetesi 26.02.1935 213
Fotoğraf 147: Cumhuriyet Gazetesi 30.10.1943 214
Fotoğraf 148: Cumhuriyet Gazetesi 30.10.1943 214
Fotoğraf 149: Cumhuriyet Gazetesi 27.05.1954 215

Fotoğraf 150: Cumhuriyet Gazetesi 21.04.1955 215
Fotoğraf 151: Cumhuriyet Gazetesi 04.03.1959 216
Fotoğraf 152: Cumhuriyet Gazetesi 21.03.1961 217
Fotoğraf 153: Cumhuriyet Gazetesi 14.02.1964 218
Fotoğraf 154: Cumhuriyet Gazetesi 12.01.1967 219
Fotoğraf 155: Cumhuriyet Gazetesi 20.12.1968 220
Fotoğraf 156: Cumhuriyet Gazetesi 21.11.1970 220
Fotoğraf 157: Cumhuriyet Gazetesi 12.11.1972 221
Fotoğraf 158: Cumhuriyet Gazetesi 20.09.1976 221
Fotoğraf 159: Cumhuriyet Gazetesi 12.10.1942 224
Fotoğraf 160: Cumhuriyet Gazetesi 08.09.1945 224
Fotoğraf 161: Cumhuriyet Gazetesi 06.08.1948 224
Fotoğraf 162: Cumhuriyet Gazetesi 28.08.194 225
Fotoğraf 163: Cumhuriyet Gazetesi 18.03.1961 225
Fotoğraf 164: Cumhuriyet Gazetesi 18.03.1961 225
Fotoğraf 165: Cumhuriyet Gazetesi 09.04.1959 226
Fotoğraf 166: Cumhuriyet Gazetesi 18.03.1961 227
Fotoğraf 167: Cumhuriyet Gazetesi 20.12. 1967 228
Fotoğraf 168: Cumhuriyet Gazetesi 04.01.1968 228
Fotoğraf 169: Cumhuriyet Gazetesi 29.01.1969 229
Fotoğraf 170: Cumhuriyet Gazetesi 24.08.1979 229
Fotoğraf 171: Cumhuriyet Gazetesi 19.01.1932 231
Fotoğraf 172: Cumhuriyet Gazetesi 25.12.1932 232
Fotoğraf 173: Cumhuriyet Gazetesi 07.12.1933 232
Fotoğraf 174: Cumhuriyet Gazetesi 10.12.1933 233

Fotoğraf 175: Cumhuriyet Gazetesi 14.10.1939 233
Fotoğraf 176: Cumhuriyet Gazetesi 25.03.1958 234
Fotoğraf 177: Cumhuriyet Gazetesi 11.03.1959 235
Fotoğraf 178: Cumhuriyet Gazetesi 01.02.1962 235
Fotoğraf 179: Cumhuriyet Gazetesi 25.09.1973 236
Fotoğraf 180: Cumhuriyet Gazetesi 13.09.1977 237
Fotoğraf 181: Cumhuriyet Gazetesi 21.03.1930 239
Fotoğraf 182: Cumhuriyet Gazetesi 07.02.1931 239
Fotoğraf 183: Cumhuriyet Gazetesi 19.01.1933 240
Fotoğraf 184: Cumhuriyet Gazetesi 17.01.1932 241
Fotoğraf 185: Cumhuriyet Gazetesi 19.01.1933 241
Fotoğraf 186: Cumhuriyet Gazetesi 07.02.1931 242
Fotoğraf 187: Cumhuriyet Gazetesi 21.01.1965 242
Fotoğraf 188: Cumhuriyet Gazetesi 11.01.1933 242
Fotoğraf 189: Cumhuriyet Gazetesi 27.11.1937 243
Fotoğraf 190: Cumhuriyet Gazetesi 25.07.1960 243
Fotoğraf 191: Cumhuriyet gazetesi 30.01.1965 244
Fotoğraf 192: Cumhuriyet Gazetesi 09.11.1971 244
Fotoğraf 193: Cumhuriyet Gazetesi 04.02.1973 245
Fotoğraf 194: Cumhuriyet Gazetesi. 15.10.1973 245
Fotoğraf 195: Cumhuriyet Gazetesi. 30.09.1974 246
Fotoğraf 196: Cumhuriyet Gazetesi. *09.09.1975* 246
Fotoğraf 197: Cumhuriyet Gazetesi 22.08.1977 246

1. GİRİŞ

1.1. Konu, Amaç ve Araştırma Soruları

Buda, öğrencileriyle birlikte oturduğunda tanımadığı bir adam gelerek yüzüne tükürür. Buda yüzünü sildikten sonra adama şu şekilde sorar: "Başka? Başka ne istiyorsun?" Adam oldukça şaşkındır. Çünkü yüzüne tükürdüğü bir kişinin kendisine bu şekilde karşılık vereceğini asla tahmin etmemektedir. Buda'nın öğrencileri de şaşkınlıkla Buda'ya karşı çıksa da Buda "O bir yabancı. Benim hakkımda bir fikir edinmiş. Bana tükürmedi, kendi fikrine tükürdü. Beni tanımıyor ki nasıl bana tükürmüş olabilir?" der. Adam şaşkınlıkla Buda'nın yanından ayrılır ve ertesi sabah geldiğinde şu şekilde sorar. "Dün yaptığımdan dolayı beni affeder misin?" Yüzüne tükürülen Buda ise şu şekilde yanıt verir: "Affetmek mi? Ben o yüzüne tükürdüğün adam değilim ki. Sen de bana tüküren kişi değilsin. Ganj Nehri sürekli akıyor. O hiçbir zaman aynı Ganj değil. Her insan bir Ganj'dır."[1] Bu hikâyeden yola çıkacak olursak doğada bir değişim olduğu gibi bu değişim insanda ve toplumda da var olmaktır. Buda'ya göre değişen Ganj'dır. Ama insanlar ve toplumlar da değişmektedir.

Değişim hem kadim zamanlarda tartışılmış hem de günümüzde tartışılmaya devam eden; birçok farklı disiplinin farklı açılardan ele aldığı bir olgudur. Felsefe ve sosyoloji bilimleri açısından kavrama bakıldığında felsefede değişim ontolojik olarak tartışılmış, sosyolojide ise değişimin var olduğu birçok sosyolog tarafından kabul edilerek niteliğine odaklanılmıştır. Felsefenin düşünsel anlamda ele almış olduğu değişim olgusunun toplumsal açıdan ele alınması sosyoloji bilimi ile olmuştur. Din sosyolojisi açısından ele alınacak olursa değişim; din ve toplumun karşılıklı etkileşimi ile ele alınması gereken, toplumsal bir fenomendir. Dolayısıyla hem toplumsal değişmenin din üzerindeki etkilerinin hem de dinin toplumsal değişme üzerindeki etkilerinin karşılıklı olarak ele alınması gerekir. Din, toplumsal değişimi bazen engelleyici, yavaşlatıcı bir faktör olarak kendini gösterirken bazen de toplumsal değişimin temel faktörü hatta toplumsal değişimi hızlandırıcı bir faktör olarak tezahür etmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızın konusu Türkiye'de yaşanan modernleşme ve toplumsal değişimin dinî hayata yansıyan boyutlarının medyaya yansımasıdır. Gazete haberleri

[1] Emre Sarı, **"Buda'nın Yaşam Öyküsü"** https://books.google.com/books/about/Budan%C4%B1nYa%C5%9Fam%C3%96yk%C3%BCs%C3%BC.html?id=IO2oDQAAQBAJ, s.143'e.t: 11.06.2020

üzerinden içerik analizi yapılarak modernleşmenin Ramazan ayına etkileri üzerine yoğunlaşılmıştır. Çalışmada amacımız, Cumhuriyet gazetesine yansıyan haliyle Türk modernleşmesinin dinî yaşantıya etkilerini anlamaktır. Bunu da özellikle dönemin resmî ideolojisini, politikalarını, devlet uygulamalarını destekleyen; bir nevi yarı resmî gazete olan Cumhuriyet Gazetesi veçhesinden tespit etmek amaçlanmıştır. Cumhuriyet sonrasında toplumsal dönüşümü sağlamaya yönelik politikalarıyla devlet, çeşitli uygulamalarla toplumu yönlendirmiştir. Cumhuriyet Gazetesi, devletin yapmaya çalıştığı yönlendirmede devletin ideolojik aygıtı olarak görülmüş ve görev üstlenmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet Gazetesi'nde Ramazan ayı ile ilgili haberlerin incelenmesi ile özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin dine yönelik tutumu da anlaşılmaya çalışılacak ve medyanın dinle ilgili vakıaları sunuş ve kamuoyunu yönlendiriş biçimi de gözler önüne serilecektir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki modernleştirme politikaları nedeniyle devlet ve toplum arasında belirgin bir ayrışma gerçekleşmiştir. Politik ve askeri elitin yönlendirmesiyle yaşanan değişimin topluma yansıyan boyutlarının incelenmesi önem arz etmektedir. Bu etkinin önemli bir veçhesi de dini alanda gözlenmiş, toplumun dini düşünce, yaşantı ve uygulamalarında Batılı modernleşme hedefine bağlı olan devletin talep ve zorlamasıyla farklılaşmalar gözlenmiştir. Devletin çeşitli kurumlarla toplumsal modernleşmeyi sağlama yönündeki politikalarının varlığı ve Cumhuriyet gazetesinin bu süreçteki gerçeği yeniden inşa ederek sunma ve toplumu yönlendirme rolünün olduğu varsayımlarından hareket eden çalışmamız, Türkiye'deki modernleşme/modernleştirme politikalarının dini hayata etkilerini ramazan ayı özelinde görmeyi hedeflemiştir. Bunun için 1930-1980 yılları arasında cumhuriyet gazetesinde Ramazan ayı ile ilgili yayınlanan haberler ve köşe yazıları incelenerek değişim sürecini Ramazan ayı bağlamında Cumhuriyet gazetesinin tercihleri üzerinden kavramaya çalışmıştır. Bu açıdan çalışmamız literatürde bir ilktir.

Bu bağlamda çalışmamızda şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- ✓ Türkiye'de toplumsal değişim ve modernleşmenin Ramazan ayına etkisi nasıl olmuştur?
- ✓ 1930-1980 yılları arasında Ramazan ayı ve bu aya dair haberler Cumhuriyet gazetesine nasıl yansımış ve yansıtılmıştır?

- ✓ Cumhuriyet Gazetesine yansıyan haliyle 1930 ile 1980 yılları arasında geçen sürede Ramazan ayında değişim seyri nasıldır?
- ✓ Cumhuriyet Gazetesine yansıdığı haliyle Ramazan ayının değişimi ya da sürekliliği konusunda hangi faktörler etkili olmuştur?
- ✓ Laiklik tartışmaları bağlamında 1930-1980 yılları arasında Ramazan ayına Cumhuriyet Gazetesi'nin bakışı nasıldır?
- ✓ Cumhuriyet tarihinde önemli bir basın yayın organı olarak görülen Cumhuriyet Gazetesi'nin dine olan bakışı 1930-1980 yılları arasında ne şekildedir?
- ✓ Cumhuriyet Gazetesi'nin dönemsel farklılaşmalar (1930, 1950, 1960, 1980) ile Ramazan ayına olan bakışında farklılaşma olmuş mudur?
- ✓ Cumhuriyet Gazetesine yansıdığı haliyle Türk modernleşmesi sürecinde önemli kırılma noktaları olan 1930, 1950, 1960 ve 1980 yılları ile Ramazan ayı ne şekilde etkilenmiştir?

1.2. Önem

Yapmış olduğumuz bu çalışma bazı tarihî dönemler hakkında bilgi vermesi açısından tarih bilimi, toplumla ilgili problemleri konu edinmesi açısından sosyoloji bilimi, yazılı medya materyallerini kullanması sebebiyle iletişim ve medya alanı ve özelde Ramazan ayının incelenmesi ile din bilimi açısından büyük öneme sahiptir. Dinî hayat çalışmalarında Ramazan'ın yaşanma biçimindeki gelişmelere ve değişmelere yer veren başka çalışma bulunmaması açısından çalışma oldukça önemlidir. Bu çalışma sosyo-politik değişimin toplumun dinsel yaşantısına nasıl etkileri olduğunu ele alması ve bu bağlamda Türk modernleşmesinin anlaşılmasına katkı sunması bakımından önemli görülmektedir. Ayrıca 1930 ile 1980 yılları sınırlı tutularak Cumhuriyet Gazetesi üzerinden Ramazan ayının yansımalarını incelerken 50 yıllık zaman dilimi içinde bu gazetenin yayınlamış olduğu Ramazan ayı ile ilgili haberlerin incelenmesi ve analizinin yapılmasıyla gazetenin genelde din, özelde ise Ramazan ayına olan bakışını da ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda tezin teorik ve kavramsal çerçevesi oluşturulurken "Toplumsal Değişim ve Modernleşme" olgularına beraber bakılması yaşanan değişimin ise test edilmesi için gazete üzerinden incelenmesi Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimin dine olan etkilerinin anlaşılması, değişimin sebeplerinin ortaya konulması açısından önemli bir yere

sahiptir. Bu bağlamda 1930 ile 1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nin Ramazan ayı ile ilgili yapmış olduğu haberlerin incelenmesi Cumhuriyet Gazetesi'nin yayın politikalarının anlaşılması açısından da önemli görülmektedir.

Öte yandan çalışmamızda "Ramazan Sosyoloji" başlığı altında ramazan ayının özel bir sosyolojik ilgiyi hak ettiği gösterilmektedir. Zira bir ay için bile olsa ramazan ayı Müslüman Türk toplumunda farklılaşmaya neden olmakta, yeme içme alışkanlıklarından eğlence alışkanlıklarına, günün planlanmasından sosyal ilişkilere varıncaya kadar önemli değişimleri beraberinde getirmektedir. Kanaatimizce bu değişimlerin yakından izlenmesi ve anlaşılması din toplum ilişkilerine odaklanan din sosyolojisi için ayrı bir ramazan sosyolojisi başlığının oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

1.3. Metod

Çalışmada öncelikle araştırma konusu belirlenmiştir. Türk modernleşmesi ve toplumsal değişim bağlamında Ramazan ayında yaşanan farklılaşmalar ve bu farklılaşmaların niteliği araştırmanın ana konusu olarak belirlendikten sonra konu ile ilgili temel kaynaklar okunmuş ve ilgili sorular oluşturulmuştur. Bu soruların cevaplanabilmesi için konu belli zaman aralığında sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma gazete haberlerine dayalı olup nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. İçerik analizi tezin üçüncü bölümünde yapılmıştır. Tezin birinci ve ikinci bölümünün oluşturulmasında dökümantasyon metodu ile elde edilen bilgiler sistematize bir şekilde sunulmuştur. İlk iki bölümde fişleme tekniği kullanılmıştır. Öncelikle konu ile ilgili temel, birincil kaynaklara başvurulmuş, okumalar yapıldıkça elde edilen bilgiler fişlere kaydedildikten sonra sınıflandırılmış, bilimsel üslup dikkate alınarak elde edilen bilgiler analiz edilmiştir.

Çalışma giriş ve sonuç hariç toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Ramazan ayı ve Ramazan ayının sosyal hayata etkileri, Ramazan ayının tarihsel geçmişi de dikkate alınarak ele alınacaktır. Müslümanlar tarafından kutsal olarak görülen Ramazan ayı, dinî bir ay olmanın yanında sosyal boyutu olan önemli bir aydır. Ramazan ayının İslam dinindeki yeri ve öneminin anlaşılabilmesi için Ramazan ayının Kur'an-ı Kerim'deki yeri ve önemi ile Hz. Muhammed'in Ramazan ayına ilişkin sözleri ele alınacaktır.

Ramazan ayının toplumla olan ilişkisi ise “Ramazan Sosyolojisi” çerçevesinde anlaşılmaya çalışılacaktır. “Ramazan Sosyolojisi” başlığı altında “Bir Sosyal Dayanışma Aracı Olarak Oruç, Fıtr Sadakası ve Zekât” ve “Din, Sosyalleşme Süreci ve Ramazan Ayı” alt başlıkları altında Ramazan ayına toplumsal bakış açısı ile bakılacaktır. “Ramazan Sosyolojisi” ile bu başlık altında yapılan analizlerin literatüre önemli katkıları olacağı düşünülmektedir. İlk bölümde ek olarak Osmanlı’da Ramazanların nasıl geçtiği, Ramazan eğlencelerinin nasıl olduğu ve Ramazan’ın adeta merkez şehri olan İstanbul’da Ramazan ayının nasıl karşılandığı, yaşandığı ortaya konulacaktır.

İkinci bölümde ise değişim kavramına felsefi ve toplumsal olarak bakılacak, toplumsal değişimin ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Toplumsal değişimin daha iyi anlaşılabilmesi ve toplumsal değişimin sebeplerinin neler olduğunun anlaşılması için değişime etki eden faktörler ile çeşitli sosyologların oluşturmuş olduğu kuramlar ele alınacaktır. Din ve toplumun karşılıklı etkileşim içinde olduğu düşüncesi ile toplumsal değişim ile din arasındaki ilişkinin nasıl olduğu ortaya konulacaktır. Toplumsal değişim ve modernleşme arasındaki ilişkinin nasıl olduğu, modernleşmenin din ve kültüre ne şekilde etki ettiği ve “Türk Modernleşmesi Sürecinde Din” de ikinci bölümde ele alınacak olan konulardandır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise 1930-1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi’nde yayınlanmış Ramazan ayı ile ilişkili haberlerin içerik analizi yapılacaktır. İçerik analizi ile 1930-1980 yılları arasında devletin modernleştirme politikaları açısından önemli bir işlev gören cumhuriyet gazetesinde ramazan ayına dair çıkan haberler incelenecektir. Haberlerin analizi ile Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren oluşan değişimin seyri anlaşılmaya çalışılacak, Türk modernleşmesinde din, toplum, kültür ve siyaset ilişkilerinin medyaya yansıyan durumu ele alınacaktır. Çalışmamızda Cumhuriyet Gazetesi’nin seçilmesi bu gazetenin cumhuriyetin modernleşme projesindeki yeri ve önemi dolayısıyladır. Zira gazetenin kuruluşu, bir bakıma yeni kurulan devlet düzeninin halka kabul ettirilmesi amacına müteallikti̇r ve gazete ideolojik aygıt olarak işlev görmüştür. Devletin modernleşme projesindeki rolü açısından cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haber ve yorumlar dini konuların medyada veriliş biçimi açısından önem arz etmektedir.

1.4. Literatür

"Dünya'da Türk Modernleşmesi" ve toplumsal değişim süreçleriyle ilgili birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan bazıları uygulamalı iken bazıları değildir. Öncelikle bu çalışma Din Sosyolojisi alanında yapılmasından dolayı bu alanda konumuzla ilişkili olarak yapılmış diğer çalışmalar hakkında bilgi verilecek, ardından başka alanlarla ilgili çalışmalara değinilecektir. Araştırma konusuyla ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin yanında başka araştırmalarda sıkça referans gösterilen makaleler, kitaplar hakkında da bilgilere de yer verilecektir.

Karslı'nın (2012) *Tüketim Kültürü ve Dinsellik: Ramazan ve Dinî Bayramlar Örneği* adlı yüksek lisans tezi, Ramazan ve dinî bayramlar bağlamında tüketim kültürü ve dinsellik ilişkisinin anlaşılması amacıyla yapılmıştır. Çalışmada tüketim olgusu ile ilgili belirlemelerde bulunulmuş, dinsellik ve tüketim kültürü ilişkisi üzerinde değerlendirmeler yapıldıktan sonra spesifik anlamda Ramazan ve dinî bayramlar bağlamında tüketim olgusu ele alınmıştır. Araştırma tüketim kültürü ve Ramazan ayı arasındaki etkileşimi anlamak açısından önemlidir. Araştırma sadece dökümantasyon yöntemi kullanılarak oluşturulmuş olup istatistiki bilgiler ve bazı reklamlar üzerinden sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular sadece tüketim kültürü ve Ramazan ayı arasındaki ilişki çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Korkmaz'ın (2008) *Türkiye'de Ramazan Ayı Bağlamında Reklam ve Kültür İlişkisi* adlı yüksek lisans tezinde reklam, markalaşma, kültürel ve geleneksel değerlerin kullanımıyla ilgili yapılan teorik çalışmalar açıklanmış, 2000 ile 2006 yıllarındaki Ramazan aylarında yapılan reklamlar arasından derlenen örneklemler üzerine içerik analizi yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı ise Türk kültür ve gelenekleri çerçevesinde Ramazan ayı boyunca yapılan çalışmalardaki kültürel unsurları hem kullanan hem de yeniden yapılandıran medyanın, reklamlarda halk bilimi unsurlarını ve kültürel imgeleri nasıl kullandığının tespit etmektir. Araştırma altı yıllık bir zaman dilimi ve ana akım medya ile sınırlı tutulmuştur.

Şahin'in (2011), *Medyada Ramazan ve Dinî Bayramlar Cumhuriyet Gazetesi Örneği* adlı yüksek lisans tezi, medya ve din arasındaki ilişkinin açıklanması amacıyla Cumhuriyet Gazetesi'nin dinî bayramlara ve Ramazana olan bakışını 1929-1941 yılları ile sınırlandırarak açıklamıştır. Yapılan çalışmada deskriptif bakış açısı esas alınarak söylem analizi metodu

kullanılmıştır. Yapılan çalışma, özellikle medya ve din arasındaki ilişkinin anlaşılması ve Cumhuriyet Gazetesi'nin ilk dönem yayın politikaları hakkında fikir edinmek açısından önemlidir. Elde edilen bulgular sadece medya ve din arasındaki ilişkinin açıklanması açısından yorumlanmıştır. Yapılan çalışma gazetenin dine ve Ramazana olan bakışı üzerine yoğunlaşmıştır. Tezde elde edilen bulgular genel olarak Ramazan ayının ilk Cumhuriyet döneminde nasıl geçtiğini değil, gazetenin Ramazan ve dinî bayramlara olan bakışını açıklamaya yönelik yorumlanmıştır. Ulaşılan sonuç ise gazetenin dinî olana pozitivist ve işlevsel bir yaklaşım sergilediğidir.

Turhan'ın (2004), *Türkiye'de Otoriter Sekülerizmin Kuruluşu: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ramazanlar (1923-1938)* adlı yüksek lisans tezinde Francois Georgeon'un Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ramazanları konu alan araştırmasından esinlenilerek Cumhuriyet'in ilk döneminde Ramazanlar incelenmiştir. Tezde erken dönem Cumhuriyet Ramazanları incelenerek Kemalist iktidarın Ramazanlara olan etkisi ortaya konulmak istenmiştir. Tez, aynı zamanda Georgeon'un çalışmasından esinlendiği için Osmanlı ile Cumhuriyet Ramazanları arasında sürekliliğin ve değişimin olup olmadığının saptanması açısından önemlidir. Çalışmanın temel kaynağını Hakimiyeti Milliye gazetesinin içerik ve söylem analizi oluşturmaktadır. Seçilen örneklem ise 1923 ile 1938 yılları arasıdır. Yapılan çalışmada sadece Cumhuriyet Dönemi'ne odaklanılmış, yaşanan farklılaşma ve süreklilikten daha çok Kemalist iktidarın Ramazanlara olan etkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezin yazım aşamasından önce ve yazım aşamasında hem konunun daha iyi anlaşılması hem de detaylı bir araştırma için bazı kaynaklar incelenmiştir. İncelenen bu kaynaklar literatürün bilinmesi açısından da önemli görülmektedir.

Okumuş 'un (2002) "*Toplumsal Değişme ve Din Kitabı"* bunlardan biridir. Kongar'a (2017) ait olan *"Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği",* Berkes'in (2019) *"Türkiye'de Çağdaşlaşma",* Mardin'in (2018), *"Türk Modernleşmesi"* kitabı , Zücher'in (2017) "*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi"*, adlı çalışması ve Lewis'in (2018) *"Modern Türkiye'nin Doğuşu"* adlı eseri faydalanılan bazı kaynaklardır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma; Cumhuriyet Gazetesinin 1930 ile 1980 yılları arasında yayınlamış olduğu ramazan haberleri ile sınırlandırılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile devletin toplumda yerleşmesini amaçladığı ilke ve inkılapların etkisi 1930 yılı ile daha da hissedilmiştir. Bu sebeple 1930 yılı örneklem için başlangıç noktası olarak kabul edilmiş; 1980 yılına kadarki Ramazan haberleri incelenmiştir. 1980 yılı ile bitirilmesinin sebebi ise; 1980 sonrasında Türkiye'nin küreselleşme ve liberalleşme politikalarıyla farklı bir döneme girmesinden dolayıdır. Araştırmanın yapıldığı tarihler arasında yaşanan en büyük sınırlılıklardan birisi gazete haberlerinin büyük bir çoğunluğunun İstanbul, Ankara, İzmir gibi merkezileşmiş şehirlerle ilgili olmasıdır. Öte yandan bu çalışma, gazete haberlerine dayalı bir şekilde toplumsal değişim ve modernleşme bağlamında Ramazan ayında yaşanan süreklilik ve değişimin cumhuriyet gazetesinde nasıl işlendiği konusuyla sınırlandırılmıştır.

2. RAMAZAN VE SOSYAL HAYAT

2.1. İslam'da Ramazan Ayı ve Oruç

Sözlükte "günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalın ayak yürümekle ayakların yanması" anlamlarındaki "رمض" (ra-mad) mastarından veya "güneşin güçlü ısısından çok fazla kızmış yer" manasındaki (ram-dâ) kelimesinden türeyen Ramazan, kamerî yılın şabandan sonra, şevvalden önce gelen dokuzuncu ayının adıdır. "Yaz sonunda ve güz mevsiminin başlarında yağıp yeryüzünü tozdan temizleyen yağmur" anlamındaki (ramâdî) kelimesinden ya da "kılıcı veya ok demirini inceltip keskinleştirmek için iki yalçın taş arasına koyup dövmek" anlamındaki ramd mastarından türediği de ileri sürülmüştür.[2] Cahiliye dönemi Arapları ise baskın yapıp mallarını çoğalttığını düşündüklerinden dolayı bu ayı bereketlendiren ay anlamına gelen "natik" diye adlandırmışlardır. Bu isimlendirme Hz. Muhammed'in doğmuş olduğu Hicaz topraklarında yaşayan Araplar tarafından değil, "Arabu'ul Aribe" denilen Güney Araplarının vermiş olduğu bir isimdir.[3]

Ramazan kavramının anlamı konusunda ise âlimlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Bazı âlimler bu aya "Allah'ın ayı" anlamına gelen "Şehrullah" ismini vererek Allah'ın isimlerinden biri olduğunu söylemişlerdir. Hatta bazı hadislerde Ramazan'ın Allah'ın ismi olduğu "Ramazan geldi.", "Ramazan gitti." gibi ifadelerinin kullanılmaması gerektiği, bunun yerine "Ramazan ayı geldi.", "Ramazan ayı gitti." ifadelerinin kullanılmasının gerektiği bildirilmiştir.[4] Bir başka görüşe göre ise Ramazan kelimesi, kayaların aşırı ısınması anlamına gelen Arapça "الرّمض " (Er-Ram-du) kelimesinden türemiştir. Böylece bu aya Ramazan adı verilişinin sebebi insanların bu ayda aç ve susuz kalışlarından oluşan sabırsızlıktan dolayıdır. Başka bir yoruma göre ise Ramazan ayı günahları yaktığı için bu isim verilmiştir.[5] Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadise göre de bu konuyla ilgili şöyle denilmektedir: *"Kim faziletine inanarak ve karşılığını Allah'tan umarak Ramazan ayını ihya ederse geçmiş*

2 Hacı Mehmet Günay, "Ramazan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s. 34: 433.

3 Emrah Dindi**, Cahiliye Araplarında Ramazan Ayı ve Oruç**, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, Yıl 3, Cilt 3, Sayı 2, (Güz, 2017), s. 30.

4 Buhari, Savm, 6; Müslim, Siyam, 204

5 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili,** 2. Baskı, İstanbul, Eser Yayınevi, 1971, s.643.

günahları bağışlanır."[6] Hadis-i şeriflerde Hz. Muhammed'in Ramazan ayının yanında İslam dini tarafından mübarek sayılan bazı aylara da Allah'ın ayı tamlamasını kullandığını görürüz. *"Ramazan'dan sonra en faziletli oruç, Allah'ın ayı muharrem ayında tutulan oruçtur. Farz namazdan sonra da en faziletli namaz gece kılınan namazdır."*[7] Bu hadis-i şeriften aynı zamanda İslam dinine göre en faziletli orucun Ramazan ayında tutulan oruç olduğunu ve İslam'a göre çok önemli bir yeri olduğunu çıkarabiliriz. Cennet kapılarının açıldığı, cehennem kapılarının kapandığı ve şeytanların bağlandığı bu ay[8] hem geçmiş günahların affı hem de oruçla birlikte oluşacak iklimde nefsin daha iyi duruma getirileceği bir döneme işaret eder.

Ramazan ayıyla ilgili değinilmesi gereken bir diğer nokta ise ayın zamanı ile ilgilidir. Hz. Muhammed bu konuyla ilgili bir hadisinde *"Ramazan hilalini görünce oruç tutunuz. Şevval hilalini görünce de oruca son veriniz. Ramazan'ın başlangıcı bulutlu bir güne rastlarsa Şaban'ı otuza tamamlayınız."*[9] demiştir. Kamerî aylarda ayın başlangıcı hilalin görülmesiyledir. Bu sebepten dolayı oruca zamanında başlanabilmesi için güneşin batımından sonra hilalin görülmesiyle oruca başlama âlimlerin çoğunluğuna göre farz-ı kifaye, Hanbelilerde ise müstehaptır. Eğer güneş battıktan sonra hilal görülürse yeni aya girilmiş olunur ve o gece oruca niyet edilir. Eğer hilal görülmezse ay otuza tamamlanarak ertesi gün niyet edilir.[10] Hz. Muhammed oruca bir iki gün önceden başlanılmaması gerektiğini, belli günlerde orucun tutulacağını da belirtmiştir.[11] Kur'an-ı Kerim'de de orucun sayılı günlerde olduğu, hasta ve yolculukta olanların tutmadığı günler sayısınca oruç tutması gerektiği, buna da gücü yetmeyenlerin ise fidye vermesi gerektiği vurgulanmaktadır.[12]

Ramazan ayında İslam'ın beş şartından biri olan oruç ibadeti yerine getirilmektedir. Farsçadan dilimize geçmiş olan oruç kelimesi Farsçadaki "ruze" kelimesinden gelmiştir. Arapçası savm ve sıyamdır. Savm kelimesi Arapçada "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek" anlamında kullanılır. İslam hukukuna göre ise "imsak vaktinden iftar vaktine kadar bir amaç uğruna ve bilinçli olarak yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak

6 Buhari, Savm, 6; Ebu Davud, Ramazan 1
7 Tirmizi, Salat, 323
8 Buhari, Savm, 5; Müslim, Siyam 2
9 Buhari Savm,11
10 İrfan Yücel, **"Hilal", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** cilt.18, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s.4
11 Buhari Savm 5, 14; Müslim, Sıyam, 21
12 Bakara, 2/184

durmak" demektir.[13] Oruç ibadeti, farklılıklar barındırmakla birlikte diğer semavi dinlerde de yer alan ortak bir ibadet olma özelliğini taşımaktadır. Yahudi inancında oruç; kutsal kitapta nefsin tezkiye edilmesi, insanın cefa çekmesi ve Tanrı ile insanın arasında bir bağ oluşturucu ibadet olarak görülmektedir.[14] Hristiyanların kutsal kitabı İncil'de de oruç ibadeti geçmektedir. "*Oruç tuttuğunuz zaman, ikiyüzlüler gibi surat asmayın. Onlar oruç tuttuklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödüllerini almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın. Öyle ki insanlara değil, gizlide olan Babanıza oruçlu görüneceksiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir."*[15] Hristiyan inancına göre oruç ibadeti bir başkasının anlayacağı şekilde yerine getirilmemelidir. İbadet sadece Tanrı ile insan arasındaki bir bağdır. Bir kişi eğer bunu belli ederek ibadeti yerine getirmeye çalışırsa ibadetin değerinin yitirileceği kutsal kitapta bildirilmiştir.

İslam'da oruç inananlara farz kılınırken bu ibadetin önceki dinlerdeki yerine işaret edilmiştir. Kuran-ı Kerim'de *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."*[16] ayetiyle oruç farz kılınmıştır. Oruç sadece kişilerin aç ve susuz kalıp belli vakitler arasında Allah'ı andıkları bir ibadet değil, aynı zamanda kişilik eğitimi için Müslümanlar adına iyi bir fırsattır. Oruç ibadetiyle hedeflenen en önemli kazanımlardan biri kişinin aç ve susuz kalarak madde ile arasına mesafe koyup manevi olgunluğa erişmesidir. Hz. Muhammed Ramazan orucunun inananlar için bir kalkan olduğuna vurgu yapmış ve oruç tutulduğu zaman kötü söz söylenmemesi gerektiğini ve kavga edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.[17] Ayrıca Hz. Peygamber, *"Kim yalan konuşmayı ve yalan dolanla iş yapmayı terk etmezse Allah o kimsenin yemesini, içmesini bırakmasına kıymet vermez."* diyerek inananları uyarmıştır. Bu bağlamda asıl önemli olanın açlık ve susuzluğun tecrübe edilmesi değil, ruhi gelişimin oruç sayesinde kazanılması olduğunu görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında orucun Müslümanlar için bir ceza ya da sıkıntı olarak değerlendirilmediğini, aksine bu ibadetle manevi dünyaya yönelik faydaların amaçlandığını söyleyebiliriz. Ayrıca oruç ibadetinin içinde sahurun yer alması ve Hz.

13 Mehmet Şener, "İmsak", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/imsak (21.05.2019).
14 Mezmurlar, 35/13, 69 /10
15 Matta, 6/16-18
16 Bakara, 2/183
17 Buhari, Savm 3; Müslim Sıyam 161, 162,

Muhammed'in *"Sahur yapınız, zira sahurda bolluk, bereket vardır."*[18] diyerek oruç tutacakları sahur yapmaya teşvik etmesi bu ibadetin zorlaştırıcı, güçleştirici bir ibadet olma özelliğini taşımadığını gösterir.

Ramazan ayı birçok açıdan İslam dini için büyük bir öneme sahiptir. Bu ayın diğer aylardan daha önemli oluşundaki en önemli sebep Müslümanların kutsal kitabının bu ayda indirilmeye başlanmasından ileri gelir. Kuran-ı Kerim'de Kadir Gecesi'nin bin aydan daha hayırlı olduğu, o gecede melekler ve Cebrail'in her iş için yeryüzüne ineceği ve fecrin doğuşuna kadar Kadir Gecesi'nde esenlik olduğu buyrulmuştur.[19] Ayrıca Hz. Muhammed; Hz. İbrahim'e indirilen suhufların Ramazan ayının ilk gecesinde, Tevrat'ın Ramazan ayının altıncı gecesinde, İncil'in ise Ramazan ayının ilk on gün içinde indirildiğini söyleyerek bazı kutsal kitapların da Ramazan ayı içinde indirildiğini vurgulamıştır.[20]

Ramazan ayı aynı zamanda kişinin kendine döndüğü, kendini keşfettiği, kendinin farkına vardığı bir başka deyişle kendini bulduğu bir aydır. Özellikle Hz. Muhammed'in Ramazan ayının son on günü itikafa girmesi bu bağlamda örnek verilebilir. Hz. Ayşe'den[21] rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikafa girdiği ve vefatından sonra da eşlerinin itikafa girdiği nakledilir. Hz. Ayşe'den nakledilen hadis-i şerif şöyledir: Hz. Peygamber vefat edinceye kadar itikafa girer ve derdi ki: *"Kadir Gecesi'ni Ramazan'ın son on gününde arayın."* [22]

Ramazan ayına özel kılınan ve birçok hadis-i şerifte önemine vurgu yapılan ibadetlerden biri de yatsı namazı ile kılınan teravih namazıdır. Oruç ibadeti farz olmasına karşın teravih namazı sünnettir. Hz. Muhammed, *"Kim Ramazan'ın faziletine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek teravih namazını kılarsa geçmiş günahları bağışlanır."* [23] diyerek bu namazın önemine vurgu yapmıştır.

---

18 İbn Mace, Sıyam, 21

19 Biz bu ilahi kelamı kadir gecesinde indirdik. Bilir misin Nedir Kadir Gecesi. Kadir gecesi Bin Aydan Daha Hayırlıdır. O gece melekler Rablerinin izniyle ilahi bir esin taşıyarak bölük bölük inerler. İnsanı her türlü kötülükten emin kılar bu gece ta şafak vaktine kadar. Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı Meal Tefsir**, çev. Cahit Koytak, İşaret Yayınları, Aralık 200, Kadir, 97/1-5

20 Mustafa Arslan, "Hoş Geldin Mübarek Ramazan," **Diyanet Dergisi** Cilt:16. Sayı:4, (Temmuz Ağustos), s. 222.

21 Buhari, İtikaf 1; Müslim, İtikaf 5

22 Müsnet 5/171

23 Buhârî, Îmân 37

2.2. Ramazan Sosyolojisi

Sosyolojik bağlamda dinî hayatın önemli bir unsuru olan Ramazan ayı, toplumsal hayatta büyük bir yere sahiptir. Ramazan ayı Müslümanların manevi ve duygu dünyaları açısından farklılaşmaya yol açtığı gibi bununla sınırlı kalmaz, toplumsal açıdan da önemli yansımalara sahiptir. Bu bir ay, kutsal zaman olarak görülür ve Müslümanların yaşam düzeni bu süre zarfında değişime uğrar. Günün planlamasından eğlence anlayışına, yeme içme alışkanlıklarından hayırseverlik davranışına, aile ve akraba ilişkilerine varıncaya kadar ramazan ayı, geleneksel dönemde olduğu gibi modern hayatta da akışı bir sürelik bile olsa farklılaştıran mahiyete sahiptir. Ayrıca zekât ve sadaka ile toplumda gerçekleşen sosyal dayanışma, teravih gibi toplu olarak gerçekleştirilen ibadetlerle gerçekleşen birlik ve beraberlik hissi Ramazan ayının sosyal yönünü gösteren diğer işaretlerdir. Tüm bunlar ramazan ayının özel bir sosyolojik ilgiyi hak ettiğini göstermektedir. Ramazan sosyolojisi bu ilginin yansıması olarak ramazanın sosyal ilişkiler ve toplumsal sonuçlarını incelemeyi esas almalıdır. Biz de çalışmamızda ramazan sosyolojisi ile ramazan ayını topluma yansıyan boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktayız. Bu minvalde Ramazan ayında gerçekleştirilen ibadetlere sosyoloji bilimi çerçevesinde bakmayı hedefliyoruz. Zekât ve fıtr sadakasının toplumsal dayanışmaya olan etkisi, Ramazan ayının gelmesi ile tutulan orucun insanlar arasındaki maddi ve manevi dayanışmaya olan katkısı, oruç ibadetinin çocuğun dinî sosyalleşmesindeki yeri gibi konular bu başlık altında sosyolojik bağlamda ele alınacaktır.

Din, inanç bütünü olmanın yanında topluma etki eden yönleri olması sebebiyle de tek boyutlu bir şekilde açıklanmaması gereken bir fenomendir. Ramazan ayı da aynı şekilde topluma etkileri dolayısıyla sosyolojik bakımdan incelenmesi, araştırılması ve anlaşılması gereken dinî bir aydır. Bu bağlamda çalışmamızın bu başlığında "Bir Sosyal Dayanışma Aracı Olarak Oruç, Fıtr Sadakası ve Zekât", "Din, Sosyalleşme Süreci ve Ramazan Ayı" alt başlıkları altında Ramazan ayına toplumsal bakış açısı ile bakılacaktır.

2.2.1. Bir Sosyal Dayanışma Aracı Olarak Oruç, Fıtr Sadakası ve Zekât

Durkheim'ın detaylıca ele aldığı sosyal dayanışma, kısaca, toplum içindeki benzer uğraşlara, amaçlara sahip bireylerin anlamlı bir grup içinde birleşme ve bu grubun devamını

sağlama yönünde çaba gösterme eğilimi gösterdikleri bir toplumsal süreçtir.[24] Ramazan ayında tutulan ve İslam'ın beş şartından biri olan oruç ibadeti bireysel boyutunun yanı sıra güçlü bir sosyal boyuta sahiptir. Oruç sayesinde maddi imkân bakımından birbiri ile arasında farklar bulunan kişiler, birlik ve beraberlik içinde olabilmektedir. Orucun hem bireysel hem de toplumsal bir ibadet oluşu, kişilerin bireysel olsa da aynı anda açlık hissini yaşayarak dayanışmasına katkı sunmaktadır. Ramazan ayına özel ibadetlerden biri olan fıtır sadakası ve Müslümanlar tarafından genelde Ramazan ayında verilen zekât ile sosyal dayanışma gerçekleşmektedir. Fıtr sadakası "Ramazan Bayramı'na kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların kendileri ve velayetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü oldukları mali bir ibadettir."[25] Halk arasında fitre olarak da bilinen "sadaka-i fıtr" bir sadaka türüdür. Sadaka ise gönüllü olarak ya da dinî bir mükellefiyeti yerine getirmek üzere ihtiyaç sahiplerine verilen maddi ve manevi yardımdır.[26] Hz. Muhammed de fitre verilmesinin önemine vurgu yapmak amacıyla sadakaların en faziletlisinin Ramazan ayında verilenler olduğunu vurgulamış[27] ve zengin ile fakir arasında köprü kurarak toplum içinde dayanışmanın olmasına büyük önem vermiştir. Zira maddi yardımın yapılmasıyla birlikte kişiler arasındaki birlik ve beraberlik duyguları pekişmekte, toplumsal dayanışmaya katkı sunulmaktadır.

2.2.2. Din, Sosyalleşme Süreci ve Ramazan Ayı

Sosyalleşme ya da başka bir deyişle toplumsallaşma; bireylerin toplumun kural ve değerlerini içselleştirip toplumsal rolleri (işçi, arkadaş, yurttaş vb. olarak) yerine getirmeyi öğrenerek toplum üyeleri durumuna gelmeyi öğrenme sürecidir.[28] Birey, toplumun bir üyesi hâline gelerek ailesinin, akraba ve komşularının, bulunduğu şehrin ve en nihayetinde ulusunun bir parçası hâline gelir.[29] Doğumundan ölümüne kadar çevresiyle kurmuş olduğu etkileşimle içinde yaşamış olduğu topluma uyum sağlar ve toplumun kültür ve değerlerini

24 Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s.683.
25 **İlmihal I-II**, DİB Yayınları, Ankara 2007, cilt 1, s. 501.
26 Ali Duman, "Sadaka", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Sadaka (21.06.2019).
27 Tirmizî, "Zekât", 28, 412.
28 Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1999, s.760.
29 Çiğdem Kağıtçıbaşı**, İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş**, 3. Baskı, İstanbul: Cem Ofset Yayınları, 1979, s.245.

içselleştirir. Toplumla birlikte gelişmenin içinde bulunur. Toplumsallaşma bu bakımdan doğum ile ölüm arasında devam eden bir eğitim sürecidir.[30]

Dönemezer'e göre sosyalleşme sürecinin objektif ve sübjektif olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Objektif açıdan sosyalleşme, toplum yönünden fert üzerine faaliyette bulunan faktörlerin mütalaası demektir. Objektif sosyalleşme toplumun kültürünü nesillerden nesillere aktarması ve bireyin toplum hayatını kabul etmesi ve içselleştirmesi anlamına gelmektedir. Sübjektif sosyalleşme ise bireyin kendisini çevreleyen varlıklara uyarken geçirdiği uzun ve bilinçli olmayan bir süreçtir.[31] Dönmezer'in yapmış olduğu tanımdan yola çıkarak sosyalleşmenin uzun bir süreçte gerçekleştiğini, bu süreçle bireyin kültürün üyesi hâline geldiğini ve toplum ile birey arasında sosyalleşme sürecinde karşılıklı bir etkileşimin olduğunu söyleyebiliriz. Ferdin içine doğduğu kültürle olan uyum sürecini terbiye olarak adlandıran Ziya Gökalp ise şöyle açıklamaktadır:

> *"Fert dünyaya geldiği zaman sosyal olmayan varlıktır. Fakat cemiyet öyle bir muhittir ki bu sosyal olmayan varlıkları içine girdiği andan itibaren kendisine benzetmeye yani kendini onlarda temsil ettirmeye çalışır. Fertlerin cemiyeti benimsemesi yani sosyalleşmesi, cemiyetin bekası için gereklidir. Bir cemiyet fertlerine lisanını, ahlakını, estetik zevkini, bilimsel mantığını, teknik süreçlerini aşılamazsa yaşayamaz. İşte cemiyetin fertleri üzerine tatbik ettiği bu sosyalleştirme işine terbiye adı verilir. Bir fert hangi cemiyetin terbiyesini almışsa onun mefkûresine çalışabilir. Maddi meziyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa manevi meziyetlerimiz de terbiyesini aldığımız cemiyetten gelir."*[32]

Çocuğun sosyalleşmesinin ilk aşaması ailede başlamaktadır. Çocuk konuşmayı, duygusal paylaşımı ve cemiyet hayatını ilk defa aile içinde öğrenir.[33] Aile aynı zamanda çocuğun kişiliğinin oluşumunun temeli mahiyetindedir. Kişilik teşekkülünün önemli bir parçası olan din de ilk defa aile içinde öğrenilir. Aile içinde dinî semboller, ritüeller, kutlamalar, merasimler gibi dinî temelli aktiviteler kişinin dinî anlamda sosyalleşmesinde en

30 Barlas Tolan, Galip İsen, Veysel Batmaz, **Ben ve Toplum, Sosyal Psikoloji**-1, Ankara: Teori Yayınları, 1985, s.50.
31 Sülhi Dönmezer, **Toplum Bilim**, İstanbul: Beta Yayınları, 1999. s.330
32 Ali Nüzhet Göksel, **Ziya Gökalp Diyor ki**, İstanbul, 1950, s.66-67; Aktarn: Mustafa Erkal, a.g.e, s.84.
33 Veysel Bozkurt**, Değişen Dünyada Sosyoloji: Temel Kavramlar Kuramlar**, İstanbul: Alfa Basım Yayınları, 2004, s.125.

somut ögelerdir.[34] Çocuğun ilk dinî tecrübelerini uygulaması ise aile büyüklerini rol model almasıyla gerçekleşmektedir. Rol model alınan anne ve baba figürleri aynı zamanda çocuğun dinsel zihniyetini de sosyalleşme sürecinde şekillendirmektedir.[35] Anne ve babasını rol model olarak alan çocuk Ramazan ayıyla birlikte diğer aylarda görmediği ritüel ve uygulamaları gözlemlemektedir. Aynı anda oturulan iftar sofrası, yapılan sahur ve gidilen teravih namazıyla birlikte çocuk yaşanılan farklılığın bilincine varmaktadır. Ramazan ayı, çocuğun oruç, zekât, sadaka, ibadet, zengin-fakir, teravih gibi birçok temel kavramı öğrendiği ve yaşadığı kültüre uyum sağladığı bir toplumsallaşma sürecidir.

Kültürün nesilden nesle aktarılarak devam etmesinde sosyalleşmenin rolü oldukça büyüktür. Bir toplum çocuk yetiştirme yolları ile kültürünü gelecek nesillere aktarır.[36] Kültürün nesilden nesle aktarılmasında, çocuğa kültürün yetiştirilerek öğretilmesinde anne babanın tutumları oldukça önemlidir. Anne babalar bir nevi çocuğuna sosyalleşme ile kültürün aktarılmasında eğitsel bir rol görmektedir.[37]

Sosyalleşmenin anlaşılmasında sosyalleşmenin gerçekleşme sebepleri üzerinde durmamız oldukça önemlidir. Sosyolojinin önemli kavramlarından biri olan "uyum" kavramı bu bağlamda sosyalleşmenin sebepleri arasında verilebilir. Birçok davranışta olduğu gibi birey, bir başkasının yaptığını gördüğü şeyi yapmak eğilimindedir.[38] Örneğin, anne ve babasının sahur vakti yemek yediğini, gün içinde Ramazan öncesindeki yaşanılan hayattan farklı bir yaşamın gerçekleştiğini ve iftarda aynı sofraya oturulup aynı anda yemek yenildiğini gören birey, uyum sağlama eğiliminde olacaktır. Birey, anne ve babasından gördüğü davranışları taklit edecektir. Bunun iki temel nedeni vardır: Bunlar; mesafe yakınlığının yani uzaysal yakınlığın etkisi ve kendine benzer olanı sevme (homofili) eğilimidir.[39] Yeni doğan bir bebeğin mesafe olarak en yakınındaki kişi annesidir. Bebeğin anneye olan yakınlığı, doğumundan önce en yüksek düzeyde başlayıp ölümüne kadar azalarak devam eder. Annesi dışında, anne kadar olmasa da baba da çocuğun mekânsal yakınlık içinde bulunduğu kişidir.

34 İzzet Er, **Din Sosyolojisi,** Ankara: Akçağ Yayınları, 2008, s. 237, 276.

35Yakup Çoştu, "Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)," **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2009, s. 124

36 Kağıtçıbaşı, s.263

37 David krech, Richard S. Crutchfield, **Sosyal Psikoloji Teori ve Sorunlar**, çev. Erdoğan Güçbilmez, Dr. Oğuz Onaran, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1967, s.209.

38 J.L. Freedman, D.O. Sears, J.M. Carlsmith, **Sosyal Pskoloji**, çev. Ali Dönmez, İstanbul: İmge Kitabevi, Mart 2003, s.478

39 Jean Maısonneuve, **Sosyal Psikoloji**, çev. Evin Aktar, Ankara: Dost Kitabevi, Mayıs 2005, s.77-78.

Oruç tutan anne ve babanın çocuklarının da oruç tutma eğiliminde olmalarının sebeplerinden biri bu yakınlık etkisidir.

2.3. Osmanlı'da Ramazan

Ramazan ayı her şeyden önce Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği üzere Kur'an'ın indirildiği ve 1 ay boyunca oruç tutulmasının farz kılındığı dinî mükellefiyetleri içinde barındıran bir aydır. Bu sebepten Osmanlı'da Ramazanların nasıl geçtiği öncelikle dinî hayat bağlamında ele alınacaktır. Bu başlık altında yer alan dinî, toplumsal ve kültürel gelenekler; Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılını kapsamaktadır. Aynı zamanda günümüzde de geleneksel olarak devam eden mahya tarihsel gelişimi ile ele alınmış, içeriğinin nasıl olduğu açıklanmıştır.

Osmanlı'da Ramazan'ın gelişi hilalin görülmesiyle anlaşılır ve Müslümanlar oruç tutmaya hilal görüldükten sonra başlarlardı**.** Hilalden kastedilen yeni ayın başlamasıdır. Güneş batarken batıda ayın yay şeklinde görünmesi olarak da tanımlanabilir. Eğer hava kapalı ya da sisli olur da hilali görmek zorlaşırsa yapılması gereken Ramazan'ın gelişini belirlemek için günleri hesaplamaktır. Ramazan hilalinin tespiti için özel olarak görevlendirilmiş kişiler bulunmaktaydı. Gözetleme yapan kişilere ek olarak İstanbul baş kadısı, şeyhülislam, sadrazam ve padişah da hilalin belirlenmesinde görevli kişilerdendir. Hilalin görünmesinden sonra diğer vilayetler de hilalin göründüğünü bilmeleri için haberdar edilirdi. Bunun için de görevlendirilmiş kişiler bulunmaktaydı. Hilali görmekle görevli kişiler hilali gördükten sonra ivedilikle durumu İstanbul kadısına bildirirdi. Kadı kendisi de gördükten sonra durumu şeyhülislama bildirir, şeyhülislam ise padişaha arz etmesi için sadrazama bildirirdi. Bu silsile Ramazan ayının başlangıcının haber verilmesi için gerekli ve zorunlu olan bir silsileydi. Padişahın da izin vermesiyle selatin cami müezzinlerine bildirilir ve onlardan da mahyaları yakmaları, Ramazan'ın başladığını tüm halka duyurmaları istenirdi.[40] Tarihin akışı her ne kadar takvimlerden takip edilse de Ramazan'ın birinci gününün tespiti Osmanlı Devleti'nde bir gelenek hâline getirilmişti. Astronomik hesaplarla belirleme cihetini hatalı bulma da rüyet-i hilal olayının nesilden nesle aktarılmasına sebep olan etkenlerden biridir. Sadece İstanbul'da

40 Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Dini Hayatından Bir Kesit: Rü'yet-i Hilal Meselesi," **Diyanet İlmi Dergi,** sayı.1, (1999), s.59.

yapılan bu iş için bazı yerler güçlük çekmeden hilalin görülmesi için elverişli yerlerdi. Bunlar; Süleymaniye, Fatih, Cerrahpaşa, Sultan Selim ve Edirnekapı'dır.[41]

Ramazan hem sarayda hem halk arasında büyük bir hazırlık ve coşkuyla yaşanırdı. Osmanlı Dönemi'nde Ramazan ayında dinî ve ilmî faaliyetler yoğunlaşırdı. Buna verilebilecek örneklerden biri "Huzur Dersleri"dir. Osmanlılarda 1759'dan 1924 yılında hilafetin kaldırılmasına kadar Ramazan ayında sarayda padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine "Huzur Dersleri" denilmiştir.[42] Kuruluş devrinden itibaren Osmanlı, ilmî ortamı geliştirmek ve kültürel zenginliği oluşturmak adına bu tür faaliyetlere önem vermiştir. Her ne kadar adı huzur dersleri şeklinde geçmese de 1759 yılından önce de huzur dersleri benzeri ilmî faaliyetler Osmanlı'da yapılmıştır. Genellikle padişahın huzurunda yapılan huzur derslerinde dersi tekrar eden kişiye "mukarrir" ve bu tekrarı dinledikten sonra tekrar olunan konu hakkında mukarrire soru sorarak ilmî bir tartışma meydana getiren kişilere de "muhataplar" denilirdi. Huzur derslerini her gün farklı bir mukarrir tekrar ederdi. Muhataplar da her gün başka kişilerden oluşurdu.[43] Huzur dersleri Ramazan ayının birinci gününden itibaren Saray-ı Hümayun dairelerinin birinde öğle vaktinden ikindi vaktine kadar yapılmaktaydı. Dersin yapıldığı daire çok sade bir şekilde döşenmiş olup ders için mukarrir ve muhataplar bulunmaktaydı. Mukaririn rahlesi sedef işlemeli olur, muhatap ve mukarrir için birer tane rahle ve minder bulunmaktaydı. [44] Mukarrir ve muhataplarını şeyhülislamlık yürürlükte olan bir kanun ile sıra ile seçer ve saraya gönderirdi. Derslere dâhil olmak için namzetler iyice çalışırlar, görevleri bitince ceplerine bir atiye[45], sırtlarına cübbe, bellerine şal kuşak takarlardı.[46] Derslerde takip edilecek olan tefsir için sure ve ayetler çok önceden meşihata bildirilir, şaban ayının başından itibaren hazırlanmaları için de muhataplara tembih edilirdi. Daha elverişli bir ders ortamının oluşması için mukarrir ve muhataplar arasında gizliliğe de önem verilmekteydi.[47] Padişahlar da huzur derslerine katılabilecek kişiler arasındandır. Huzur derslerinin uygulanmaya başlanmasından önceki dönemlerde de zaten bazı padişahlar çeşitli ilmî toplantılara katılma geleneğini devam ettirmişlerdir. Örneğin; Fatih

41 Ünver, s.11
42 Kara, s.19
43 Osman Öztürk, "Huzûr Dersleri," **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** sayı, 10, (1971), s. 112-113.
44 Mehmet Zeki, "Huzur-ı Hümayun Dersleri," **Edebiyat Mecmuası,** c.3, (1918), s.817.
45 Kubbealtı Lugatı "Atiye" Bir büyüğün küçüğe verdiği hediye, armağan, bahşiş, ihsan, http://www.lugatim.com/s/atiye e.t:11.12.2019
46 Halit Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s.431.
47 Ünver, s.22.

Sultan Mehmed ve II. Beyazıd[48] huzurlarında âlim ve fazılların tartışmalarını izleyen padişahlardandır.

Huzur derslerinin yapıldığı yer olan dairelere meclis de denilmekteydi. Her mecliste şeri ilimlerde iyi derecede âlim, bir ders verecek mukarrir ve sekiz kadar da muhatap bulunurdu. Bu miktar artabilirdi. Meclislerin toplantı yerini ise padişah kararlaştırırdı. Mukarrir padişahın sağında, muhataplar ise mukarririn yanında yarım daire şeklinde önlerinde rahlelerde ders yaparlardı[49] Huzur derslerinde bazen bilgisinin fazlalığını göstermek isteyen bazı muhatapların münazaralarda edep ve terbiye sınırları dışına çıktıkları görülmüştür. Örneğin, Hicri 1176 Ramazan'ında Tatar Ali Efendi, mukarrir Abdulmümin Efendi ile ders esnasında edep ve terbiye sınırlarını aştığı için Bozcaada'ya sürgün edilmiştir.[50] 1176 yılında yaşanan bu tartışma olayının temelinde ise her iki âlimin ilmî mesele ile ilgili anlaşmazlığı yer almıştır. Bir başka örnek de III. Selim döneminde yaşanmıştır. Hicri 1215 Ramazan'ında ders esnasında mukarrir ve muhataplar arasındaki münazarada kendisini ispatlamak isteyen muhatapların mukarrire gereksiz karşı çıkmaları sebebiyle ders, ilmî ve fikrî zeminden çıkıp edep dışı sözlerin sarf edildiği tartışmaya dönüşmüştür. III. Selim durumdan etkilenerek dersi terk etmiştir.[51]

Huzur dersleri için zorunlu koşulan gereklilikleri genel olarak şöyle belirtmek mümkündür:

- Ders padişahın huzurunda yapılır, eğer padişah yoksa ders biniş merasimi sonrasında yapılırdı. Eğer biniş merasimi yapılmazsa ders de yapılmazdı.
- Dersi yapacak mukarrir ve muhatabı, şeyhülislam belirlenen usule uygun seçerdi.
- Huzur dersleri genelde Ramazan'ın ilk sekiz gününde ve sekiz meclis şeklinde gerçekleştirilirdi.
- Derslerde tefsiri yapılacak ayetleri padişahın kendisi seçerdi.

48 Ünver, s.29.
49 Kara, s.22.
50 Mehmet İşpirli, "Ramazan'da Huzur Dersleri," **İstanbul Müftülüğü Dergisi,** Sayı:5, (2008), s.42.
51 Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", **TDV İslâm Ansiklopedisi,** Https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Huzur-Dersleri (11.12.2019).

- Derste takip edilen tefsir kitabı, Kadı Beyzavi'nin tefsiridir.[52]

Osmanlı saltanatının sona ermesiyle birlikte huzur dersleri de son bulmuştur. Huzur derslerinde yüzyıllar boyunca binlerce âlim görev yapmış ve feyz almıştır. Elmalılı Hamdi Yazır, Filibeli Hafız Muhammed Rasim Efendi, İsmail Saib Efendi ve Alasonyalı Cemal Hoca bu derslere katılmış bazı önemli kişilerdendir.[53]

Ramazan ayında sarayda huzur dersleri yapılırken saray dışında da çeşitli dinî uygulamalar yaşanmıştır. Dinî anlamda akla gelen ilk grup belki de vaizlerdi. Vaizler toplum tarafından da en fazla kendisine rağbet edilen ve sevilen kişilerdi. Osmanlı Ramazanlarında verilen vaazlarla ilgili sürdürülen bir gelenek "cerre çıkmak"tır. Medreselerde tatiller üç aylarda yapılmaktaydı. Verilen bu tatilde medresede okuyan öğrenciler kendilerine verilen izinli günleri memleketleri yerine Anadolu ve Rumeli'de çeşitli yerlerde halka vaaz vererek geçirirlerdi. Bölge halkı, talebelerin gönüllü vaazlarından dolayı küçük bir yardım yaparak talebelerin eğitimine katkı sunarlardı. Yapılan bu yardıma "cerr" denilirdi.[54]

Osmanlı camilerinde teravih namazı ise aralıklı olarak kılınır, günümüzdeki gibi başlar başlamaz yirmi rekâtın tamamı hemen bitirilmezdi. İlk dört rekât bittikten sonra saba, dügâh veya bestenigâr ve ikinci dört rekâtta hüzzam ve üçüncü dört rekâtta genellikle ferahnak ile kılınırdı. Namaz sonunda ise Acem bestelerinden seçilmiş ilahiler okunurdu. Cami imamının da namaz esnasında okumuş olduğu Kur'an-ı Kerim'in okunan ilahilerin makamıyla okunmasına özen gösterilirdi.[55]

Ramazan ayı dinî bir ay olmanın yanında toplumsal hayatı da etkileyen bir aydır. Osmanlı Dönemi'nde Ramazan ayı toplumda olağan akışın dışında bir hava oluşturur, hem şehrin düzeni ve işleyişinde kendini gösteren bu değişim hem de toplum ve bireylerde kendini gösterirmiş. Büyükten küçüğe herkes yaptığı iyilikleri artırmak için çaba harcar, sadakalar

52 Ömer Kara, "Osmanlı Huzur Dersleri Literatürü ve Geleneği", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** Cilt 9, Sayı 18, (2011), s.519-539.
53 Osman Öztürk, "Huzur Dersleri," **DİB Dergisi,** Cilt 10, Sayı 112-113, (Eylül Ekim 1971), s. 332.
54 Osman Doğan, Soner Demirsoy, **Nerede O Eski Ramazanlar**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018, s. 61.
55 Kara, s.71

dağıtırdı. Ziyafetler için küçük ve büyükbaş kurbanlar kesilirdi. Ramazan ayında hayır sahibi insanlar, ihtiyaç sahiplerine Allah rızası için et, ekmek, mum ve para dağıtırdı.[56]

Ramazan hazırlıkları başladığında bütün ev ahalisi büyük bir heyecan ve dinsel bir coşkuyla ellerinden gelen yardımı eksik etmezlerdi. Bir taraftan ev Ramazan'ın gelişiyle birlikte baştan aşağı temizlenir, tencereler kalaycıya gönderilir, hamur işi yapılması için oklavalar mutfakta hazır edilir, tabak, çatal, kaşık ve bıçaklar oğulur ve birçok eksiğin kapatılmasına dikkat edilirdi.[57]

Ramazan ayı her gruptan bireyin benimsediği bir dinî vazife olmuş ve her kesimde çocukluğundan beri gelen, sürekli ve artan intibalarla daha Ramazan ayı biterken bile "Gelecek sene Ramazan'ına 11 ay kaldı." denilerek heyecanla gelecek seneninkine özgü düşünceleriyle güzel bir yıl geçirmişler ve hayatlarını Ramazan'a bağlamışlardır. Hatta ölmek isteyen kişiler bile "Şu Ramazan'ı da göreyim de öyle öleyim." diyerek hayatında bir defa daha Ramazan ayının yaşanması için duada bulunurlarmış.[58]

Süheyl Ünver'e göre İslam dinine inanan kişiler için coşku ve heyecan içinde geçen Ramazan ayı Müslüman olmayanlar için de bazı farklılaşmaların olduğu bir ay olarak geçmiştir. Farklı inancı benimseyen kişiler, oruç ibadetini yerine getirmiyor olsa bile Müslüman komşularına karşı saygılarını ifade etmek amacıyla açıktan bir şey yiyip içmekten uzak durmuşlardır. Sadece kendilerinin yemeleriyle ilgili davranışı yapmalarının yanında çocuklarının da yemelerine müsaade etmeyerek küçük yaştan itibaren saygı ve hoşgörü değerlerini çocuklarına öğretmek için çabalamışlardır.[59]

Toplumun önemli bir kısmını oluşturan zenginler için de Ramazan ayı diğer aylardan farklı geçmekteydi. Zenginler için Ramazan, sahip oldukları maddi imkânların başkalarıyla paylaşılabilmesi için büyük bir imkândı. Bu yardımlar sadece ekonomik olarak paylaşım değil, aynı zamanda manevi yardımlardı. Bazı zengin kişilerin para yardımı yapmasının yanında evlerine maddi durumu iyi olmayan ve aynı mahallede yaşadığı aileleri evlerine davet ettiği de görülmüştür. Yapılan yardımlar bazen öyle boyutlara ulaşırdı ki fakir, dul, yetim ve

56 Kemal Beydilli, **Bir Yeniçeri'nin Defteri**, İstanbul: TATAV Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, 2003, s.4.
57 Halit Fahri Ozansoy, **Eski İstanbul Ramazanları Bütün Adetleri Eğlenceleri Hatıraları Fıkraları**, ed. Yakup Öztürk, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.15.
58 Süheyl Ünver, **Bir Ramazan Bin Bir İstanbul**, haz. İsmail KARA, Kitabevi Yayınları, 1997, s.103-104.
59 Ertuğrul Tarık Kara, **Tarihte Ramazan**, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, Eylül 2006, s.64.

kimsesizler belki de bir yıl boyunca kendilerine yetecek kadar maddi yardımı zenginlerden sadakalarla bu ayda elde ederlermiş.[60] Ramazan ayı şehre, insana, topluma ve hayata Osmanlı Dönemi'nde ruh kazandırmaktaydı.

Ramazan ayının gelişini müezzinler mahyaların yakılmasıyla halka bildirirdi. Mahya Osmanlı toplumunda Ramazan ayı için büyük bir öneme sahipti. Farsça kökenli bir kelime olan mahya, "ay" isminden Arapça bir takı olan "-iyye" ekiyle oluşturulmuş "mahiyye" kelimesinin günümüz Türkçesindeki şeklidir. Recep, şaban ve Ramazan aylarının ayrı ayrı zikredilmemesi ve "üç aylar" diye anılması gibi mahya da yalnızca Ramazan ayına özgü bir gelenek olmasından dolayı "Ramazan ayına mahsus" anlamını kazanmıştır.[61] Mahya kelimesinin aynı zamanda hayy, hayat, ihya kelimeleriyle aynı kökten olan Arapça "mahya" ise zikir meclisi, zikirle geceyi ihya eden anlamlarına geldiği belirtilmiştir.[62]

Mahyanın ortaya çıkışına baktığımızda ise ilk olarak Birinci Ahmet zamanı, 1600'lü yılların başında ortaya çıkmıştır. Fatih camisi müezzinlerinden olan Hattat Hafız Ahmed Kefevi, hünerini kullanarak renkli kandillerden oluşturduğu dört köşeli bir çerçeveyi, iki minare arasında asarak ilk mahyayı oluşturmuştur. Bu buluş, Osmanlı'da yeni bir sanat dalının ortaya çıkışına zemin oluşturmuştur.[63] Mahyanın kurulması için izin sadece selatin camilere verilmiştir. Sadece selatin camilere mahya kurulması için izin verilmesinin sebebi ise mahyanın iki minare arasına kuruluyor oluşu ve iki minarenin sadece selatin camilerde bulunmasıdır. Osmanlı Devleti'nde iki minareli cami yaptırma izni ise hanedan mensupları dışında kimseye verilmemekteydi. Sadece selatin camilerde mahya kurulmaya ferman verildiği zaman Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi'nin tek minareli olması, Eyüp Camisi'nin minareleri arasının mahya kurulamayacak kadar kısa olması her iki camide de mahya kurulmamasına sebep olmuş, sonrasında ise minarelere mahya kurulmak için camiler uygun hâle getirilmiştir.[64] Mahya için uygun hâle getirilmesinin sebebi ise halkta oluşmuş olan mahya isteğidir. Edirne'de Muradiye Camisi'nin tek minaresine de bir sırık çekilerek

[60] Kara, s.63
[61] Nebi Bozkurt, "Mahya", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahya--ramazan (10.12.2019).
[62] İsmail Kara, Beşir Ayvazoğlu, **Mahya; Eyle Ramazan-ı Şerif'i İhya, Göklere Yazı Yazma Sanatı Mahya**, Reha Kitabevi, 2010 s.18-21.
[63] H. Ömer Özden, "Türk Ramazan Kültürü," **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** Sayı 30, (2006), s.83-109.
[64] Süheyl Ünver, **Mahya ve Mahyacılık**, haz. İsmail Kara, İstanbul, s.78.

saraydan görülecek bir şekilde mahya konulmuştur. Üsküdar'da mahya kurulması ile ilgili halk isteği ise halkın "Mahya isteriz." diyerek Mihrimah Camisi önünde toplanmalarından sonra olmuştur.[65] Mahya sadece iki minare arasında değil, bazı camilerde "iç mahya" denilen ve caminin içinde bulunan mahyalarda kurulurdu. Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye ve Nuruosmaniye camileri iç mahya kurulan bazı camilere örnek olarak verilebilir. Camilerin dışarıdan aydınlatılmasından önceleri de Ramazan'da camiler içeriden aydınlatılmaktaydı. Bu aydınlatma işlemi ise kandillerle sağlanmaktaydı.[66]

Mahyanın hazırlanışı oldukça zor ve meşakkatli bir süreçti. Mahya hazırlayanlar her gece farklı bir mahya oluşturmak için gün boyunca işleriyle meşgul olurlar, öncelikle satranç kâğıdı[67] üzerine yazacakları yazının ya da çizeceklerinin tasarımını oluştururlar, oluşturdukları tasarıya göre malzemelerini ve kandillerini hazırlar, son olarak mahyanın görüntüsünü görmek adına prova yaparlardı. Halk mahyaya büyük bir ilgi duymasından dolayı mahya minareler arasına gerilmeden önce "Galiba yandan çarklı vapur dizecek.", "Tekerlekse top arabası olmalı." gibi tahminlerde bulunurdu. Mahyalarda şekiller ve yazılar asılmakta ve şehir Ramazan'ı camilerle birlikte gecesi ve gündüzüyle yaşamaktaydı. Mahyalarda genel olarak "Safa Geldin Ey Ramazan", "Merhaba Ya Şehr-i Ramazan", "Elveda Ya Şehr-i Ramazan", "Ya Allah", "Ya Muhammed", "Bismillahirrahmanirrahim" gibi ifadeler yazılmakla birlikte zaman zaman toplumsal olaylarla ilgili mesaj verici içeriklerle de oluşturulmaktaydı.[68] Mahyacılar şekil ve yazıların tasnifini ise Ramazan ayına göre belirlerlerdi. Mahyacılar Ramazan'ın ilk 15 günü boyunca yazılarla, son 15 gününde ise şekillerle mahya kurmuşlardır. Arap alfabesi harfleri kullanılarak yazılan mahyalarda Allah'ın isim ve sıfatları da yer almaktaydı. Şekillerde ise "Kız Kulesi", "cami", "köşk", "gemi", "ay yıldız", "gül" ve "lale" gibi motifler tercih edilmekteydi.[69]

Osmanlı Ramazanlarında önemli bir diğer gelenek ise diş kirasıdır. Eskiden maddi durumu iyi olan aileler, Ramazan'da iftara davet ettikleri zengin, fakir ayırt etmeden herkese evden ayrılırken "diş kirası" olarak bir miktar para veya değerli bir eşyayı hediye olarak

[65] Dursun Gürlek**, Dersaadette Ramazan Akşamları**, 1. Basım, İstanbul: Albatros Yayınları, 2000, s.97.
[66] Ünver, s.44.
[67] Akbayar; Sakaoğlu, s.73.
[68] Kara, s.55.
[69] Akbayar; Sakaoğlu, s.74.

verirlerdi.[70] Bu uygulama dinin gereklilikleri içinde yer almaması ve sonradan oluşması açısından Ramazan'ın Osmanlı toplumunda dinî bir vecibe olmanın yanında kültürel bir unsur olarak toplumda yer edindiğini göstermektedir. Eve gelen misafire diş kirası için genelde kadife keselere konulmuş gümüş tabaklar, kehribar teşbihler, gümüş yüzükler, Oltu taşlı ağızlıklar sunulurdu. Ev sahibi bunları tanımış olduğu misafire verirken tanımadığı misafire ise ev ahalisinin cömertliğine bağlı olarak gümüş akçe veya altın paralar yine kadife bir kâse içinde hediye edilirdi.[71]

Ramazan ayının günümüzde de devam eden ve Osmanlı'da önemli bir kültürel unsur olan Ramazan davulcuları önemli bir yere sahiptir. Ramazan ayı geldiğinde Osmanlı'da en kârlı meslek bekçilik olarak görülürdü. Ramazan ayı sebebiyle memurlar yarım gün çalışır, esnaflar da gündüz vakti çalışmadıklarından maddi yönden en kârlı olanlar bekçilerdi. Çünkü bekçiler aynı zamanda Ramazan ayında sahur vakti davul çalıp ek gelir elde ederlerdi.[72] İstanbul'da her mahallede görevli olan bekçinin kendine ait bir davulu olurdu. Özellikle Ramazan'ın ilk gecesi ve bayram günlerinde davulu bekçi çalardı. Davul çalma becerisi bu sebeplerden bekçiler için zorunlu tutulmuştu. Aynı zamanda bekçiler davulun çalınmasını işin ehli kişilerden öğrenir ve usulüne uygun makamlı ve ahenkli bir şekilde çalarlardı.[73] Ramazan davuluna bu derece önem verilmesi bize Osmanlı'da Ramazan davulunun halk nezdinde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Osmanlı toplumunda Ramazan'ın önemli parçası olan ruyet-i hilal de davul çalınarak halka duyurulurdu. Bu, Ramazan'ın ilk davulu olarak kabul edilmiş, büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Ruyet-i hilalin dışında sahur da Ramazan davulu açısından önemlidir. Osmanlı'da davulsuz bir sahur ve Ramazan düşünülemez hâldedir. Öyle ki sahur ve iftarın vaktinin girdiğini duyurmak için atılan topun sesi her yeri inletmesine rağmen kimse top sesine aldırış etmez iken davulun sesini duyduklarında ayaklanır ve kapılara, camlara koşuşurdu.[74]

Bayramda çalınan davulda ise davulcular ellerinde uzun bir sarık ve boyunlarında davulla dolaşıp evleri teker teker gezerlerdi. Her evden uçlarına bahşiş bağlanmış çevre, yazma ve bazı hanelerden de elbise alınırdı. Her toplanan bahşiş toplayan kişinin değil, tüm

[70] Gürlek, s.28
[71] Tolga Ulubaş, **Böyleydi Osmanlı'nın Ramazan'ı**, İstanbul: Yağmur Yayınları, 2006, s.34-36.
[72] İlber Ortaylı, **İstanbul'dan Sayfalar**, İstanbul: Hil Yayınları, 1986, s.157.
[73] Ziya Şakir, **Osmanlı Döneminde İstanbul Ramazanları**, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2002, s.56.
[74] Muhiddin Nalbantoğlu**, Kurtuluş Savaşı Ramazanları ve Milli Tarihimizde Ramazan Kültürü**, s.138

davulcuların ortak bahşişi kabul edilir ve daha sonra eşit bir şekilde dağıtılırdı.[75] Ramazan davulu konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta ise manilerdir. Ahenkli ve makamlı bir şekilde okunan Ramazan manilerinin okunduğu makamlar Ahmet Rasim'e göre saba ve dügâh makamlarıdır. Rasim, okunan manilerden bazılarını da örnek olarak vermiştir. Onlardan biri şu şekildedir:

Besmeleyle çıktım yola

Selam verdim sağa sola

A benim devletli efendim

Ramazan'ın mübarek ola[76]

Ramazan manileri ile ilişkili olan Ramazan davulu da Osmanlı Ramazanlarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Dursun Gürlek'in aktardığına göre bir Ramazan davulcusunun özellikleri ve Ramazan davulu ile ilgili yeteneği şöyledir:

> "Yıl 1921… Şehzadebaşı'nda sahuru ilan eden bekçi Ömer Ağa'dır. Bunu, bu semtin yerlileri, eskileri hatırlar. Şehzadebaşı'nda tiyatrolar, kahveler, sinemalar kapandığı zaman o ortaya çıkardı. Artık eğlence saati sona ermiş, ibadet saati başlamıştır. Şehzadebaşı'nda onun davulu ile sade sahur değil, Direklerarası'nın finali de ilan edilirdi. Ömer Ağa Ramazan davulunu çalarken adeta kendinden geçer, bazen poturlu dizi ile davulu havaya fırlatır; bazen havada, başı üstünde bir sağa bir sola döndürerek çalar; sonra döne döne ayak oyunları yapar, tokmağı kasnağa vururdu."[77]

2.3.1. Ramazan Eğlenceleri

İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte şehrin yapısı değişmiş, Müslüman Türkler Haliç kıyılarında yalılar ve köşkler alarak farklı süslemelerle şehri görsel açıdan zenginleştirmişlerdir. Bahar ayları geldiği vakit ise körfezin kenarında oturmuşlardır.

[75] Ruşen Eşref Ünaydın, **Davulcunun Manileri- Ramazan Kitabı**, Kitabevi Yayınları, Ekim 2004, s.137.
[76] Ünver, s.65.
[77] Gürlek, s. 55

Yerleşme kültürünün yanında eğlence kültürü de Türkler için önemli olmuştur. Türklerde her çağda eğlence önemli bir yer tutmuş, eğlence için yapılan etkinlikler önemsenmiştir.[78]

Ramazan ayının Türk kültüründe önemli oluşunun en önemli sebebi ibadet ayı olsa da Ramazan ayında aynı zamanda eğlence kültürünün de gelişmesi bu ayı önemli kılmıştır. Ramazan'ın eğlence kültürünün oluşumunda hiç kuşku yok ki Osmanlı Dönemi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de özellikle son iki yüzyılında Ramazan ayında yapılan eğlenceler çeşitlenmiştir. Bu sebeple Osmanlı toplumunda Ramazan eğlencelerinin incelenmesi bu kültürün nasıl oluştuğu ve günümüzde nasıl değiştiği açısından büyük bir öneme sahiptir.

Ramazan ayında Müslüman olmayanların oruç tutanlara karşı saygı duyuşunu belirtmiştik. Eğlence alanında da bu geçerli olmuştur. Ramazan ayı geldiğinde oruç tutmayanlar tutanlara karşı saygılarını koruyarak eğlenmişlerdir. Hristiyanlar gece eğlencelerini yaşamışlardır. İstanbul Avrupa yakasında bulunan eğlence mekânlarında eğlenmişler, sahur vakti geldiğinde davulcunun sesiyle birlikte evlerine dağılmışlardır.[79]

Osmanlı Ramazan eğlenceleri teravihin bitimiyle başlar ve gece boyu devam ederdi. Teravihten çıkıldıktan sonra herkes kendine has bir şekilde eğlenirdi. Kimisi namaz çıkışı mahyanın görsel şölenini seyrederdi, mahya seyretmeyen kimi kişiler ise "Direklerarası" diye eğlencesiyle meşhur yere gider, orada vakit geçirirdi.[80] Direklerarası olarak bilinen yer, İstanbul'da günümüzde Vezneciler Caddesi olarak adlandırılan caddede, cadde boyunca her iki sıradaki dükkânların önleri direkli sütunlarla dikilen yerdir. Bu dikilen direklerden dolayı caddenin başından sonuna kadar olan kısma Direklerarası denilmiştir.[81] Daha yatsı ezanı okunmadan Direklerarası'nda kalabalık oluşmaya başlar, büyük caddeye açılan her sokaktan bir insan akıntısı her an kalabalığı artırırdı. Direklerarası'nda Ramazan ayında geceler, Müslüman ve gayrimüslim birçok kesimden kişilerin katıldığı etkinliklerdir. Zurnadan viyolonsele ve uddan harpaya kadar her enstrüman teravihin bitişinden sahura kadar çalınmaktaydı.[82]

---

[78] Refik Ahmet Sevengil, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?** İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.15-16.
[79] Yahya Kemal Beyatlı, **Aziz İstanbul**, İstanbul: M. E. B., 1992, s.166-167.
[80] Abdulbaki Gökpınarlı, **Ramazan Geldi Hoş Geldi**, İstanbul: Kevser Yayınları, 1962, s.8.
[81] Sermet Muhtar Alus, **30 Sene Evvel İstanbul**, haz. Faruk Ilıkan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.35.
[82] Cenap Şahabettin, **İstanbul'da Bir Ramazan**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013 s.118-119.

Ramazan eğlenceleri sadece Direklerarası ile sınırlı tutulmamıştır. Aynı zamanda Ramazan'a özgü kurulan çalgılı kahveler vardır. Semt semt tesadüf eden çalgılı kahvelerin ziyaretçileri orada yaşayan tulumbacılar olurdu. Osmanlı'da her mahallede mutlaka bir tulumbacı ve tulumba teşkilatı[83] bulunurdu. Bu teşkilatın içinde yer alan kişiler mahallenin belirli tulumbacı kahvesinde teravihten sonra toplanır; bazen cura, saz, zilli maşa, darbuka gibi enstrümanlar çalarlar; bazen de yöresel oyunlar oynarlardı. Bu kahvelerde bazen mani okunurken bazen de destan ya da koşma söylenirdi. Okunan parçaların içeriği ise genellikle tulumbacılığın mertliğine yönelikti.[84]

Ramazan eğlencelerinin bir başka unsuru da meddahlardı. Halkın gözünde önemli bir yeri olan meddahlar; okuma yazma bilen, irfan sahibi kişiler olurdu. Meddahların içinde başarılı olup da ün sahibi olan kişiler saraylara kadar girebilmekteydi. 16. yüzyılda, III. Murat döneminde oldukça ilgi gören Bursalı Lalin Kaba, bu isimlerin başında gelmekteydi.[85] Meddahlar, etrafını ve gördükleri insanları inceleyerek tecrübelerini ve inandırıcılıklarını artırırlardı. Anlattıkları hikâyelerde zaman ve yer kaygısı bulunmazdı. Bazen uzun bazen de kısa sürebilen gösterilerinde seçilen hikâyelerin şehir ve şehir halkından olması sebebiyle izleyici ile teması her zaman etkindi.[86]

Ramazan geceleri sahur vaktine kadar sokaklarda gezmeye sadece fenerle izin verilmekteydi. Bundan dolayı herkes Ramazan hazırlığı yapıldığı zaman alınacaklara bir de fener ilave ederdi. Uzun Ramazan gecelerinde çocukların eğlencelerinden biri de fener kapma dedikleri muziplikti. Çocuklar fener kapmak için bir araya gelirler, içlerinden biri meydanda dolaşarak bir kâğıt fenerlinin geldiğini gördüğünde onu gözlemleyip eğer feneri kapabileceği bir kişi olduğunu düşünürse "portakal" diye bağırıp diğer arkadaşlarına haber verirdi. İçlerinden biri de adam yoldan geçeceği zaman pusudan çıkar ve feneri kapıp kaçardı.[87]

83 Osmanlı Devleti'nde asker veya sivil itfaiye neferi için kullanılan unvan.
Yüksel Çelik**,** "Tulumbacı", **TDV İslâm Ansiklopedisi,** https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Tulumbaci (22.09.2019).
84 Selim Nüzhet Gerçek**, Çalgılı Kahveler,** Ramazan Kitabı, s.209-214
85 Selim Nüzhet Gerçek, **İstanbul'dan Ben de Geçtim**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997, s. 142-147.
86 Abdulkadir Emeksiz, **Geleneksel Türk Tiyatrosunda Seyirci Odaklı İcra Farklılaşması, Dümbüllü İsmail Efendi ve Dünden Geleceğe Geleneksel Türk Tiyatrosu Sempozyum Bildirileri,** İstanbul, 6-7 Kasım 2007, s.58-60.
87 Gürlek, s.68-69.

Osmanlı toplumunda Ramazan gecelerinin olmazsa olmazlarından biri Karagöz-Hacivat oyunlarıdır. Bu oyunlarda aynı zamanda İstanbul'un yaşamını görmek de mümkündür. Karagöz saray tarafından da ilgi görmüş ve kabul edilmiştir. Ramazan ayı geldiğinde diğer aylara göre daha da çoğalan Karagöz oyunları birçok mekânda; mevsim kış ise kahvehanelerde, yaz ise açık havada bahçelerde Karagöz perdeleri kurularak sergilenirdi. Kahvehaneci ile anlaşan ustaların perdeyi kurabilmek için Zaptiye Memuriyetinden ve belediyeden izin alması da gerekirdi. Karagöz oyununun ışıklı bir perde arkasında oynanması onun bir gece oyunu olmasına katkı sağlamıştır. [88] Evliya Çelebi'nin söylediğine göre İstanbul'un her hünerde ve her meslekte ayırıcı olan üstatları Karagöz ve Hacivat'ı zenginleştirip Çin'deki, Maçin'deki, Moğol ve Mısır saraylarındaki hayal oyunlarından çok ileri noktaya getirmişlerdir. Evliya Çelebi kendi dönemindeki Karagözcüleri "esnaf-ı hoş-sohbet nediman-ı mukallidan" dediği, günümüzdeki söyleyişiyle şovmenler sınıfından saymıştır.[89]

18. yüzyılda Karagöz ve Hacivat oyunları Osmanlı halkı genelinde farklı eğlencelerde de sergilenmiştir. Bu dönemde Kasımpaşalı Hafız en ünlü Karagözcü olarak kabul edilmiştir. Ramazan ayında Karagöz ve Hacivat'ın meşhur olması ve yaygınlaşması da II. Abdülhamid Han döneminde olmuştur. Bu dönemde Karagöz hem toplum hayatına etki etmekte hem de toplumun etkisinde kalarak hikâyeleri oluşmuştur.[90]

[88] Recep İncecik, Fatih Sadırlı, **Kandiller Yanarken Eski İstanbul'da Ramazan**, İstanbul: Sarıyer Belediyesi, 2004, s.163.

89 Akbayar; Sakaoğlu, s.12.

90 Uğur Göktaş, **Dünkü Karagöz**, Akademi Kitabevi, 1992, s. 9-10.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE MODERNLEŞME

3.1. Değişim Nedir?

Değişim, sözlük anlamıyla basit bir şekilde ifade edilecek olursa bir hâlden başka bir hâle geçişi ifade eden ya da herhangi bir durumun önceki hâlinden farklı bir duruma dönüştüğünü ve farklılaştığını belirten bir kavramdır.[91] Değişme kavramı ile vurgulanan aslında belirli bir dönem içinde insanda, toplumda ve doğada gözlenen bir başkalaşım ve farklılaşmalar bütünüdür.[92] Her değişim içinde farklılaşmayı barındırdığından değişim, aynı zamanda sürekli bir oluş sürecidir, denilebilir. Çünkü değişimle birlikte olgu önceki durumunu bozmuş ve yeni bir oluş içine girmiştir. Olgunun bozuluşu olumsuz anlamda değil, bulunmuş olduğu durumun farklılaşması, değişmesi, yeni bir hâle geçiş anlamındadır. Değişim böylelikle bozuluş ve oluş sürecidir, denilebilir. Değişim tespitinde bulunabilmek yani herhangi bir farklılaşmanın olduğunu saptayabilmek için belli bir zaman dilimi boyunca sosyal kurumlarda hangi noktaya kadar bir değişim olduğunu göstermek gerekmektedir.[93] Zaman, değişimin saptanabilmesi ve değişim olgusunun gerçekleştiğinin belirlenebilmesi için önemli bir olgudur. Değişimin gerçekleştiğinin belirtilebilmesi için belirli zaman aralığında farklılaşmaların olduğunu gösterebilmek gerekir. Bu sebepten dolayı değişim olgusundan bahsedilirken zaman olgusu ile birlikte bahsedilmesi gerekmektedir.

Değişim olgusuna felsefi temelde bakacak olursak antik dönem filozoflarından olan Aristotales değişim kavramını iki durumda birinden öbürüne geçme anlamında kullanmıştır. Var oluş üzerinden kavrama anlam yükleyen Aristotales'e göre değişme üç türlü olur. Yokluktan varlığa geçerek doğum, varlıktan yokluğa geçerek ölüm, varlıktan varlığa geçerek ise devim (hareket) olmaktadır.[94] Sosyoloji açısından ele alınacak olursa; toplum içindeki değişimler Aristotales'in sınıflamasında üçüncü gruba girmektedir.

Âlemdeki her varlık düne, bugüne ve yarına sahiptir. Yokken var olan, gelişir ve en sonunda ölür. Bu sebepten değişim kaçınılmaz bir gerçekliktir. Yunan filozofu Heraklius'un

[91] Seçkin Kızılçelik, Erdem Yaşar, **Açıklamalı Sosyal Terimler Sözlüğü**, Ankara: Atilla Kitabevi, 1994, s. 102.
[92] Barlas Tolan, **Sosyoloji**, Ankara: Gazi Kitabevi, Ekim-2005, s. 276.
[93] Anthony Giddens, **Sosyoloji**, çev. H. Özel-C. Güzel, Ankara: Ayraç Yay., 2000, s.551.
[94] Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, 8. Basım, Remzi Kitabevi, Ekim 1993, s.57.

"Dünyada değişme hariç, hiçbir şeyin sabit olmadığını söylemiştir." sözü dediklerimizi destekleyecek niteliktedir.

Değişim hayatın her alanında kendini hissettirmekte ve göstermektedir. İnsanların düşünceleri, fiziksel ve biyolojik yapıları, zihniyet dünyaları, sosyal ilişkileri, anlam dünyaları değişmekte olduğu gibi hayatın parçaları olan doğanın diğer unsurlarında da değişim mutlaktır. Heraklius bir başka sözünde insanın aynı nehirde iki defa yıkanamayacağını söylemekte ve değişimin kaçınılmaz oluşuna vurgu yapmaktadır. Akış olmakta, nehir değişmekte ve zaman içinde akış insanda da kendini göstermektedir. Böylelikle değişim kaçınılmaz ve mutlak olmaktadır. İnsan bir zamanın ve mekânın içinde olması ile değişim insan için de kaçınılmaz bir gerçekliktir. Hareket nasıl fiziksel anlamda bir gerçeklik, ölüm ve doğum insan hayatı için kaçınılmaz bir gerçeklik ise değişme de doğanın kendi içyapısının, var oluşunun bir gereğidir.[95] Değişim, zorlama ile ortaya çıkan, yapay ve dış güdümlü bir oluş değildir. O, tabiatın ve eşyanın hakikatinde var olan bir süreçtir denilebilir.

Değişim kavramından söz edildiğinde mutlaka zaman ve mekân kavramları üzerinde durmak gerekir. Değişim dışında zamanı veya zamanın dışında değişimi düşünmek olası bir durum değildir.[96] Çünkü değişim, zamanın akışı içinde meydana gelmekte ve zamanda anlam bulmaktadır. Sosyoloji bilimine göre toplumda değişimin olduğunu söyleyebilmek için belli bir zaman diliminde farklılaşmanın gerçekleşmesi gerekmektedir**.** Soyut olma yönleri ile değerlendirdiğimizde zaman ve mekânı olgu ve olayların toplamı olarak da düşünebiliriz. Buradan hareketle zamanın ve mekânın bizzat kendilerinin değişime konu olduğunu söyleyebiliriz. Bu takdirde sürekliliği sağlayan bizzat değişimin kendisi olmaktadır.[97] Sürekliliğin sadece değişim olması; değişim dışında her şeyin değişeceği yani bozulacağı anlamına gelmektedir. Bozulmaktan kastımız önceki paragrafta açıklamış olduğumuz gibi olumsuz, negatif anlamda değil; kavramsal açıdandır.

[95] Aydın Yaka, **Sosyal Değişme**, İstanbul: Gündoğan Yayınları, Ocak 2011, s.36.
[96] Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2012, s.21.
[97] Cağfer Karadaş, "Değişim ve Süreklilik Üzerinden Kadim ve Modern Zihniyet Farkı", **Eskiyeni, İlkbahar,** Sayı17, (2010), s.33-39.

3.2. Toplumsal Değişim Nedir?

Toplumsal değişme sosyoloji ve din sosyolojisinin olmazsa olmaz problemlerinden biridir. Hem sosyoloji biliminin hem de din sosyolojisi biliminin incelemiş olduğu en önemli problemlerden biri değişim olması, bu olgunun sosyolojik ve dini boyutudur. Nitekim sosyologlar, sosyoloji tarihinin ilk dönemlerinden itibaren değişim kavramını toplumsal perspektiften incelemiş ve zamanla meydana gelen toplumsal değişimleri ele alma gayretinde olmuşlardır. Keza sosyoloji biliminin isim babası olan A. Comte *Üç Hal Kanunu* ile tipik bir tarih felsefesi yaparken toplumsal değişme problemini de ele almıştır.

Toplumda meydana gelen değişimin ne olduğunu aktarmadan önce toplumsal değişim ile ilişkili bir kavram olan sosyal yapıyı açıklamamız gerekmektedir. Sosyal yapı, toplumda yeri olan bütün kurumları ve değerler sistemini kapsayan statik bir durumu belirtir.[98] Sosyal değişme ise bu kurum ve değerlerde gözlenen dönüşümleri anlatan dinamik bir olgudur. Toplumsal değişim toplumun statik yönü olan toplumsal yapıda meydana gelen farklılaşmalar olarak adlandırılabilir. Toplumsal değişim incelenirken de toplumsal yapıda meydana gelen farklılaşmaların incelenmesi oldukça önemlidir.

Toplumun yapısı ise toplumsal ilişkilerden meydana gelmektedir. Bir başka tanıma göre de toplumsal değişme, toplumda olan bu ilişkilerin değişmesidir.[99] Tanımlardan da anlaşılacağı üzere toplumsal değişim ile toplumsal yapı kavramları birbiriyle ilişkili kavramlardır. Bu bağlantıdan dolayı toplumda meydana gelen geçici değişimler toplumsal değişme olarak isimlendirilmeyeceğini söyleyebiliriz. Çünkü bu farklılaşmalar süreklilik arz etmezler. Bir değişmenin toplumsal değişme olarak nitelendirilebilmesi için kalıcı ve derin izler taşıyan farklılaşmaların olması gerekmektedir. Mesela moda ile ilgili değişmeler iş hayatıyla ilgili belli dönemlerde meydana gelen geçici değişimler hiçbir yenilik oluşturmayacağından dolayı sosyal değişme değildir. Sosyal değişme, bir kültürün davranış tipi ve davranış modellerinde meydana gelen farklılaşmadır. Değişmeler, kültürün bütün sahalarına yayılabilmekte; örf ve adetlerde, alışkanlıklarda, tutumlarda, zihniyetlerde, dünya görüşlerinde ortaya çıkabilmektedir.[100] Sosyal değişme de önceki durumdan farklı bir durum

[98] Arslantürk Zeki, Amman Tayfun, **Sosyoloji**, 6. Basım, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009, s.385.
[99] Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 20. Basım, Remzi Kitabevi, Ekim 2017, s.55.
[100] Hilmi Ziya Ülken, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul: M.E.B., 1969, s. 74; Ata, s. 1.

olmakta ve toplumsal yapı ile yapıyı oluşturan ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen çeşitli toplumsal kurumların belli bir zaman aralığında değişimi meydan gelmektedir.[101] Zaman içinde bir toplumun yapısında ve bu yapının çeşitli fonksiyonlarında ve bireylerin üstlendiği toplumsal rollerde yani toplumdaki ilişkiler sisteminde, toplumsal kurumlarda ve bireylerin davranışlarında meydana gelen değişmeler de toplumsal değişme olarak tanımlanabilir.[102]

İnsan evladı bir arada yaşamaya başladıktan sonra birbiri ile ilişkiler kurmuş ve bu ilişkilere çeşitli roller ve anlamlar yüklenmiştir. Toplumsal değişim sürecinde bireylerin üstlendiği rollere yeni anlamlar yüklenmektedir.[103] Bireyler tutum, değer ve davranışlarını sorgulayıp bazılarını terk etmekte veya mevcut rolleri üzerinden değişimleri yaşamaktadır. Buradan şunu çıkarabiliriz. Toplum belli olayların sonucu değil, değişimi yaşayan bir süreçtir.

Toplumsal değişmenin hızı toplumdan topluma ve aynı toplum içinde zamandan zamana değişiklik gösterebilir. Kimi toplumlarda değişim hızlı olabilirken kimilerinde diğer toplumlara göre daha yavaş olabilmektedir. Veya bir toplumun belli bir zaman aralığındaki değişimi belli dönemlerde oldukça hızlı olabilir. Bu değişmeyi ilk insan topluluklarından günümüze kadar gözlemek mümkündür. Ancak insanlık tarihi içinde zaman ve zemine, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişmenin yönü ve derecesi farklılık gösterir.[104] Değişimin bu derece hızlı veya yavaş olmasının farklı nedenleri olmakla birlikte toplumsal yapının değişime açıklığı, yapının değişime vermiş olduğu tepki, değişimin niteliği değişimin hızıyla ilişkilidir.[105] Mesela geleneksel olarak adlandırılan tarım ve hayvancılığın ana geçim kaynağı olduğu, nüfus yoğunluğunun az ve sosyal ilişkilerin günümüz toplumlarına göre daha az olduğu toplumlarda değişme daha yavaş bir şekilde olurken endüstriyelleşmiş toplumlarda daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Değişim olgusu günümüz toplumlarında kendini daha derinden hissettirmektedir. Hatta günümüz toplumlarına "hız toplumu" denilmesi toplumsal değişimin günümüzde niteliğini göstermektedir.

---

[101] Feridun Merter, Mustafa Talas, (Ed.), **Sosyoloji**, Lisans Yayıncılık, 2010, s.229.
[102] Mehmet Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011, s.329.
[103] Halil İbrahim Bahar, **Sosyoloji**, Ankara: USAK Yayınevi, Kasım 2005, s. 91.
[104] Zeki Arslantürk- Niyazi Akyüz, **Din Sosyolojisi II**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015, s.261.
[105] Lütfi Sunar, (Ed.), **"Toplumsal Değişimi Açıklamak Temel kavram ve Kuramlar**, **Türkiye'de Toplumsal Değişim"**, Ankara: Nobel Yayıncılık, Eylül 2014, s.5.

Toplumsal değişim sürecinde bazı toplumsal kurumlar değişmeden etkilenmeyebilir veya bazı kurumlar bazılarına göre değişimden daha az etkilenebilir; bazıları da çabuk ve köklü bir biçimde etkilenir ve aynı zamanda ilişkide bulundukları diğer kurum ve ögeleri de kendileriyle birlikte değişmeye sürüklerler.[106] Toplumsal değişme toplumdan topluma ve zamandan zamana değişiklik gösterdiği gibi toplumun yapısını meydana getiren unsurlar da değişim ve farklılık gösterebilir. Ancak bazı unsurlar kültür elemanları olup zor değişirler.[107]

Sosyal değişmenin ne olmadığını anlatmaya yönelik yapılacak açıklamalar aynı zamanda sosyal değişmenin toplumda meydana gelen diğer toplumsal olgulardan farklı oluşunu tespit etmede önemli bir noktadır. Sosyal değişme süreciyle toplumda meydana gelen diğer süreçler bazen karıştırılabilmektedir. Sosyal değişmenin karıştırıldığı kavramlardan biri "sosyal tekamüldür." Sosyal tekamül bir toplumun bünyesinde çok uzun vadede, en azından birkaç asırlık dönemde ortaya çıkan köklü ve geniş gelişmeler ve dönüşümleri ifade etmek için kullanılan kavramdır.[108] Toplumsal değişmede toplumda farklılaşmalar meydana gelse de bu farklılaşmalar birkaç asırlık zaman diliminde meydana gelen farklılaşmalar değil, bir insan ömrü süresince ortaya çıkan sosyal tekamüle göre daha kısıtlı zamanı ifade etmektedir.

"Sosyal çözülme" de aynı "sosyal tekamül" gibi toplumsal değişim olgusuyla karıştırılabilen bir toplumsal süreçtir. Sosyal çözülme, toplumun yapısını meydana getiren ögelerden biri olan toplumsal ilişkilerin bütünlüğü aksatacak şekilde gevşemesi; toplumun oluşumunda ve devamında önemli bir yere sahip olan inanç ve değerlerin etkinliğinin yitirilmesi ve kültür unsurlarının bütünlüğünün bozulması olarak adlandırılabilir.[109] Toplumun çeşitli unsurlar, alt sistemler ve mekanizmalardan oluştuğunu söyleyen sosyologlar, farklı nedenlerle bu sistemler arasında dengesizlikler, düzensizlikler ve bozulmalar olduğunu vurgulamaktadır. İnsanın var olduğu ve insanın insanla iletişime geçtiği her mekânda anlaşmazlıkların çıkması mümkündür.[110] Yaşanan her anlaşmazlık ve aksaklık, toplumsal değişim olarak adlandırılmaz.

---

[106] Tolan, s. 281

[107] Hüseyin Akyüz, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: M.E.B., 1991, s. 267; Çelikkaya, s. 128.

[108] Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, 14. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2017, s.362.

[109] Vejdi Bilgin, **Sosyal Çözülme ve Din**, Etüt Yayınları, Kasım 1997, s.18.

[110] Günay, s.361.

Evrim ve devrim kelimeleri de toplumsal değişim kavramı ile karıştırılabilecek kavramlar arasındadır. Daha çok kültürel ve siyasal bilimlerin terminolojisinde geçen bu kavramlar[111] toplumsal değişim kavramıyla farklı anlamlara gelmektedir. Evrim kavramı, toplumların geniş çaplı dönüşümünü ifade eden ve toplum ile organizma arasında bir benzerlik[112] olduğunu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Devrim ise toplumda meydana gelen hızlı, ani ve geniş kapsamlı yeniliklerdir. Devrimle önceki toplumsal düzen ve yapı kökten, ani ve kontrollü bir şekilde farklılaştırılmak istenir. Toplumsal değişim ne evrim gibi uzun ve nesiller boyu devam edecek olan uzun bir süreci ne de belli alanlarda belki de kökten olmayabilecek bir sosyal olay olan devrimle aynı anlamlara gelmektedir. Toplumsal değişme kavramı tüm değer yargılarından kendini arındırmış; bu anlamda ne pozitif ne de negatif yönde olan farklılaşmaları ifade eden bir kavramdır. Diğer yandan modernleşme ile anılan az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş -endüstrileşmiş- ülke modeline uygun başkalaşımları anlatan ve değişimin pozitif yönüne vurgu yapan değer yüklü kavramlardan biri "sosyal gelişme"dir. Sosyal gelişme değişimin olumlu yönünü ifade etmektedir. Toplumsal gelişme kavramıyla ilişkili olan "toplumsal gerileme" kavramı da toplumsal değişim kavramından farklı bir anlama gelmektedir. Toplumsal gerileme, bir toplumda toplumsal çevreyi denetleme yönünden ulaşılmış düzeyin altına geçici olarak düşülmesi olarak adlandırılabilir.[113] Toplumsal gerileme kavramı da aynı toplumsal gelişme kavramı gibi değer yüklü ve farklılaşmanın belli bir yönüne işaret etmektedir. Toplumsal gelişim değişimin pozitif yönüne vurgu yaparken gerileme negatif yönüne vurgu yapmaktadır. Toplumsal değişim kavramı ise "ilerleme" ya da "gerileme" gibi değer yüklü anlamlar içermeyen bir olgudur.

3.3. Toplumsal Değişime Etki Eden Faktörler

Bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi sosyoloji biliminde de toplumda meydana gelen bir olayın ya da toplumsal bir olgunun tek sebebi yoktur. Toplumsal değişme olgusu için de bu kural geçerlidir. Tek sebep toplumsal değişmenin açıklanması için çoğu zaman yeterli olmayabilir. Elbette bir toplumun değişmesinde belli zaman dilimlerinde bazı etkenler daha etkili olsa da toplum, farklı etkenlerin birlikte olması ile değişip farklılaşmaktadır.

[111] Kongar, s.59
[112] Merter, s.229
[113] Özer Ozankaya, **Toplum Bilimine Giriş**, 2. Baskı, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1977, s. 328.

Bir toplumda değişimin oluşması için toplumun iç faktörleri değişmeye sebep olabileceği gibi dış faktörler de toplumsal değişimin etkeni durumunda olabilir. İç faktör ve dış faktörlerden kastedilen değişimin toplumun kendi iç dinamikleriyle birlikte olması ya da cebri olarak dışarıdan gerçekleşmesidir. Dış faktörler, doğrudan bir şekilde insan iradesinin alanı içinde yer almayan fakat insan iradesinin neden olduğu veya engellediği etkenler olarak adlandırılabilir. Mesela, coğrafya toplumsal değişim açısından değerlendirilecek olursa dış faktörler içinde yer almaktadır. Karizmatik lider de toplumsal değişimi cebri olarak başlatmasından dolayı dış faktörler içinde yer almaktadır. Bunun yanında nüfus, bilim ve teknoloji, kültür ve din ise iç faktörler içinde yer alır. Toplumsal değişim faktörlerini tasnif ederken iç faktörler, toplumun olağan durumu ile oluşan değişim süreçlerine vurgu yaparken dış faktörler, cebri olarak dıştan bir şekilde değişimi yapay ve daha süratli bir şekilde başlatan faktörleri ifade etmektedir. İç faktörler aynı zamanda toplum içinde yer alan fenomenlerdir.

Toplumların iklim şartları ve fiziki durumları dış etkenlere örnek olarak verilebilir. Bir toplumun fiziki yapısı ve iklimi toplumsal değişmenin faktörleri arasında yer almaktadır.[114] Sosyolojinin kurulmadan önceki ilk habercilerinden İbn Haldun da coğrafyanın toplum ve insan üzerinde büyük etkilere sahip olduğunu belirtmiştir.[115] Toplumsal değişmede dış faktörler olarak nitelendirdiğimiz, değişime sebep olan etkenler ise teknoloji, göç, bilim gibi insan iradesi ile oluşabilen etkenlerdir.

3.3.1. Coğrafya

Coğrafya veya coğrafi çevre, doğanın insanlara sağladığı şartların tümü[116] olarak adlandırılabilir. Toplum açısından coğrafyanın önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koyan ve coğrafyacı okulun kurucusu olarak da kabul edilen isim İbn Haldun'dur. İbn Haldun dünya üzerindeki iklim tiplerini yedi farklı iklim bölgesine ayırmış ve yedi farklı iklim bölgesinde yaşayan insanların toplumsal durumlarını o iklim tipi ile açıklamıştır. Hatta o beşerî gelişmeye en uygun iklim tipinin, dördüncü kuşakta olduğunu, insanların yoğun olarak bu

[114] Fuat Çelebioğlu, **Davranış Açısından Örgütsel Değişim**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, 1988, s.20.
[115] Ibn Haldun, **Mukaddime**, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, Mart 2016, s.259-264.
[116] Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, 10.baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 1990, s.197.

iklim bölgesinde yaşadığını, medeniyet kurmaya en uygun coğrafyanın da bu iklim tipinde oluşabileceğini söyleyerek toplum ve coğrafya arasında determinist bir ilişki kurmuştur.[117]

Coğrafyanın toplumsal değişmeye olan etkisi toplum için olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz bir şekilde de olabilir. Toprağın verimliliği, yer altı ve yer üstü su kaynakları o bölgede yaşayan toplumun ekonomisinden yönetim şekline hatta sosyal değerlerine etki ederek önemli bir değişim faktörü olabilir. İnanların yaşamış oldukları toprak parçasında doğal afetlerin meydana gelmesi ve sonuçları coğrafya sebebiyledir. İçinde bulunulan coğrafyada meydana gelecek olan sel, yangın, kıtlık, kasırgalar, yangınlar toplumların yapısını etkileyerek toplumsal değişmeye sebep olabilir.[118] Doğa olayları, yaşam standartlarında doğal sonuçlar oluştururlar. Bu doğal olayların meydana gelmesiyle birlikte sadece doğada farklılaşma meydana gelmez, aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkilerde de farklılaşmalar oluşur. Deprem, sel, coğrafi şartlardan dolayı oluşan hastalıklar, iklim farklılaşmaları çevre, nüfus ve insanlar arasındaki ilişkileri bozabilir.[119]

Coğrafya, toplum üzerinde etkilerini azaltmakta ve değiştirmektedir. Teknolojik imkânların ve bilimsel faaliyetlerin değişmesiyle birlikte coğrafi şartlarda belli noktalara kadar insanın kontrolüne geçebilmektedir. Hatta teknolojik imkânların gelişmesiyle birlikte coğrafi şartlarda insanın lehine değişiklikler olabilmektedir.[120] Konuya mekân sosyolojisi açısından bakmak gerekirse mekân, toplumsal varlık alanını belirleyen önemli bir determinasyon ilkesidir. Toplumsal olay ve olguları mekândan ayrı düşünemeyiz. Başka bir ifadeyle mekân ve arazi toplumsal olay ve olgularda, toplumsal değişimde önemli bir etken olabilmektedir.[121] Değişim kavramının zaman kavramı ile ilişkili olduğunu "Değişim Nedir?" başlığı altında vurgulamıştık. Zaman kavramı ile mekân kavramı arasında da ayrılmaz bir ilişki bulunmaktadır. Mekân ve zaman kavramları birbirinden ayrı düşünülemeyeceği gibi her iki olgu da birbirinde anlam bulmaktadır. Başka bir deyişle zaman mekânın, mekân ise zamanın içindedir. Toplumsal değişim açısından zaman ve mekân kavramlarına bakacak olursak durum değişmemekte, toplum ve ona ait olan her öge zamana ve mekâna bağlı olarak değişimi yaşamaktadır.

[117] İbn Haldun, s. 259.
[118] Yaka, s.72-74.
[119] Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, 8. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995, s.271.
[120] Yaka, s.73.
[121] Okumuş, s.27.

3.3.2. Demografya

Toplumsal değişmenin etkenleri arasında nüfusta coğrafya gibi çok önemli bir yere sahiptir. Nüfus kavramının toplumsal değişime olan etkisi; iş bölümü kavramı ile ele alınabilir. Çünkü nüfus tek başına değişimi oluşturucu bir etken değil, beraberinde oluşturdukları ile değişime etki etmektedir. İş bölümü, nüfusun artması ile oluşan olgulardan biridir. Nüfus ve iş bölümü denilince akla ilk gelen isim Durkheim'dır. Ona göre nüfusun artması toplum içinde iş bölümünün artmasını beraberinde getirerek değişmelerin oluşmasına sebep olmuştur. O mekanik ve organik dayanışma ayrımı yaparak sanayi öncesi toplumların mekanik dayanışmadan, organik dayanışma üzerine kurulu sanayi toplumlarına geçtiğini belirtmektedir.[122] Bu geçişte nüfus, iş bölümünü oluşturduğundan önemli bir etkendir. Durkheim'a göre sanayi öncesi toplumda kişilerin birbirlerine olan benzerlikleri sanayileşmiş toplumlara göre oldukça yüksektir. Bireyler birbirlerine birçok alanda benzerlik göstermelerinden dolayı toplum içinde iş bölümü sanayileşmiş toplumlara göre oldukça azdır. Toplum içinde dayanışma türünü belirleyen ise kişilerin farklılaşmalarıyla ilgili olan iş bölümüdür. Kişiler farklılaştıkça iş bölümü artmış ve iş bölümünün artması mekanik dayanışmadan organik dayanışma türüne geçişi sağlamıştır.[123]

Bir toplumda meydana gelen nüfus artışları, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel noktalarda önemli farklılaşmalar getirebilir. Mesela, nüfus artış hızının çeşitli sebeplerle fazla olması toplumda çeşitli sosyal ve ekonomik problemlere zemin oluşturabilir. Diğer yandan bir toplumda içsel ya da dışsal faktörlerden dolayı savaşların çıkması, toplumda kıtlığın ya da ekonomik problemlerin çıkmasına, toplumun sömürgeleştirilmesine sebebiyet verebilir. Bu durumların meydana gelmesiyle birlikte o toplumun üyelerinin başka coğrafyalara göç etmesinde etkili olabilir.[124] Nitekim insanların bir coğrafi mekândan başka bir coğrafi mekâna hareketi[125] olarak adlandırılan göç olgusu toplumsal değişimde önemli bir etkendir.

Toplumsal değişmeye etki eden farklı etkenlerin bir arada olabileceğini yukarıda belirtmiştik. Tarih boyunca özellikle geleneksel toplumlarda göçün en önemli sebepleri

[122] Selim Eren, Göç, "Toplumsal Değişme ve Din: Avrupa'ya Göç Eden Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** (2007), s. 267-288.
[123] Emile Durkheim, **Toplumsal İş Bölümü**, çev: Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi, 2016, s. 163-164.
[124] Okumuş, s.28
[125] Anthony Gıddıns, Philp W. Sutton, **Sosyolojide Temel Kavramlar**, çev: Ali Esgin, Ankara: Phoenix Yayınevi, Şubat 2018, s. 109.

arasında doğa olayları, kıtlık, afetler olmuştur. Böylece coğrafya etkeni ile göç hareketleri arasında da bir ilişki olduğu görülmektedir.

3.3.3. Bilim, Sanayi ve Teknoloji

Bilim, sanayi ve teknolojinin gelişmesine etki etmekte, bu alanlardaki gelişimler sosyal değişimde önemli bir etken olarak kendini göstermektedir. Örneğin, tarım alanında makineleşmenin artması, endüstrileşme, kıtlık ve kentlerde fabrikaların kurulmasıyla kırsal alanda yaşayan insanların büyük bir kısmı kent merkezlerine göç ederek toplumsal değişime sebep teşkil etmişlerdir.

Bilimsel faaliyetlerde yaşanılacak artış, teknolojik altyapıdaki değişim, toplumun büyük bir hızda dönüşümüne sebep olabilir. Teknolojinin toplumdaki belirtilerin başlıcası endüstrileşme düzeyidir. Endüstrileşme bir toplumda modern toplumların insan tipini -katılan- oluşturmaktadır.[126] Toplumların değişmesinde Sanayi İnkılabı'nın oldukça önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Sanayileşmeyle birlikte şehirler kalabalıklaşmış, aileler geniş yapıdan çekirdek aileye geçerek küçük parçalara ayrılmış ve kadın çalışma hayatına girmiştir. Her ne kadar aile kurumu, sanayileşme ile varlığını sürdürmüş olsa da eski işlevlerinin büyük bir çoğunluğunu kaybetmiştir. Geleneksel toplumlar da kan bağı güçlü bir sosyal işleve sahipken modernleşmiş sanayi toplumunun düzenleniş biçiminde kan bağı ile oluşturulmuş organizasyonların yerini siyasi, politik ve ekonomik çeşitli oluşumlar almıştır. Sanayileşme ile toplumsal rollerde de değişimler yaşanmıştır. Kadın; artık anne rolünün dışında farklı roller üstlenmiş, biyolojik temele dayalı doğuştan kazanılan roller, yerini sonradan kazanılabilen rollere bırakmıştır. Maddi alanda yaşanan bu değişikler toplumların manevi boyutunu da etkisi altına almıştır. Toplumların gelenek ve görenekleri değişmiş, insan temelli bir eğitim ve siyaset anlayışı temele oturmuştur.[127] Birçok Batılı düşünür de sanayileşme ile toplumların din, devlet ve siyaset ilişkilerinde önemli değişmelerin ortaya çıktığını ve dine yakın bir biçimde bağlı olan aile ve sosyal ilişkiler alanında gözle görülür değişimler oluşundan söz eder.[128]

---

[126] Kongar,s. 229

[127] **Erkan Perşembe,** "Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri Üzerine", **On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** cilt. 5, (1991): s. 171-180, http://dergipark.org.tr/omuifd/issue/20310/21566

[128] Peter Berger, **Dinin Sosyal Gerçekliği**, çev: Ali Çoşkun, İstanbul: İnsan Yay., 1993, s. 194-195.

Sanayi Devrimi'yle birlikte başlayan sürecin toplumlar üzerinde büyük etkileri olmuştur. Mesela, kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, insanlar üzerinde büyük etkilerde bulunarak pek çok değişimin zeminini oluşturmaktadır. Bu noktada sosyal değişimi etkileyen faktörlerden biri olan iletişimdeki gelişmelerden ve bu gelişmelerin konumuz açısından öneminden söz etmek gerekir. İletişim imkânlarındaki artış ve yeni iletişim mecralarının oluşması değişimin karakterini ve hızını etkileyen en önemli kültürel etkilerden biridir.[129] Mesela, yazının icat edilmesi, günümüzde yazılı ve görsel basın, bilgisayar, uydu sistemleri vb. bu doğrultuda önemli sosyal değişim etkenleri olarak söylenebilir.[130] Ayrıca kültürel yeniliklerin oluşmasında ve yayılmasında önemli bir yere sahip olan bilgi artışı da toplumsal değişimin etkenleri arasındadır.[131] Bilginin artışı icat ve keşifleri beraberinde getirmektedir. Keşif ve icatların artmasıyla da toplumda yenilikler temelinde değişme oluşmaktadır. Yapılan her icat ve yenilik, başka icat ve yeniliklere de temel oluşturarak toplumsal değişime hız katmaktadır.[132]

İnsanlık tarihine bakıldığında özellikle sanayileşme ile başlayan teknolojik ilerlemeler toplumsal yapıyı ve toplumsal ilişkileri derin bir şekilde etkilemiştir. Bu teknolojik gelişmeler günümüz küresel dünyasının oluşumunda da büyük bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda küreselleşme kavramının temelinde sosyal değişim olgusunun ele alınması gerekmektedir. Küreselleşme bir sosyal değişim sürecidir. Bu süreçte bireysel, kurumsal ve toplumsal yapılar yeniden şekillenerek[133] dünya küçük bir yer hâline gelmekte ya da bir başka ifade ile dünya bilinci oluşmaktadır.[134] Küreselleşme süreci kendiliğinden oluşan bir sistem olmayıp çeşitli ekonomik ve teknolojik güçler tarafından yönlendirilmekte ve şekillendirilmektedir. [135]

Küreselleşme süreci aynı postmodernizm gibi modernitenin alternatifi olarak kabul edilebilir. Küreselleşme süreci, modernitenin dayatmalarını saf dışı etmekte ve bireyi çeşitli

---

[129] Okumuş, s.33
[130] Giddens, s.554
[131] Orhan Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, 2. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 110
[132] Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, 8. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995, s.275.
[133] Anthony Giddens, Christopher Person, **Modernliği Anlamlandırmak**, çev: S. Uyurkulak- M. Sağlam, İstanbul: Alfa Yay., s.89.
[134] Roland Robertson, **Küresellesme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, çev. Ü. H. Yolsal, Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1999, s.21.
135 Berger, Peter L., **Dinler ve Küreselleşme**, çev. Hatice Gül, Bilimname: Düşünce Platformu, 2017/2, sayı: 34, s. 603-613.

güçlerle donatarak yeniden ön plana çıkarmaktadır.[136] A. Giddens da modernleşmeden bağımsız bir küreselleşmeden bahsedilemeyeceğini söylemektedir. Ona göre bugün küreselleşme olarak adlandırdığımız toplumsal değişim süreci modernitenin küreselleşmesi ya da radikal bir hâle gelmesidir.[137]

3.3.4. Kültürel Faktörler

Kültür, insan tarafından toplum hâlinde yaşamanın bir gerekliliği olarak toplumsal hayatı kolaylaştırmak üzere oluşturulan ve geliştirilen davranışlar, düşünceler, araçlar, aletler, değer yargıları vb. şeyleri kapsayan karmaşık bir bütün; insanoğlunun maddi ve manevi tüm toplumsal mirası olarak adlandırılabilir. Türk sosyologları arasında kültür tanımlamasıyla bilinen sosyologlardan biri Ziya Gökalp'tir. Gökalp, kültür tanımında kültürü "hars" kavramı ile belirtir. Aslında Ziya Gökalp bu tanımıyla kültür kavramı ile medeniyet kavramını birbirinden ayırır. O her toplumun kendine has bir "hars"ı olduğunu öne sürmektedir. Ona göre hars kültürün maddi olmayan yönünü ifade eder.[138] Ziya Gökalp'te üzerinde durulması gereken kavramlardan biri de "medeniyettir." Ona göre hars millî iken medeniyet beynelmileldir. Hars kavramı yalnızca bir milletin ahlaki, dinî, iktisadi ve teknik hayatlarının bir toplamını ifade ederken medeniyet, birçok milletlerin toplumsal hayatlarının toplamıdır. Ziya Gökalp bunu Avrupa medeniyeti üzerinden örneklemektedir. Garp medeniyeti içinde Fransız, İngiliz, Alman gibi farklı harsları bir arada toplayarak bir medeniyet teşekkül etmiştir.[139] Üzerinde duracağımız bir başka kültür tanımı ise Mümtaz Turhan'a aittir. O, kültürü "Bir toplumun kendi hayatına dair problemlerini çözmek üzere uzun süreç içinde deneyimden geçen ve standartlaşan maddi ve manevi unsurların bütünü" olarak tanımlamaktadır. [140] Tanımlarda anlaşılacağı üzere kültür maddi ve manevi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Kültürün hem maddi hem de manevi kısmı toplumsal değişime farklı şekillerde etki edebilir. Biz kültürün maddi kısmı içinde yer alan bilim, sanayi ve teknolojinin toplumsal değişime olan etkilerinden bahsettik. Bu başlık altında ise kültürün manevi unsurlarının toplumsal değişime olan etkilerini ele alacağız.

---

[136] Onat, Hasan, "Küreselleşme Üzerine," **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2002/1, cilt: I, sayı: 1, s. 37-47.

[137] Anthony Giddens, **"Modernitenin Küreselleşmesi",** çev. K. Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları, 2006, s. 206.

[138] Ziya Gökalp, **Türk Medeniyet Tarihi**, Ankara: Elips Kitap Yayınları, 2007, s. 24-25.

[139] Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları,** İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1976, s.25.

[140] Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri: Sosyal, Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1987, s. 56.

Kültürün ne olduğunu daha iyi kavrayabilmek ve kültürel unsurlarının toplumsal değişmeye nasıl zemin oluşturduğunu daha iyi anlayabilmek için kültürün değişimi olarak adlandırabileceğimiz kültürel süreçlere değinmek faydalı olacaktır. Kültürel yayılma, kültürleşme, kültürlenme, kültür şoku, kültürel özümseme ve kültürel değişim süreçleri toplumun en önemli unsurlarından biri olan kültürle ilgili kavram ve süreçlerin bazılarındandır.[141] Kültür, bu süreçlerle birlikte farklılaşır ve bu farklılaşmalar da toplumsal değişimde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Başka bir şekilde ifade edecek olursak her kültürel süreç aynı zamanda toplumsal değişimi tetikleyici bir etkendir, denebilir.

Kültürün hem maddi hem de manevi kısmı toplumsal değişime sebep olabilir. Kültür tanımlamalarında maddi ve manevi iki ayrı ögeye ayrılsa da maddi unsurlar ve manevi unsurlar birbiri ile ilişki hâlindedir. Toplum içinde sosyal dengenin sağlanmasında da kültürün bu iki unsurunun karşılıklı ilişkisi önemli bir yere sahiptir. Sosyal denge bozulmayıp toplumsal değişim dengeli ve doğal akışı içinde gerçekleşmiş olur.[142]

Toplumu diğer toplumlardan ayıran ve onun sağlıklı bir şekilde devamını sağlayan en önemli unsurlardan biri de toplumsal değerlerdir. Değerler, günlük yaşamda norm hâline gelerek bireylerin yaşamlarını kontrol eder ve onları yönlendirir.[143] Kültürün manevi kısmından olan toplumsal değerler de toplumsal değişmeye etki etmektedir. Toplumda nesilden nesle aktarılan ve bireyin hayatında da önemli bir yere sahip olan değerler yok olduğu zaman, kurumlar işlevlerini yerine getiremeyecek duruma düşebilir.[144] Toplumun sürekliliği kültürle, kültürün sürekliliği ise toplumsal değerlerle sağlanır. Bu sebepten toplumun sürekliliği ile toplumsal değerlerin muhafazası arasında bir ilişki olduğu söylenebilir.[145]

3.3.5. Karizmatik Lider Faktörü

Karizma kavramını sosyolojiye kazandıran kişi Max Weber'dir. Her ne kadar bu kavram bireyin psikolojik ve karakteristik yapısını akla getirse de karizmanın sosyolojik yönü karizmatik şahsiyetin otorite ile olan ilişkisinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Karizma

[141] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, 6.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, s. 130-137.
[142] Mustafa Erkal, **Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme**, Mayaş Yayınları, 1984, s.86.
[143] Yaka, s.93
[144] Doğu Ergil, **Toplum ve İnsan**, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2012, s. 266.
[145] Güvenç, s. 130-137.

kelimesinin sözlük tanımı "Tanrı Vergisi" olarak geçmektedir. Bu tanım bize karizmatik liderin hem özellikleri hakkında hem de etkisi hakkında fikir verebilir.[146] Karizmatik otoritenin sıra dışı ve olağanüstü özelliklere sahip olması gerektiğini söyleyen Weber'e göre ilkel dönemde "Tanrı Vergisi" olarak adlandırılan bu özelliklere sahip kişilerin sihirli güçlere sahip oldukları düşünülürken bu niteliğe peygamberler ya da yasal bilgelikle ünlenmiş kişiler, avdaki liderler ve savaştaki kahramanlar sahip olabilirdi.[147]

Max Weber; geleneksel, akılcı ve karizmatik olmak üzere üç otorite tipinden bahseder. Geleneksel otorite tipinde lider meşruluğunu, geleneklerden, doğuştan sahip olduğu ve hayatı boyunca kullanabileceği statülerinden almaktadır. Bu otorite tipinin sonradan kazanılamayacak yani doğuştan gelen bir otorite olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz devletlerinin otorite tiplerine örnek olarak verebileceğimiz akılcı bir başka deyişle hukuksal otorite tipinde ise yasalar, hukuk ve kurallar otoritenin kurulmasında rol sahibidir. Bu iktidar meşruiyetini yasaların akılcı bir şekilde olmasına ve bu yasaların toplumun işleyişinde işlevsel bir rolünün olmasına bağlıdır.[148] Karizmatik otorite de ise otorite sahibi meşruiyetini toplumun büyük birçoğundan farklı özelliklere sahip olmasından ve bu özellikleri iyi bir şekilde kullanmasından alır. Karizmatik otorite tipinde bir lider ve o lidere kutsallık ve kahramanlık gibi nitelikler atfederek bağlanmış olan kişiler bulunmaktadır.[149]

Karizmatik lider olarak nitelendirilebilecek tarihî kişiliklerinden biri Arap coğrafyasında hicri 6 ve 7. yy'larda Weber 'in de vurguladığı gibi "toplumun yerleşmiş geleneklerine ve kurallarına karşı çıkarak" başta Arap yarımadası olmak üzere birçok coğrafyada değişimlerin zeminini oluşturan Hz. Muhammed'dir. Kabileciliğin, sosyal alanda eşitsizliklerin, kan davalarının olduğu, namus endişesi ve geçim sıkıntısı sebebiyle kız çocuklarının öldürüldüğü, putların ekonomik kazanç hâline dönüştürüldüğü[150] bir toplumda Hz. Muhammed, 23 yıllık peygamberlik sürecinde köklü değişimlerin liderliğini yapması karizmatik bir lider oluşuna örnek teşkil edebilir. Hz. Muhammed sadece değişen şartlara

[146] Abdurrahman Kurt**, Din Sosyolojisi**, Bursa: Dora Yayınları, 2011, s. 155.
[147] Max Weber, **Ekonomi ve Toplum**, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları, 2012, s.361.
[148] Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, çev. T. Parla, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.133.
[149] Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 19. Basım, Bilgi Yayınevi, Eylül 2007, s.96.
[150] Âdem Apak, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (1)**, 10. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s.123.

ayak uydurarak değişimi sağlamamış, o aynı zamanda değişen şartlara göre konum alarak toplumun değişmesine etkide bulunmuştur.[151]

3.3.6. Diğer Faktörler

Toplumsal değişimi etkileyen faktörler sadece saydıklarımız ile sınırlı değildir. Açıklamış olduğumuz faktörlerin yanında bilgi, eğitim, biyolojik etkenler, ideoloji, ekonomi gibi bazı önemli faktörler de bulunmaktadır.[152] Bilgi, ideoloji, ekonomi biyolojik etkenler gibi faktörler toplumla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi olan, toplumsal kurumları ve sosyal yapıyı etkileyici ve böylelikle de toplumsal değişimde etken faktörlerdir. Örneğin, Marksizm; Rusya, Küba ve Vietnam gibi ülkelerde devrimin gerçekleşmesine sebep olmuştur.

3.4. Toplumsal Değişim Kuramları

Kuram, kısmen doğruluğu kanıtlanabilir olan, kişiden kişiye değişmeyecek, doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında nitelendirebileceğimiz paradigmalar olarak isimlendirilebilir.[153] Kuramlar, bilimsel faaliyet sonucunda herhangi bir olgu üzerine yapılan açıklamalardır. Konumuz açısından örnekleyecek olursak toplumsal değişim sosyoloji biliminde önemli bir olgudur. Ve birçok düşünür toplumsal değişim üzerine çeşitli teoriler geliştirmişlerdir.

Toplumun değişmesi ile ilgili kuramlara baktığımızda tarihin farklı dönemlerine ve farklı toplumlara göre bazı değişmeler görülebilir. Kadim kültürlerde toplumun değişmesi insanlık tarihi üzerinden daha geniş zaman dilimi temelinde açıklanmıştır. Mesela, Hint öğretisi olan *Manvantara* adı verilen insanlık dönüşümünün ilk ruhaniyetinin derece derece kararması şeklinde evreler gösteren dört evreye ayrıldığını öğretmektedir. Bu dönemler eski garp geleneklerinin altın, gümüş, tunç ve demir çağları olarak belirledikleri dönemlere karşılık gelmekte olup şu an yaşanılan dönem ise *Yuga* adı verilen *"Karanlık Çağ"* denilen dönemdir.[154] Görüldüğü üzere kabul gören fikir insanlığın, zamanın ilerlemesiyle birlikte bir "düşüş" yaşayacağıdır. Bu düşüş ise sembolize edilerek karanlık çağ olarak adlandırılmıştır.

---

[151] Selâhaddin Polat, **Hz. Peygamber'in Sünneti ve Değişim, Değişim Sürecinde İslâm** (Kutlu Doğum Haftası: 1996), 1997, s. 15-21.

[152] Erkan Perşembe, "Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri Üzerine", **On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5 (1991): s. 171-180, http://dergipark.org.tr/omuifd/issue/20310/21566 .

[153] Cemal Yıldırım, **Bilim Felsefesi**, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002, s.355.

[154] René Guénon, **Modern Dünyanın Bunalımı**, çev. Mahmut Kanık, 4. Baskı, Hece Yayınları, 2014, s.37.

Daha çok Asya ve Hint kültüründe olmakla birlikte günümüzden çok eski dönemlerde oluşmuş olan diğer kadim kültürlerde de aynı zamanda değişimle ilgili başka bir fikir ise değişimin döngüsel olduğudur. Bir başka şekilde ifade edecek olursak Asya ve Hint gibi kadim kültürlerde değişim; dönem dönem ardışık olarak yenilenenin ifade edildiği bir kavramdır. Bu bağlamda karma inanca döngüsel değişim anlayışına örnek olarak verilebilir. Modern döneme geldiğimizde ise kullanılan kavramlar da toplumun değişmesine paralel olarak farklılaşmış ve daha çok "ilerlemecilik" fikriyle açıklanmaya çalışılmıştır. "İlerlemecilik" ise insanın eylemleri sonucunda yaptıklarıyla sürekli bir gelişimin olacağı düşüncesine dayanmaktadır.[155]

İnsanlık tarihine baktığımızda gelişen birçok şeyin bir zorunluluk sonucu olduğunu belirtebiliriz. Zorunluluklar belli başlı ihtiyaçları doğurur ve önceki durumdan bir farklılaşmayı meydana getirir. Sosyoloji biliminin felsefeden ayrılıp kendi başına ayrı bir disiplin olması süreci de bu şekilde gelişmiştir. Avrupa'da özellikle Rönesans, Reform, Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali'yle birlikte toplumun yapısında önemli değişimlerin oluşmasıyla çeşitli buhranların yaşanması birçok düşünürü yaşanılan tabloyu açıklamaya sevk etmiş ve toplumun değişmesi ile ilgili düşünceler ilk o dönemde oluşmaya başlamıştır. Biz çalışmamızın bu bölümünde toplumsal değişimle ilgili kuramları üç ana başlık altında inceleyeceğiz. Değişimin ne olduğu üzerinde durduğumuz başlık altında değişimden bahsettiğimizde zamandan da bahsedilmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştık. Toplumsal değişimin büyük, orta ve küçük boy kuramlar çerçevesinde incelenmesinin sebebi, zaman esas alınarak yapılan açıklamaların farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Kuramların açıklanması ile neden zamanın esas alındığı daha anlaşılır hâle gelecektir.

3.4.1. Büyük Boy Kuramlar

Büyük boy kuramların ortak özelliği toplumları bütün insanlık tarihi içinde ele almaları ve insanlığın ortaya çıkışından günümüze kadar gelişen olayları anlamlandıracak modeller sunmalarıdır. Büyük boy kuramlar modelleme yaparken tarihî verilere dayanarak açıklamalar yapmaktadırlar. Bu kuramlar için aslolan, insanlık tarihinin gelişme yasalarının

[155] Sunar, s.12.

bulunmasıdır. Bu modeller organizma, diyalektik ve evrim olmak üzere üç ana kavram etrafında odaklaşmaktadır.[156]

3.4.1.1. Organizmacı Kuramlar

Bu kuramların organizmacı olarak adlandırılmalarının sebebi, toplumların da aynı canlı organizmalar gibi doğup büyüyen ve en sonunda ölen bir yapıda olduklarını düşünmelerinden dolayıdır. [157] Organizmacı kuramcılar, insanlık tarihinde devletlerin ve toplumların da canlı organizmalar gibi doğumu ve ölümünün kaçınılmaz olduğunu öne sürerler. Spengler, Toynbee ve İbn Haldun gibi düşünürler toplumları canlı organizmalar olarak ele almış ve toplumsal değişimle ilgili oluşturdukları kuramları bu düşünce ile değerlendirmişlerdir. Örneğin, İbn Haldun toplumu biyolojik bir varlık gibi görerek belli dönemlerle toplumun da insan gibi büyüyüp öleceğini ortaya koymaktadır. İbn Haldun'un organizmacı toplum anlayışını ortaya koyan düşüncesi tavırlar nazariyesidir.[158] O devletin insan organizmasına benzer özelliklere sahip olmasıyla ilgili "Mukaddime" adlı eserinde şunları demiştir: *"Bilmek gerekir ki, bir devlet muhtelif tavırlardan ve yenilenen birtakım hâllerden geçer. Devleti ayakta tutanlar her tavırda, o tavrın hallerinden birtakım huylar ve karakterler kazanırlar ki, diğer bir tavırda onun misli bulunmaz."*[159]

İbn Haldun'un ortaya koymuş olduğu "Tavırlar Nazariyesi"ne göre toplamda beş tavır ve bu beş tavırla birlikte devletin geçeceği dönemler ve yaşayacakları hâller bulunmaktadır. Bu tavırlardan ilki "zafer tavrıdır." Bu tavırda asabiye sayesinde güç devam etmiş olsa da hâlâ tam anlamıyla devlet mutlakıyet kazanmış olmaz. İkinci tavır, "istibdat tavrı"dır. Bu dönemde nesep asabiyeti etkinliğini yitirerek yerini sebep asabiyetine[160] bırakmıştır. Hükümdar ile kan bağı olduğu kabilesi arasında bir ayrışma ortaya çıkar ve asabiye bir farklılaşma gösterir. Üçüncü tavır, "fera tavırı"dır. Bu devirde lüks ve gösterişte bir artış olur ve hükümdar kurmuş olduğu otoriteyi, kendi ihtiyaçlarını sağlamak adına kullanmaktadır. İbn Haldun'un nazariyesinde dördüncü tavır ise "sulh tavrı"dır. Bu dönemde

[156] Kongar, s.49.
[157] Kongar, s.63.
[158] Günay, s.105.
[159] Ibn Haldun, s.359.
[160] **Asabiyet:** İbn Haldun tarafından kullanılan bir kavram olan asabiyet, aynı zamanda bir topluluk, grup veya cemaatin üyeleri arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan, düşmana karşı direnmeyi teşvik eden, ilerleme ve atılım yapabilmeyi mümkün kılan toplumsal bağımlılık duygusu olarak anlaşılabilir. Mehmet Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011, s.35.

hükümdar ve çevresi tarafında kendini beğenmiş bir durumun olduğu ve devletin en güçlü dönemlerinden biri olduğu kabul edilebilir. Sulh diye adlandırılmasındaki sebep ise devletin, diğer devletlerle olan ilişkilerinde gücün ve varlığın muhafazası için barış yolunun tercih edilmesidir. Son tavır ise "israf tavrı"dır. Lüks ve israf bu dönemde oldukça yaygın durumdadır. Devletin ölümünü getiren sebep de zaten lüksün fazlaca yaygın oluşu ve lüks ile israfın yaygın olmasıyla birlikte manevi anlamda da buhranların yaşanacak oluşudur. Ve sonuçta devlet de insan gibi hastalanır ve ölümü gerçekleşir.[161] İbn Haldun'un tavırlar nazariyesi ve bu nazariyedeki süreçler incelendiğinde toplum adına bir evrimin olduğu ve bu evrimde "asabiyet" kavramına dayandırılan ve ilk aşamada doğal bir şekilde devletin oluşumuna etki eden sebeplerin doğallıktan uzaklaşıp uygarlaştığı düzeyde bozulduğu ve yozlaştığı görülmektedir.[162]

Organizmacı kuramcılar içinde olan sosyologlardan biri de Arnold J. Toynbee'dir. 1889 ile 1975 yılları arasında yaşamış olan Toynbee uygarlık tarihçisidir. Toplumların, kültürlerin ve kültürlerin unsurlarının evrimsel süreçlerden geçmiş olduğunu ve bu süreçler sonucunda mutlak olmasa da canlı organizma gibi sonunda öleceğini savunmuş ve çalışmalarını bu minvalde yoğunlaştırmıştır. Toynbee tarihin devlet odaklı incelenmesinin yerine toplum odaklı incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Onun kullanmış olduğu kavramlar içinde konumuz açısından en önemlisi "meydan okuma" kavramıdır. Toynbee uygarlıkların iç ve dış çeşitli şekillerde engellerle karşılaştığını ve büyüyüp gelişmesi içinde zorluklara karşı meydan okuması gerektiğini söylemiştir.[163] Toynbee uygarlıkların çöküşünün üç aşama hâlinde gerçekleştiğini söylemiştir. Öncelikle uygarlığın yönetimi için oluşmuş olan yaratıcı azınlık, yönetici olma aşamasındaki niteliklerini kaybeder. İkinci aşamada uygarlıktaki çoğunluk, azınlığın niteliklerini kaybetmesini takiben izleme niteliğini bir kenara bırakır ve en sonunda ise toplum içerisindeki birlik ve beraberlik bozularak uygarlığın yıkılışı gerçekleşir.[164] Toynbee, uygarlıkların doğuş ve ölüm süreçlerinde farklılaşmalarla birlikte dinsel alanda da gelişmelerin olduğunu vurgulamaktadır. Uygarlık ölüme doğru giden bir süreci izleyince dinî anlamda dört tipin ortaya çıkacağını söylemiş ve "ilericiler, ilgisizler, gericiler ve dinsel kurtarıcılar" arasında başarıya ulaşacak olanların "dinsel kurtarıcılar"

[161] Haldun, s.358.
[162] Kongar, s.69.
[163] Yaka, s.167-170.
[164] Merter, s.236.

olduğunu belirterek toplumda meydana gelecek farklılaşmaların dinî sahada da farklılaşmaları etkileyeceğini vurgulamıştır.[165]

Bu başlık altında ele alacağımız son sosyolog ise Oswald Spengler'dir. Alman bir filozof olan Spengler de İbn Haldun ve Toynbee gibi toplumları organizmaya benzetip toplumsal değişim problemine organizmacı bakış açısıyla açıklık getirmiştir. Spengler, kültür ve medeniyet ayrımı yaparak bir kültürün doğup, büyüyüp, olgunlaşıp durduğunu ve öleceğini vurgular. Ona göre kültür artık, insanlık adına bir üretimde bulunamayınca "medeniyet" olmaktadır. Başka bir ifadeyle Spengler'e göre medeniyet, kültürün olgunlaşmış ve durgunlaşarak farklı bir aşamaya geçmiş hâlidir. Her ikisi arasındaki fark, kültür insanlık adına üretimde bulunurken medeniyet, olgunlaşmasından dolayı durağanlaşır ve üretimde bulunamaz. Batı'nın da çökeceğini savunan Spengler, Batı'nın çöküşünü de bu kapsamda ele almaktadır.[166]

3.4.1.2. Diyalektik Kuramlar

Toplumsal değişimin büyük zaman dilimi içerisinde meydana gelen farklılaşmalar olduğunu vurgulayan kuramlardan biri de diyalektik kuramlardır. Bu kuramların toplumsal değişimin niteliğini nasıl açıkladığını daha iyi kavrayabilmek adına Hegel'in ortaya koymuş olduğu "diyalektik" kavramını ve Marx'ın, Hegel'in "diyalektik" kavramından yola çıkarak ortaya koyduğu "diyalektik materyalizm" kavramını açıklamak gerekmektedir.

Diyalektik denildiği zaman akla ilk gelen kavramlardan biri "harekettir." Madde sahasında durağan hiçbir şey bulunmamaktadır. Hareketsiz olarak kabul edilecek olan eşyalar dahi atomun parçacıklarının hareketli oluşundan dolayı hareketli olarak kabul edilebilir. Her şeyin hareketli olduğu düşüncesi bizi diyalektiğe yani ikiliğe götürmektedir. Hareketin olduğunun söylenebilmesi için en az iki nesnenin varlığından söz edebilmek ve bu iki nesnenin birbirine olan zıtlığından bahsetmek gerekir. Diyalektiği savunan görüşe göre bu "hareket yasası" toplumsal olay ve olgularda da kendini göstermektedir. Medeniyetin gelişmesi ile sosyal zıtlıklar ortaya çıkarak herhangi bir olay veya düşünce insanlığın hepsine

[165] Kongar, s.81.

[166] Hasan Aksakal, "Oswald Spengler'ın Tarih, Kültür ve Medeniyet Anlayışı," **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, Volume: 3 Issue: 12 (Summer 2010), s.37-42.

göre değil, belli bir küme insan veya toplum içerisinde yaşayan bireylere göre doğru ya da yanlış sayılmaya başlanmıştır. Her olay ve olgu, insan kümeleri tarafından kendi pencerelerinden farklı bir şekilde tanımlanıp yorumlanarak hepsi kendi yorumunu hakikat olarak saymıştır. Tüm bu sebepler zıt mantıkların, felsefelerin ve hatta zıt sınıfların ve zıt diyalektiklerin doğmasına sebep olmuştur.[167]

Marx'a göre kapitalist toplumda burjuva ile proleterya sınıfları arasında yaşanacak çatışma sınıfsız komünist toplumu doğuracaktır. Karl Marx, toplumsal değişmeyi bu süreç içerisinde yaşanacak olan üretim ilişkilerinin çatışmasına bağlamaktadır. Ona göre toplumlar kölelikten başlayarak derebeylik, burjuva, sosyalist ve komünist olmak üzere 5 evreden geçerek değişecektir. Marx bu süreçleri Hegel'in diyalektiğine dayandırır.[168] Marx, kendi yönteminin Hegel'in kullanmış olduğu diyalektikten farklı olduğunu "*Das Kapital*" kitabı için yazmış olduğu ikinci baskıya son söz kısmında açıklamıştır. Marx hatta kendi yönteminin Hegel'in yönteminden farklı değil, tam karşıtı olduğunu belirtir. Her iki yöntem arasındaki fark ise Hegel'in diyalektiğinin mistik, kendisininkinin ise gerçekçi oluşudur.[169] Diyalektik kavramını açıklarken bahsini ettiğimiz karşıtlık burada Marx için toplumlarda bulunmaktadır. Bu karşıtlığın en temel sebebi ekonomi olup üretimin burjuvada olması çatışmaya sebep olacaktır. Marx'a göre üretim ilişkileri ile güçleri arasındaki çelişki burjuva ve proleterya arasındaki çatışmanın sebebini oluşturmaktadır. Üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki burjuvazinin sürekli olarak güçlü üretim araçları oluşturmasına sebep olurken bir yandan da üretim ilişkileri aynı hızda gelişmez. Böylelikle zenginlikle birlikte sefalette çok sayıda insanın payı olur. Zenginliğin çoğalması ve çok sayıda insanın sefaleti arasındaki çelişki er ya da geç devrimci bir bunalımın oluşmasına zemin hazırlar ve proleterya zincirlerinden kurtularak işçi devrimi gerçekleşir.[170]

Marx ve onun din hakkındaki düşünceleri de toplumsal değişim bağlamında üzerinde durulması gereken konulardan biridir. *"Din mutsuzluklar altında ezilen yaratığın son nefesi, kalpsiz bir dünyanın şefkati, ruhsuz bir çağın ruhudur. Din toplumun afyonudur."*[171] sözü

[167] Hikmet Kıvılcımlı, **Diyalektik Materyalizm Nedir Ne Değildir?** KöXüs yayınları, s.19.
[168], Kongar, s.129.
[169] Karl Marx, **Das Kapital** 1. Cilt, Sol Yayınları, çev. Alaattin Bilgi, 2011, s. 24-27.
[170] Raymond Aron**, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev.Korkmaz Alemdar, 10. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2017, s.112.
[171] Karl Marx, **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, çev. Kenan Somer, İkinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2009, s.192.

belki de Marx'a ait olup da bilinen en meşhur sözlerinden biridir. Bu sözden de çıkarabileceğimiz gibi Marx'a göre devrimin gerçekleşmesinde ve proleteryanın özgürlüğüne kavuşmasında engellerden biri toplumda din ve toplumun dine olan bağlılığıdır. Kapitalizmin insanlara yaşatmış olduklarından dolayı din, insanlar için aynı zamanda rahatlayabilecekleri, başa çıkabilecekleri bir olgudur. Ama Marx sadece dinin afyon olduğu düşüncesinde değildir. Bunun yanında eğitim gibi toplumu istenilen kalıpların içerisine yerleştiren her kurum afyon işlevi görebilir. Bu düşünce de toplumsal değişimin önündeki tek engelin din olduğu fikrini beraberinde getirse de aslında durum tam olarak böyle değildir. Dinin yanında bazı ideolojiler de değişime engel olabilmektedir. Aynı zamanda bahsettiğimiz gibi bazı Marksistlere göre günümüzdeki hâliyle eğitim de değişmeyi engelleyici bir yönü sisteminde barındırmaktadır. Çünkü eğitim sistemiyle eşit olmayan ödüller dağıtılmakta ve insanlar sosyal konum ve rollerine uygun bir şekle sokulmaktadır.[172]

Marx'ın düşüncelerinin çekirdeği olan, onun Hegel ve Feuerbach'tan aldığı yabancılaşma fikri de büyük bir öneme sahiptir. Hegel, insanın öz bilincine varmasındaki yabancılaşmadan söz ederken Feuerbach da tarihi ve bir sınıfı olmayan insanın yabancılaşmasından söz etmektedir. Marx ise proletaryanın yabancılaşmasından söz eder. Marx; Hegel ve Feuerbach'tan farklı olarak yabancılaşma kavramına ekonomik bir içerik kazandırmıştır. Karl Marx'ın yabancılaşma kavramıyla anlatmak istediği proletaryanın kapitalist düzen için zorla çalıştırılması, işçinin kendisi üretmesine rağmen, üretilenlerin burjuva tarafından kullanılıp burjuvanın kendisine mal etmesiyle işçinin kendi emeğine yabancılaşması ve işçinin burjuvanın kontrolünde yabancı, köleleştirici bir kuvvet olarak doğan üretim araçlarından uzak durması ve ayrılmasıdır.[173]

3.4.1.3. Evrimci Modeller

Büyük boy kuramlar içerisinde yer alan evrimci modeller insanlığın doğrusal bir çizgi üzerinde geliştiği ana fikri doğrultusunda şekillenmişlerdir. Bu modeller çizgisel bir şekilde gelişmesinden dolayı bulunmuş oldukları durumu değerlendirmekle kalmayıp

[172] John Bird**, Investigating Religion**, çev. Abdulvahap Taştan- M. Derviş Dereli, İstanbul: Lotus Yayınevi, 2015, s. 185.
[173] Karl Marx, **1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe**, çev. Kenan Somer, Ankara,: Sol Yayınları, 1976, s.60-75.

gelecekte toplumların alacakları şekli de ortaya koymaya çalışmaktadırlar.[174] Bu modele göre varlıkların temel işleyiş yapısı evrime dayanmakta ve her toplum geriye dönmeksizin bir evrimleşme süreci içerisinde gelişme göstermektedir.[175] Evrimci açıdan toplumsal değişimi açıklayan sosyologlar arasında Auguste Comte, Durkheim, Herbert Spencer, Gordon Childe, Morgan, Smelser, Moore, Levy ve Weber gibi isimler bulunmaktadır. Bu isimlerden bazıları tek çizgili evrim anlayışıyla değişimi açıklarken bir kısmı da çok çizgili evrim anlayışıyla toplumsal değişimi açıklamaktadır.[176]

"Üç Hâl Kanunu" ile toplumsal değişmeyi büyük zaman dilimi ile açıklayan ve sosyoloji biliminin de kurucusu olarak kabul edilen sosyolog Auguste Comte'dur. Comte üç hâl kanunu ile pozitivizmin oluşmasında evrelerinin nasıl olacağını evrimsel bir tarihsel çizgi ile açıklamakta ve bunları üç döneme ayırmaktadır. Üç hâl kanununa göre insanlık tarihi teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üç çağdan geçerek son çağda pozitivizmin hâkim oluşunu göreceklerdir. Pozitif evrede, insan aklı ve bilim hâkim unsur olacak ve din de dâhil olmak üzere tüm metafizik unsurlar önemini kaybedecektir.[177]

Comte'un üç hâl kanunu yanında konumuzla ilgili üzerinde durmamız gereken konu "toplumsal statik" ve "toplumsal dinamik" kavramlarıdır. Comte, toplumun durağan oluşuyla ilgili düşüncelerinin büyük bir kısmını *System of Positive Polity*'de, toplumun dinamik oluşuyla ilgili düşüncelerini ise *Pozitif Felsefe Dersleri*'nde işlenmiştir.[178] Auguste Comte, sosyal statik kavramıyla toplumu var eden ve devamını sağlayan temel unsurları ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini incelemiştir. Bu, toplumun durağan yönüyle alakalıdır. Toplumsal dinamikte ise statik unsurların gelişimini ve farklılaşmasını incelemiştir.[179] Yalnız vurgulamamız gereken önemli bir nokta bu iki kavramın toplumsal değişim sürecinde birbiri ile zıt ya da birbirinden uzak iki kavram olmadığıdır. Tam aksine toplumsal statik ve dinamik kavramları birbirini tamamlayan sosyal olguları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.[180]

---

[174] Kongar, s.88
[175] Mehmet Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü**, 2.Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011, s.50.
[176] Okumuş, s.40
[177] Auguste Comte, "Pozitif Felsefe Dersleri," **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi** 2, 19-20, (1964): s. 213-258.
[178] Nurettin Şazi, Kösemihal, **Sosyoloji Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 156.
[179] Mehmet Toplamacıoğlu, **Din Sosyolojisi**, İkinci Baskı, Ankara: AÜİF Yayınları, 1975, s.136.
[180] Yaka, s.188.

Aslında onun düşüncelerinin şekillenmesinde hem yaşamış olduğu dönem hem de bazı düşünürler önemli bir yere sahiptir. Comte, 1798 yılında Fransa'da doğmuştur. O tarihe yakın en önemli olay şüphesiz ki Fransız İhtilali'dir. Auguste Comte'un fikirleri incelendiğinde Fransız İhtilali'nin sonuçlarından oldukça etkilendiği görülmektedir. Aynı zamanda Cemil Meriç, *"Saint-Simon"* adlı eserinde Comte'un düşüncelerinin büyük bir çoğunluğunun temelinde Saint-Simon'un olduğunu belirtmektedir. Cemil Meriç kitabında her iki düşünür arasındaki benzerliği şu şekilde ifade etmektedir: *"Eflatun vefasız şakirdi Aristo'yu, anasının memelerini kuruttuktan sonra ona tekmeler savuran bir taya benzetir. Benzetiş, Aristo'dan çok Comte için doğru. Comte, düşünce tarihinde Ödip kompleksinin en şaheser örneği. Saint-Simon 'pozitivizmin mesihi' Comte, bir Yahuda, daha doğrusu Janus gibi iki çehreli: Aziz Paulus ve Yahuda"*[181]

Sosyoloji biliminin kurucularından olan ve toplumsal değişmeyi evrimci bir modelleme yaparak açıklayan kişilerden biri de Durkheim'dır. Durkheim'ın toplumsal değişme ile ilgili düşüncelerini açıklarken onun üzerinde durduğu iki olguya dikkat etmek gerekir. Bunlar "iş bölümü" ve "dayanışma" türleridir. Aslında iş bölümü ile dayanışma türlerinin farklılaşması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Durkheim'ın aktardığımız kavramlarından bahsettiği kitabı "*Toplumsal İş Bölümü*"dür. O, bu kitabında modern öncesi toplumların sosyal ilişkilerinin ve sosyal yapılarının basit, modern toplumlarda ise iş bölümünün artmasıyla bunun karmaşık bir hâle dönüştüğünü söylemektedir. Dayanışma türlerinin mekanik ve organik diye iki türü olması da buna dayanmakta olup geleneksel toplumlarda olan iş bölümünün mekanik, modern toplumlarda olan iş bölümünün ise organik olduğunu vurgulamaktadır.[182] Modern öncesi toplumları incelediğimizde gerçekten de iş bölümünün modern döneme göre daha az farklılaştığını ve insanlar arası dayanışmanın toplumcu bir zihniyet temelinde olduğunu görmekteyiz. Durkheim'ın toplumsal iş bölümü ile mekanik ve organik dayanışma türlerini ilişkilendirerek açıklamasında, toplumsal değişim ile iş bölümü arasında bir ilişki olduğunu ortaya koyduğu sonucu çıkarılabilir. Durkheim'a göre iş bölümü düzenleyici ve farklılaştırıcı bir etkiye sahiptir. Nüfusun artmasıyla birlikte

[181] Cemil Meriç, **İlk Sosyolog İlk Sosyalist Saint Simon**, İstanbul: İletişim Yay. 2006, s.87.
[182] Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, Hazırlayan: Ümit Tatlıcan, 6. Baskı, İstanbul: Sentez Yayınları, 2014, s.114-115.

toplumsal iş bölümü çeşitlenmiş ve toplumsal değişim hız kazanmıştır. O, toplumsal değişim sürecini nüfusun artmasıyla birlikte iş bölümünün oluşmasına bağlamaktadır.[183]

Evrimci kuramcılar arasında yer alan bir diğer isim İngiltere'de dünyaya gelen Herbert Spencer'dir. Spencer toplumu, aynı organizmacı kuramcıların ele aldığı gibi canlı bir organizma olarak görmektedir. Ama ona göre bu organizma büyük boy bir düzeyde gelişme ve evrimleşme ile karşılaşacaktır. Toplumsal evrim süreciyle birlikte toplum iyice komplike hâle gelir ve işlevlerinin belli bir kısmında farklılaşmalar meydana gelir. Farklılaşmalar arttıkça toplumun farklılaşan parçaları arasındaki bağımlılık da artacaktır. Evrimsel süreçle birlikte toplum sanayileşmiş bir düzene oturacaktır.[184] Darwin'in evrim teorisinde nasıl ki basitten karmaşığa ve homojenlikten heterojenliğe doğru bir evrim varsa Spencer da toplumlarda basitten karmaşığa bir evrimin olduğunu söylemektedir. Toplum evrimsel süreçleri tamamladıkça karmaşıklaşır ve heterojen bir yapıya doğru evrilir.[185]

3.4.2. Orta Boy Kuramlar

Orta boy kuramların odak noktası, insanlığın daha büyük bir birimi olan varlığın işleyiş ve değişme mekanizmasını ortaya koyabilmektir. Orta boy kuramcılar büyük boy kuramlardan son derece etkilenmişlerdir. Örneğin, yapısal fonksiyonel yaklaşım, büyük boy organizmacı modelin orta boy modeldeki yansımalarıdır, denilebilir. Bir başka şekilde örnekleyecek olursak çatışma modeli de büyük boy kuramlardaki diyalektik modellerden etkilenmiştir. Günümüzde toplumsal değişim kuramları içerisinde yer alan orta boy kuramlar genellikle iki gurupta incelenmektedir. Bunlardan ilki yapısal-fonksiyonalist yaklaşım ikincisi ise çatışma yaklaşımıdır.[186] Büyük boy kuramcılar, toplumsal değişimin geniş zaman aralığında gerçekleştiğini düşünüp açıklarken orta boy kuramcılar daha dar bir zaman aralığında gerçekleştiğini düşünerek açıklar. Orta boy kuramları küçük boy kuramlardan ayıran nokta ise küçük boy kuramlarda odan noktanın birey ve bireyin davranışları oluşudur.

[183] Kongar, s.105.
[184] Kongar, s.91.
[185] Slattery, s.93-95.
[186] Kongar, s.51-53.

3.4.2.1. Yapısal- İşlevsel Kuram

Yapısal işlevsel kuramın, toplumsal değişim anlayışını daha iyi anlayabilmek için öncelikle yapısal-işlevselciliğin ne olduğuna değinmenin önemli olduğunu düşünmekteyiz. İsminden de anlaşılacağı üzere işlevselciler toplumda yer alan her yapının belli bir fonksiyonu olduğunu öne sürmektedir. Yapısalcı sosyoloji, toplumu, kurum ve yapılardan oluşan bağımsız varlık olarak ele alıp yapı ve kurumlar arasında ilişkinin olduğunu kabul etmektedir.[187] Mesela, toplumsal kurumlardan olan eğitim, aile, ekonomi, siyaset ve din gibi kurumlar birbiriyle ilişki hâlinde olup belirli işlevlere sahiplerdir. Bu kurumların değişmesi de toplumsal değişimi sağlamaktadır.[188]

Yapısalcılar, sosyal yapı kavramından hareketle toplumsal değişmeyi açıklamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre toplumda değişim bir yapı dâhilinde gerçekleşmekte ve sosyal yapının bulundurmuş olduğu özellikler değişimin niteliğine etki etmektedir. Aktör ister birey isterse sosyal sınıf veya grup olsun yapının sınırları dâhilinde değişimini sağlar.[189] Yapısal-işlevselci kuramlar, toplumsal değişimi açıklarken daha çok içinde yaşadığımız toplumsal yapının birimleri ve bu birimlerin alt sistemlerine odaklanmaktadır. Ekolojik değişmeler, iç göçler, demografik yapı, alt ve üst kültürler, toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik yapısalcıların odaklandığı olgulardan bazılarıdır.[190] Yapısal işlevselci yaklaşıma göre toplum birbirine bağlı hâlde bulunan ve genel anlamda uyumu sağlamak için belli fonksiyonlara sahip olan ögelerden meydana gelmektedir.[191] Yapısalcılara göre toplumsal değişimin meydana gelmesi de bu ögeler ile yakından ilişkilidir.

Yapısal-işlevselci kuramcılardan birisi Talcott Parsons'tur. Parsons'un toplumsal değişim kuramı incelendiği zaman kullanmış olduğu ve toplumsal değişim ile ilişkilendirmiş olduğu en önemli olgulardan birisi "toplumsal tabakalaşma" kavramıdır. Parsons, ilkel toplumlardan modern toplumlara kadar devamlı işleyen bir farklılaşma- bütünleşme süreci

[187] Chris Jenks, **Temel Sosyolojik Dikotomiler**, çev. İhsan Çapcıoğlu, Birleşik Yayınları, s.2
[188] Lewis A Coser, **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, çev.: Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman, Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti, 2008, s.88.
[189] Sunar, s.10.
[190] Kongar, s.153.
[191] Okumuş, s.46.

olduğunu ve toplumsal değişimi açıklarken bu farklılaşmayla birlikte oluşan tabakalaşmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.[192]

Parsons'un toplumsal değişimle ilgili düşünceleri incelendiğinde onun "evrim" kavramını ve biyolojik alanda gerçekleşen evrimle sosyal alanda gerçekleşen evrim arasında bir benzerlik kurduğunu belirtmek gerekir. Yalnız o toplumsal evrimin biyolojik evrime göre biraz daha genişlemiş bir hâli olduğunu düşünmektedir.[193] Talcot Parsons, Avrupa'nın özellikle Rönesans ve Reform'un oluşturmuş olduğu zihniyet değişimiyle birlikte üç aşamalı bir evrimsel süreç geçirdiğini vurgulamaktadır. Bu süreçlerin ilki farklılaşmaların olmadığı insan topluluklarına dayanan ilkel toplumlardır. İkinci evrimsel süreç ise geçiş dönemi olarak adlandırılan politik farklılaşmanın başlangıcının kabul edilebileceği Yunan ve Roma'nın temelde olduğu süreçtir. Son olarak ise Modern Dönem yer almaktadır.[194]

3.4.2.2. Çatışmacı Kuramlar

Çatışmacı kuramlar için iki ana çıkış noktası söylenebilir. Bunlardan birisi Alman Filozof Hegel diğeri ise Karl Marx'tır. Çatışmacı teoriye göre toplumda zıtlıklar meydana gelmekte ve bu zıtlıklardan doğan menfaatler oluşmaktadır. Menfaat ve zıtlıkların bir arada olması, çatışmayı, çatışma ise değişimi beraberinde getirmektedir. Hegel bu süreci "Tez-Antitez-Sentez" şeklinde formüle etmiş, Marx ise insanlık tarihini sınıfların karşılıklı mücadele çatışması şeklinde gerçekleştiğini söylemiştir. Marx, kapitalist toplumda üretici güçler ve mevcut üretim ilişkilerinin çatışması ile bir toplumsal devrim çağının başlayacağından ve toplumsal değişimin temelinin de bu karşılıklı mücadele ile oluşacağını söylemektedir.[195] Karl Marx hem büyük boy kuramlar içerisinde hem de orta boy kuramlar içerisinde ele alınmıştır. Marx'ın büyük boy kuramlar başlığı altında ele alınmasının sebebi onun ortaya koymuş olduğu tarih felsefesinin bir başka deyişle sosyalist topluma geçiş aşamalarının geniş zaman aralığında gelişecek olmasındandır. Orta boy kuramlar içerisinde "Çatışmacı Kuramlar" başlığı altında ele almamızın sebebi ise değişimin gerçekleşme sebebi olarak çatışmayı görmesidir. Marx, Kapitalist toplumun belirli aşamalardan geçerek; komünal

[192] Alev Erkilet, **Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları**, Büyüyen Ay, 3. Baskı, s.116.
[193] A. Giddens, "Parsons ve Evrim," **Sosyoloji Dergisi,** cilt 6, (1998): s. 0-0. http://dergipark.gov.tr/sosder/issue/40977/495003
[194] Erkilet, s.121-122
[195] Karl Marx, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli, Yedinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2011, s.239.

topluma ulaşacağını düşünmek ve bunun da geniş zaman aralığında olduğunu söyleyerek büyük boy kuramcılar içerisinde yer almaktadır. Marx'ın yaşanacak bu değişimin sebebini de çatışmaya dayandırması ve çatışma ile oluşacak değişimlerin de zamansal olarak orta vadede gerçekleşmesi onu orta boy kuramcılar içerisinde ele almamıza sebep olmuştur.

Sosyal değişmenin çatışma ile olacağını düşünen bir başka düşünür Fichter'dir. O, toplumsal düzende oluşan çeşitli grupların birbirlerine karşı üstünlük kurma ve rekabetlerinin bir zorunlu sonucu olarak birbirilerini imha etme ve etkisiz bırakma isteğine dayandığını vurgulamaktadır.[196] Çatışma ona göre bir mücadeleler sürecidir. Ve kaçınılmaz olarak grupların birbirilerine üstün gelme güdülerinden dolayı kendiliğinden gerçekleşebilmektedir. O bu düşünceleriyle çatışmanın aslında toplumun temelinde bulunduğunu dile getirmektedir.

Daniel Bell de günümüz toplumlarında toplumsal değişimin sosyal gerçekliğin farklı ilkelerle yürüyen üç alanı arasındaki gerilim ve çatışmadan dolayı gerçekleştiğini düşünmektedir. Birbirinden farklı hedefleri gözeten bu üç alan ekonomik yapı ve içerisinde yer alan bilim ve endüstri, siyasal sistem ve son olarak da kültürdür. Bell üç önemli toplumsal alan belirleyip bu toplumsal alanların birbiri ile olan çatışmasından dolayı değişimin gerçekleştiğini söyleyerek genel çatışma teorilerinden farklı bir bakış izlemiştir. [197]

3.4.3. Küçük Boy Kuramlar

Küçük boy kuramların bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, bu kuramların toplumsal değişimi toplumun tümünde değil de bireyler ya da gruplarda aramalarından kaynaklıdır. Bu kuramların içerisinde grupsal modeller ve bireyci modeller bulunmaktadır. Grup üzerinden toplumsal değişmeyi açıklayan modeller günümüzde sosyal psikoloji disiplininin çalışma alanı içerisinde yer almaktadır. Moreno, toplumsal grupları "sosyometri" adı altında inceleyen ve farklı yöntemler kullanarak toplumsal değişmeyi açıklamaya çalışan kişilerden biridir. Bireyci modeller arasında ismini söyleyebileceğimiz kişilerden biri ise Richard T. LaPıerre'dir. Onun değişime olan yaklaşımına baktığımızda ise "asosyal değişme" kavramının karşımıza çıktığını görmekteyiz.

[196] Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir?** çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Atilla Kitabevi, 1996, s. 113.
[197] Necdet Subaşı, **Din Sosyolojisi**, İstanbul: Dem Yayınları, 2014, s. 175.

Sosyometri, hareket hâlinde olan insanın belli bir metot üzerine ölçümüne ve analizine dayanan bir "toplum sosyolojisidir" denilebilir. Gelişim tarihine bakmış olduğumuzda bu sosyolojinin 1925 ile 1950 yılları arasında ABD'de geliştiğini görmekteyiz.[198] Sosyometrinin Amerika'da gelişmesi Moreno'ya göre tesadüfi değildir. Moreno, Amerikalıların diğer toplumlarla karşılaştırıldığında başarılarını diğer milletlere göre daha fazla rakamlarla ifade ettiklerini belirtmiş hatta Amerikalılar için "ölçüm adamı" demiştir. Dikkate değer bir başka kısım ise pragmatizm ile sosyometrinin birbirine yakın zaman dilimleri içerisinde ortaya çıkmış olmalarıdır. Pragmatizm, Amerikan felsefesinin izlerini taşırken sosyometri ise genel bir tabirle Amerikan sosyal bilimi olmuştur. Pragmatizm ve sosyometrinin birbirine benzerlik gösterişi her ikisinin de algılanabilen ve ölçüme dayalı ortak özelliklere sahip olmalarından dolayıdır.[199] Genel olarak bakıldığında sosyometrinin, olmuş ve geride kalmış olayların analizi için değil, olmakta olan olaylar üzerine belirli teknikleri kullanarak yapılan bir toplum analizi biçimi olduğunu söyleyebiliriz.

Bir toplumdaki değişimi hücre içerisinde çıkan bir tümöre benzeten LaPierre Küçük boy kuramcılar arasında yer alan kişilerden biridir. Ona göre değişim "asosyal" bir değişimdir. Asosyal değişme genel olarak kabul edilen değişimin toplumun bir parçası olduğu düşüncesiyle örtüşmemektedir. LaPierre'ye göre toplumsal değişme toplumun dışına çıkmış, toplum üstü olan insanlar tarafından normal akış dışında anormal bir şekilde ortaya konulanlarla gerçekleşir.[200] Başka bir şekilde ifade edecek olursak toplumsal değişim toplumun dinamikleri dışında gerçekleşen bireylerin hareketleriyle yaşanılan süreci ifade eden, hayatın düzenini bozabilen, anormal olan ve toplumun değişmez yasası olmayan bir olgudur.

3.5. Toplumsal Değişim ve Din İlişkisi

İnsanlık tarihine bakıldığında din fenomeninin hem bireyin şahsi hayatında hem de toplumun yaşantısında etkili olduğu görülür. Öyle ki ne kadar eski dönemlerde olursa olsun, insanın ve toplumun var olduğu her zaman ve her mekânda dinin de mevcudiyetinden söz etmek mümkündür. Din ve toplum arasındaki ilişkide tek taraflılık yerine karşılıklı bir ilişki

[198] Üstün Dökmen, **Sosyometri ve Psikodrama**, 4. Basım, İstanbul: Sistem Yayımcılık, 2003, s. l0.
[199] Aynur Erdoğan, "Sosyometrinin Doğuşu ve Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi,** cilt 3, sayı 27 (2014): s. 387-414. http://dergipark.gov.tr/iusosyoloji/issue/540/5026
[200] Kongar, s.214-215.

bulunmaktadır. Toplumun en önemli kurumlarından biri olan din, toplumu farklı yönleriyle etkileyip şekillendirebildiği gibi toplum da dini etkileyerek karşılıklı dinle ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bazı sosyologlar, her ikisinin de birbirinin karşılıklı etkileşimine vurgu yapmışken bazıları dinin ya da toplumun diğerine daha fazla etkide bulunduğunu vurgulamıştır. Örneğin, J. Wach, din ve toplum arasındaki karşılıklılık incelendiğinde dinin toplum üzerinde olan etkisinin daha fazla olduğunu belirtmektedir.[201] Din, toplumun normlarından değerler sistemine, zihniyet dünyasına, ahlaki kurallara, devlet şekline ve sosyal değişime kadar birçok toplumsal olgu, olay ve fenomene doğrudan etki etmektedir. Bu bağlamda toplumsal değişim olgusu ele alındığında toplumsal değişim dini; din de toplumsal değişimi etkilemektedir, denebilir. Din ve toplumsal değişimin karşılıklı ilişkisi incelendiğinde din, toplumsal değişime olumlu yönde etki eden bir durumda olabilirken bazen de değişime olumsuz bir şekilde etki edebilmektedir. Din aynı zamanda çeşitli şekillerle toplumsal değişimden etkilenmiştir. Mesela, sanayi toplumuna geçiş süreci incelendiğinde toplumsal yapının değişime uğraması toplumu değiştirmiştir. Tarıma dayalı ekonominin temelde olduğu toplumsal düzende din, en önemli toplumsal kurumken sanayileşmeyle birlikte sekülarizasyon başlamış ve dinin ekonomi, sanat, eğitim ve hukuk gibi birçok kuruma olan etkisi farklılaşmıştır.[202] Diğer yandan dinin toplumsal değişimi tetikleyici yönüne örnek verecek olursak peygamberler tarihi toplumsal değişim ve din arası ilişkide dinin tetikleyici yönünü ortaya koymaktadır. Peygamberler statükoyu kabul etmeyip hatta var olan düzene karşı büyük bir tehdit oluşturarak köklü değişimlere zemin hazırlamışlardır.[203]

Biz çalışmamızda toplumsal değişim ve dinin karşılıklı etkileşimini "Değişmeyi Engelleyici Faktör Olarak Din", "Değişmeyi Başlatıcı ve Hızlandırıcı Etken Olarak Din", "Değişim Sürecinde Din-Toplum İlişkisi" başlıkları altında inceleyeceğiz.

3.5.1. Değişmeyi Engelleyici Faktör Olarak Din

Din ve toplumsal değişim olguları arasındaki ilişki açıklanırken genel olarak dinin toplumsal değişimi engelleyici ya da değişim karşısında bir kurum olduğu düşüncesi yaygın bir şekilde kendini göstermektedir. Buna göre din toplumsal düzende çeşitli fonksiyonları ile toplumsal değişimi engellemektedir.

[201] J. Wach, **Din Sosyolojisine Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1987, s.17.
[202] Zeki Arslantürk ve Niyazi Akyüz, **Din Sosyolojisi II**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015, s. 264.
[203] Ejder Okumuş, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007, s.327-337.

Dinler varlığını muhafaza edebilmek ve inanç yapısını nesiller boyu devam ettirebilmek adına müntesiplerinin bir arada olabilmeleri için semboller üretir. Mesela, Yakın Doğu ülkelerindeki yeni yıl festivallerinde yapılan ritüeller, dünyanın yaratılışının ve "doğru" insan düzeninin sembolize edilmiş hâlidir.[204] Dine inanan kişiler bu sembollerle bir arada olur ve kişiler arasında bütünleşme gerçekleşir. Bu bütünleşme insanın hayatında düzenleyici bir işlev oluşturacağından toplumsal düzeni devam ettirici bir etken olarak işlev görür. Din aynı zamanda insanlar arasında yardımlaşma duygusu kazandırarak toplumsal değişimi engelleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle toplumun yaşamış olduğu sıkıntılı dönemler, deprem ve sel gibi doğal afetler, savaş ve iç çatışmalar gibi sosyal olayların meydana gelmesiyle din, bütünleştirici ve kaynaştırıcı rolünü yerine getirerek toplum içerisinde çeşitli şekillerde oluşabilecek değişimleri engelleyebilir.[205]

Dinin inanç sistemi de topluma kazandırmış olduğu bilişsel yapı ile değişimi engelleyici ya da yavaşlatıcı etkiye sahip olabilmektedir. Birçok dinde yer alan "kader inancı" bazen o din içerisinde farklı yorumlamalarla dünyada gelişen olaylar karşısında teslimiyetçi bir tutumun içerisine girerek toplumun değişmesine engel olabilmektedir. Bu açıdan İslam dini içerisinde yer alan itikadi mezheplerden biri olan kaderiye[206] örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda dinlerde yer alan ahiret hayatı düşüncesi hesabın öteki dünyaya bırakılmasından dolayı toplumlarda farklılaşmaların meydana gelmesinde engel oluşturabilmektedir.

Toplum ile din arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok sosyolog toplumsal değişim ve din arasındaki ilişkiyle ilgili düşüncelerini belirtmişlerdir. Marx'ın dini afyon olarak görmesindeki sebep bir önceki paragrafta açıklamış olduğumuz dinlerde yer alan "ahiret inancı" ve "kader anlayışı" ile bağlantılıdır. O, toplumların başlarına gelen adaletsiz yöneticiler ve yaşadıkları sosyal sıkıntılara dinin inanç sistemi içerisinde yer alan kavramlarla meşrulaştırma yoluna gittiğini ve bu şekliyle de dinin yaşanılan acıların bir afyonu olduğunu düşünmektedir. Aslında sosyologlar içerisinde dinin afyon olduğu düşüncesini taşıyan tek sosyolog Marx değildir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak Marx dışında bazı sosyologlar

[204] Peter Berger "Dini Kurumlar", çev. Adil Çiftçi, **D.EÜ. llahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı IX, (1995): s.425-465.
[205] Ejder Okumuş. "Toplumsal Değişme ve Din". **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 8, (2009): s. 323-347.
[206] Kaderiye, İslam mezhepleri içerisinde yer alan itikadi bir mezheptir. Bu mezhebe göre Sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleşir. Bir başka deyişle; insanın iradesi konusunda özgür olduğu bu mezhebin ana inanışını oluşturmaktadır.

da dinin meşrulaştırıcı fonksiyonu üzerinde durmuştur. Max Weber de dinlerin meşrulaştırıcı bir fonksiyonu olduğuna ve bu meşrulaştırıcı fonksiyonundan dolayı ekonomik ve toplumsal düzeni devam ettirici bir hizmet gördüğünü düşünmektedir.[207] Max Weber'e göre dinin meşrulaştırıcı işlevi ile muhafazakâr yönü de birbiriyle paralellik gösterir denilebilir.

Dinin fonksiyonlarıyla toplumsal değişimi engelleyici bir kurum olabileceği önermesi Hinduizm üzerinden örneklenebilir. Hinduizm'in inanç yapısı içerisinde yer alan en önemli iki kavram kast sistemi ve tenasühtür. Tenasüh, Hinduizm'e göre ruh göçüdür. Varlıkların ruhları, bu dünya hayatında yapmış oldukları iyilik ve kötülüklere göre bir sonraki hayatında farklı bir bedende var olacaklardır. Kast sitemi ise toplumsal düzen adına oluşturulmuş ve paryalardan başlayarak en tepede din adamlarının olduğu toplumsal gruplar olarak adlandırılabilir.[208] Hinduizm'e bakıldığında toplumsal eşitsizliğin devamı için tenasüh meşrulaştırıcı bir etken olarak kendini göstermekte ve alt kastlarda yer alan çeşitli sosyal sınıfların itaatsizliğini engellemektedir. Hinduizm örneğinde dinin eşitsizlik durumunda, mevcut durumu kabul edilebilir hale getirdiğini ve sosyal eşitsizliği meşrulaştırmakla insanların toplumsal eşitsizliğe meydan okumalarını engellediği görülmektedir. Buradan dinin "muhafazakâr" bir güç olarak kendini hissettirdiği söylenebilir.[209] Dinin muhafazakâr yönünü tarihî süreç incelendiğinde görmek mümkündür. Din, insani açıdan tanımlanan gerçekliği nihai, evrensel ve kutsal bir gerçekliğe bağlayarak meşrulaştırmıştır.[210] Böylece din aracılığıyla sosyal kurumlarda devamlılık gözlemlenmiş ve toplumsal anlamda devamlılık sağlanmış olmaktadır. Dinin meşrulaştırma yönü ile muhafazakâr oluşu arasında bir paralelliğin olduğu söylenebilir.

3.5.2. Değişmeyi Başlatıcı ve Hızlandırıcı Etken Olarak Din

Din ve toplumsal değişim ilişkilerinde din, sadece toplumsal değişimi yavaşlatan ya da engelleyen bir noktada değil, tam aksine bazen değişimin başlatıcısı ya da değişime yöne vererek onu hızlandırıcı bir etkiye sahip olabilmektedir. Dinin kendi inanç yapısı ya da müntesiplerinin yerine getirmiş olduğu ibadetler değişimin araçları olabilmektedir. Toplumsal değişimin faktörleri incelenirken bir toplum içerisinde meydana gelecek olan çatışmanın

[207] Abdurrahman Kurt, **Din Sosyolojisi**, Bursa: Dora Yayınları, 2011, s. 153.
[208] Ahmet Kahraman, **Mukayeseli Dinler Tarihi**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1999, s.113-114.
[209] Bird, s.77
[210] Vejdi Bilgin, **Sosyal Çözülme ve Din**, Samsun: Etüt Yayınları, 1997, s. 31.

toplumun değişimine etki ettiğini belirtmiştik. Din bazen toplumda meydana gelen çatışmaların temel sebebi olabilmekte ya da bazı dinsel hareketler toplumsal patlamaların çıkmasına etken olabilmektedir.[211] Dinî liderler ya da peygamberler sosyal çatışma ve dinin çatışmayı tetiklemesiyle oluşacak olan toplumsal değişim sürecine örnek olarak verilebilir. Peygamberler bir toplumun muhafazakâr yönünü ifade ediyor olsa da değişimi başlatan kişiler olarak da görülebilir. Din kurucuları karizmatik lider oluşlarıyla toplumsal anlamda büyük etki uyandırmakta ve mevcut toplumsal yapıya karşı direnip değişimi başlatabilmektedirler. Din içerisinde yer alan reformist hareketler de dinin değişimi başlatıcı yönüne örnek olarak verilebilir. Weber dindeki yenileyici hareketlere dikkat çekmiştir. İhyacı dinî liderler öze dönmek amacıyla bir dinamizm oluşturarak toplumsal hareketliliğe sebep olup toplumların değişimine etki edebilmektedirler.[212]

Ahlaki değerler, sosyal değişime etki edebilmektedir. Toplumsal hayatta yer edinmiş olan geleneksel kurumlar içerisinde bulunan inançlar ve ahlaki değerler değişimin önemli etkenlerinden biri olabilmektedir. Bu düşünceye sahip olan sosyologlardan biri Max Weber'dir. Weber toplumda değer yargılarının değişmesiyle toplumsal değişimin gerçekleşeceğini söyleyerek dinin toplumsal değişimdeki etkisine dikkat çekmiştir. Ona göre bir toplumda değer yargıları değişmediği sürece toplumun farklılaşması da mümkün değildir. Toplumun değer yargılarının oluşmasında din önemli bir role sahip olduğundan din, değer yargılarının değişmesine etki ederek toplumsal değişimin de gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Weber, değer yargıları ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiyi Protestanlığın çıkışı ile örneklemektedir. Ona göre "Protestan ahlakı" değer yargılarını oluşturmasaydı kapitalizm ve Avrupa'daki endüstriyel gelişim olmayacaktı.[213]

Toplumsal değişim ve din arasındaki ilişkiyi inceleyen kişilerden biri olan Berger, dinin toplumsal değişimi destekleyici bir fonksiyonu olduğunu söylemektedir. Berger her insan topluluğunun bir dünya-kurma girişimi olduğunu, bu girişimde ise dinin özel bir yeri olduğunu söyler. Toplumsal süreçleri dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleşme adımlarıyla açıklayan Berger dışsallaşmada insanların hem fiziki hem de zihni faaliyetlerle dünyaya doğru

[211] Daniel G. Bates, **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri**, Çev. Suavi Aydın ve diğerleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 463.
[212] Arslantürk, Akyüz, s.264-265
[213] Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999, s.37-38.

sürekli taşacaklarını ve bu taşmada da dinin önemli bir role sahip olduğunu belirtir. Berger'e göre nesnelleşme ise toplumun nevi şahsına münhasır bir hâle gelişidir. İçselleşme, zihni faaliyetlerle dünyaya doğru taşmayla birlikte insanların bu taşmanın kendi içlerine kendileri tarafından mal edilmesidir. İçselleşmeyle birlikte artık dünya kurma girişiminin son aşamasına geçilmiş olur. Berger, ayrıca dinin bu girişimde önemli bir fonksiyona sahip olduğunu düşünür. Berger'in dünya-kurma olarak adlandırdığı süreç aslında kültürün oluşum sürecidir. O aynı zamanda kültürün sürekli olarak üretildiğini ve yeniden üretilmesi gerektiğini düşünür.[214] Tüm bu süreçler değişim olgusunu içinde barındırmaktadır. Berger'in kültürün oluşumu için açıkladığı bu süreçler adım adım insan tarafından hayata geçilirken aynı zamanda bu süreçlerle birlikte toplumda da değişimler yaşanmaktadır.

İslam dini özelinde bakıldığında, dinin toplumsal değişimi engelleyici bir tavrının olmayabileceği söylenebilir. Hz. Muhammed, peygamber olarak gönderildiği Arap toplumunda köklü değişimleri başlatmış ve toplumsal değişimde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Toplumların değişiminde değerlerin değişiminin etkili olduğunu vurgulamıştık. Hz. Muhammed'in Mekke ve Medine toplumlarında sosyal değişimi başlatması ile onun toplumun değerlerinin değişimini sağlaması arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Cahiliye dönemi Arap toplumunda hâkim olan nefret ve öfke iklimi Hz. Muhammed'in tebliğ göreviyle süreç sonucunda yerini sevgiye bırakmıştır. *"Sizden biri kendisi için istediğini bir başkası için istemedikçe hakiki anlamda mümin olamaz."*[215] buyruğu Hz. Muhammed'in cahiliye Arap toplumunun değerlerinde ne şekilde değişimi başlattığına örnek olarak gösterilebilir.

Toplumun önemli kurumlarından biri olan hukuk aynı din gibi toplum ile karşılıklı ilişki içerisinde olup her ikisi de birbirini etkilemektedir. Hukukta meydana gelecek olan değişim topluma da etki edecektir. İslam hukukuna bakılacak olursa "*Ezmanın tagayyürü ile ahkamın tagayyürü inkâr olunamaz"*[216] ilkesi İslam dininin toplumsal değişime engel olmayacağını, çağın şartlarının değişmesiyle birlikte hükümlerde de değişim meydana geleceğini ifade etmektedir.

---

[214] Berger, P.L. **Kutsal Şemsiye**, çev. Ali Coşkun, 4.Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011, s.51-56.

[215] İmam Ahmed B. Hanbel, **El-Müsned, el-Fethu'r-Rabbani Tertibi**, çev.: Rıfat Oral, Süleyman Sarı, Konya: Ensar Yayıncılık, cilt 1, 2004, s.113.

[216] Ahmet Şimşirligil, Ekrem Buğra Ekinci, **Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle**, İkinci Baskı, İstanbul: Ktb Yayınları, 2008, (madde. 39). s.119.

3.5.3. Değişim Sürecinde Din-Toplum ilişkisi

Toplumsal değişim ve dinin karşılıklı etkileşiminde üzerinde durulması gereken noktalardan biri de toplumda değişimin meydana gelmesiyle dinin değişimden ne şekilde ve nasıl etkilendiği problemidir. Modernleşme bağlamında bakılacak olursa geleneksel toplumlardan sanayi ve endüstriyelleşmiş toplumlara geçişle birlikte birçok alanda değişim meydana gelmiş ve değişim din de dâhil olmak üzere birçok kurumu olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Geleneksel toplumlarda birçok şey din ve gelenek ekseninde şekillenmekteydi. Günümüze kadar gelişen süreçler incelendiğinde modern topluma geçişle birlikte din artık en önemli etken olma işlevini eskiye nazaran kaybetmiştir. Artık toplumlarda din ile şekillenmiş bir dünya görüşü değil, seküler dünya görüşü hâkim bir rol oynamaktadır. Din sadece toplumlar üzerindeki etkisini kaybetmemekte aynı zamanda din de bazı değişimlere uğrayabilmektedir. Geleneksel din anlayışı değişim süreciyle birlikte önemini kaybetmektedir. Modern toplumlarda değişen din anlayışıyla birlikte dinin kurumsal niteliği zayıflamakta, birçok farklı dinî görüş ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu süreçle birlikte dinin inanç boyutu önemliyken ibadet boyutu geleneksel toplumlara nazaran geri plana itilmiştir.[217]

Toplumsal değişim dini sadece olumsuz değil, bazen de olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir. Örneğin, Sovyetler Birliği'nin din karşıtı politikaları toplumsal değişimle birlikte dinin önem kazanmasına tanık olmuştur. Sovyetlerin dağılmasından sonra hem Rusya'da hem de bağımsızlığını kazanan ülkelerde din yeniden önem kazanmış, Türki cumhuriyetlerde İslami canlanma yaşanmıştır. [218]

Toplumsal değişimin dine olan etkisinde ele alınması gereken bir başka konu ise din eğitiminde gözlenen değişimdir. Toplumun değişmesiyle birlikte toplumsal kurallar ve değerler sisteminde de değişiklikler meydana gelmiştir. Aşırı rasyonelleşme ve bireyselleşme ile dinler arası, dinler üstü, mezhepler üstü, fenomenolojik gibi yeni dinî eğitim modelleri oluşmuş ve eğitim anlayışı daha rasyonel ve akılcı bir temele oturtulmuştur. Toplumun değişiminde eğitim büyük bir öneme sahiptir. Din eğitiminin öncesine göre akılcı ve rasyonel

[217] Ozankaya, s. 350.
[218] Okumuş, s.170.

bir temele oturması bu eğitim modellerinin benimsendiği toplumlarda değişikliklere sebep olmuş özellikle dinî hayatın yaşanmasında kendisini göstermiştir.[219]

Toplumsal değişim aynı zamanda yeni dinî hareketlerin ortaya çıkışıyla da doğrudan bağlantılıdır. Günümüz din sosyolojisinin önemli konularından biri olan yeni dinî hareketler modern insanın yaşamış olduğu ruhi durum ile sosyal anlamda kendini göstermiş "yeni dindarlık biçimleri" olarak da adlandırılabilir. Modern insan kalıcı mutluluktan ziyade başarıya odaklanmış ve maddi olanı ön plana çıkarmıştır. Madde alanın sonlu oluşu ve doyum noktasının maddi olan üzerinden tamamlanamaması bireyi kendisine yabancılaştırmıştır. Böylelikle modern insan kutsala sırt çevirmiş, değerlerden yoksun, bireyci bir karaktere bürünmüştür. Ama anlam arayışı insanı tatminsizliğe sürüklemiş ve yeni dinî hareketler oluşmaya başlamıştır.[220]

[219] Mustafa Arslan, "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: "Yeni Çağ" İnanışları Örneği", **Değerler Eğitimi Dergisi,** cilt: 4, sayı: 11, (2006): s. 9-25.
[220] Mehmet Ali Kirman, **Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi**, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010, s.44.

3.6. Toplumsal Değişim ve Türk Modernleşmesi

Günümüzde modernleşme ve toplumsal değişim kavramlarının birlikte anıldığını hatta bazen birbiriyle karıştırılabildiğini görmekteyiz. Bu iki kavramın birbiriyle olan ilişkisini görmek ve farklılıklarının neler olduğunu belirleyebilmek için, modern, Modernizm, modernlik ve modernleşme gibi kavramların neler olduğunun açıklanması gerekmekte ve modernleşme süreciyle toplumların nasıl değiştiğinin ortaya konulması sağlanmalıdır. Modern kavramı Latince kökenli olup "modernus" kavramından günümüzde kullanılan şekline dönüşmüştür. Tarihî olarak bakıldığında ise modern kavramının çıkış noktası M.S. 5. yüzyıllara dayanmaktadır. Roma'nın Hristiyanlık sonrası dönemi ile pagan kültürünün hakim olduğu dönem arasında ayrım yapmak amacıyla kullanılmıştır. [221] Modern kavramının tarihî kökenine baktığımızda dinî alanda ortaya çıktığını ve yeni ile eski arasında bir ikilik oluşturduğunu, yeni olanın daha iyi olduğu düşüncesini kavramın içinde barındığını söyleyebiliriz. Modern kavramının kullanılışında eski olandan yeni olana geçişi vurguladığını ve yeni olanın kendini eski çağlara ait olanla kıyasladığını görmekteyiz. [222] Ama zaman içerisinde modern kavramı da değişime uğramıştır. Rönesans'la birlikte modern kavramında değişikliğin olduğu söylenebilir. Aydınlanmanın da gerçekleşmesiyle birlikte modern kavramı tarihsel sürecin antik, orta ve modern dönem diye ayrılmayla birlikte karanlık dönem olarak tanımlanan çağdan sonra gelişen süreçleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. 17. yy'dan sonra modern kavramındaki değişime baktığımızda ise modern kavramı yeni olanın eski olandan üstün olduğunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. [223] Modern kavramına yüklenen anlamlarda oluşan değişimler incelendiğinde din ile ilişkili olan toplumsal olay ve olguların modern kavramına farklı anlamlar yüklediğini görmekteyiz. Değişimler gerçekleşse bile 17. yy'da modern kavramı eski ile yeni arasında bir karşıtlığı ifade eden anlam bütününe sahiptir.

Modern kavramı aslında bir zihniyet ayrımını da ortaya koymaktadır. Batı'nın kendi toplumsal şartları ile oluşmuş modern zihniyet eski ile yeni, modern ile geleneksel ayrımıyla gelecekte yaşanacak olayları yönlendirmeyi hedeflemiştir.[224] Modern olmak, yaşamış olduğu çağa insanın kendini ait hissetmesi ve çağın bilinci ile bilinçlenmesi demektir. Zamanın

[221] Özkiraz, s.14.
[222] Halis Çetin, **Modernleşme ve Türkiye'de Modernleştirme Krizleri**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, s. 95.
[223] Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü,** İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005, s.1178.
[224] Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, **Tarihte Doğu Batı çatışması**, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, s.440-450.

ilerlemesi ve şartların oluşmasıyla değişimin meydana geleceği ve değişimin ortaya çıkaracağı yeni şartların şekillendireceği zihniyet dünyası modern insanın bilincini oluşturmaktadır.[225] Bunun yanında modern kavramı sadece insan ya da tarihin belli dönemlerini birbirinden ayırmak için değil, aynı zamanda devletler, ideolojiler, zihniyetler ve sistemler için de kullanılmaktadır. Mesela, modern devlet, Orta Çağ döneminde devlet yönetiminin değişip eski düzen yerine yeni sosyal, siyasal ve iktisadi düzen oluşturma gayretiyle doğmuş ve gelişmiştir. Modern devlet denilince demokratik seçimlerin olduğu, insan haklarının önemli bir yere sahip olduğu ve hukuki anlamda tüm bireylerin birbiri ile eşit hakları paylaştığı devlet düşüncesi akla gelmektedir. [226]

Modernlik hem insanların zihniyet dünyalarında hem de idari, siyasi ve ekonomik alanda toplumların geleneksel yapısının içerisine nüfuz ederek köklü değişimlerin oluşmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Modernlik düşüncesi Batı'da ortaya çıkmış olsa da sadece Batı toplumlarını ilgilendirmemekte, aynı zamanda Batı dışı toplumlara da etki ederek çağdaş dünyanın konusu hâline gelmiştir.[227]

Modernliği bir proje olarak kabul edebiliriz. Modernlik projesinin felsefi temellerine bakacak olursak Aydınlanma felsefesine, daha da özelleştirsek Hegel'e kadar götürebiliriz.[228] Modernliğin tarihi bir bakıma aydınlanmanın tarihidir de denilebilir. Yani modernlik ile aydınlanma arasında bir ilişki bulunmaktadır. Aydınlanma fikri özellikle pozitivist düşünceyle modernliğin zeminini oluşturmuş, aklın çağa hâkim olmasını sağlamıştır.[229] Ayrıca modernlik projesi sadece toplumsal anlamda etkili olmamış, aynı zamanda kişinin bireysel dünyasını da etkisi altına almıştır. Modern insan kendisini sürekli olarak bir çelişki, belirsizlik, sıkıntı ve kaygı içerisinde bulacaktır. Modern insanın yaşamış olduğu bu duyguların sebeplerinden biri olarak modernliğin sonuçlarından olan risk ve tehlike gösterilebilir. Modern dünyanın "tehditkâr görünümü" ve bu görünümün küreselleşmesi modern insanın varlığını tehdit edebilmektedir. Demografik değişimler, nükleer savaş tehlikeleri, ekolojik dengenin bozulması, küresel ekonomik mübadelenin çöküşü ve diğer küresel felaketler modern insan için tehlike unsuru olarak kendini hissettirmektedir. Bu tehlikelerin varlığı ve insanlar

[225] Özkiraz, s.21.
[226] Çetin, s.13.
[227] S.N. Eisenstadt, **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğubatı, 2007, s. 11.
[228] Özkiraz, s.20.
[229] Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.13.

tarafından tehlikelerin bilinmesi kişileri belirsizlik, sıkıntı ve kaygı gibi durumların içerisine sürüklemektedir.[230]

Modernleşme kavramı devam edegelen bir süreci ifade etmektedir. Çağdaşlaşma kavramı ile aynı anlama gelen modernleşme kavramı, bilgi, teknik ve zihniyet alanlarında ileri seviyede olan toplumların gelişmişlik seviyesini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.[231] Modernleşme kavramı her ne kadar "ilerleme" kavramının karşılığında kullanılsa da aslında bir eşitlenme süreci olarak görülmüştür. Kongar'a göre insanlık genel bir evrim çizgisi hâlinde düşünülecek olursa bu evrim çizgisi üzerinde geri kalmış toplumların çağdaş toplumların gelmiş olduğu noktaya ulaşmaları olarak açıklanabilir.[232] Bu fikirler, Batı modernliğini tek doğru model olarak görmekte ve Batı dışı toplumların Batı modernliğini örnek almaları gerektiğine inanmaktadır. Şerif Mardin, modernleşmeyi toplumların aynı zamanda giderek farklılaştıkları ve merkezîleştikleri bir süreç olarak tanımlamaktadır. Batı Avrupa tarihine bakıldığında özellikle Rönesans, Reform, Sanayi İnkılabı ve burjuvazinin gelişmesi toplumun fonksiyonlarını bir merkezde toplarken diğer taraftan yeni gruplar ortaya çıkar, toplumun fonksiyonları bir ayrışmaya girer. [233] Modernleşme süreci için olgunun dört boyutundan söz edilebilir: Politik düzen, seçme ve seçilme hakkı, parlementolar gibi anahtar kurumları içeren *siyasal modernleşme*; genellikle sekülerleşme ve ulusalcı ideolojiye bağlılığın gösterildiği toplumsal hayatta etkilerinin daha da derinden hissedildiği *kültürel modernleşme*; ekonomik dönüşümün hız kazanmasıyla birlikte giderek iş bölümünün ve sanayileşmenin artmasını bünyesinde barındıran *ekonomik modernleşme*; okuma yazma oranının artması ve geleneksel formların önemini kaybetmesi gibi süreçleri içerisinde barındıran *toplumsal modernleşme*.[234]

Modernleşme kavramına tarihsel olarak baktığımızda Avrupa'nın batısında ve Kuzey Amerika'da 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar ekonomik, toplumsal ve politik düzenlerde meydana gelen farklılaşmanın bir ifadesi olarak gelişmiş ve daha sonrasında özellikle 19 ve 20. yüzyıllarda Güney Amerika, Afrika ve Asya kıtalarına yayıldığı fark edilir.[235] Modernleşmenin bir süreç oluşu ve bu sürecin oluşumu ve devam edişinde Avrupa'nın merkez olması,

[230] Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları,** çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, 1994, s.113- 118.
[231] Hilmi Ziya Ülken, **Sosyoloji Sözlügü**, İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yay., 1974, s.209.
[232] Kongar, s.304
[233] Şerif Mardin**, Türk Modernleşmesi**, 26. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.25.
[234] Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005, s.12.
[235] Gencay Şaylan, **Postmodernizm**, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s.18.

modernleşmenin aslında Batı dışı toplumların Batıya benzeme süreçleri olarak adlandırılabilir. Bu sebeple Batı dışı toplumların modernleşme süreçleri "Batılılaşma" kavramı ile ifade edilebilir. Batı dışı toplumların modernleşme süreçleri ile ilgili "çoğul modernlik", "yerel modernlik", "alternatif modernlik", "Batı dışı modernlik" kavramları Göle'nin kullanmış olduğu kavramlardır. O modernleşmenin Batılılaşmak olmadığını; Batı dışında modern olma biçimlerinin de olabileceğini düşünmektedir.[236]

3.6.1. Modernleşmenin Din ve Kültür Üzerindeki Etkileri

Modernleşme ve din olguları için din ve toplumsal değişim olgularında olduğu gibi bir karşılıklı etkileşimden söz edilebilir. Bazı toplumlarda modernleşme süreci dine etki etmiş, kimi toplumlarda ise din, modernleşme sürecini etkilemiştir.[237] Modernleşmenin din ve kültür üzerindeki etkilerine baktığımızda modernleşmenin yeni süreçleri doğurduğunu ve bu süreçlerle din ve kültür üzerinde çeşitli etkileri olduğu görülmektedir. Modernleşme ile dinin evvela Batı toplumlarında ve modernleşmeden etkilenen toplumlardaki merkezi rolü zayıflamıştır. Bu süreçle birlikte din sadece inanç ve ibadetlerde değil, aynı zamanda toplumsal alana dair birçok sahada işlevini yitirmeye başlamıştır. Modernleşmenin en önemli parametrelerinden biri olan sanayileşmeyle birlikte toplumlarda iş yapımındaki profesyonelleşme, iş bölümünün artışı din kurumunun yapmış olduğu bazı işleri işlevsizleştirmiştir. Dinin hakim olduğu toplumsal düzende okuldan hastaneye birçok kurum kilise ya da benzeri bir dinî kurum tarafından şekillendirilirken modernleşme süreciyle din bu kurumlar üzerindeki hegemonyasını kaybetmeye başlamıştır.[238] Görüldüğü üzere, modernleşme insanı ve insan yaşamını etkilemiştir.

Modernleşme toplumların farklılaşırken aynı zamanda merkezileştikleri bir süreçtir. Avrupa'da feodalitenin çökmesi, Aydınlanma 'nın başlaması ve ilerleyen safhalarda sanayi ve pazar inkılabı gibi yeniliklerle toplumda çeşitlenmeler ve farklılaşmalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu farklılaşmalarla birlikte yeni iş alanları oluşmuş, insan toplulukları sanayi merkezlerine doğru kaymıştır.[239]

---

[236] Nilüfer Göle, **Melez Desenler**, Beşinci Basım, Metis Yayınları, 2017, s.163-164.
[237] A.Y. Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası**, İstanbul: Alan Yayınları, 1985, s.3.
[238] Talip Küçükcan, "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası", **İslâm Araştırmaları Dergisi,** Sayı 13, (2005): 109-128.
[239] Mardin, s.25

Modernleşme kültür alanında çeşitli etkiler bırakmıştır. Modern öncesi yani geleneksel olarak adlandırabileceğimiz toplumlara baktığımızda insanların büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Şehirleşmenin artmasıyla birlikte çeşitli toplumsal problemler meydana gelmiş ve bu problemler örf ve adetler üzerinde de çeşitli etkiler bırakmıştır. Modernleşme ile aynı zamanda şehir hayatında kültür alternatifleri artmaktadır. Kültür nesiller boyu kişiden kişiye aktarılarak sürekliliği sağlar ancak modernleşme ile teknolojik imkânların gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan televizyon ve diğer teknik imkânlar örf ve adetlerin öğrenilmesini imkânsız hâle getirmektedir. Hatta kültür oluşturucuları kitle iletişim araçları olmuştur. Modernleşmenin önemli özeliklerinden biri olan bilim ve teknikte halka yayılmış durumdadır. Halkın bilim algısına bakıldığında pozitivizm ve materyalizm kavramları bilim olarak algılanmaktadır. Bu hem dini hem de kültürü etkilemektedir. Çünkü her iki alanda da deneysel olarak ispatlanamayacak noktalar halk nazarında hurafe olarak sayılabilmektedir. [240]

Modern sanayi toplumunda kişi aynı anda birçok rolleri üstlenebilmektedir. Öte yandan modern insan, modern incesi toplumda biyolojik temele bağlı olarak doğuştan kazandığı statüden farklı, modern sanayi toplumunda birçok elde edilmiş statü ve rollere erişebilmektedir. Toplumda yatay ve dikey hareketlilik oldukça fazladır. Nüfusun fazlaca artması, büyük şehirlerin ortaya çıkışı, bürokratlaşma gibi konular modern sanayi toplum tipinin temel karakteristik özellikleridir. Modern toplum, insanlar arasında daha çok maddi menfaat ilişkilerine dayalı bağların ve resmi ilişkilerin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Modern kentlere hızlı nüfus göçleri, sonuç olarak oralarda heterojen kitlelerin yığınlaşmasına ve kültür ayrışmalarının zuhuruna sebebiyet vermiştir. İnsan ilişkilerinin sürekli değişmesi, sosyal normlar ve sosyal rollerde de köklü değişimleri beraberinde getirmiştir.[241]

Kişi yaşamış olduğu toplumda rol ve statüleriyle var olur, kimlik oluşturur ve kültürüne uyum sağlar. Modernleşme ile toplumsal anlamda kişilere birçok rol aynı anda verilmiş ve üstlenmeleri istenmiştir. Geleneksel toplumda bireyler doğuştan biyolojik özellikleri temelde olarak statü ve rolleri kazanırken modern toplumda doğduktan sonra dahi birçok kazanılmış rollere erişilebilmektedir.[242] Modernleşmenin bireyler üzerindeki

[240] Erol Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992, s.97.
[241] Arslantürk, Akyüz, s. 354
[242] Ünver Günay, **Din Sosyolojisi Dersleri**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No: 4, 1996, s.267.

etkilerinden biri de Charler Taylor'un deyişiyle "öznelciliğe kayış"tır. Bireycilik düşüncesi ilk defa 17. yüzyılda, aydın Avrupalıların düşüncelerinde ve duygularında gelişmiştir. Bireycilik köklerinin insanın günlük yaşamından, yaşamlarını devam ettiriş biçimlerinden ve politik sahada başkalarıyla ilişki kurma şeklinden almaya başlar. Bireycilik düşüncesinin kökeninde ise kişilerin ben-merkezci biçimlere yönelme duygusu bulunmaktadır.[243]

Modernleşme aynı zamanda insanlar arası ilişkilerde de çeşitli problemler meydana getirmiştir. Geleneksel toplumsal düzende toplum, din merkezli şekillenmiştir. Örneğin, bir geleneksel mahallede maddi durumu çok iyi olan biri ile kötü olan biri ya da eğitim seviyeleri birbirinden oldukça farklı olan insanlar bir arada bulunabilirdi. Modernleşme ile kişiler artık yüz yüze ilişkilerden ziyade resmî ve menfaate dayalı ilişkileri esas almış geleneksel toplumda kolayca sağlanabilen güven duygusu kaybedilmeye başlanmıştır. Bireyler kendilerini daha özgür ve bağımsız olduklarını düşünseler de aslında yalnızlaşarak kendilerini cezalandırmaktadırlar.[244] Geleneksel toplumsal düzende ise güven temelinde iş bölümü ve yardımlaşma oldukça yaygındı. Aynı zamanda toplumların büyük birçoğunda toprağa dayalı ya da kan bağına dayalı kurumsallaşmış yapılar insanlar arasında yüksek birlik ve beraberlik sağlamaktaydı. Modernleşmeyle birlikte geleneksel toplumda hakim olan bu kurumlar ve birlikler zayıflama eğiliminde olmuşlardır.[245]

Modernleşmenin en önemli karakteristiklerinden biri de "rasyonalleşme"dir. Toplumsal düzen, devlet, eğitim, siyaset ve bilim geleneksel bilgi edinme yolları yerine aklı kendine temel almıştır. Yani dünya üzerine düşünürken rasyonalizm duyguların işe karışmaması gerektiğini söyler. Duygular yerine akıl ve mantık hakim bilgi edinme yolu ve anlamlandırma aracı olabilir.[246]Ama insanın ve toplumun rasyonelleşmesiyle madde ve maddeye dair olan kutsala göre daha büyük bir önem kazanmıştır. İnsanın kutsalı otorite olarak kabul etmeyişi kendi kendisinin tanrılaşmasına, yaratıcı rolüne girerek doğaya ve çevresine yabancılaşarak adaletsiz davranmasına sebep olmuştur.[247] Bu süreç aslında insanın

[243] Charles Taylor, **Modernliğin Sıkıntıları**, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, Mart 1995, s.50-52.
[244] Ensar Çetin, "Türkiye'de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm," **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal of the Human and Social Science Researches,** Cilt 3, Sayı 2 (2014): s. 265-285.
[245] Eisenstadt, s.178.
[246] Kirman, s. 124.
[247] Nakib Attas, **İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, çev: Mahmut Erol Kılıç, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 61.

kendine yabancılaşmasıyla kendinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Doğaya ve tabiata tanrılaşmış bir şekilde bakan insan doğayla olan bağını da koparark kendisi dışında olanlarla ilişkilerini gerçekleştirmesi gereken ortamı kaybetmiştir. Bilim ve teknoloji de gelişmeyle birlikte insan için en önemli özellik "bireycilik" olmuş ve kişi kültüründen ve toplumundan soyutlanmış bir varlık hâline dönüşmüştür.[248]

Sekülerizm ve laiklik modernleşmenin dinle ilgili meselelerdeki etkilerine verilebilecek olgulardandır. Bunun yanında pozitivizmle birlikte dinin bilim, eğitim ve hukuk gibi alanlardaki etkisinin azalması ve bireyci bir toplum anlayışının gelişmesiyle ortaya çıkan manevi problemler de modernleşmenin etkileri arasında gösterilebilir. Sekülerizm kavramı İngilizce de dini, metafizik ve tabiatüstü olmayan, maddi olan, kutsalın dünyaya karışmamasını gerektiren ilke ya da sistem anlamına gelmektedir.[249] Sekülerizm kavramı süreç ifade eden sekülerleşmenin norm hâline dönüştürülmesidir. Kavramın tarihsel kökenlerine baktığımızda ise din ve dünya ayrımını içerisinde barındırdığını görmekteyiz. Kilise hukukuna göre din adamları seküler ve dinî olmak üzere ikiye ayrılır. Buna göre dünyayla ilişkisini kesmiş olan bir din adamının manastırdan çıkıp dünyaya bir din adamı olarak dönmesi "seküler" kavramı içinde değerlendirilir. Dünya ile bağını koparıp kendini kiliseye adayan kişi için ise ruhban kavramı kullanılmıştır.[250]

Klasik sekülerleşme teorisine bakıldığında modernleşme süreci ile dinin insan hayatındaki etkisinin yok olacağı iddia edilmektedir. Bunun karşılığında yeni paradigmaya göre ise din toplumsal hayattan ve bireyin kendi hayatından uzaklaşmamış; toplumlar dindarlaşacakları bir sürece girmişlerdir. Bunun böyle olmasındaki sebep ise insanoğlunun kendisi başta olmak üzere dünyayı ve hayatını anlamlandırma adına dinin önemli bir fonksiyonu yerine getirmesidir. İnsanın kendi varlığı ve neden var olduğu ile ilgili sorulara cevap vermesi ve dünyayı anlamlandırması gerekmektedir. Bu sorulara din dışında kesin ve net cevaplar veren başka bir olgu bulunmamaktadır.[251] Din insan hayatında modernleşme ile ortaya çıkan farklı formlarda kendini göstermektedir. Yeni dinî hareketler din ve modernleşme arasında nasıl bir etki olduğuna güzel bir örnek oluşturabilir. Yeni dinî

[248] Ali Köse, **Milenyum Tarikatları**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s.15.
[249] Rauf Pehlivan, **Bitmeyen Laiklik Kavgası Kavramlar, Tarifler ve Tahrifler**, İstanbul: Motif yay., 2009, s.56.
[250] Hafize Şule Albayrak, **ABD'de Din-Devlet İlişkileri**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018, s.21-22.
[251] Ali Köse, **Enteller Aleyküm Selam Der mi?** 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s.154.

hareketler bize aslında sekülerleşmenin toplum içerisinde dinin gerileyip rasyonel bir toplumsal düzenin oluşması değil, dindarlık formlarının yeniden şekillenişi olduğunu söylememizi sağlar. [252]

Din sosyolojisi literatüründe sekülerleşme ile modernleşme arasında oldukça yakın bir bağlantının olduğu ve bu bağlantının tek düze olmaktan ziyade komplike bir görünüm sergilediği düşünülür. Zira modernlik, dine ait olan bir alanda kendisi için bir alan oluşturmak gayretindedir. Bu bağlamda akla ve bilime vurgu yapılır. Akla ve bilime vurgu yapılarak modern olan ile dini olan arasında bir farklılığın olduğu vurgulanır. Bu yüzden modernliğin din üzerindeki etkilerini sekülerleşme sürecinde açık bir biçimde görmek mümkün olup her iki olgu arasında bağlantının olduğunun bilinmesi gerekir.[253] Gelenek ile modernliğin arasında var olduğu düşünülen farklılıkların temelinde ise dinlerin geleneksel toplumlarda sahip olduğu konumların ve değişmelere uyum sağlayamayan dogmatik yapısının sebep olduğu düşünülmektedir. Modern toplum gelenekten ve dinsel yaşamdan özgürleşme ve bireyselleşmeyi gündeme getirirken, aynı zamanda ulus-devlet endeksli bir toplumsallaşma sürecini yaratan, devleti siyasetin tanımlayıcı öznesi yapan bir disiplin ve normalleştirici istikrar toplumunu da ortaya çıkartmaktadır.[254]

Sekülerleşme ve Modernleşme arasındaki ilişkilerden biri, bireyin bilincini ve kimliğini farklılaştırma konusunda kendini göstermesidir. Rousseau'dan Weber'e kadar birçok fikir insanının söylediği gibi gibi modernlik, temelde bütünleştirici olmaktan çok bölücü bir özellik taşır. Geleneksel dünya görüşü; hep belli ikiliklere dayalı bir birlik ve uyum üzerine kurulmuştur. Tanrı-insan, âlem-insan , zaman-mekân, yeryüzü-gökyüzü, dünya-ahiret, akıl-gönül, amaçlar-araçlar, özne-nesne, bilgi-eylem gibi düalizimler bunlardan bazılarıdır. Oysa modernlik ile bunlar parçalanmış, düalizmler dikotomiye dönüşmüştür.[255]

Modernleşme süreci din yerine insanı, aklı kavram olarak da özgürlüğü koymuştur. Dolayısıyla bir bakıma modernleşme dinin yerini almak için mücadele veren bir süreçtir. Geleneksel toplumun belirleyicisi olan "din", belirleyicilik özelliğini yitirmiş, dinin yerine

[252] Daniéle Hervieu-LÉGER, "Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Öneriler", çev.: Halil Aydınalp, M**.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 26, sayı 1 (2004): 45-58.
[253] Mehmet Ali Kirman, **Din ve Sekülerleşme**, Karahan Kitabevi,2005, Adana, s.17
[254] Andrew Davision, **Türkiye de Sekülerizm ve Modernlik**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul ,İletişim yay,2002, s.48
255 Bedri Gencer , **İslam'da Modernleşme 1839-1939**, Lotus Yayınevi, Ankara,2008, s.113

yerleştirilen unsurlar belirleyici olmuştur. Yani dini alanın belirlediği unsurlar değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. [256] Modernleşme ile din ve siyaset arasındaki ilişki de geleneksel toplumlara göre farklı bir düzleme oturmuştur. Berger'e göre geleneksel toplumlarda ayrışma, günümüz modern toplumları gibi değildir. Yani geleneksel toplumlarda, din ve siyaset şeklinde iki ayrı alan bulunmamaktaydı. Tam dersine din, toplumun kurumsal yapısında en önemli role sahip olguydu. İnsanların tüm faaliyetleri din temelinde gerçekleşmekteydi. Bu sebepten devlet yönetimi ve siyasette de din etkin bir rol üstlenmekteydi. Din ve siyaset arasında sıkı bir bağ vardı. Toplumu yönetenler meşruiyetlerini dine dayandırıyorlardı, din ve siyaset birlikteydi. [257] Dinin modern öncesi toplumdaki her kurumu etkileyen ve günlük hayatı büyük çapta belirleyen rolünde bir gerileme olmuş, din başat kurum olma özelliğini kaybetmiş, toplumun maddi ihtiyaçlarının belirli bir kısmının karşılayan bir duruma itilmeye çalışılmıştır.[258]

Modernleşmenin din üzerindeki etkilerinden biri de devlet sahasında dinin otoritesinin kaybedilişi olan laikliktir. Laiklik özellikle Hristiyanlığın Katolik mezhebinin hâkim olduğu ülkeler de kullanılmış bir kavramdır. Protestanlık mezhebine bakıldığında ise kullanımı hâkim olduğu ülkelerde pek görülmemektedir. Laik kelimesi Latince bir kavram olan "laikos" kelimesinin karşıtı olan "clericus" kelimesinden oluşmuştur. Laik kavramı kilisenin Orta Çağ'da hâkim olduğu dönemde Katoliklik içerisinde papaya kadar uzanan dinsel hiyerarşi içinde yer alan "Ruhbanlar" sınıfının karşıtını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.[259] Laik kavramının tarihî geçmişine bakıldığında aynı modern kavramı gibi bir ikilik ve karşıtlık oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca hem "modern" kavramı hem de "laik" kavramı Avrupa'nın kendi tarihî ve sosyolojik şartları ile ortaya çıkmış olan kavramlardır. Laiklik kavramı dinin kamusal alandan çekilmesine ve bireyin şahsi hayatında dinin yaşanılmasına etki etmiştir. Modern insan ritüellerini ailesiyle birlikte artık kamusal alan içerisinde değil, özel yaşamında yerine getirmektedir. Din artık kamusal alandan çekilmiş, özel alanda ise insanın kendi özgür iradesine bırakılarak seçim konusu hâline getirilmiştir.[260]

256 İsmail Kara, **Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye**, Dergâh Yayınları,10. Baskı, 2019, İstanbul, s.364
257 Berger, **''Dînî ve Toplumsal Kurumların Değişimi''**, çev. Adil Çiftçi, Din Sosyolojisi ve Modernlik, 1.Basım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016, s.128-139
258 Erol Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri,** Ötüken Yayınları, 15. Baskı, 2006, s.245
259 Aytunç Altındal, **Laiklik**, Süreç Yayıncılık, 1986, s. 33.
260 Karel Dobbelaere, **"Sekülerleşmenin Üç Yüzü:** Toplumsal, Kurumsal ve Bireysel Sekülerleşme", Haz.: Ali Köse, **Laik Ama Kutsal**, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006, s. 115.

Modernleşmenin din ve kültür üzerinde oluşturmuş olduğu etkiye Türkiye özelinde baktığımızda; dinin toplum içerisindeki yeri ve önemli değişmiş, Cumhuriyet döneminde, radikal bir şekilde modernleşmeyi sağlama adına dinin toplumsal yaşamdaki yeri köklü bir şekilde değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu radikal dönüştürme çabalarıyla birlikte özellikle Kemalist modernleşme anlayışına sahip elitistlerde; İslam'ın etkisinin modernleşme sürecinin dayanağı olan akılcılık ve aydınlanma düşüncesinin etkisi karşısında giderek ortadan kalkacağına dair bir beklenti oluşmuştur. [261]

3.6.2. Türk Modernleşmesi ve Din

Modernleşme olgusunun Batı'nın kendi tarihsel şartları içerisinde çıktığını, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan çeşitli süreçleri ifade eden bir toplumsal değişim süreci olduğunu belirtmiştik. Türk modernleşmesi ise Batı'nın model olarak alınması süreci olarak değerlendirilebilir. Batı'da meydana gelen gelişmeler sadece Avrupa'da etki oluşturmamış aynı zamanda diğer coğrafyalarda da etkili olmuştur. Avrupa'da yaşanan gelişmeler diğer coğrafyalara da etki ettiğinden ve Avrupa'nın kendi tarihsel süreciyle gelmiş olduğu ekonomik ve siyasi gelişim; diğer coğrafyalarda yaşayan toplumların da modernleşmesine etki etmiştir.

Türk modernleşmesinin Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi şeklinde ikili ayrımla ele alınması gerekmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketi ile Cumhuriyetin ilanıyla birlikte çeşitli devrim ve reformlarla devam eden modernleşme süreçleri çeşitli farklılıklar göstermektedir. Türk modernleşmesinde Cumhuriyet Dönemi'ne baktığımızda genel olarak siyasal olayların modernleşme sürecinde etkisinin fazla olduğunu görmekteyiz. Kültür değişmeleri esas olsa da buna bağlı olarak modernleşmenin devlet tarafından talep edildiği, devletin birey ve toplumu yukarıdan aşağıya tepeden inmeci bir tavırla dönüştürmeyi düşündüğü görülür.[262]

Düşünüş tarihimizde Avrupa'nın bizden farklı ve daha ileri bir noktada olduğu fikri ve ilk geniş çapta yenilenme hareketleri Tanzimat ile doğmuştur.[263] Tanzimat Dönemi olarak

[261] Elisabeth Özdalga, **İslamcılığın Türkiye Seyri**, çev. Gamze Türkoğlu, (3.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul,2015, s.56
[262] Celal Metin, **Emperyalist Çağda Modernleşme**, Phoenix Yayınları, 2011, s.64.
[263] Niyazi Berkes, **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002, s.31.

adlandırılan bu dönem 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı adı verilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanıyla başlayıp 1876 yılında Birinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle son bulan dönemdir.[264] Ama Osmanlı modernleşmesinin başlangıcı her ne kadar Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlatılsa da kökleri Lale Devri'ne kadar uzanmaktadır. Lale Devri, Osmanlı Devleti'nin Batı'nın farkında olduğu bir başlangıçtır. Özellikle yaşanılan savaşlarla birlikte Batı'nın teknik ve bilim alanındaki üstünlüğü Lale Devri'yle birlikte fark edilmeye başlanmıştır.[265] Bu bağlamda Batılılaşmanın ya da başka şekilde ifade edecek olursak Türk modernleşmesinin ilk nüvesini askerin Batı tarzında değişmesi oluşturmaktadır.[266] Lale Devri dikkate alındığında Osmanlı'da başlayan Türk modernleşmesinde Avrupa'nın üstün olarak algılanmasının önemli bir etkiye sahip olduğu görülür.

Devlet eliyle ve düzenli bir yenileşme faaliyetlerinin olduğu ve bunun toplumsal alanda belirginleştiği dönem Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçtir. Osmanlı Devleti ilk olarak imparatorluğun parçalanmanın eşiğinde olduğunu fark ettiğinde hissedilen peş peşe gelen mağlubiyetlerin de etkisiyle oluşan travma, derin buhranlara sebep olmuştu. Osmanlı Devleti'nde fetih fikri dinî bir temelde olduğu için ayrıca Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme aşamalarında bu fikrin önemli bir yeri olmasından dolayı bu durum yöneticileri çeşitli reformların yapılmasına sevk etmiştir.[267] Bu reformlardan biri devlet gücünü modern yöntemlerle yetiştirilen bir orduyla destekleyerek teknolojik, ekonomik ve diğer alanlar da Batı karşısındaki mağlup durumun giderilmeye çalışılması olmuştur.[268]Tanzimat dönemi yapılanlara sadece dış siyasal müdahaleler, idari reformlar, ya da ekonomik açıdan bakılması yeterince anlaşılmasını imkansız kılar, çünkü Tanzimat sınırlı bir şekilde gerçekleşse de kültürel devrim niteliği de taşımaktadır. [269]

Bu çalışmalar bağlamında her ne kadar önceleri "Ehli İslam'a (Osmanlı) kefereyi taklit yakışmaz." fikri hakimse de daha sonraki dönemlerde Osmanlı'nın Batı'dan ilk örnek

[264] Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1999, s. 144.
[265] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, 3. Basım, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2008, s.64.
[266] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I**, 2. Basım, İstanbul: Arba Yayınları, 1996, s. 30.
[267] Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. M. Türköne, Fahri Unan ve İ. Erdoğan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s.153-154.
[268] Berkes, s.69
[269] Erık Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2019, s.87

aldığı kurumlar arasında askerî okullar olduğu görülmektedir. [270] Askeri alanda yapılan çalışmalar ise dönemin padişahlarından II. Mahmut ve III. Selim tarafından yapılmıştır.

II. Mahmut döneminin önemli reformlarından biri de kılık kıyafet düzenlemesidir. 3 Mart 1829'da yayınlanan Kıyafet Kanunu'na göre devlet memurları fes, pantolon ve ceket giyeceklerdi. Bunun yanında devlet kademelerinde kavuk ve sarık ya da şalvar kullanımı yasaklanmıştı. Sarık ve cübbe kullanımına sadece ilmiye sınıfı için izin verilmişti. II. Mahmut aynı zamanda yenileşme karşısında duran ve ıslahatların aleyhinde bulunan kişileri cezalandırmış ve kendi portresini devlet dairelerine astırarak ıslahat aleyhtarlarına karşı kararlı oluşunu göstermiştir. Devlet kademesinde yapılan ıslahatlara sert tavır takınanların yanında halk yapılan ıslahatları benimsememiş ve II. Mahmut'a "Gâvur Padişah" lakabını takmıştır.[271] II. Mahmut'a takılan "Gâvur Padişah" lakabına bakıldığında II. Mahmut döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme çabalarının halk nezdinde "gâvurlaşmak" olarak algılandığını söyleyebiliriz. Yapılan reformlar sadece yenileşme olarak algılanmamış aynı zamanda din dışı görülerek tepkiyle karşılanmıştır.

II. Mahmut döneminde reform hareketlerinin bir başka alanı ise eğitim olmuştur. Geleneksel eğitim usulleri ve içeriğinin uygulandığı medreseler aynen korunsa dahi Avrupa esasları kabul edilmiştir. Yüksekokullara öğrenci yetiştirmek amacıyla günümüzde ilkokula denk sayabileceğimiz rüştiye okulları kuruldu. Eğitim süresi altı yıla çıkarılmış, öğretim dili Fransızca olarak kabul edilmiştir. Arapça ve din dersleri ise eğitim programından kaldırılmıştır. [272] Öğretim dilinin Fransızca olarak kabul edilişi ve Arapça ile din derslerinin programlardan kaldırılması II. Mahmut dönemi reform hareketlerinin askeri ve siyasi sahanın yanında kültürel ve sosyal alanlarda da etki oluşturmak niyetinde olduğu söylenebilir. Avrupa model olarak kabul edilmiş ve eğitimden askeriyeye yapılan reformlarla Batılılaşma için zemin oluşturulmuştur.

Ayrıca her iki padişahın dönemlerine bakıldığında askerî alanda yapılan ıslahatların yanında vergi toplama sisteminde çeşitli değişiklikler olmuş, Avrupa'ya çeşitli elçiler gönderilerek gelişmeler daha yakından incelenmiş ve eğitimin halkta yaygınlaştırılması gibi

[270] Arif Aytekin, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, Sayı:30, s.313-329.
[271] Yılmaz Öztuna, **II. Mahmut**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s.97-98.
[272] Muammer Yılmaz, **Reformcu Sultan II. Mahmut**, Selis Yayınevi, 2012, s.202-203.

yenilikler devlet eliyle yerleştirilmeye çalışılmıştır. Şerif Mardin'e göre bu yenilik faaliyetlerinin temelini "kemeralizm" oluşturmaktadır. Ona göre kemeralizm bir çeşit "aydın despotizmi"dir.[273] Kemeralizm düşüncesinde amaç, bazı yöneticilerin tek elde toplamak istedikleri gücü parçalayan Orta Çağ'a ait kurumları devre dışı bırakmak istemeleridir. Bunun yanında kemeralizm ile devlet; eğitime ulaşmayı ve ticaret yapmayı halka kolay hâle getirerek bu yolla kazanılan vergilerden orduyu, bürokrasiyi, devleti güçlendirmek istemektedir.[274]

Devlet eliyle özellikle askerî ve idari alanda modernleşmenin yaşanmasıyla birlikte tabanda toplumsal anlamda da çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Ama Tanzimat Dönemi Türk modernleşmesi daha çok devlet eliyle askerî ve siyasi alanda olmuştur. Mesela, özellikle Tanzimat Dönemi romanlarında da sıkça kullanılan "alafranga" ve "alaturka" kavramları sosyal değişimle birlikte oluşan kültürel zıtlıkların ifadesi olarak kullanılmıştır. Bu kavramlar modernleşen Osmanlı toplumundaki insanların yaşayış biçimleri, günlük hayattaki alışkanlıkları ve rutin sıradan eylemlerini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Alaturka bu modernleşme sürecinde muhafazakâr yönü temsil ederken alafranga ise yeme içme, aile hayatı, müzik eğlence ve günlük hayata dair diğer konularda modern yaşayış biçimini niteleyen kavramdır.[275] Tanzimat Dönemi oluşan bu ikilik kavramların ve zihniyet dünyalarının farklılaşmasına da etki etmiştir. Aile yapısının değişimi ile kavramların farklılaşması arasında bir ilişki bulunduğu modern adabımuaşeret anlayışı üzerinden açıklanabilir. Geleneksel aile yapısının toplumun "alafranga" olarak adlandırılan kesimi tarafından arka plana itildiği Tanzimat Dönemi'nde modern adabımuaşeret, Osmanlı ailesinin görgü kurallarının ve aile yaşamının geçirdiği köklü değişimi simgeler niteliktedir.[276]

Tanzimat Fermanı birdenbire oluşan bir olay değildir. Fermanın yayılmasına kadar geçen süreçte dönemin yaşanmasında birçok olay ve oluşum etki oluşturmuştur. Genç Osmanlılar Tanzimat Dönemi için önemli bir etkiye sahiptir. Osmanlı Devleti'nde hürriyet ve eşitlik fikirlerinin savunucusu ve ilk dillendiricisi Genç Osmanlılar hareketi olmuştur. Genç Osmanlılar hareketinin çıkışına baktığımızda temelde 18 ve 19. yüzyıllarda devam eden

[273] Mardin, s.12.
[274] Mardin, s.83
[275] Ahmet Kuytaş, **Tarih (1839-1939)**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 2006, s.146.
[276] Ekrem Işın, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, cilt II, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992, s.227.

sosyal değişim ve bunda öncü olan Batılı kurumlar bu hareketin zeminini oluşturmuştur.[277] Genç Osmanlılar Batı'nın meşruti rejimini Osmanlı İmparatorluğu'na uyarlamak istemişlerdir. İlkesel olarak bakıldığında Genç Osmanlıların Tanzimat ricalinden daha Batıcı oldukları söylenebilir. Fakat Batı'yı bir bütün olarak kabul etmedikleri, birbirini inkâr eden fikir ve teşkilatların karışımını isabetli bir sentez saydıkları için tam olarak Batıcı oldukları da söylenemez.[278]

Tanzimat Dönemi Türk modernleşmesi açısından önemli bir yere sahip olan Meşrutiyet'e zemin hazırlamış ve ıslahat silsilesini devam ettirerek modernleşmenin toplumsal alanda kendini göstermesini sağlamıştır.[279] Kadınların boşanma hakları genişletilmiş, ancak çok eşlilik yasaklanmamıştır. 1917'deki Aile yasasına göre evlilikler hakım karşısında sonuca bağlanıyor ve evlenecek kadının 16 yaşının üzerinde olması gerekiyordu. İlköğretim kızlar için 1913'te zorunlu hale getirildi. 1924'ten itibaren ise İstanbul Darülfünununda kadınlar için birçok ders açılmıştır. Bir diğer önemli nokta ise, adliye ve eğitimin daha da laikleştirilmesi ve ulemanın konumunun zayıflatılmasıdır. Şeyhülislam 1916'da kabineden çıkarıldı ve ertesi sene yetkileri sınırlandırıldı. Bunun yanında medreselerin öğretim programı yenileştirildi, hatta Avrupa dillerinin öğrenilmesi zorunlu tutuldu.[280]

Meşrutiyet Dönemi'nde Türk modernleşmesi adına etkili olan grup ise Avrupa'da öğrenim gören ve Batı'daki anayasal hareketleri takip eden Jön Türklerdir. Jön Türkler aynı zamanda Meşrutiyet'in doğuşuna da etki etmişlerdir.[281] Kendilerini modernleşme yanlısı olarak gören ve Avrupa'nın üstün oluşuna, Batı'nın mutlaka örnek alınması gerektiğine inanan bu kimseler tek bir medeniyetin olduğuna ve bunun da her şeyiyle kabul edilmesi gereken Avrupa medeniyeti olduğuna işaret etmişlerdir.[282]

---

[277] Barış Demirtaş, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Yıl: 8, Sayı: 13, (2007/2): s. 389-408.

[278] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi hayatında Batılılaşma Hareketleri I**, 2. Basım, İstanbul: Arba Yayınları, 1996, s.66-67.

[279] Tunaya, s.94.

[280] Zücher, s.151-152

[281] İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme**", Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3 (Kış 2008):

[282] Mehmet Şükrü Hanioğlu, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler**, Cilt I, İletişim Yayınları, 1985, s.41.

Jön Türklerle "Yeni Osmanlılar" karşılaştırıldığında Jön Türklerin parti programı, kendinden önceki kuşağa nispetle çok daha az teorik içerikliyken Yeni Osmanlıların fikirleri "tabii hukuk" gibi alanda şeriata uygun nispette teorik bir zemini olan bir çerçeveye oturtulmuştur.[283] Bunun yanında hem Yeni Osmanlıların hem de Jön Türklerin ideolojisinin burjuva ideolojisi olarak nitelendirilebilir. Avrupa'da gördükleri Meşrutiyet'i isteyen genç Türk aydın yöneticileri, kendilerini kapitalist görmemekle birlikte düşüncelerinin feodallik yerine burjuvalığa yönelik olması sebebiyle bu arzuyu gerçekleştirmek için bir burjuva düzeni istemiş olmaları burjuva ideolojisine sahip olduklarını göstermektedir.[284]

İkinci Meşrutiyet döneminin hakim siyasi aktörü İttihat ve Terakki Partisi'dir. Tanzimat Dönemi'nde Batı'nın "güçlülük" ile bir tutulması bu dönemde daha da güçlenerek İttihat ve Terakki Partisi'nde devam etmiştir. Batı yani Avrupa devletleri; İttihat ve Terakki açısından da gücün sembolü niteliğindeydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mayıs 1889'da Askerî Tıbbiye'de kurulmuştur. Bu cemiyetin fikri kökenleri de kurulduğu yer olan Askerî Tıbbiye'de yatmaktadır. Burada 19. yüzyıl biyolojik materyalizminin etkilerini görürüz. Askerî Tıbbiye'de eğitim gören öğrenciler kendilerine okutulan derslerden etkilenmiş ve hayatı, olayları ve toplumu Allah'ın iradesi ile oluşmasından çok fizyolojik süreçlerin bir sonucu olarak görmüşlerdir.[285] 19. yüzyılın ortalarından itibaren Askerî Tıbbiye'de yönetime karşı örgütlü bir muhalefetin faydaları konusunda çeşitli toplantıların, öğrenciler arasında yoğun tartışmaların yapılması da İttihat ve Terakki'nin oluşumunda Tıbbiyenin önemini göstermektedir.[286]

Yeni Osmanlılar devlet yönetimi konusunda İttihat ve Terakki ile karşılaştırıldığında ise ilerleme ve atılımları gerçekleştirme bakımından pek etkili olmadığı görülmektedir. Niyazi Berkes, Yeni Osmanlıların gerçekleştirmeye çalıştıkları Batılılaşma düşüncesini ve 20. yüzyıl Avrupa dünyası karşısındaki durumunu ele almıştır.

> *"19. yüzyıl sonlarında Batı dünyasında görülmedik ekonomik, teknolojik, bilimsel gelişmeler, kültür ve düşün alanlarında güçlü akımlar başlamıştı. Batı uygarlığı 20. yüzyıla merdivenlerini dayamış, büyük endüstri uygarlığı denizleri,*

[283] Şerif Mardin, **Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.11.
[284] Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s.80.
[285] Mardin, s.97-98.
[286] Hanioğlu, s.173.

karaları aşarak dünyanın dışta kalan ülkelerinin genel sınırlarını aşındırmaya başlamıştı. Buna karşılık yeni Osmanlıların gerçekleştirmeyi umdukları Batılılaşma, ilerleme atılımları yerine daha eski dönemlerin bile göremediği bir devlet diktatörlüğü kurulmuştu."[287]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına kadarki süreç vatanın müdafaası ile geçmiştir. 1919'da Anadolu'da "Müdafaa-i Hukuk" teşkilatı kurulmuş, Ocak 1920'de ise "Misak-ı Millî" ilan edilmiştir. 23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile yeni bir devlet kurulmuş ve Osmanlı devlet teşkilatında köklü değişimler olmuştur.[288] Kurulan ilk meclise bakıldığında cumhuriyetçi ya da laik olmadıkları için, ideolojisi İslam'ı esas alan bir anayasal monarşi kurulduğu ve gerçekleştirilmek istenen siyasal, ekonomik ve toplumsal devrimlerin kısıtlı bir şekilde yapıldığı görülür.[289] İkinci meclisin kurulmasıyla birlikte Batı uygarlığı yeni kurulan Cumhuriyet için temel olmuş ve devrimler bu doğrultuda yapılmaya çalışılmıştır. Devletin resmî ideolojisinde yaşanan bu değişim toplumun modernleşmesine de sebebiyet vermiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde modernleşme sürecinin devlet eliyle ve kontrolüyle yapılması artık modernleşmenin bu dönemle birlikte projeye dönüştürüldüğünü göstermektedir. Kemalist modernleşmeci seçkinler toplumun topyekûn ve kökten değişimi düşüncesine sahip oldukları için yukarıdan aşağıya doğru toplumu dönüştürecek reform ve devrimleri büyük tepkilere rağmen topluma dayatmaya çalışmışlardır.[290] Kemalistler de kendilerinden önceki ittihatçılar gibi siyasal erkin gayesinin toplumsal ve ekonomik devrimi gerçekleştirmek olduğuna, bu olmaksızın devrimin sonuca ulaşmayacağına inanıyorlardı.

Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte devlet artık geçmişi ile bağlarını koparmaya çalışmış ve devlet yönetiminden toplumsal hayata birçok yeni sistem ve biçimi tepeden tırnağa topluma yerleştirmeye çalışmıştır. Cumhuriyet Dönemi süresince en çok zikredilen ve vurgulanan politikaların başında laiklik ve devletin laikleşmesi gelmektedir. Kemalist anlayış laiklik politikasıyla, İslam'ı kamusal alandan özel alana kaldırmak istemiş, dini himayesi altında tutmak için de Diyanet İşleri Başkanlığı ve ilahiyat fakülteleri başta olmak üzere sıkı tedbirler almıştır. Kemalist zihniyette bu sekülerleşme çalışmaları sadece devlet düzeyinde

---

[287] Berkes, s.381.
[288] Ülken, s.513.
[289] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alagon, İkinci Baskı, Ekim 1995, s.119.
[290] M. Tazegül, **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Babil Yayınları, 2005, s.254.

kalmamış aynı zamanda toplumun da sekülerleşmesi için çeşitli devrimler yapılmıştır.[291] Osmanlı Devleti devlet yönetiminde hakim olan din olgusu Kemalist modernleşmeyle birlikte yerini "ulus devleti" düşüncesine bırakmıştır. Laiklik politikası kendisini sadece devlet alanında göstermemiş, aynı zamanda eğitim, hukuk, dil, yazı ve yaşamın her alanında kendisini hissettirmiştir.[292] Cumhuriyet'le birlikte artık din, toplumun her alanında hakim bir unsur olmaktan çıkarılmaya çalışılarak vicdan meselesi hâline getirilmiştir. Laiklik prensibiyle birlikte artık Türkiye tüm siyasal, kültürel ve toplumsal kurumlarında Batı kurumları örnek alınmış ve İslam dinini ilkelerine göre belirlenmiş olan kurumlar bir bir lağvedilmiştir.[293]

Cumhuriyet modernleşmesini diğer dönemlerden ayıran en önemli özelliklerden biri kültürel devrim yapmak istemesidir. Modernleşme sadece askerî, teknik ya da maddi boyutta yerleştirilmeye çalışılmamış, aynı zamanda toplumsal yapı için önemli bir unsur olan kültürel yapıda da çeşitli reformlar yapılmıştır.[294] Bu reformlar yapılırken Kemalist rejim Aydınlanma Dönemi'nde Batılı aydınların yaptığı gibi ilerleme düşüncesini, akılcılığı ve bireyci toplum anlayışını hâkim paradigma olarak gördüler. Yine Aydınlanma'nın en önemli özelliklerinden biri olan pozitivist düşünce ile hem toplum da hem de devlet sahasında çeşitli reformlar yaptılar.[295] Yapılan bu reformların tezahür biçimlerini İsmail Kara beş madde ile açıklamıştır. Bunlardan ilki söylem itibariyle dinin sadeleştirilmesi, basitleştirilmesi ve toplum tarafından kolay anlaşılır bir hale getirilmesidir. Ankara İlahiyat Fakültesi hocaları öncülüğünde Fazlurrahman, Hasan Hanefi ve Muhammed Arkun çevirileriyle İslam'ın ana kaynaklarının tarihsel olabileceği fikrinin tartışılması Kara'ya göre örnek verilebilir. İkincisi İslam dinini "akli" ve "bilimsel" çerçeveye oturtmaktır. Bu reform denemesinin temelinde dinin gerekli olduğu fakat çağa uygun bir hale getirilmesi gerektiği fikri yer almıştır. Cumhuriyet devrinde bilimselliği, rasyonalizmi ve dinin aksileştirilmesine dayalı reform çabalarını kadının eşitliği ve örtünmesi, şeriat-ceza hukuku, cihat, demokrasi, din eğitimi gibi başlıklar üzerinden değerlendirmek mümkündür. Dinde yapılan reformun bir diğer tezahür biçimi de dinin

[291] Seyfettin Aslan ve Mehmet Alkış, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi,** Cilt: 6, Sayı:1 (İlkbahar 2015).
[292] Berkes, s.511.
[293] Niyazi Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, İstanbul: Adam Yayınları, 1984 s. 2.
[294] Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri: Sosyal, Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1987, s.59.
[295] Çoban Balcı, A. "Modernleşme, Kemalizm ve Resmi İdeoloji Üzerine Tartışmalar". **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 2 (2016): s. 81-99.

millileştirme gayretidir. Türkçe hutbe, Türkçe Kur'an, Türkçe ibadet talepleri, "milli din" inşa etmek gibi iddialar üzerinden bu reform tarzı tezahür etmiştir. Sonuncu reform tezahür biçimi ise Cumhuriyet ideolojisinin dinde reform projesinin din-dışı kabul edilecek bir tezahürüdür. İslam'ın yerine Kemalizm'i koyma isteği bu bağlamda verilen örnektir.[296]

Çalışmamızın içerik analizinin yapıldığı bölümde, Türkiye'de toplumsal değişim, Türk modernleşmesi, Cumhuriyet dönemi laiklik, din ve dinde reform denemeleri konuları dikkate alınarak bölüm oluşturulmuştur. Yapılan analizlerde cumhuriyet gazetesinin basın-yayın anlayışı ve üstlendiği misyon da göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda sonraki bölümde cumhuriyet gazetesinin yayınladığı haber ve yazılarda ramazan ayının nasıl işlendiği hangi konuların ne şekilde öne çıkarıldığı betimlenmeye çalışılacaktır. Böylece toplumsal değişim ve Türk modernleşmesi bağlamında ramazan ayındaki süreklik ve değişimlerin cumhuriyet gazetesinin perspektifinden nasıl ele alındığı incelenecektir.

[296] İsmail Kara, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam**, İstanbul, Aralık 2019, s. 136-145

4. 1930-1980 YILLARI ARASI CUMHURİYET GAZETESİNDE YAYINLANAN RAMAZAN HABERLERİ VE KÖŞE YAZILARININ İÇERİK ANALİZİ

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren, örneklem veri toplama ve analiz süreçleri hakkında bilgi verilmiştir.

4.1.1. Araştırma'da Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Bu çalışmada, gazete haberlerine dayalı bir şekilde toplumsal değişim ve modernleşme bağlamında Ramazan ayında yaşanan süreklilik ve değişim açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet Gazetesi'nde Ramazan ayı ile ilgili haberler, köşe yazıları incelenmiş, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Araştırma nitel araştırma tekniklerinden olan dokümantasyon ve içerik analizi teknikleri kullanılarak tamamlanmıştır.

Nitel araştırmalar, elde edilen verilerin analizinin yapılmasına dayanan araştırmalardır. Felsefi yaklaşım açısından "yorumsamacı" bir özelliğe sahip olan, öznelliğe önem veren bir araştırma türüdür. Nitel bir araştırmada seçilen küçük bir örneklemde derinlemesine çalışılmaktadır. Bir konu seçilir ve konu hakkında az sayıdaki örneklem derinlemesine gözlenerek veri toplanır.[297]

İçerik analizi Nitel Araştırma Yöntemleri içerisinde yer almaktadır. İçerik analizinde temel amaç, elde edilen verileri tanımlamak, verilerin içinde saklı olan gerçeği ortaya çıkarmaktır. İçerik analizinde yapılan temel işlem ise birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzene sokup yorumlamaktır.[298] İçerik analizi; kitaplarda, makalelerde, gazetelerde ve basılı diğer metinlerde nesnelliği sağlamak, herkesin aynı şeyi anlaması için yapılmaktadır. Bununla birlikte içerik analizi herhangi bir problemin objektif olarak ve düzenli bir şekilde sunumunu sağlar.[299] İçerik analizi ile çoğu zaman fark edilmeyecek ya da

[297] Ünsal Sığrı, **Nitel Araştırma Yöntemleri,** İstanbul: Beta Yayınları, 2018, s.64-67.
[298] Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Onuncu Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016, Ankara, s. 242.
[299] Ünsal Sığrı, 281.

beklenmeyen sonuçlar hakkında çıkarımlar yapılıp bunlar test edilir. Gözden kaçan ve bildik yollardan gözlemlendiğinde görülmeyecek özellikler tespit edilir, sosyal düzenin nesnel mekanizmalarını yansıtan ve kaybeden özelliklerin keşfedilmesi sağlanır. [300]

Araştırmada kullanılan bir diğer teknik ise dokümantasyon tekniğidir. Dokümantasyon, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir tekniktir. Nitel araştırmada doküman incelemesi, bazen tek başına kullanılan bir teknik olabileceği gibi diğer veri toplama teknikleri ile beraber de kullanılabilir. Nitel bir araştırmada doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda veya araştırmanın gereğini artırmak sebebiyle çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyal araştırmaya dâhil edilir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.[301]

4.1.2. Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni Cumhuriyet Gazetesi'nde Ramazan ayı ile ilgili haberler olup örneklem ise 1930-1980 yılları arasıdır. Araştırmada Cumhuriyet Gazetesi ve 1930 ile 1980 yılları arasının seçilmesinde çeşitli sebepler dikkate alınmıştır. Cumhuriyet Gazetesi kurulmuş olduğu 1924'ten günümüze kadar kesintisiz olarak basılan bir gazetedir. Araştırma konumuzun toplumsal değişim ve modernleşme olmasından dolayı gazetenin basımındaki süreklilik; gazetenin seçimindeki sebeplerdendir. Diğer taraftan Cumhuriyet Gazetesi'nin Cumhuriyet ideolojisinin bir nevi yarı resmî gazetesi olması bu gazetenin seçilmesindeki sebeplerdendir. Yeni kurulan devletin yaşanan değişim ve modernleşmeye olan etkisinin anlaşılması ve yaşanan değişim bağlamında Ramazan ayında görülen farklılaşmaların daha iyi anlaşılacağı düşünüldüğünden de Cumhuriyet Gazetesi seçilmiştir.

Araştırmanın örneklemi olan 1930 ile 1980 yıllarının seçilmesinde de bazı hususlar dikkate alınmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile devletin toplumda yerleşmesini amaçladığı ilke ve inkılapların etkisi 1930 yılı ile daha da hissedilmiştir. Bu sebeple 1930 yılı örneklem için başlangıç noktası olarak kabul edilmiş; 1980 yılına kadarki Ramazan haberleri incelenmiştir. Türk modernleşmesinde önemli olan bazı tarihler bulunmaktadır. Cumhuriyet'in ilanı olan

[300] George Garbner, **Medyaya Karşı,** çev. Güneş Ayaz, İsmail Kovacı, Veysel Batmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 99.
[301] Yıldırım ve Şimşek, s. 190.

1923, çok partili hayata geçişin yaşandığı 1950 ve 12 Eylül Darbesi'nin yaşandığı 1980'den günümüze süregelen süreç önemli bazı tarihlerdir. Bu tarihler bir bakıma Türk modernleşmesi için kırılma noktalarıdır, denilebilir. Bu bağlamda araştırmanın örnekleminin 1980 ile bitmesi kararlaştırılmış, 1980 sonrasında Türkiye'nin küreselleşme ve liberalleşme politikalarıyla yeni bir döneme girmiş olması bu durumda etkili olmuştur.

4.1.3. Verilerin Toplanması, Sınıflanması ve Analizi

Araştırma öncesinde gazete haberleri üzerinden Ramazan ayına devletin ve toplumun yaklaşımları, ramazan ayının toplumdaki yeri ve yaşanışındaki süreklilik ve farklılıkların tespit edilebileceği düşünülmüştür. Daha sonra Cumhuriyet Gazetesi seçilmiş; örneklem olarak seçilen 1930-1980 yılları arasında yayınlanan haberler toplanmış ve sınıflanarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Gazete haberlerine ulaşabilmek amacıyla Cumhuriyet Gazetesi'nin çevrim içi arşivi kullanılmıştır. Veriler elde edildikten sonra öncelikle yıllara göre tasnif edilmiştir. Daha sonra gazete haberleri okunarak her haberin ilgili olduğu alt başlık belirlenmiştir. Belirlenen başlıklarda değişimin ya da sürekliliğin olup olmadığının anlaşılması için her başlıkla ilgili haberlerin içerik analizi yıllara göre artan bir şekilde yapılmıştır. Haberler incelenip başlıklar belirlendikten sonra elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. "Ramazan Eğlenceleri", "Ramazan'da Siyaset, Devlet ve Din", "Ramazan'da Toplumsal Hayat", "Ramazan Hazırlıkları", "Bayram", "Reklam-İlan", "Ramazan Ekonomisi", "Yardımlaşma", Ramazan Davulu", "Bayram Tebriği" haberler okunduktan sonra oluşturulan ortak temalardır. Mahya, Ramazan topu, Ramazan pidesi gibi Ramazan ayına ait bazı gelenekler gazetede sayıca fazla olmaması ve genelde Ramazan hazırlıkları başlıklı haber ile verilmesinden dolayı "Ramazan Hazırlıkları" başlığı altında analiz edilmiştir. "Ramazan'da Siyaset, Devlet ve Din" şeklinde başlık oluşturulup bu başlık altında haberlerin içerik analizinin yapılması veriler doğrultusunda oluşmuştur. Elde edilen verilerle yapılan haberlerin içeriğine baktığımızda devlet, siyaset ve laiklik ile ilgili Ramazan haberlerinin sayıca fazla olması, bu başlığın oluşturulmasındaki sebeplerdendir.

Elde edilen haberlerden elde ettiğimiz veriler içerik analizi çerçevesinde sayısallaştırılıp, grafiklerle ifade edilmiştir. 1930 ile 1980 yılları arasında yıllara göre değişen haber sayısı analiz edilerek, dönemsel olarak ya da yıllara göre ani düşme ve fazlalaşmalar gözlemlenmiş ve yorumlanmıştır. Yapılan bir başka sayısallaştırma ise haberler tasnif

edildikten sonra oluşan başlıklarla ilgili ne kadar haber yapıldığıdır. Her iki sayısallaştırma da gazetenin haber politikasının yıllara göre değişimini anlayabilmek, gazetenin hangi konu başlıklarına ağırlık verdiğini görmek ve yıllara göre farklılaşan Ramazan haber sayısı üzerinden toplumsal çıkarımlarda bulunabilmek adına oldukça önemlidir. Bunlara ek olarak her başlığın altında o konu ile ilgili yapılan haberlerin yıllara göre sayısı verilmiştir. Başlıklar altında hem haberlerin içerik analizinin yapılması hem de yıllara göre haber sayısının sayılarla gösterilip grafik ile verilmesi, Ramazan ayının medyaya yansıyan haliyle anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

4.2. Medya, Toplum İlişkileri ve Cumhuriyet Gazetesi

Sosyal yaşamın oluşması ile başlayan iletişim, geçmişten günümüze farklı şekillerde gerçekleşmiştir. İletişim, önceleri sözel bir şekilde gerçekleştirilirken, yazının icat edilmesi ile yazılı hale dönüşmüştür. Bu bağlamda medyanın ortaya çıkışını insanların yazılı bir şekilde haberleşmesine kadar götürebiliriz. Bireylerin, mağaralara resim çizmeleri, çeşitli aletler kullanarak haberleşmelere çalışmaları verilebilecek bazı örneklerdendir. İlk dönemler elle yazılmaya çalışılan ve çoğaltılan haberlerle gerçekleştirilen medya faaliyetleri, matbaanın 15.yy ortalarına doğru icat edilmesi ile birlikte yazılı hale gelmiştir. Yazılan metinlerin matbaa ile kolay bir şekilde çoğaltılması da birçok insana ulaşma imkanını beraberinde getirmiştir. [302] Günümüze gelindiğinde ise medya, özellikle teknolojik imkanların gelişmesi ile saniyeler içerisinde kitlelere hızlı bir şekilde ulaşabilen önemli bir toplumsal araç haline gelmiştir. Medya, günümüz toplumları için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Teknolojik imkanların gün geçtikçe daha da gelişmesi medyanın yaşamın tüm aşamalarında yönlendirici ve bilgilendirici bir kuvvet olma özelliğini sağlamıştır. [303]

Medya, sadece teknoloji, kurum ya da araç anlamına gelmemekte, bunların hepsini içerisinde barındıran devasa ve komplike bir yapı ve ilişkiler ağından meydana gelmektedir. Bu bağlamda, medya ve toplum karşı karşıya bulunan iki ayrı olgu gibi durmasına rağmen, büyük bir etkileşim içerisindedirler.[304] Medya, toplumsal gerçekliğin bireylerin zihninde

[302] M. Özçağlayan, **"Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel bir Değerlendirme)",** Marmara İletişim Dergisi, 2008,13(13).

[303]E. Soydan. ve N. Alpaslan, **"Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi",** İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, 2014 (7), 53-64.

[304] Beymin D. Kejanlıoğlu, **Medya ve Toplum**, İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, s.83

oluşturulması ve toplumsal gerçekliği belirlemede önemli bir rolü üstlenmektedir. Medya, kitlelerin nelerden ne kadar haberdar olacağından, nelerin tartışılacağından ve hangi konularda toplumların yönlendirileceğine kadar birçok süreci sistematik bir halde inşa etmektedir. Bu durum aynı zamanda gücü elinde bulunduran sınıfın, şiddete başvurmadan bireylerin zihinlerinde ve toplumda gerçeğin inşa edilmesi sürecidir. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa; toplumun medya tarafından dönüştürülmeye çalışılmasıdır.[305] Böylelikle medya, topluma yansıttıkları, yansıtmadıkları, yansıtmak istedikleri ve sunduğu haberlerle toplumsal gerçekliğin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Medya, toplumu belirli bir zihniyet doğrultusunda inşa ederken farklı fikir temsillerini ise gayri meşru olarak itham etmektedir. [306] Karşıt düşüncelerin bastırılması, farklı temsillerin gayri meşru olarak nitelendirilmesi; medya ve toplumsal gerçekliğin inşası arasındaki ilişkiyi açıklayıcı niteliktedir.

Bunun yanında yazılı medya araçlarından birisi olan gazetelerin de medya ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimde önemli bir rolünün olduğunun belirtilmesi gerekir. Gazete, toplum içinde birçok işlevi olan medya aracıdır. Gazetenin, ticari, ekonomik, haber verme, bilgilendirme, bilgileri elde edip sunma işlevleri yanında; toplumu ikna etme ve yönlendirme gibi işlevleri de bulunmaktadır.[307] Gazete aynı zamanda vermiş olduğu bilgi ve haberler aracılığı ile de toplumu yönlendirmektedir. Olaylar hakkında bilgi almak, haber edinmek kişilerin olaylara bakışını da etkileyecektir. Böylece bireyler, olaylarla ilgili almış olduğu haberlerle kendine ait fikir edinecektir.[308]

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, devletin resmî ideolojisini halka aktarmak ve kabul ettirmek ihtiyacı doğmuş; bu sebeple 7 Mayıs 1924 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında basın anlayışı gazetelerin belli bir fikir etrafında toplanarak düşüncenin halka aktarılması görevi çerçevesinde şekillenmiştir.[309] Fikir gazeteciliği de diyebileceğimiz bu anlayış içerisinde Cumhuriyet'e düşen fikrî görev ise Cumhuriyet'in ve yeni kurulan devlet rejiminin ideolojisini halka aktarmak ve toplumu

[305] Michele Barret, Marx'tan Foucault'ya İdeoloji, çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınları, s.65

[306] Emine Çakmak Kılıçarslan, , Siyasal İletişim, İdeoloji ve Medya İlişkisi, Paradigma Akademi Yayınları, 1. Baskı, s.118

[307] Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi, 13. Baskı, 2019, İstanbul, s. 56

[308] C. Arabacı, **"Basın ve Siyaset Üzerine…",** Medyada Yeni Yaklaşımlar, edt. Metin Işık, Eğitim Kitabevi, 2004, Konya, 1. Basım, s.106

[309] Yakup Yıldız, "Türk Düşünce Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Cumhuriyet Gazetesi", **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 6, Sayı 2 (2017): s.208.

yönlendirmektir. Cumhuriyet ideolojisinin halka tanıtımı için kurulmuş olan bu gazetenin kurucusu ise Yunus Nadi'dir. Soyadı Kanunu'ndan sonra tam adı Yunus Nadi Abalıoğlu olan Yunus Nadi Bey'in gazetecilik geçmişi Cumhuriyet Gazetesi öncesine dayanmaktadır. Mekteb-i Sultani, İkdam, Ankara ve Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler çalışmış olduğu bazı gazeteler arasında yer alır. Nadi'nin gazetecilik kimliği yanında siyasetçi kimliği de üzerinde durulması gereken konulardandır. Yunus Nadi, Cumhuriyet Halk Partisi'nden 4. Dönem İzmir milletvekili seçilmiştir.[310] Yunus Nadi'nin CHP vekilliği yanında Cumhuriyet Gazetesi'nin kurucusu olması; gazetenin üstlenmiş olduğu resmî ideolojiyi halka tanıtma ve kabul ettirme konusunu açıklığa kavuşturmaktadır.

Yunus Nadi her konuda, Mustafa Kemal'in istekleri doğrultusunda yeni kurulan rejimin halka yansıyan bir sesi olmuştur. Devletin halkla olan iletişimi konusunda bir görev üstlenmekle birlikte Kemalizm'in ideolojileştirilmesinde çaba sarf etmiş, muhalif hareketlere karşı rejimi koruma görevini gazete ile sürdürmüştür.[311] Cumhuriyet'in ilanı ile yeni devlet yapılanması kurulup eski devlet yapısı farklılaşmıştır ancak yapılan değişiklikler istenildiği oranda hızlı olamamıştır. Buna ek olarak bazı çevrelerde hâlâ yeni rejime yönelik eleştirilerin olması ile devletin almış olduğu karar ve uygulamalar hakkında algı oluşturmak da gazetenin kuruluşunu şekillendiren ihtiyaçlar arasındadır.[312]

Mustafa Kemal Atatürk'ün Yunus Nadi'ye söyledikleri gazetenin kuruluş amacını daha net anlamamıza katkı sağlayacaktır. Mustafa Kemal'e ait olan bu sözler aynı zamanda gazetenin devletin kontrolü ve isteği ile kurulduğunu görmemizi sağlamaktadır. Mustafa Kemal, Yunus Nadi'ye şunları söylemiştir:

> *"Çocuk, kalk, İstanbul'a git, orada Pembe Konak var, orada Cumhuriyet Gazetesi'ni çıkar ve Ankara'nın sesi orada duyulsun. Duyulsun, bir şeyimiz olsun, naşit-i efkârımız olsun."*[313]

[310] Filiz Çolak, "I. TBMM Döneminde İzmir Mebusları ve Faaliyetleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Cilt 15, Sayı 31, (2015 Güz): s.116.
[311] Pınar Aydoğan, "Yunus Nadi ve Köycülük Düşüncesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** Cilt 73, sayı. 2 (2018): s. 422.
[312] Ayşe Elif Emre Kaya, "Cumhuriyet Gazetesi'nin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi", **İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 39 (2010): s.76.
[313] Nebil Özgentürk, **Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008, s. 333.

Yunus Nadi aynı zamanda gazetenin başyazarıdır. Ayrıca Peyami Safa, Fahri Fındıkoğlu, Adnan Adıvar, İ. Hakkı Danişmend, Mustafa Şekip Tunç gibi isimler de gazetede köşe yazarlığı yapmıştır.[314] İsimler incelendiğinde şair, yazar, bilim adamı birçok farklı kişinin gazetede yer aldığı görülmektedir. Verilen isimler Cumhuriyet ideolojisinin halka yazar, şair ve bilim adamları tarafından aktarılmaya çalışıldığını göstermektedir. Gazete resmî ideolojiye desteğini Atatürk'ün vefatına kadar sürdürmüştür. Atatürk'ün vefatından sonra ise devletin politikalarının Atatürk Dönemi'ne kıyasla bozulduğunu düşünen gazetenin ilişkileri farklılaşmıştır. Gazete ve iktidar arasındaki bu kötü durum daha sonrasında Yunus Nadi'nin milletvekili adayı gösterilmemesiyle devam etmiştir.[315]

1950'de iktidar el değiştirmiş, ülke yönetimini DP devralmıştır. Cumhuriyet Gazetesi de bu yıllarda DP'ye yaklaşmıştır. Bunun sebebi Nadir Nadi'nin DP'den milletvekili seçilmesidir. Gazetenin Demokrat Parti'ye olan yakınlığı 1957'ye kadar sürmüştür. 1960'lar ise gazetenin sol düşüncenin hakimiyeti ile yayın yaptığı yıllardır. Cumhuriyet Gazetesi'nde sol fikirlerin ağırlığı gazetede yazan yazarlar ve ortaklar arasında rahatsızlık konusu olmasına rağmen 1970'li yıllarda gazeteye dahil olan kadro ile sol kimliğe iyiden iyiye bürünmüştür.[316]

[314] Yıldız, s.209.

[315] Ayşe Elif Emre Kaya, "Cumhuriyet Gazetesi'nin Demokrat Parti'nin Basın Politikalarına Bakışı : Nadir Nadi'nin Başyazıları Üzerine Bir İnceleme", **Erciyes İletişim Dergisi**, cilt 1, sayı 4, s.64.

[316] Ayşe Elif Emre Kaya, **"Cumhuriyet Gazetesi'nin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi**", **İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 39 (2010): s.78-81

4.3. 1930-1980 Yılları Arasında Cumhuriyet Gazetesinde Ramazan ile İlgili Yayınlanan Haberlerin ve Köşe Yazıların Konularına Göre Sayısal Analizi

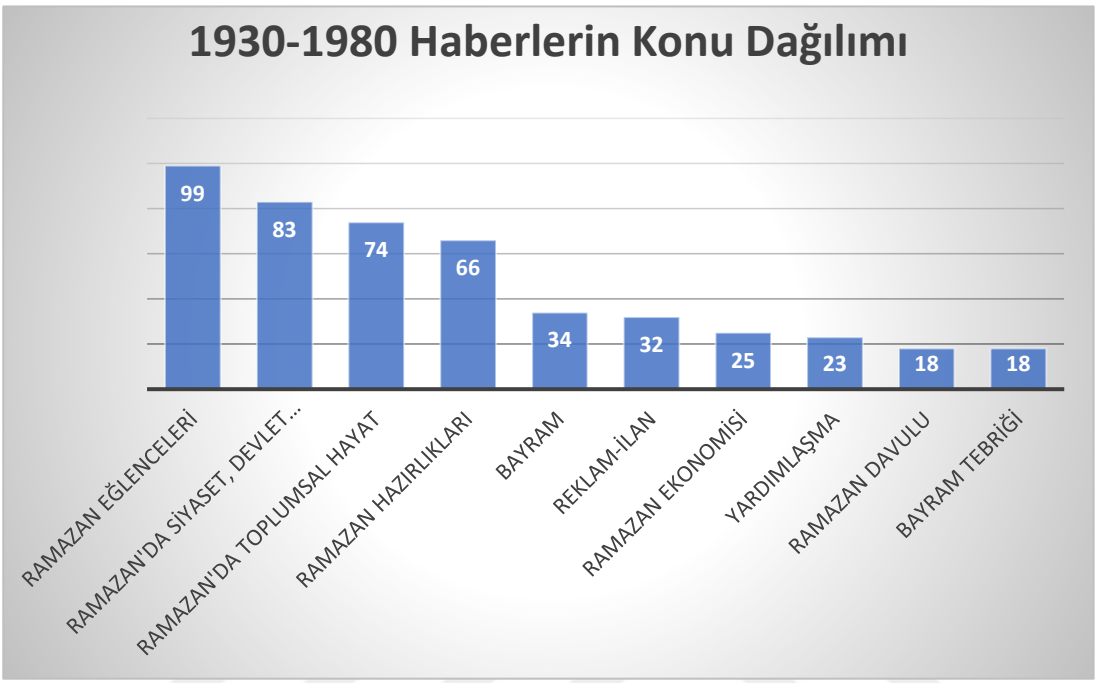

Grafik 1: 1930-1980 Yılları Cumhuriyet Gazetesi Ramazan Haberleri ve Köşe Yazıları Konu Dağılımı

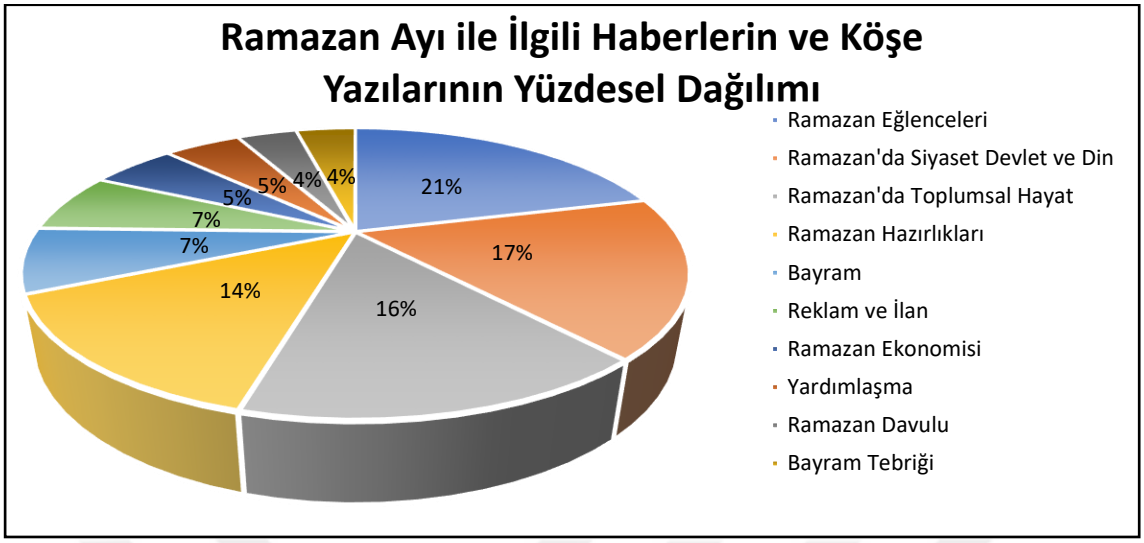

Grafik 2: 1930-1980 Yılları Cumhuriyet Gazetesi Ramazan Haberlerinin ve Köşe Yazıların Yüzdesel Dağılımı

Yukarıda 1930 ile 1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde Ramazan ayı ile ilgili yayınlanmış olan haberlerin konularına göre ağırlığı sayısal ve yüzdesel olarak verilmiştir. Tablo bizlere gazetenin Ramazan ayı ile ilgili önemli gördüğü, topluma aktarılmasını istediği ve bilgi vermek istediği konuların dağılımı hakkında bilgi vermektedir. Bunun yanında tablo Cumhuriyet Gazetesi'nin Ramazan ayına olan bakışı hakkında da bilgi vermektedir. Gazetenin yapmış olduğu haberlerde oruç, iftar, teravih namazı ve Ramazan ayında gerçekleştirilen diğer ibadetlerin yansımasıyla ilgili haberler oldukça azınlıkta olup; bunlar "*Ramazan'da Siyaset, Devlet ve Dinî Hayat"* başlığı altında incelenmiştir. Dinî hayatın bu başlık altında incelenmesinin sebebi, gazetenin dinî hayatı laiklik temelinde değerlendirmesidir. Gazete, Ramazan'da dinî hayata dair konuları laiklik çerçevesinde ele almış ve yapılan haberlerden anlaşıldığı üzere orucun, Ramazan'ın ve dinin nasıl olması gerektiği ile ilgili okuyucularını yönlendirmeye çalışmıştır. Yapılan haberlerin içerik analizinde bu konu daha net görünecektir. Sayısal olarak çoğunlukta olan bir başka başlık Ramazan eğlenceleridir. Gazetenin 1930 ile 1980 yılları arasında Ramazan ayı ile ilgili haberlerinin büyük bir çoğunluğunun Ramazan eğlenceleri olması, gazetenin hem Ramazan ayına bakışı hakkında fikir vermekte hem de Ramazan ayının toplum içerisinde nasıl algılandığı hakkında bilgi vermektedir. "Ramazan Eğlenceleri" haberlerinde tiyatro, sinema ve diğer eğlencelerin ilanları, Beyazıt ve Şehzadebaşı'nda yapılan Ramazan eğlenceleri ve etkinlikleri, "Ramazan Geceleri" başlıklı haberler, radyo ve televizyon programları yer

almaktadır. Bu haberlerin sayıca çokluğu Cumhuriyet Gazetesi'nin toplumda Ramazan ayının hangi yönü üzerinde dikkatle durduğunu göstermektedir. Sayıca çok olan bir başka başlık ise "Ramazan'da Toplumsal Hayat" başlığıdır. Bu başlığa genel olarak baktığımızda "Ramazan'da Toplumsal Hayat" haberlerinde camilerde gerçekleşen hırsızlık olayları, oruç tutan ve tutmayanlar arasında yaşanan tartışmalar, devlet memurları için verilen izinler, değişen ulaşım seferleri ve genel olarak topluma Ramazan'ın etkisi haberleri yer almaktadır. Sayıca fazla olan bir diğer konu başlığı ise "Ramazan Hazırlıkları"dır. Ramazan hazırlıkları ile ilgili yapılan haberler, tüm haberler içerisinde %14'lük bir bölümü kapsamaktadır. Ramazan hazırlıklarının içinde genel olarak; Müftülük ve Evkaf İdaresinin yapmış olduğu hazırlıklar, mahyaların kurulup kurulmayacağı, cami temizlikleri, tiyatro ve sinemalar, ulaşımda yapılacak değişiklikler, Ramazan ayında yapılacak etkinlikler ile ilgili haberler yer almaktadır. Bu başlık aynı zamanda değişimin gözlemlenebildiği başlıklardan biridir. Ramazan hazırlıkları haberlerinin sayıca fazla oluşu gazetenin toplum içerisinde Ramazan'a olan ilginin ve hazırlıkların ne düzeyde olduğu hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Tüm verilen başlıkların yıllara göre sayı dağılımı ise her konu başlığında yayınlanmış olan gazete haberlerinin içerik analizi yapılacağı başlık altında verilmiştir. Konu başlıklarının yıllara göre sayısal verilerinin başlık altında verilmesinin sebebi; hangi konu başlığının yıllara göre süreklilik gösterip göstermediğinin anlaşılmak istenmesidir.

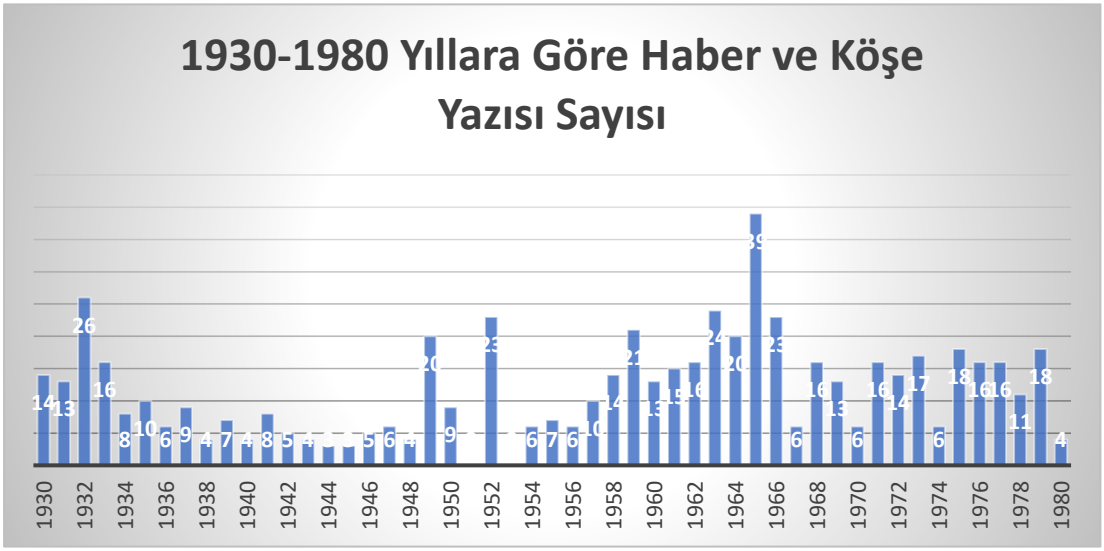

Grafik 3: 1930-1980 Yılları Arası Cumhuriyet Gazetesi Yıllara Göre Ramazan Haber ve Köşe Yazısı Sayı Dağılımı

Yukarıdaki grafikte Cumhuriyet Gazetesi'nde Ramazan ayı ile ilgili olarak yayınlanmış köşe yazısı, haber, reklam ve ilanların yıllara göre sayıları verilmiştir. Yıllara göre haber sayısı farklılaşsa da dönemsel olarak haber sayıları incelendiğinde bazı dönemlerde yapılan haberlerin diğer dönemlere göre sayıca çokluğu göze çarpmaktadır. 1930 yılından itibaren 1935'e kadar oluşmuş fazlalığın sebebi; devletin resmî ideolojisi ve uygulamalarının gazete ile savunulması ve halka gazetenin Cumhuriyet'in din politikasının benimsetilmesi olduğu söylenebilir. 1950 yılı temelinde yaşanan haber fazlalığının sebebi ise dinî hürriyetlerini genişletilmesi ve gazetenin bu temelde laikliği dikkate alarak yönelttiği eleştirilerdir. Gazete birçok dönemde din hususunda ilgisiz kalmamış ama halkta oluşmasını istediği bir dini zihniyeti haberler aracılığıyla oluşturmak istediği anlaşılmaktadır. Bunun yansımalarını en fazla 1930'lu yıllarda yapılan haberlerde ve 1965 yılından 1970 yılına kadar geçen sürede görmekteyiz. Gazete bu dönemde siyasi partilerin iftar yemeği vermesi üzerinden laiklik ve "Cumhuriyet Değerleri" temelinde eleştiriler yayınlamıştır. 1970'ten itibaren 1980'e kadar ise haberler sayısal olarak stabil durumdadır. 1965 yılı gazete de yayınlanan Ramazan ile ilgili haberlerin sayılarının değerlendirmesinde oldukça önemli bir noktadır. Özellikle 1965 sonrasında geçecek beş yıl içerisinde mecliste verilen iftar yemeklerinin sayıca fazla olması; gazetenin önceki yıllara göre Ramazan ayı ile ilgili daha fazla haber yapmasına sebep olmuştur. Gazetenin, Cumhuriyet'in korunması, müdafaası ile laiklik ilkesinin tehlikede olduğunu düşündüğü dönemlerde din ile ilgili haber yapma konusunda fazlaca haber yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda gazetenin haber yaptığı yıllardaki sayısal farklılık içerik analizi ile birlikte değerlendirildiğinde tablo bize gazetenin Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasetteki politikaları ve siyasi durumuna göre dinî alandaki haber politikasını da düzenlediğini gösterir.

Bunun yanında grafik okunurken dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta bazı yıllarda haber sayılarında ani artışların olmasıdır. Örneğin, 1932 yılında 26 haber yapıldığı görülürken önceki ve sonraki yıllarda yapılan haber sayısı genel olarak 1932 ile değerlendirildiğinde 1932 yılında sayıca daha fazla haber yapılmıştır. Bunun sebebini sadece sayısal olarak anlamamız mümkün değildir. 1932 yılında Ramazan ile ilgili gazete

haberlerinin çok oluşunun sebebi Türkçe ibadettir. 1932 yılında yapılan haberlerdeki artışta asıl sebep ise devletin resmî bir uygulamasının halka gazeteyle ulaştırılması; uygulama hakkında halkta algı oluşturmaktır. Gazete haberlerinin hepsinin Türkçe ibadetin toplum tarafından iyi bir şekilde karşılandığı yönünde olması oluşturulmak istenen algı hakkında fikir vermektedir. Bu dönemde haber sayılarında yaşanan artış ve gazetenin 1932 yılında yapmış olduğu haberlerin içerik analizi yapıldığında gazetenin devletin resmî ideolojisinin sesi niteliğinde olduğunu göstermektedir. Yine 1952 yılında Ramazan'a dair yapılan haber sayılarındaki artışın sebebi 1950 öncesi yıllarla karşılaştırılarak açıklanması gerekmektedir. Çünkü 1935 yılından itibaren gazetenin 1950'e kadar Ramazan ile ilgili haberlerinin sayısal olarak düşüşte olduğu dikkat çekicidir. Bu dönemde yapılan haberlerin içerik analizi ile sayısal azlığını ilişkilendirdiğimizde bu dönemi gazetenin özelde Ramazan genelde ise din ile ilgili sessiz dönemi olarak adlandırabiliriz. Yapılan haberler genel olarak temel düzeyde bilgi verici muhtevaya sahiptir. 1950 yılından itibaren haberlerdeki artış, toplumsal hayatta dine yönelik yasakların kaldırılmasıyla ile bağlantılı olarak okunabilir. 1952 yılında sayıca ani artışın sebebi kanaatimizce budur.

Çalışmamız sırasında Cumhuriyet Gazetesi'nin 1951 ve 1953 yılına ait hiçbir haberi hem çevrim içi arşivinde hem de Atatürk Kütüphanesi'nde bulunmamaktadır. Cumhuriyet Gazetesi gazete arşivinden alınan bilgiye göre 1951 ve 1953 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nin nüshaları yoktur. Ciltler taranarak arşivlere konulduğundan ve o tarihlerdeki ciltler eksik olduğundan nüshalar bulunmamaktadır. 1951 yılındaki ani artışı değerlendirirken bu bilgi bağlamında da okumak gerekmektedir.

4.4. Ramazan'da Siyaset, Devlet ve Dini Hayat

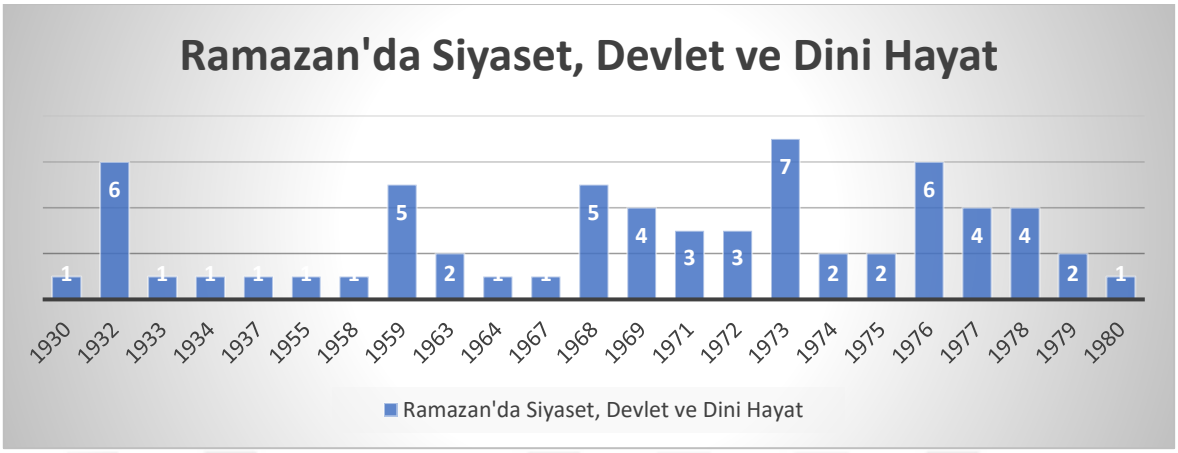

Grafik 4: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan'da Siyaset, Devlet ve Dini Hayat Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yukarıda 1930 ile 1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde özellikle laiklik bağlamında yayınlanmış haberlerin sayıca dağılımı yıllara göre verilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmış dinî hayat ile ilgili haberlerin büyük bir kısmı siyaset ve devlet bağlamında ele alınmıştır. Örneğin, 1932 yılında Türkçe ibadet ile ilgili yapılan uygulamadan dolayı haberlerde Türkçe ibadet yapılarak geçen Ramazan ayı gözlemlenirken özellikle 1960'ların sonlarından itibaren gazetenin gündeminde siyasi liderlerin vermiş olduğu iftarlar yer almaktadır. 1960 öncesinde bu tür haberlerin yer almaması ve 1960'tan sonra iftarla ilgili haberlerin gazetede yer alması dikkat çekicidir. 1960'lı yılların özellikle ikinci yarısından itibaren farklı ideolojilerdeki partilerin mecliste temsili ile Cumhuriyet Gazetesi'ndeki Ramazan ayı haberleri de farklılaşmıştır. Belirttiğimiz tarihten sonra ağırlığı siyasilerin ve devlet adamlarının verdiği iftar yemekleri oluşturmaktadır.

Tabloda haber sayılarında ani artışların olduğu görülmektedir. 1932 yılı ani artışın ana sebebi Türkçe ibadet politikasıdır. 1959 yılı darbe öncesi toplumsal ve siyasal durumdan dolayı gazete haberlerinin fazlalaştığı bir başka yıldır. Bu yılda yapılan gazete içeriklerinde ana konu toplumsal, birlik, beraberlik ve millî değerlerdir. 1973 yılında yapılan Ramazan haberlerinin fazlalaşmasının sebebi ise 1973 seçimleridir. Çünkü bu yıl yapılan seçimler, Ramazan ayına denk gelmiş ve seçim sonuçlarına da etki edeceği gazetede tartışılmıştır. 1968 yılında Türkiye'de yapılan yerel seçimler de gazetenin Ramazanla ilgili yayınladığı haberlerin sayısına etki etmiştir. Her iki yılda da Ramazan'la ilgili haber sayısının artmasının sebebi

yapılacak seçimlerin sonucunda iftar veren partilerin daha yüksek oy alacağı düşüncesinden dolayıdır.

Din, tek boyutlu bir şekilde açıklanabilecek ve yorumlanacak bir olgu değildir. Bireyin yaşamında çeşitli ritüelleri yerine getirerek var olan bir olgu olmanın ötesinde toplum, devlet, siyaset ve diğer birçok olgu ile karşılıklı etkileşim hâlindedir. Din olgusu hem toplum, devlet, siyaset gibi alanlara etki ederken hem de onlarda olan farklılaşmalardan etkilenir. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile devlet politikaları ve siyasi anlayışlar; Türk toplumunun dinî hayatına özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemleri başta olmak üzere etki etmiştir. Modernleşme bağlamında da ele alınabilecek reformlardan olan "laiklik" din ve toplum arasındaki ilişkide önemli rol oynamış ve toplumun değişimin de etkili olmuştur.

1930-1980 yılları arasındaki Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberler incelendiğinde Ramazan'da dinî hayatın devlet politikalarından etkilendiği ve dönemin siyasi anlayışının çeşitli şekillerde dinî hayatı etkilediği görülmektedir.

Bu başlık altında öncelikle 1930'lu yılların başında uygulanan Türkçe ibadet ve dinî hayata etkisi ile ilgili haberler analiz edilecektir. Devamında ise Türkçe Kur'an-ı Kerim, vaazların laiklik ilkesi bağlamında düzenlenmesi, siyasi olayların etkisinde dinî hayat ve bazı siyasilerin Ramazan ayında vermiş olduğu tebrikler incelenerek 1930 ile 1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nin haberlerine yansıyan değişimin niteliği saptanmaya çalışılacaktır. Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta ise özellikle 1960'lı yıllarda siyasi hayatta partileşme faaliyetlerinin artması; ideolojik farklılıkların parti temelinde temsilinin mümkün hâle gelmesinden dolayı bazı farklılaşmalar yaşanmıştır. 1960 ile 1980 yılları arasında bu başlık altında özellikle incelenen haberler de ana tema partilerin verdiği iftar yemekleri ve bununla ilgili yapılan tartışmalardır.

Aşağıda 1932 yılına ait gazete haberi verilmiştir:

Türkçe kur'an, dün, ilk defa okundu

Halk, Yasin suretini büyük bir vecdü heyecanla dinledi

Dün Hafız Yaşar Bey Yerebatan camisinde türkçe Kur'an okurken: (Ayakta duranlar arasında meb'uslarımızdan doktor Reşit Galip ve Kılıç Ali Beyler vardır)

Kur'anı kerimin türkçe tercümesi dün ilk defa olarak Hafız Yaşar Bey tarafından çok beliğ ve müessir bir surette, Ayasofya'da Yerebatan camisinde okunmuştur.

Matbuatın bir kaç gündenberi verdikleri haberler üzerine Yerebatan camii halkın tehacümüne maruz kalmıştır. Daha sabahleyin saat onda cami dolmuştu. Küçücük camiin içinde kadın ve erkek büyük bir kalabalık vardı. Avluda ve sokakta bir çok kimseler pencerelere tırmanmış, içeriden gelecek sesleri işitmeğe çalışıyorlardı.

Saat yarımda cuma namazı kılındı. İmam efendi cuma hutbesini türkçe

(Mabadi 4 üncü sahifede)

Fotoğraf 1: Cumhuriyet Gazetesi 23.01.1932

1932 yılında yapılan haberde başlık "Türkçe kur'an, dün ilk defa okundu" şeklindedir. Devamında atılmış olan "Halk, Yasin suretini büyük bir vecdü heyecanla dinledi" başlığından, okunan surenin Yasin suresi olduğu anlaşılmaktadır. Cuma günü okunan Kur'an-ı Kerim'den sonra gazete haberinin devamında hutbenin de Türkçe okunduğu bildirilmiştir. Gazete haberinde üzerinde sıkça durulan nokta; halkın Türkçe ibadete olan ilgisi ve isteği ile bu ibadet şeklinden duydukları heyecandır. Gazetenin yapmış olduğu haber metninde kurulan 6 cümlenin 2 tanesi ibadetin Türkçe olduğuna dair bilgi verirken dört cümle, toplumun Türkçe ibadete karşı göstermiş olduğu ilgi, istek ve heyecanı anlatmaktadır. Haberin devamı başka sayfada verilmiş olup haberle ilgili görsel aşağıda yer almaktadır.

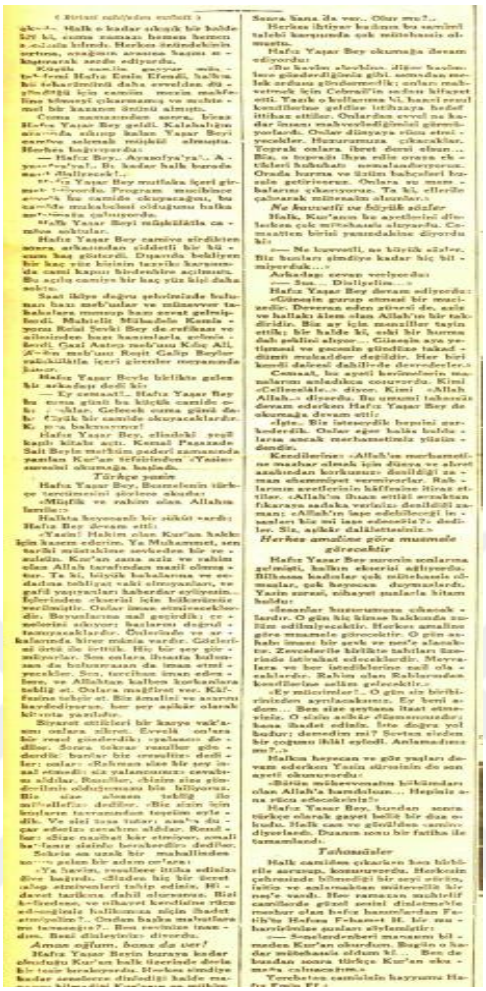

Fotoğraf 2: Cumhuriyet Gazetesi 23.01.1932

Gazetede 1932 yılında Türkçe Kur'an dinlendiği ve Türkçe hutbe okunduğu ile ilgili haber yapılmasının yanında Türkçe Kur'an satılması ile ilgili reklam da verilmiştir. Aşağıda gazetenin ilgili reklamı verilmiştir.

Fotoğraf 3: Cumhuriyet Gazetesi 25.01.1932

Bu haberde Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulmuş olan ilahiyat fakültelerinde görev yapan İsmail Hakkı Bey tarafından şerh edilen Türkçe Kur'an mealinin fazla rağbet görmesinden dolayı tekrar satılacağı bildirilmiştir.

1932 yılına ait aşağıda yer vereceğimiz bir başka haberde ise Türkçe Kur'an okunmasından dolayı halkın yoğun bir şekilde camilerde bulunduğu aktarılmıştır. Haber hem Süleymaniye hem de Kabataş camilerinden görseller barındırmaktadır. Haberde önemli noktalardan biri; camide kadınların da olduğu ve temiz, şık, bakımlı bir şekilde camide bulunduklarının vurgulanmasıdır. Haberde aynı zamanda "Türkçe surelerde tercüme hatası yoktur." şeklinde ayrı bir haber başlığı atılmıştır. Yazılan bu başlıkla o dönemde Kur'an-ı Kerim'in çevirisinde problem olup olmadığı ile ilgili tartışmaların olduğu anlaşılmaktadır. Türkçe Kur'an ile ilgili yukarıda yer verdiğimiz haberde vurgulanan halkın yoğun ilgisi bu haberde de vurgulanmıştır. Gazete haberinde halkın ilgisinin vurgulanması yanında üzerinde durulan bir diğer konu ise halkın Türkçe Kur'an ile Kur'an-ı Kerim'i anladığı mevzusudur. Böylece Cumhuriyet Gazetesi'nin Kur'an-ı Kerim'in Türkçeleştirilmesi ve bunun faydasında dair toplumu iknaya yönlendirdiği anlaşılmaktadır.

Gazeteye ait haber aşağıda verilmiştir:

Türkçe Kur'an okunan camiler dolup taşıyor!

Dün de bir çok camilerde güzel sesli hafızlar türkçe Kur'an okudular

Süleymaniye camiinde Hafız Kemal Bey okurken (Yuvarlaklardan sağdan birincisi Ağacamiinde Hafız Zeki, ikincisi Kabataş camiinde Hafız Bürhan Beylerdir.)

İlk defa olarak Riyaseticumhur orkestrası alaturka şefi Yaşar Bey tarafından okunan türkçe Kur'anın halk arasında uyandırdığı alâka ve tesir devam etmektedir.

Hafız Burhan Beyin mukabelesi

Dün de şehrimizin büyük, küçük muhtelif camilerinde muktedir hafızlar tarafından türkçe Kur'an okunmuştur.

Bu meyanda Hafız Bürhan Bey Kabataş camisinde «Elfürkan» süresini türkçe olarak okumuştur.

Hafız Bürhan Bey Davutpaşa sultanisinden mezundur. Bir zamanlar Mabeyn mızıkasında bulunmuştur. Sesi çok güzeldir.

Kendisinin türkçe Kur'an okuyacağını haber alan halk camii erkenden doldurmuşlar, büyük bir kalabalık ta mukabeleyi kapıdan ve pencerelerden dinlemeğe mecbur kalmışlardır.

Cemaat arasında ekseriyeti kadınların, şık ve temiz giyinmiş hanımların teşkil ettiği görülmüştür.

Hafız Bürhan Bey Elfürkan süresini türkçe olarak şu şekilde okumuştur:

Türkçe surelerde Tercüme hatası yoktur

Türkçe Kur'an cereyanı aldı yürüdü, camiler dolup taşıyor ve halk kapı önlerine, pencerelere tehacüm ederek güzel sesli hafızların, kendi dili ile okudukları Kelâmullahı dinliyor.

Türkçe söylenen ve gazetelerde sureti neşredilen sureleri hepimiz okuyor ve pekâlâ anlıyoruz. En salâhiyettar zevat tarafından tercüme edilmiş olan bu surelerde, bazılarının ihtimal verdiği gibi, her hangi bir tercüme yanlışının vücudu mevzuu bahis değildir. Bu güzel ve temiz cereyanda eğer mutlaka bir kusur aramak lâzım gelirse onu tercüme yanlışında değil, «niçin bazı kelimeler daha ziyade türkçeleştirilmemiştir?» diye aramak lâzımdır.

Eğer kulağımıza yabancı gelir gibi kelimeler varsa zamanla onlar da düzeltileceği tabiidir.

Fotoğraf 4: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1932

1932 yılında Türkçe ibadetin konu edinildiği bir başka gazete haberi aşağıda verilmiştir.

70 Bin Kisinin İştirak Ettiği Dinî Merasim

Dün gece Ayasofya Camii şimdiye kadar tarihin kaydetmediği emsalsiz dinî tezahürata sahne oldu

Çok ruhanî Bir Kadir gecesi

Ayasofya'da 40 bin kişi vardı

Camiye sığamıyan 30 bin kişilik bir halk kütlesi meydanları doldurmuştu

Namaz kılınırken secde edilemiyordu, türkçe tekbir, halkı ağlatıyor, amin sadaları asümana yükseliyordu ..

Çin - Japon ihtilâfında yeni safha

Devletler Japonya ve Çin'e sulh teklif ettiler

Devletler her ihtimale karşı Çin'deki kuvvetlerini takviye ediyorlar

İnhisarların nakli

İnhisarlar Müsteşarı Adil Bey tetkikat icrası için şehrimize geldi

Tütün İnhisarında Tetkikat başladı

Reisicumhur Hz.

Dün akşam Şişli ve Fatih'te bir tenezzüh yaptılar

Abdülhak Hâmit 80 yaşında..

Büyük şair için yarın merasim yapılacak

Fotoğraf 5: Cumhuriyet Gazetesi 04.02.1932

Gazete haberi iki ayrı sayfada verilmiştir. Büyük puntolarla atılan haber başlığında yetmiş bin kişinin Sultanahmet Camisi'nde Türkçe ibadet gerçekleştirdiği aktarılmıştır. Haberde Kur'an'ın Türkçeleştirilmesinin önemi üzerinde durulurken Türklerin tarihinde ilk defa Kur'an-ı Kerim'in Türkçe okuduğu belirtilmiştir. Türkçe Kur'an okumanın zararları olmamakla birlikte dinin daha iyi anlaşılabilmesi için uygulamanın gerekli olduğu söylenmiştir. Aynı zamanda namaz ibadeti gerçekleştirilirken secdeye giderken, namaza başlarken tekbirin Türkçe getirildiği yazılmıştır. Yapılan ibadetler Kadir Gecesi'nde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda haber metninde mevlit okunduğu bilgisi de geçmektedir.

Okunan mevlit de Kur'an gibi Türkçe olarak okunmuştur. Haberin bir başka kısmında ise "Dün gece Ayasofya'da toplanan kadın, erkek Türk Müslümanlar on üç asırdan beri ilk defa kendi dillerinde Tanrılarına ibadet ettiler." denilerek haberin birçok yerinde olduğu gibi Türkçe ibadetin faydası sayılmıştır. Aşağıda aynı habere ait bir başka görsel verilmiştir.

Dün gece Ayasofya'da kırk bin kişi vardı

Türkçe okunan Kur'an ve alınan tekbirler halkı heyecanından ağlattı

Ayasofya'da akşam namazından sonra iftar edenler

Fotoğraf 6: Cumhuriyet Gazetesi 04.02.1932

Haber başlığında cami içerisinde kırk bin kişinin Türkçe ibadet ettiği ve ibadeti coşkulu bir şekilde yaptığı hatta yaşanan heyecandan dolayı ağladıkları aktarılmıştır. Verilen bu görsel ve gazetenin halkın Türkçe ibadete ilgisi, isteği ve heyecanı olduğuna dair

cümlelerin haberi içeriğinin büyük bir kısmında kullanılması gazetenin Türkçe ibadeti desteklediği sonucuna ulaştırmaktadır.

Aşağıda verilen haber ise hutbenin Türkçe okunması ile ilgili aynı yıla ait gazete haberidir:

Süleymaniye'de tükçe hutbe

Cami lebalep dolmuştu,hutbe okunurken bir taraftan da tekbir alınıyordu

Dün bütün camiler hıncahınc dolmuş, halk türkce Kur'an dinlemiştir

Fotoğraf 7: Cumhuriyet Gazetesi 06.02.1932

Gazetenin vermiş olduğu görsele göre caminin doluluk düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Başlıkta "Dün bütün camiler hıncahınç dolmuş, halk Türkçe Kur'an dinlemiştir." denilerek halkın Türkçe Kuran'a olan ilgisinin yüksek olduğu üzerinde durulmuştur. Cuma namazının gerekliliklerinden biri olarak kabul edilen hutbe de verilen habere göre Türkçe okunmuştur.

Aşağıda verilen haber farklı bir sayfada yayınlanan haberin devamı niteliğindedir.

Süleymaniye camiinde türkçe hutbe

(*Birinci sahifeden mabait*)

Namazdan sonra, Hafız Sadettin Bey, mezinler memberinden yüksek sesle türkçe hutbe okumağa başlamıştır. Camiyi lebalep dolduran yüzlerce mümin türkçe hutbeyi sonuna kadar derin ve dindarane bir sükût içinde dinlemişlerdir. Halk arasında hutbeyi dinlerken bir çokları ağlamıştır. Türkçe hutbenin bir çok yerlerinde Hafız Sadettin Beyin etrafını çeviren mezinler tarafından türkçe tekbir getirilmiş ve halktan bir çokları da türkçe tekbire bizzat iştirak etmişlerdir.

Türkçe hutbeden sonra gene Hafız Sadettin Bey ile arkadaşları tarafından Kur'andan muhtelif sureler türkçe olarak okunmuş ve bu sureler arasında diğer hafızlar gayet güzel, müessir bir tarzda türkçe tekbir getirmişlerdir. Dün, Süleymaniye camisinde kalabalıktan bir çok kadınlar bayılmışlardır.

Buradan maada, dün, Fatih, Eyüp, Defterdar camilerinde de hafızlar tarafından türkçe Kur'an okunmuştur.

Ankara'da Türkçe ezan okundu

Ankara 5 (Telefonla) — Bugün öğle namazında Hacı Bayram camisinde yapılan hatim duasında dua türkçe olarak okunmuştur. Tacettin mahallesindeki camide de hatim duası ve ezan türkçe okunmuştur.

Van'da dinlenilen dinî ihtifal

Van 4 (A.A.) — (Gecikmiştir) Dün gece İstanbul'da yapılan dinî ihtifa telsiz ahizesinden Halkevi salonunda toplanan büyük bir halk kütlesi tarafından vecd ve alâka ile dinlenmiştir. Halk çok memnundur.

Rize'de türkçe ezan

Rize 5 (A.A.) — Şehrimizde dün öğle ve ikindi ezanı türkçe olarak okundu. Kendi dilile okunan ezanı dinlemek için bütün şehir halkı toplanmıştır. Kur'anın da türkçe okunması için hazırlık yapılmaktadır.

Edremit'te türkçe Kur'an

Edremit 5 (Hususi) — Bugün Bayramyeri camiinde Hoca Osman, Hafız Muhittin ve Hafız Fethi Efendiler tarafından türkçe ezan, Kur'an hutbe okunmuştur. Halk, türkçe okunan Kur'ana büyük bir alâka göstermiş ve cami hıncahınç dolmuştur. Bir çok kimseler Kur'anı pencerelerden ve sokaktan dinlemişlerdir.

Fotoğraf 8: Cumhuriyet Gazetesi 06.02.1932

Haberde Süleymaniye'de okunan hutbenin fazlaca ilgi gösterilerek dinlendiği hatta hutbe okunurken bazı kişilerin ağladığı yazılmıştır. Ramazan ayı olmasından dolayı verilen hutbeden sonra da Türkçe tekbirler getirilmiş ve ezan da Türkçe okunmuştur. Haberde aynı zamanda İstanbul dışındaki bazı illerde Türkçe ibadet ile ilgili de bilgi verilmiştir. Ankara'da Hacı Bayram Camisi'nde Türkçe ezan okunmuş ve Türkçe dua edilmiştir. Türkçe ezan okunduğu söylenen bir başka il de Rize'dir. Aynı zamanda Edremit'te de Türkçe Kur'an okunmuş ve halk okunan Kur'an'a büyük ilgi göstermiştir.

Ezan başta olmak üzere ibadetlerin Türkçe yapıldığı 1932 yılında Türkçe ibadet ihtiyacını karşılamak amacıyla ezan kursları açılmıştır.

Ramazan hazırlığı İkmal edildi

Türkçe ezan kursları bitmek üzeredir

Fotoğraf 9: Cumhuriyet Gazetesi 20.12.1932

Arapça ezan okumak, Arapça ibadet etmek ve hutbe okumak; 1932'den itibaren 1950'de çok partili hayata geçişe kadar yasaklanmıştır. Ramazan ayına denk gelen yıllarda da topluma açık olan alanlarda ibadetler Türkçe gerçekleştirilmiş, ezan Türkçe okunmuştur. Yaşanılan bu durumdan gazeteye göre toplumun memnun olduğu görünse de yapılan bazı haberlerde Arapça ezan okunmasından dolayı cezalandırılan kişilerle ilgili haberlerin yer alması; toplumda bu konuda rahatsızlığın olduğunu göstermektedir.

Aşağıda Türkçe ezan okumadığı için yapılan soruşturma ve cezalandırma ile ilgili bir haber verilmiştir.

Bursa tahkikatı bitti

Dün yeniden 3 kişi tevkif edildi, 3 mevkuf ta serbest bırakıldı

Bursa 13 (Hususî) — Müddeiumumî Muzaffer Bey yerine gelen Konya Müddeiumumisi Sadettin ve muavini Fahri Beyler sabaha kadar bir çok sahısları isticvap ve bugün meyzin Süleyman, marangoz Mustafa ve kahveci Osman'ı tevkif etmişlerdir.

Bunlar ramazan sonlarında kendiliklerinden ilk defa arapça ezan okumakla maznundurlar.

Geceki tahkikattan sonra mevkuflardan üç kişi tahliye edilmiştir. Tahkikatın bittiğini, yüzlerce sahife tutan tahkikat evrakının ikmaline çalısıldığını öğrendim. Yarın evrakın müstantikliğe verileceği anlasılıyor.

İşten el çektirilen Bursa Müddeiumumisi Sakıp Bey dün İstanbul'dan şehrimize geldi. Mumaileyh vazifesinden ayrılmasına sebep olan mes'eleler için Adliye müfettişliğine karşı bizzat müdafaasını yapacağını söylemiştir.

Hâdisede gizli kalan bir nokta

Bursa hâdisesinde bugüne kadar gizli kalan bir nokta vardır; Hükûmet meydanına gelen yobazların önüne ilk defa Maarif mimarı Nedim Bey çıkmış ve öğle tatili dolayısile hükûmette kimse bulunmadığını görerek kalabalığa çıkışmış:

« — Ne var, ne istiyorsunuz? Sizin yaptığınız ayıp değil mi? Hükûmete böyle mi gelinir? Senelerce kan dökerek koca bir inkılâp yaptık, siz hâlâ bu kafada gidiyorsunuz! Demiştir.

Yobazlar kendisine «biz yalnız değiliz, arkamızda gelen halk var» diye cevap vermişlerdir. Bu sırada polis yetişmiştir. — Musa

Başvekâlete gelen telgraflar

Ankara 13 (Telefonla) — Bursa hâdisesinin nefretle karşılandığına dair memleketin her tarafından Başvekâlete telgraflar gelmektedir.

Fotoğraf 10: Cumhuriyet Gazetesi 14.02.1933

3 kişinin tutuklanıp 3 kişinin serbest bırakıldığı olayda tutuklanan kişilerin suçu Türkçe ezan okumamaları olarak aktarılmıştır. Haberde aynı zamanda ezanı Türkçe okumayan kişiler için kullanılan "yobaz" kelimesi dikkat çekicidir. Yapılan haber, toplumda

ezanın Türkçe okunması ile ilgili alınan karara karşı çıkan ve desteklemeyen kesimin varlığına işarettir. Gazete bu uygulamadan rahatsızlık duyanları "yobaz" olarak tanımlamıştır.

Ramazan ayının gelmesi aynı zamanda toplum içerisinde bazı farklılıkların belirginleştiğini de gösterir. Bu belirginleşmenin temelini oruç ibadeti oluşturmaktadır. 1937 yılında o dönemde Suriye'ye bağlı olan Antakya'da Aleviler kendilerinin azınlık olmadıklarını ve kendilerine azınlık muamelesi yapılmamasını istemektedirler.

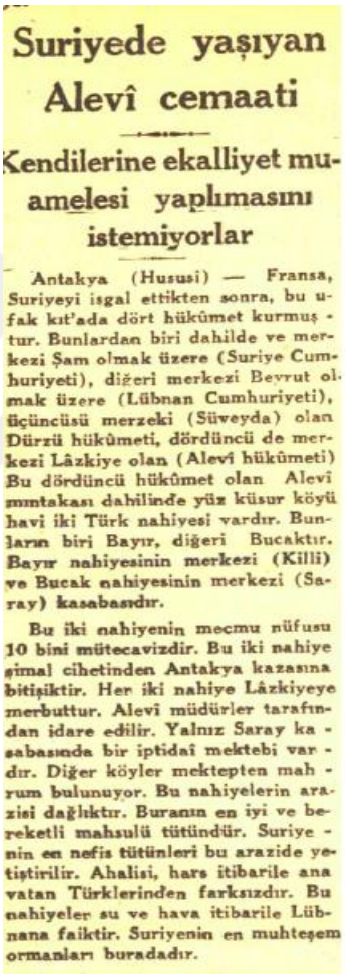

Suriyede yaşıyan Alevî cemaati

Kendilerine ekalliyet muamelesi yaplmasını istemiyorlar

Antakya (Hususi) — Fransa, Suriyeyi isgal ettikten sonra, bu ufak kıt'ada dört hükûmet kurmuş - tur. Bunlardan biri dahilde ve merkezi Şam olmak üzere (Suriye Cumhuriyeti), diğeri merkezi Beyrut olmak üzere (Lübnan Cumhuriyeti), üçüncüsü merzeki (Süveyda) olan Dürzü hükûmeti, dördüncü de merkezi Lâzkiye olan (Alevî hükûmeti) Bu dördüncü hükûmet olan Alevî mıntakası dahilinde yüz küsur köyü havi iki Türk nahiyesi vardır. Bunların biri Bayır, diğeri Bucaktır. Bayır nahiyesinin merkezi (Killi) ve Bucak nahiyesinin merkezi (Saray) kasabasıdır.

Bu iki nahiyenin mecmu nüfusu 10 bini mütecavizdir. Bu iki nahiye şimal cihetinden Antakya kazasına bitişiktir. Her iki nahiye Lâzkiyeye merbuttur. Alevî müdürler tarafından idare edilir. Yalnız Saray kasabasında bir iptidaî mektebi vardır. Diğer köyler mektepten mahrum bulunuyor. Bu nahiyelerin arazisi dağlıktır. Buranın en iyi ve bereketli mahsulü tütündür. Suriyenin en nefis tütünleri bu arazide yetiştirilir. Ahalisi, hars itibarile ana vatan Türklerinden farksızdır. Bu nahiyeler su ve hava itibarile Lübnana faiktir. Suriyenin en muhteşem ormanları buradadır.

Fotoğraf 11: Cumhuriyet Gazetesi 08.11.1934

Yapılan bu haberde Alevilerin Türklerden farklı olmadığı üzerinde durulmuş ve bölgedeki insanların kendilerine azınlıkmış gibi muamele gösterilmesinden rahatsızlık duydukları; Aleviler hakkında genişçe bilgi verilerek yapılmıştır. Alevilerin 1934 yılında böyle bir açıklama yapmalarının sebebi toplumsal farklılaşmadan dolayı olduğu söylenebilir.

1950'ye kadar Türkçe ibadetin zorunlu kılınmasının yanında kılık kıyafet konusunda da çeşitli düzenlemeler olmuştur. Şapka erkekler için zorunlu hâle getirilmiş, sarık gibi dinî kıyafetler yasaklanmıştır. Aşağıda kılık kıyafet düzenlemesi ile ilgili bir başka gazete haberi verilmiştir.

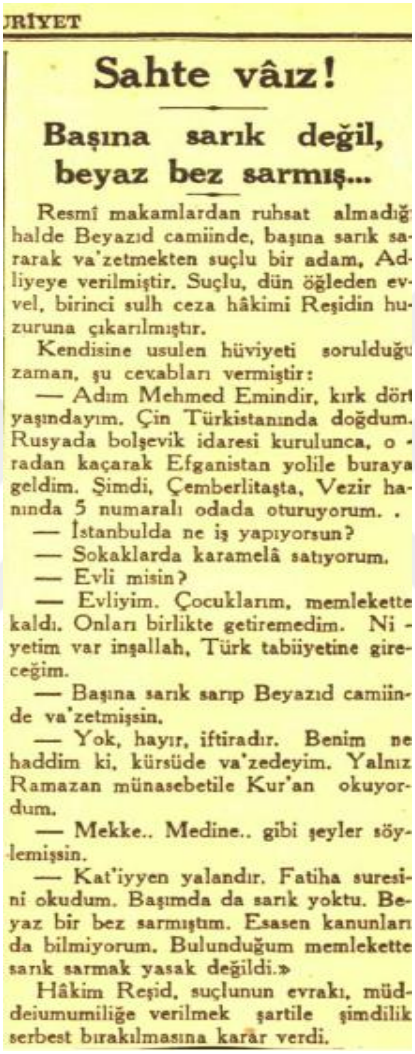

URİYET

Sahte vâız!

Başına sarık değil, beyaz bez sarmış...

Resmî makamlardan ruhsat almadığı halde Beyazıd camiinde, başına sarık sarark va'zetmekten suçlu bir adam, Adliyeye verilmiştir. Suçlu, dün öğleden evvel, birinci sulh ceza hâkimi Reşidin huzuruna çıkarılmıştır.

Kendisine usulen hüviyeti sorulduğu zaman, şu cevabları vermiştir:

— Adım Mehmed Emindir, kırk dört yaşındayım. Çin Türkistanında doğdum. Rusyada bolşevik idaresi kurulunca, oradan kaçarak Efganistan yolile buraya geldim. Şimdi, Çemberlitaşta, Vezir hanında 5 numaralı odada oturuyorum. .

— İstanbulda ne iş yapıyorsun?

— Sokaklarda karamelâ satıyorum.

— Evli misin?

— Evliyim. Çocuklarım, memlekette kaldı. Onları birlikte getiremedim. Niyetim var inşallah, Türk tabiiyetine gireceğim.

— Başına sarık sarıp Beyazıd camiinde va'zetmişsin.

— Yok, hayır, iftiradır. Benim ne haddim ki, kürsüde va'zedeyim. Yalnız Ramazan münasebetile Kur'an okuyordum.

— Mekke.. Medine.. gibi şeyler söylemişsin.

— Kat'iyyen yalandır. Fatiha suresini okudum. Başımda da sarık yoktu. Beyaz bir bez sarmıştım. Esasen kanunları da bilmiyorum. Bulunduğum memlekette sarık sarmak yasak değildi.»

Hâkim Reşid, suçlunun evrakı, müddeiumumiliğe verilmek şartile şimdilik serbest bırakılmasına karar verdi.

Fotoğraf 12: Cumhuriyet Gazetesi 07.11.1937

Haberde Türkistanlı olduğu aktarılan Mehmet adındaki kişi, sarık sarması ve izinsiz vaaz vermesinden dolayı suçlu görülmüş ama tek sefere mahsus olması kaydıyla serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda izin almadan vaaz etmesinin yanında sarık sarmasının da haberde suç olduğu üzerinde durulmuştur. Vaaz vermediğini, Fatiha suresini okuduğunu söyleyen kişi, kendisinin yaşamış olduğu memlekette sarık sarmanın suç olmadığını, sarık takmanın Türkiye'de suç olduğu hakkında da bilgisi olmadığını söyleyerek kendini savunmuştur.

Yapılan haber, 1930'lu yıllarda ibadet, kılık kıyafet seçimi ve çeşitli dinî faaliyetler konusunda yasakların olmasının yanında baskının da olduğunu göstermektedir.

1932 yılında özellikle Türkçe ibadet konusunda haber yapılmış, devam eden 1937 yılına kadar da yapılan haberlerin büyük bir çoğunluğunu Türkçe ibadet konusu oluşturmaktadır. 1937 yılı ile 1952 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde dinî hayatın nasıl olduğu ile ilgili haber gözlemlenmemiştir. Bu dönemde ne ile ilgili haber var.

Aşağıda 1952 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

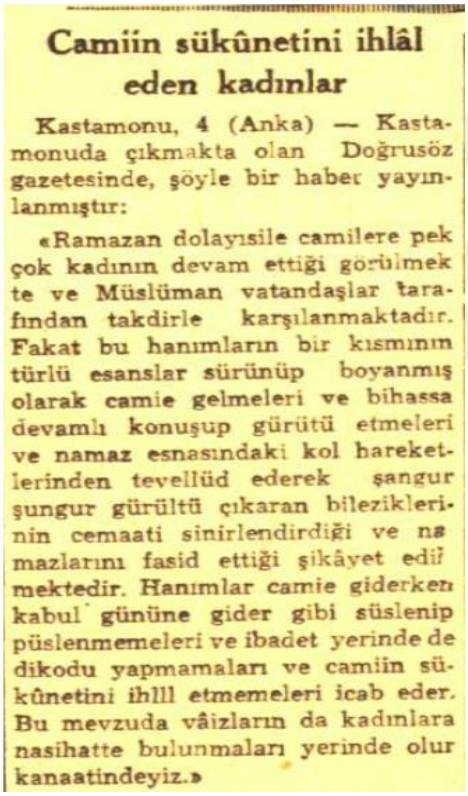

Camiin sükûnetini ihlâl eden kadınlar

Kastamonu, 4 (Anka) — Kastamonuda çıkmakta olan Doğrusöz gazetesinde, şöyle bir haber yayınlanmıştır:

«Ramazan dolayısile camilere pek çok kadının devam ettiği görülmekte ve Müslüman vatandaşlar tarafından takdirle karşılanmaktadır. Fakat bu hanımların bir kısmının türlü esanslar sürünüp boyanmış olarak camie gelmeleri ve bihassa devamlı konuşup gürütü etmeleri ve namaz esnasındaki kol hareketlerinden tevellüd ederek şangur şungur gürültü çıkaran bilezikleri-nin cemaati sinirlendirdiği ve na mazlarını fasid ettiği şikâyet edil mektedir. Hanımlar camie giderken kabul gününe gider gibi süslenip püslenmemeleri ve ibadet yerinde de dikodu yapmamaları ve camiin sükûnetini ihlll etmemeleri icab eder. Bu mevzuda vâizların da kadınlara nasihatte bulunmaları yerinde olur kanaatindeyiz.»

Fotoğraf 13: Cumhuriyet Gazetesi 05.06.1952

Haber, Kastamonu'da yayınlanmış olan başka bir gazete haberinden alınmıştır. Kastamonu'da camilere kadınlarında gittiği söylenmiş ama kadınların seslerinin fazla gürültü oluşturduğu ve cemaati rahatsız ettiğinden dolayı vaaz verilirken kadınlara camide nasıl davranılması gerektiği ile ilgili bilgilendirici konuşma yapılması gerektiği söylenmiştir.

Aşağıda verilen haber ise İzmir ilinde yaşanan olaylarla ilgili bir haberdir.

İzmirde vâizlardan şikâyetler çoğaldı

Bazı ilim adamlarımızın «Mason» luk ve «Kızılbaş» lıkla itham edildikleri ve eserlerinin yakılması için zararlı telkinlerde bulunulduğu ileri sürülüyor

İzmir, 11 (Telefonla) — Son günlerde alâkalı makamlara yapılan ihbarlarda Ramazan münasebetile camilerde verilen vaazlardan bir kısmının çok zararlı olduğu ileri sürülmektedir. Bu arada bazı vaizlerin maruf ilim adamlarımızdan bir kısmı hakkında ithamlarda bulunduk-ları ve menfi telkinler de yaptıkları bildirilmiştir.

İddiaya göre bir kaç yıl evvel ölen tanınmış bir din tefsircimiz hakkında konuşan bir vaiz: «Bu adam masondur. İslâmiyete aid bütün kitablarını gördüğünüz yerde yakınız. Onun eserlerini okuyanlar kâfirdir» demiştir İslâmi eserleri ve tercümelerile tanınmış bir profesörümüzün de «Kızılbaş» olduğu iddia edilerek, eserlerinin parçalanması istenmiştir. Bundan başka bazı vaizlerin kadınların giyim tarzını şiddetle tenkid ettikleri ve bu durumu kıyametin yaklaştığına delil olarak göstermek istedikleri bildirilmiştir. Alâkalı makamlar, iddiaları tahkik etmekte ve tedbirlerini almış bulunmaktadırlar.

Fotoğraf 14: Cumhuriyet Gazetesi 12.04.1958

Haberde İzmir'de vaaz veren bir kişinin vermiş olduğu vaazın içeriğinden dolayı halkta rahatsızlık olduğu söylenmiştir. Vaaz veren kişi, haberde ismi verilmeyen ünlü bir müfessiri masonlukla suçlamış, yine ismi verilmeyen ama ünlü olduğu aktarılan bir profesöre ise kızılbaş demiştir. Vaazda aynı zamanda kadınların giyim kuşamından da bahsedip, İslamiyet'e uygun olmadığını söylemiştir. Gazete haberinde vaaz veren kişinin ismi de "mason" ve "Kızılbaş" dediği kişilerin isimleri gibi açıklanmamıştır.

Aşağıda 1959 yılına ait verilen haberde dini hayatın nasıl olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.

Eyüpte dün gece verilen büyük iftar kalabalık oldu

Başvekâlet Müsteşarının çağırdığı 150 kişiden 130 u gelmişlerdi. Cami avlusunda zeytin ile oruç bozuldu. Namazdan sonra da Defterdar Fabrikasında tatlısı ve tuzlusu ile mükellef bir yemek yendi

Dün, Vakıflar idaresinin onardığı Eyüb camiinin yeniden halka açılışı münasebetile Başbakanlık Müsteşarı Ahmed Salih Korur tarafından Eyübde bir iftar verilmiştir. Davete 150 kişi çağırılmıştı. Davetiyeler Vilâyet Protokol Müdürlüğü vasıtasile tevzi edilmişti.

Dün, davetli olarak Eyübe gelenlerin sayısı 130 kadardı.

Bunları cami avlusunda Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı karşılamaktaydı.

İlk gelenler

Davetliler saat 17.30 dan itibaren gelmeğe başladılar. İlk gelenler arasında B. M. M. Reis vekillerinden Agâh Erozen, İstanbul milletvekillerinden bazıları, Vilâyet ve Belediye Meclisi üyeleri ve D. P. teşkilâtı ileri gelenleri bulunuyordu.

İlimizin gayrimüslim milletvekillerinin hepsi de davete gelmişlerdi. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Rektörü Ali Tanoğlu, Müslüman devletlerden Pakistan, Libya ve Afganistan Büyük Elçileri cami kapısında gözüktüler. İranı ve B. Arab Cumhuriyetini İstanbul Başkonsolosları temsil etmekteydi. Iraklı hiç bir temsilci davete gelmemişti. Müftülük erkânı ve 15 ilçe Müftüsü de davetliler arasındaydılar.

Başbakanlık Müsteşarı Ahmed Salih Korur 17.48 de, Vali Ethem Yetkiner 17.50 de, Belediye Başkanı Kemal Aygün saat 17.52 de birbirini takiben avluya girdiler. Hemen arkalarından Fıkra yazarı Refii Cevad Ulunay geldi.

Gelmiyenler

Gelmiyenler arasında Teknik Üniversite Rektörü, Ordu Müfettişi ve hususi olarak çağırılan Edebiyat Fakültesi Dekanı ile bir kısım İstanbul milletvekilleri, Gazeteciler Ce-

Salacak cinayetinin duruşması

Katil Kandemir, frengi tedavisi gördüğünü bildirdiğinden bu husus Haydarpaşa hastanesinden sorulacak

Salacak Cinayeti sanığı Kandemir Sipahipala'nın duruşmasına, dün gaz bombalı polislerin kordon altına aldığı 3. Ağır Ceza Mahkemesinde devam edilmiştir. Duruşmada Klârnetçi Şükrü Tunar'ın oğlu Erolun istinabe ile alınan ifa-

Fotoğraf 15: Cumhuriyet Gazetesi 13.03.1959

2 farklı sayfada yayınlanan haber Eyüp'te verilen bir iftar ile ilgilidir. Yapılan haberde 150 kişinin davet edildiği ama 130 kişinin geldiği aktarıldıktan sonra gelmeyenlerin kimler olduğu da isimleri verilerek yazılmıştır. Verilen iftar müsteşarlığın vermiş olduğu bir iftardır.

Eyübte dün gece verilen büyük iftar kalabalık oldu

— *Baştarafı 1 inci sahifede* —

miyeti ve Sendikası Başkanları da bulunuyordu.

İftar sofrası

İftar sofrası cami avlusunda hazırlanmıştı. Sofra mütevazı idi: Susamlı simit, zeytin ve su.

Camiin etrafı kalabalık ve meraklı bir vatandaş kütlesi tarafından çerçevelenmişti. Polis ve görevliler tarafından alınan tedbirler neticesi bir karışıklığa meydan verilmedi. Polis Müdürü, muavinleri ve şube müdürleri tertibin bozulmaması için çalışıyorlardı. Tek olay gazete fotoğrafçıları ile polis arasında cereyan etti. Evvelâ fotoğrafçılar avludan çıkarıldı. Bilâhare Valinin tavassutu ile tekrar camie kabul edildiler.

Türbeyi ziyaret

Saat 18 de davetlilerin türbeyi ziyaretlerile açılış töreni başladı. Ziyareti müteakıb misafirler iftar masaları başına toplandılar. Bu sırada davetliler arasındaki bazı orucsuzlar ellerini sofraya uzattılar. Bir kısım oruçlular da top atıldı zannile onları taklid ettiler. Halbuki bu sırada ezana daha beş dakika vardı.

Nihayet minareden ezan sesi yükseldi ve kandiller yandı. Böylece top atıldı, atılmadı teredüdü zail olarak herkes orucunu bozdu.

Dua

Daha sonra birlikte cami kapısına doğru yürüdü. Kapıda Said Hoca (Çayırlı) duaya başladı. Camiin onarılmasını sağlayan Başbakan Adnan Menderes için dua edildi. Hocanın ayrıca devlet büyüklerine, vatana ve millete hayır duaları, cemaatin âmin seslerile karşılandı.

Davetlilerden ekserisi akşam namazını camide kıldılar.

Cami hakikaten pek güzel bir şekilde onarılmıştı. Başbakanın hediye ettiği yeşil renkli büyük halı göze çarpıyordu.

Namazdan sonra hazırlanan taşıtlarla akşam yemeğinin verileceği Defterdar fabrikasına hareket edildi.

Ayakta kalanlar

Program, yemek salonunda biraz aksadı, davetsizler, davetlilerin yerini almıştı. İstanbul Üniversitesi Rektörü ayakta kalanlar arasındaydı.

Hoca ve müftüler için ikinci bir salon hazırlanmıştı.

Davetlilere evvelâ çorba, sonra kapama, daha sonra enginar ikram edildi. Enginarı müteakıb kaymaklı baklava getirildi. Salata ve yemek üstüne ikram edilen meyva ve pastalar sofranın renk ve süslünü teşkil ediyordu.

Fotoğraf 16: Cumhuriyet Gazetesi 13.03.1959

Yukarıda haberin farklı bir sayfada yer alan devamı verilmiştir. İftar sofrası ile ilgili vurgulanan sofranın mütevazı bir şekilde hazırlandığıdır. Türbe ziyaret edilerek resmî törenin yapıldığı yazılmakta, iftar sofrasında bazı kişilerin ezan okunmadan yemek yemeye çalışmalarından dolayı oluşan karışıklık anlatılmaktadır. 60 darbesinden yaklaşık bir yıl evvel

verilen bu iftar daveti haberi ilginçtir zira 1959 yılından önce yapılan haberlerde devletin herhangi bir resmî makamının ya da kuruluşunun verdiği iftar haberine rastlanmamıştır. İlk defa bir müsteşar resmî makamını da kullanarak iftar vermiştir. İftara davet edilen kişiler yabancı konuklar ve yerli devlet görevlileridir.

Aşağıda 1959 yılında yayınlanmış başka bir gazete haberi verilmiştir.

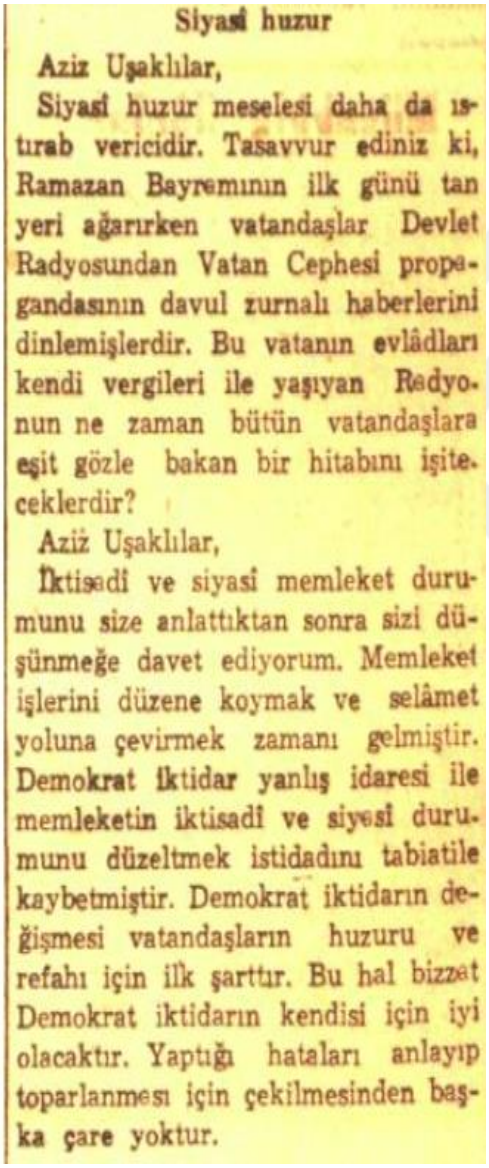

Siyasi huzur

Aziz Uşaklılar,

Siyasi huzur meselesi daha da ıstırab vericidir. Tasavvur ediniz ki, Ramazan Bayramının ilk günü tan yeri ağarırken vatandaşlar Devlet Radyosundan Vatan Cephesi propagandasının davul zurnalı haberlerini dinlemişlerdir. Bu vatanın evlâdları kendi vergileri ile yaşıyan Radyonun ne zaman bütün vatandaşlara eşit gözle bakan bir hitabını işiteceklerdir?

Aziz Uşaklılar,

İktisadi ve siyasi memleket durumunu size anlattıktan sonra sizi düşünmeğe davet ediyorum. Memleket işlerini düzene koymak ve selâmet yoluna çevirmek zamanı gelmiştir. Demokrat iktidar yanlış idaresi ile memleketin iktisadi ve siyasi durumunu düzeltmek istidadını tabiatile kaybetmiştir. Demokrat iktidarın değişmesi vatandaşların huzuru ve refahı için ilk şarttır. Bu hal bizzat Demokrat iktidarın kendisi için iyi olacaktır. Yaptığı hataları anlayıp toparlanması için çekilmesinden başka çare yoktur.

Fotoğraf 17: Cumhuriyet Gazetesi 01.05.1959

İsmet İnönü'nün konuşmasının verildiği bu haberde Ramazan Bayramı'na yapılan atıf dikkat çekmektedir. Burada İsmet İnönü devlet radyosuna eleştiri getirirken bayramın ilk

günü devlet radyosunda Vatan Cephesi[317] propagandasının yapılmasından şikayetçi olmuştur. Devamında Demokrat Parti'ye çeşitli eleştiriler getiren İnönü, siyasi huzurun sağlanması için Demokrat Parti'nin iktidarda olmaması gerektiğini söylemiştir.

Aşağıda 1963 yılında Diyanet ile ilgili yapılmış gazete haberi yer almaktadır.

Diyanet İşleri Ramazan dolayısiyle bildiri yayınladı

Bildiride camilerde verilecek vaazların daha önceden tesbit edilerek birer suretinin Başkanlığa gönderileceği bildiriliyor

Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem

(Yazısı 7 nci sahifemizde)

Fotoğraf 18: Cumhuriyet Gazetesi 14.06.1959

Diyanet İşleri, Ramazan dolayısiyle bildiri yayınladı

Ankara, 26 (Cumhuriyet-Teleks) — Diyanet İşleri Başkanlığı bugün, ramazan dolayısiyle bir bildiri yayınlamış, ramazanda verilecek vaazların daha önceden tesbit edileceğini, bunların birer suretinin mülki âmirliklerle Diyanet İşleri Başkanlığına gönderileceğini açıklamıştır.

Vaazlarda, İslâm dininin sanata, fenne, iyiliğe, kanun ve nizamlara riayete verdiği önem belirtilecektir.

Fotoğraf 19: Cumhuriyet Gazetesi 14.06.1959

Haber Ramazan ayının gelmesiyle Diyanet İşleri Başkanlığında yapılan bir hazırlığı konu edinmektedir. Ramazan'da yapılacak olan vaazlar, alınan kararla merkez tarafından organize edilip camilere verilecektir. Önceki dönemlerde vaazlarda da kontrolün ve

[317] Demokrat Parti iktidarı zamanında Adnan Menderes tarafından kurulan siyasi oluşum.

düzenlemelerin olduğu ile ilgili gazete haber yapmasına rağmen sadece vaazda hangi konuların olmaması gerektiği ile ilgili düzenlemeler yer almaktaydı. 1963 yılında yapılan haberde farklı olarak Diyanet'in artık tüm camilerde ortak konu etrafında aynı vaazın önceden gönderileceği aktarılmıştır.

Aşağıda Türkçe Kur'an ile ilgili 1964 yılında yayınlanmış bir gazete kupürü verilmiştir.

1 — Târkçe KURAN-I KERİM
4. Baskı
Bu eser, seçkin bir heyet tarafından, çeşitli dillerde çıkan Kur'an tercümeleri de gözden geçirilerek meydana getirilmiştir.
Ciltli Kuşe gömlekli, tam tercüme hediyesi 20 lira
Ramazan bayramı sonuna kadar alanlara 10 »
2 — Hz. Muhammed ve Hadisleri
Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı
3. Baskı
Reklâmcılık 4653/15654

Fotoğraf 20: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1964

Özellikle 1932 yılında Türkçe ibadet ile ilgili Cumhuriyet Gazetesi'nde sayıca fazla haber yapıldığını ve bunun en önemli sebebinin dönemin devlet politikaları olduğunu aktarmıştık. 1950 Demokrat Parti iktidarı ile ezanın Arapça okunabileceğine yönelik izni ile Türkçe ibadet konusunda herhangi bir gazete haberi gözlemlenmemiştir. Ama Türkçe Kur'an meali ile ilgili ilan ve reklamlar belirsiz aralıklarla gazetede yayınlanmıştır. Gazete haberlerinde Türkçe meal reklamları ile ilgili bir sürekliliğin olduğu görülmektedir. Aşağıda 1968 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

Yine iftar yemeği

MP'li Hasan Lâtif Sarıyüce, Bozbeyli'nin iftar yemeğine değinerek, **«Böyle bir yemek normaldir ama, millet kesesinden verilmesine taraftar değilim.»** demiştir.

YTP ve T.İ.P. sözcüleri, küçük parti sözcüleri konuşurken iktidar partisi sıralarından yöneltilen sataşmalardan yakınmışlardır.

AP sözcüsü Turhan Bilgin ise, Bozbeyli'nin ihtar yemeğini savunarak, **«Meclis Başkanının temsil ödeneğinin bir kısmını yemeğe ayırması normaldir»** demiştir.

Bilgin, Meclis mesçidinin dar olduğunu belirterek büyük bir salona nakledilmesini istemiştir.

Fotoğraf 21: Cumhuriyet Gazetesi 18.02.1968

Verilen haberde tartışma konusu Ramazan ayında Adalet Partili aynı zamanda meclis başkanı Ferruh Bozbeyli'nin vermiş olduğu iftar yemeğidir. Verilen iftar yemeğinde eleştirilen nokta ise devlet bütçesinden böyle bir iftar yemeğinin verilmiş olmasıdır. Adalet Partisi vekillerinden olan Turhan Bilgin, Meclis Başkanı'nın temsil ödeneğinin bir kısmını yemeğe ayırabileceğini söyleyerek verilen iftar yemeğini meclis başkanlığı adına savunmuştur. Yapılan tartışmalardan biri de meclis mescididir. Bilgin, meclis mescidinin dar olduğunu söyleyerek genişletilmesi için istekte bulunmuştur.

Verilen iftarda tartışma laiklik ilkesi temelinde yapılmıştır. Suphi Nahir Okay verilen iftardan 7 ay sonra yazmış olduğu köşe yazısında Meclis Başkanlığının vermiş olduğu iftara değinmiştir.

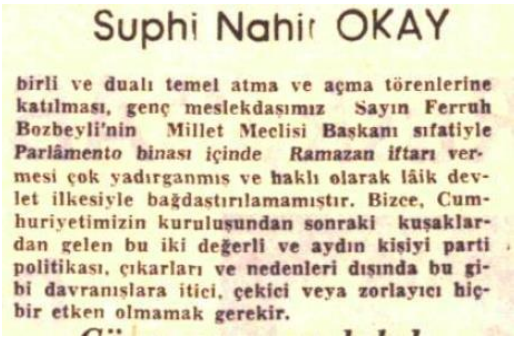

Suphi Nahir OKAY

birli ve dualı temel atma ve açma törenlerine katılması, genç meslekdaşımız Sayın Ferruh Bozbeyli'nin Millet Meclisi Başkanı sıfatiyle Parlâmento binası içinde Ramazan iftarı vermesi çok yadırganmış ve haklı olarak lâik devlet ilkesiyle bağdaştırılamamıştır. Bizce, Cumhuriyetimizin kuruluşundan sonraki kuşaklardan gelen bu iki değerli ve aydın kişiyi parti politikası, çıkarları ve nedenleri dışında bu gibi davranışlara itici, çekici veya zorlayıcı hiçbir etken olmamak gerekir.

Fotoğraf 22: Cumhuriyet Gazetesi 11.09.1968

Ferruh Bozbeyli'nin meclis başkanlığı adına vermiş olduğu iftarın aydın kişiliği ile uyuşmadığı, laiklik ilkesinin zarar gördüğü yazılmıştır. Okay'ın köşe yazısı devletin resmî makamlarının iftar yemeği vermesi ile yapılacak tartışmaların seyri hakkında da bilgi vermektedir. Gelecek yıllara ait incelenmiş gazete haberlerinde de görüleceği üzere resmî makamların iftar vermesi laiklik ilkesi temel alınarak eleştirilmiştir.

1930'lu yıllar dinî hayatta Türkçe ibadetin yerleştirilmeye çalışıldığı; camilerde ezanın Türkçe okunup verilen her türlü dinî hizmetin Türkçeleştirilmeye çalışıldığı yıllardır. Çok partili hayata geçişle Türkçe ibadet zorunluluğu kaldırılmıştır. Yine 1930'lu yıllarda yoğun olarak basılan ve satılan Türkçe Kur'an-ı Kerim konusunda 1960'lı yıllara gelindiğinde bir sürekliliğin olduğu görülmektedir.

Aşağıda 1968 yılına ait gazetenin yayınlamış olduğu kitap reklamı verilmiştir.

Fotoğraf 23: Cumhuriyet Gazetesi 24.11.1968

Haberde önceki yıllarda reklamı yapılmayan noktalardan birisi Arap harfleriyle basılmış Kur'an-ı Kerim satışıdır. Hafız Osman hattı ile yazılmış olan Kur'an-ı Kerim Türkçe Kur'an ile satılmaktadır. Devletin almış olduğu kararların ve uygulamaların dinî hayata doğrudan etki ettiği gazete reklamında görülmektedir. Türkçe ibadet ile ilgili zorunluluğun olduğu dönemde sadece Türkçe meal reklamı yapılırken yasağın kalkması ile Arapça baskılı Kur'an-ı Kerim reklamları da yapılmıştır.

Aşağıda 1969 yılında reddedilen bir iftar yemeği ile ilgili haber verilmiştir.

Millî Eğitim Bakanının iftar yemeği reddedildi

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu

Önceki gün toplanan Üniversi telerarası Kurul üyelerini Mill Eğitim Bakanı Orhan Oğuz ifta yemeğine çağırmış, bu çağrı ku rul üyeleri tarafından «Lâikliğ aykırı» olduğu gerekçesiyle red dedilmiştir.

Fotoğraf 24: Cumhuriyet Gazetesi 01.12.1969

İftar yemeği reddedilen bakanlık, Millî Eğitim Bakanlığıdır. Reddeden herhangi bir resmî kurum değildir. İftar yemeği resmî bir makam olan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenmiş, davet edilen kişiler laikliğe aykırı olduğu düşüncesiyle reddetmişlerdir. İftar yemekleri ile ilgili tartışmaların temelinde hâlâ laiklik ilkesi yer almaktadır.

Eskipazar'daki gericilik olayları sanıkları yargılandı

«Anayasadaki laiklik ilkesine muhalefet, görevli devlet memuruna karşı toplu hareket, Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet» etmekten sanık, 6'sı kadın 36 kişinin yargılanmasına, dün başlanmıştır. 1970 yılında, Eskipazar ilçesinde vaizin laikliğe aykırı konuşması yüzünden Kaymakam tarafından görevinden alınması üzerine, çıkan gerici olayların sanıkları olan 36 kişi, kendilerine izmet edilen suçları kabul etmemişlerdir.

İstanbul Sıkıyönetim (2) Numaralı Askeri Mahkemesinde başlıyan duruşmada, yargılanan sanıkların eylemleri şöyledir:

Çankırının Eskipazar ilçesi camisinde, vaizin 1970 yılı Ramazan ayında yaptığı konuşmalar, lâyiklik ilkesine aykırı görüldüğünden, Kaymakam tarafından vaizin vaizlik yapması yasaklanmıştır.

Bunun üzerine, camide bulunan cemaat, önce polis karakoluna yürümüş, binanın camlarını taşlıyarak kırmış, polise de saldırmıştır. Daha sonra, topluluk Kaymakamın evine yürümüştür. Bu sırada Kaymakam, kendileriyle görüşmek istemiştir. Ancak Kaymakama, «Sen komünistsin. Biz komünist Kaymakam istemiyoruz. Bizim vaizimizi verin ve camide konuşmasına müsaade edin» diye bağırmışlardır. Bu arada polis duruma müdahale etmiş ve bunun üzerine çatışma da çıkmıştı.

Tutuksuz olarak yargılanan sanıklar ise, iddianamede yer alan bu eylemlere katılmadıklarını, camiye sadece teravih namazı için gittiklerini ileri sürmüşlerdir. Sanıklar ayrıca, Çankırıdan büyük masraflar ederek, duruşmaya geldiklerini de ileri sürerek beraatlerini istemişlerdir.

Fotoğraf 25: Cumhuriyet Gazetesi 07.10.1971

1971 yılında yapılan bir başka haberde tartışılan temel konu yine laiklik meselesidir.

Eskipazar ilçesinde vaizin laikliğe aykırı konuşması üzerine ilçe Kaymakamı tarafından vaiz görevden alınmış ve ilçede gösteriler yapılmıştır. Dönem sıkıyönetim dönemi olmasından dolayı, laiklik ilkesi tekrardan devletin gündemine gelmiş ve 1930'lu yıllarda olduğu gibi yasaklar toplumsal ve dinî hayatı etkilemiştir.

1973 yılında yapılan seçimler Ramazan ayına denk gelmiştir. Bu durum Cumhuriyet Gazetesi'nin gündemine şu şekilde gelmiştir.

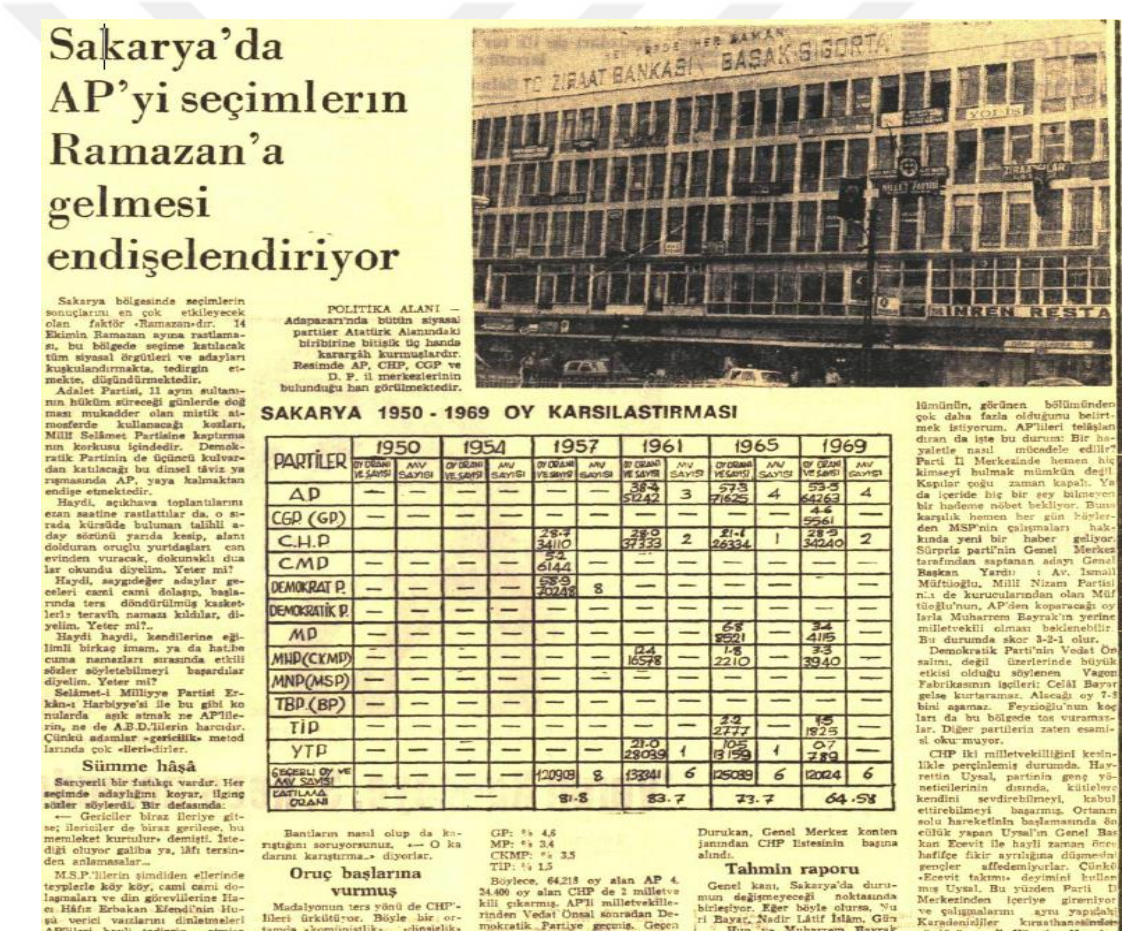

Sakarya'da AP'yi seçimlerin Ramazan'a gelmesi endişelendiriyor

Sakarya bölgesinde seçimlerin sonuçlarını en çok etkileyecek olan faktör «Ramazan»dır. 14 Ekimin Ramazan ayına rastlaması, bu bölgede seçime katılacak tüm siyasal örgütleri ve adayları kuşkulandırmakta, tedirgin etmekte, düşündürmektedir.

Adalet Partisi, 11 ayın sultanının hüküm süreceği günlerde doğması mukadder olan mistik atmosferde kullanacağı kozları, Millî Selâmet Partisine kaptırma nın korkusu içindedir. Demokratik Partinin de üçüncü kulvardan katılacağı bu dinsel tâviz ya rışmasında AP, yaya kalmaktan endişe etmektedir.

Haydi, açıkhava toplantılarını ezan saatine rastlattılar da, o sırada kürsüde bulunan talihli aday sözünü yarıda kesip, alanı dolduran oruçlu yurttaşları can evinden vuracak, dokunaklı dualar okundu diyelim. Yeter mi?

Haydi, saygıdeğer adaylar geceleri cami cami dolaşıp, başlarında ters döndürülmüş kasketlerle teravih namazı kıldılar, diyelim. Yeter mi?..

Haydi haydi, kendilerine eğilimli birkaç imam, ya da hatibe cuma namazları sırasında etkili sözler söyletebilmeyi başardılar diyelim. Yeter mi?

Selâmet-i Milliyye Partisi Erkân-ı Harbiyye'si ile bu gibi konularda aşık atmak ne AP'lilerin, ne de A.B.D.'lilerin harcıdır. Çünkü adamlar «gericilik» metodlarında çok «ileri»dirler.

Sümme hâşâ

Seryezli bir fıstıkçı vardır. Her seçimde adaylığını koyar, ilginç sözler söylerdi. Bir defasında:

— Gericiler biraz ileriye gitse; ilericiler de biraz gerilese, bu memleket kurulur» demişti. İstediği oluyor galiba ya, lâfı tersinden anlamasalar...

M.S.P.'lilerin şimdiden ellerinde teyplerle köy köy, cami cami dolaşmaları ve din görevlilerine Hacı Hâfız Erbakan Efendi'nin Hüsü verici vaazlarını dinletmeleri

POLİTİKA ALANI — Adapazarı'nda bütün siyasal partiler Atatürk Alanındaki biribirine bitişik üç handa karargâh kurmuşlardır. Resimde AP, CHP, CGP ve D. P. il merkezlerinin bulunduğu han görülmektedir.

SAKARYA 1950 - 1969 OY KARŞILAŞTIRMASI

PARTİLER	1950		1954		1957		1961		1965		1969	
	OY ORANI VE SAYISI	MV SAYISI	OY ORANI VE SAYISI	MV SAYISI	OY ORANI VE SAYISI	MV SAYISI	OY ORANI VE SAYISI	MV SAYISI	OY ORANI VE SAYISI	MV SAYISI	OY ORANI VE SAYISI	MV SAYISI
AP	—	—	—	—	—	—	38.4 51242	3	52.5 71625	4	53.3 64263	4
CGP (GP)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.6 5561	—
C.H.P					28.7 34110		28.0 37333	2	21.1 28334	1	28.3 34240	2
CMP	—	—	—	—	5.2 6144	—	—	—	—	—	—	—
DEMOKRAT P.	—	—	—	—	58.9 70248	8	—	—	—	—	—	—
DEMOKRATİK P.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
MP	—	—	—	—	—	—	—	—	6.8 9221	—	3.4 4115	—
MHP(CKMP)	—	—	—	—	—	—	12.4 16578	—	1.8 2210	—	3.3 3940	—
MNP(MSP)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TBP.(BP)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TİP	—	—	—	—	—	—	—	—	2.2 2777	—	1.5 1825	—
YTP	—	—	—	—	—	—	21.0 28039	1	10.5 13159	1	0.7 789	—
GEÇERLİ OY VE MV SAYISI	—	—	—	—	120908	8	133341	6	125039	6	120024	6
KATILMA ORANI	—		—		81.8		83.7		73.7		64.58	

Bantların nasıl olup da karıştığını soruyorsunuz. «— O kadarını karıştırma..» diyorlar.

Oruç başlarına vurmuş

Madalyonun ters yönü de CHP'lileri ürkütüyor. Böyle bir ortamda «komünistlik, ehlisalîb

GP: % 4,6
MP: % 3,4
CKMP: % 3,5
TİP: % 1,5

Böylece, 64.218 oy alan AP 4. 24.400 oy alan CHP de 2 milletvekili çıkarmış. AP'li milletvekillerinden Vedat Önsal sonradan Demokratik Partiye geçmiş. Geçen

Durukan, Genel Merkez konteyjanından CHP listesinin başına alındı.

Tahmin raporu

Genel kanı, Sakarya'da durumun değişmeyeceği noktasında birleşiyor. Eğer böyle olursa, Nuri Bayar, Nadir Latif İslâm, Gür

lümünün, görünen bölümünden çok daha fazla olduğunu belirtmek istiyorum. AP'lileri telâşlandıran da işte bu durum: Bir hayalette nasıl mücadele edilir? Parti İl Merkezinde hemen hiç kimseyi bulmak mümkün değil. Kapılar çoğu zaman kapalı. Ya da içeride hiç bir şey bilmeyen bir hademe nöbet bekliyor. Bunun karşılık hemen her gün bölgeden MSP'nin çalışmaları hakkında yeni bir haber geliyor. Sürpriz parti'nin Genel Merkez tarafından saptanan adayı Genel Başkan Yardımcısı Av. İsmail Müftüoğlu, Millî Nizam Partisinin de kurucularından olan Müftüoğlu'nun, AP'den koparacağı oylarla Muharrem Bayrak'ın yerine milletvekili olması beklenebilir. Bu durumda skor 3-2-1 olur.

Demokratik Parti'nin Vedat Önsalını, değil üzerlerinde büyük etkisi olduğu söylenen Yagon Fabrikasının işçileri Celâl Bayar gelse kurtaramaz. Alacağı oy 7-8 binî aşamaz. Feyzioğlu'nun koçları da bu bölgede tos vuramazlar. Diğer partilerin zaten esamisi okunmuyor.

CHP iki milletvekilliğini kesinlikle perçinlemiş durumda. Hayrettin Uysal, partinin genç yöneticilerinin dışında, kütlelere kendini sevdirebilmeyi, kabul ettirebilmeyi başarmış. Ortanın solu hareketinin başlamasında önemli küçük yapan Uysal'ın Genel Başkan Ecevit ile hayli zaman önce hafiçe fikir ayrılığına düşmesini gençler affedemiyorlar. Çünkü «Ecevit taktımı» deyiminî kullanmış Uysal. Bu yüzden Parti İl Merkezinden içeriye giremiyor ve çalışmalarını ayrı yapıyor. Kardeşler

Fotoğraf 26: Cumhuriyet Gazetesi 16.09.1973

Gazetenin yapmış olduğu haberde Sakarya bölgesinde seçimlerin sonuçlarına en fazla etki edecek faktörün Ramazan ayı olduğu belirtilmiştir. Ramazan ayının gelmesi ile bölgede dinî ve mistik bir atmosferin oluşacağı, Millî Selamet Partisi'nin bu atmosferden

siyasi hedefleri doğrultusunda istifade edebileceği söylenmiştir. Haber, siyasi hayat ile dinî hayat arasında karşılıklı ilişkinin olduğunu ve Ramazan ayının siyasi atmosferde etkili bir argüman olabileceğini göstermektedir.

Aşağıda 1973 yılına ait bir başka köşe yazısı verilmiştir.

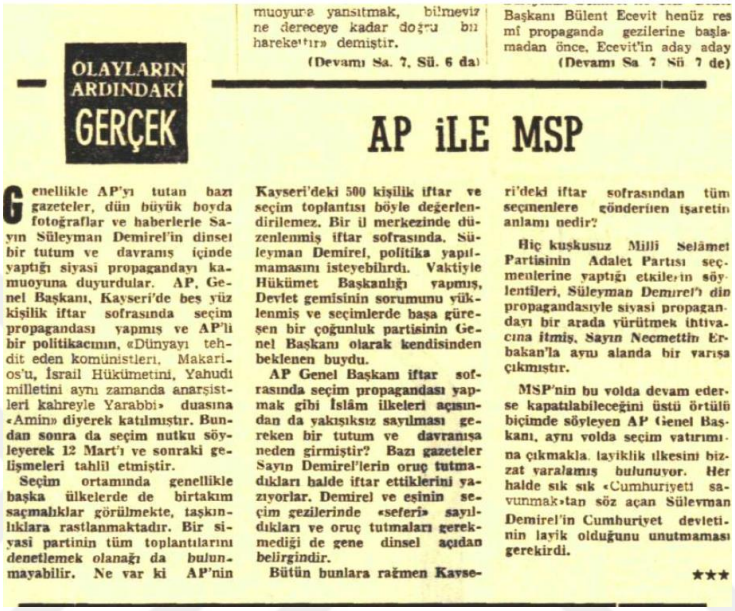

muoyuna yansıtmak, bilmeviz ne dereceye kadar doğru bu hareket'tir» demiştir.

(Devamı Sa. 7, Sü. 6 da)

Başkanı Bülent Ecevit henüz resmî propaganda gezilerine başlamadan önce, Ecevit'in aday aday

(Devamı Sa. 7 Sü. 7 de)

OLAYLARIN ARDINDAKİ GERÇEK

AP iLE MSP

Genellikle AP'yi tutan bazı gazeteler, dün büyük boyda fotoğraflar ve haberlerle Sayın Süleyman Demirel'in dinsel bir tutum ve davranış içinde yaptığı siyasi propagandayı kamuoyuna duyurdular. AP, Genel Başkanı, Kayseri'de beş yüz kişilik iftar sofrasında seçim propagandası yapmış ve AP'li bir politikacının, «Dünyayı tehdit eden komünistleri, Makarios'u, İsrail Hükümetini, Yahudi milletini aynı zamanda anarşistleri kahreyle Yarabbi» duasına «Amin» diyerek katılmıştır. Bundan sonra da seçim nutku söyleyerek 12 Mart'ı ve sonraki gelişmeleri tahlil etmiştir.

Seçim ortamında genellikle başka ülkelerde de birtakım saçmalıklar görülmekte, taşkınlıklara rastlanmaktadır. Bir siyasi partinin tüm toplantılarını denetlemek olanağı da bulunmayabilir. Ne var ki AP'nin Kayseri'deki 500 kişilik iftar ve seçim toplantısı böyle değerlendirilemez. Bir il merkezinde düzenlenmiş iftar sofrasında, Süleyman Demirel, politika yapılmamasını isteyebilirdi. Vaktiyle Hükümet Başkanlığı yapmış, Devlet gemisinin sorumunu yüklenmiş ve seçimlerde başa güreşen bir çoğunluk partisinin Genel Başkanı olarak kendisinden beklenen buydu.

AP Genel Başkanı iftar sofrasında seçim propagandası yapmak gibi İslâm ilkeleri açısından da yakışıksız sayılması gereken bir tutum ve davranışa neden girmiştir? Bazı gazeteler Sayın Demirel'lerin oruç tutmadıkları halde iftar ettiklerini yazıyorlar. Demirel ve eşinin seçim gezilerinde «seferi» sayıldıkları ve oruç tutmaları gerekmediği de gene dinsel açıdan belirgindir.

Bütün bunlara rağmen Kayseri'deki iftar sofrasından tüm seçmenlere gönderilen işaretin anlamı nedir?

Hiç kuşkusuz Milli Selâmet Partisinin Adalet Partisi seçmenlerine yaptığı etkilerin söylentileri, Süleyman Demirel'in dinî propagandasıyle siyasi propagandayı bir arada yürütmek ihtiyacına itmiş, Sayın Necmettin Erbakan'la aynı alanda bir yarışa çıkmıştır.

MSP'nin bu yolda devam edersе kapatılabileceğini üstü örtülü biçimde söyleyen AP Genel Başkanı, aynı yolda seçim yatırımına çıkmakla, layiklik ilkesini bizzat yaralamış bulunuyor. Her halde sık sık «Cumhuriyeti savunmak»tan söz açan Süleyman Demirel'in Cumhuriyet devletinin layik olduğunu unutmaması gerekirdi.

★★★

Fotoğraf 27: Cumhuriyet Gazetesi 04.10.1973

1970-1980 yılları arasında Ramazan ayında siyasilerin ve devlet adamlarının vermiş olduğu iftar yemeklerinde özellikle Adalet Partisi ve Millî Selamet-Millî Nizam Partileri iftar veren taraflar oldukları için tartışmanın odağında olmuşlardır. Yukarıda verilen haberde de AP ve MSP eleştirilmiştir. Aynı zamanda Süleyman Demirel vermiş olduğu iftar yemeğinde ettiği bir duadan dolayı eleştirilmiştir. Süleyman Demirel "Dünyayı tehdit eden komünistleri, Makarios'u, İsrail Hükümeti'ni, Yahudi milletini aynı zamanda anarşistleri kahreyle Yarabbi" sözleriyle dua ettikten sonra iftar için aynı mekânda bulunanlar "âmin" diyerek karşılık vermişlerdir. Köşe yazısında Demirel dini siyasete alet ettiği için eleştirilmiştir. Köşe yazısına MSP ise AP'nin dinî propagandasından dolayı konu olmuştur. Kime ait olduğu belirtilmeyen köşe yazısında Demirel'in siyasi propagandasında dinî temaları coşkulu bir şekilde kullanmasının sebebi; MSP'nin Adalet Partisi'nden aldığı oylara bağlanmıştır. Köşe yazısı dinî hayat ile siyasi hayat arasında yaşanan etkileşimin laikliğe aykırı olduğu döneme hakim olan yaklaşımdan hareket etmekte ve bir iftar sofrasında siyasi aktörlerin yaptığı duayı hem

dine hem de laikliğe aykırı bulmaktadır. Ayrıca bunu parti kapatılması ile değerlendirmektedir.

Aşağıda 1973 yılında yapılmış bir başka tartışma verilmiştir.

Eyüboğlu, Demirel'i oruç yiyip iftarda fotoğraf çektirmekle suçladı

ANKARA, (Cumhuriyet Büresu)

CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüb oğlu dün Ankara'da yaptığı konuşmada, halkın, geleceğe umutla bakabilmesi için CHP'yi iktidara getirmekten başka çare olmadığını söylemiştir.

Eyüboğlu şöyle demiştir:

«14 Ekim seçimleri yaklaşırken, ortalıktaki bütün belirtiler, Türk halkının teveccühünün Cumhuriyet Halk Partisine yöneldiğini açıkça göstermektedir.

(Devamı Sa. 7, Sü. 4 de)

Fotoğraf 28: Cumhuriyet Gazetesi 06.10.1973

Verilen gazete haberi siyasi partilerin karşılıklı olarak din üzerinden tartışma yürüttüklerini göstermektedir. CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu, Süleyman Demirel'in oruç tutmadığını ve oruç tutmamasına rağmen iftar verip iftarda fotoğraf çektirerek din üzerinden siyasi propaganda yaptığını belirtmiştir.

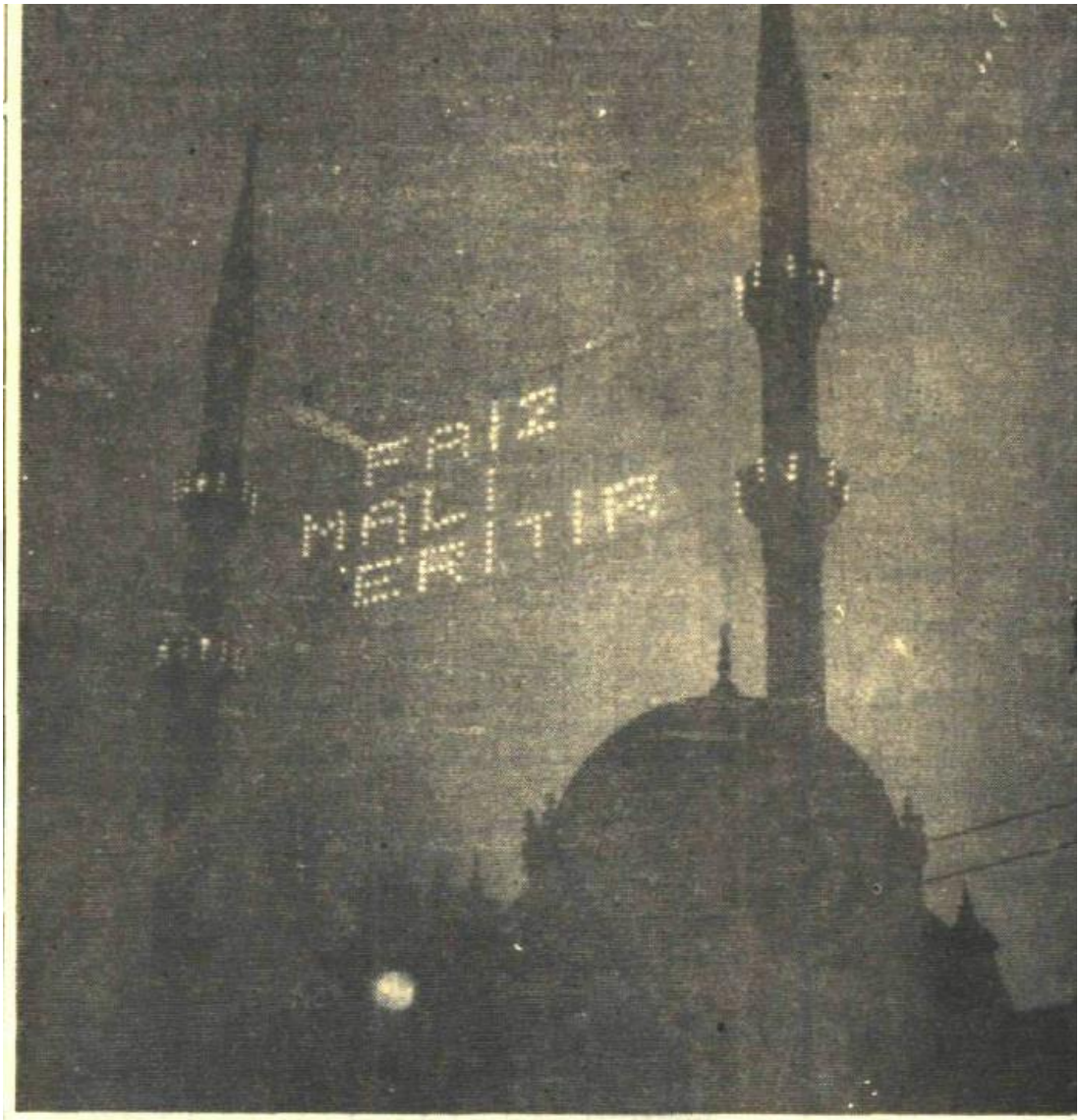

CHP - MSP ortaklığının sona ermesine yol açan olaylardan biri de «Faiz» idi. «Faiz» sorunu, hükümetin iki kanadı arasında geniş tartışmalara yol açmıştı. İşte «Faiz», şimdi de Ramazan ayı dolayısıyle mahyalarda karşımıza çıkmağa başladı. Fotoğrafta görülen mahya, Tophane'deki Nusretiye Camiine asılmıştır ve «Faiz malı eritir» yazısı okunmaktadır. (Fotoğraf: Tulay Divitçioğlu)

Fotoğraf 29: Cumhuriyet Gazetesi 06.10.1974

Yukarıda 1974 yılında yayınlanmış olan gazete haberi verilmiştir. Ramazan Hazırlıkları başlığı altında incelenen haber; haber temasının ortak olmasından dolayı bu başlık altında da incelenecektir. Dinî olarak yasaklanan faiz uygulaması, Ramazan ayının gelmesi ile Ramazan geleneklerinden olan mahyalara da konu olmuştur. Konumuz açısından dikkat edilecek kısım, CHP-MSP koalisyonunun bitmesinin sebeplerinden biri olan faiz politikasının mahyalarla ilişki kurularak gazetede yer almasıdır. Mahyaların dönemin ihtiyaçlarından ve siyasi atmosferinden etkilendiğini söyleyebiliriz.

Televizyonun kullanımının yaygınlaşması, incelenen tarihler arasında Ramazan ayının yaşanmasına etki eden faktörlerden biridir. TV'de Ramazan ayıyla ilgili eğlence programları yapılmasının yanında dinî programlar da yapılmıştır. Yapılan bu dinî programlar aynı zamanda büyük tartışma konusu olmuş, yapılan tartışmalardan etkilenerek içeriğinde farklılaştırmalara gidilmiştir. Aşağıda 1975 yılına ait olan gazete haberi verilmiştir.

TV'de Ramazan programı başlıyor

TV'nin hazırladığı ramazan programı yarından itibaren uygulamaya başlıyacaktır. Bugün ramazanın girişi nedeniyle Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan TV'de bir konuşma yapacak ve ramazan ayının faziletinden bahsedecektir. Yarından itibaren de ramazan boyunca TV Kuran ile açılışını yapacak ve bir ay süre ile TV'de eski ramazan eğlenceleri ile Türk Sanat Müziği toplu ve solo konserleri yayınlanacaktır.

Fotoğraf 30: Cumhuriyet Gazetesi 06.09.1975

Ramazan'ın gelmesi ile televizyonda çıkacak olan dinî programlardan ilki Ramazan'ın ilk günü Diyanet İşleri Başkanı'nın yapacağı dinî içerikli konuşmadır. Sonrasında ise Ramazan ayı boyunca her gün Kur'an-ı Kerim tilaveti verilecektir. Ramazan programları resmî bir kuruluş olan TRT'de hazırlanmakta, programların dine uygunluğunu Diyanet kontrol etmektedir. Aşağıda verilen haber, Diyanet'in yapılan kontrollerde üstlendiği rolü doğru bulmayan bir kişinin daha sonrasında istifa etmesini konu edinmiştir.

TV, Ramazan programlarının Diyanet işleri Başkanının denetiminde hazırlanmasına karşı çıkan TRT yetkilisi istifa etti

ANKA, (ANKA) — TRT TV Eğitim Şubesi Müdürü Asaf Demirbaş, görevinden istifa etmiştir.

Öğrenildiğine göre, dün toplanan TRT Müdürler Kurulunda TRT'nin ramazan dolayısıyla hazırlayacağı programların yeni Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş'in denetiminde hazırlanması önerilmiş, ancak Demirbaş bu öneriye karşı çıkmıştır.

TRT Genel Müdürü Şaban Karataş da, Demirbaş'ın itirazını kabul etmemiş, öneride direnmiştir. Bunun üzerine görevinden çekileceğini bildiren TV Eğitim Şube Müdürü Asaf Demirbaş'ın istifası derhal kabul edilmiştir.

Asaf Demirbaş, bir süre önce görevinden alınan Ertan Somunkıran'ın yerine atanmıştı.

Fotoğraf 31: Cumhuriyet Gazetesi 17.08.1976

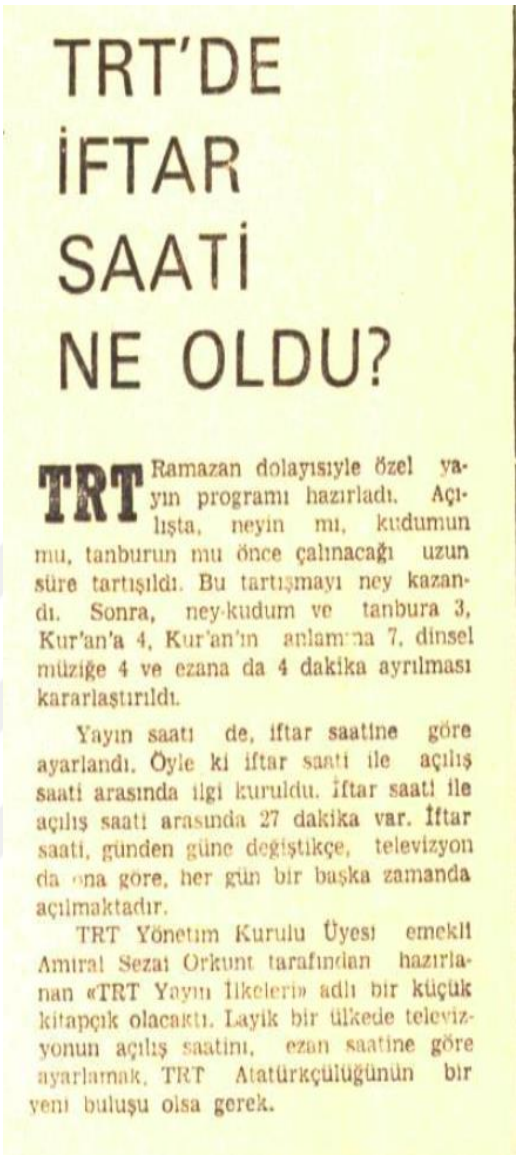

TRT'DE İFTAR SAATİ NE OLDU?

TRT Ramazan dolayısıyle özel yayın programı hazırladı. Açılışta, neyin mi, kudumun mu, tanburun mu önce çalınacağı uzun süre tartışıldı. Bu tartışmayı ney kazandı. Sonra, ney-kudum ve tanbura 3, Kur'an'a 4, Kur'an'ın anlamına 7, dinsel müziğe 4 ve ezana da 4 dakika ayrılması kararlaştırıldı.

Yayın saati de, iftar saatine göre ayarlandı. Öyle ki iftar saati ile açılış saati arasında ilgi kuruldu. İftar saati ile açılış saati arasında 27 dakika var. İftar saati, günden güne değiştikçe, televizyon da ona göre, her gün bir başka zamanda açılmaktadır.

TRT Yönetim Kurulu Üyesi emekli Amiral Sezai Orkunt tarafından hazırlanan «TRT Yayın İlkeleri» adlı bir küçük kitapçık olacaktı. Layik bir ülkede televizyonun açılış saatini, ezan saatine göre ayarlamak, TRT Atatürkçülüğünün bir yeni buluşu olsa gerek.

Fotoğraf 32: Cumhuriyet Gazetesi 05.09.1976

Verilen haber Ramazan ayında yayınlanan dinî programların içeriğinin nasıl olduğu hakkında bilgi vermektedir. Ramazan ayında Kur'an-ı Kerim tilavetinin yanında ney ve tanbur dinletileri, ilahiler ve ezan da yer almaktadır. Dikkat çeken önemli bir nokta ise yayın saatlerinin ezan vaktine göre düzenlenmesidir. Yayın saatlerinin ezan vaktine göre her gün ayarlanmasını TRT Yönetim Kurulu Üyesi Sezai Orkunt, "laik Atatürkçülüğün yeni buluşu" olarak yorumlamıştır. Partililerin vermiş olduğu iftarlarda önemli bir tartışma konusu olan laiklik, TV programlarında da devam etmiştir.

Aşağıda televizyonda gerçekleştirilen programlar üzerinde yapılan tartışmalarla ilgili yayınlanmış bir başka haber verilmiştir.

TRT'de ramazan programları sırasında şeriat savunuculuğu yapıldığı ileri sürüldü

ANKARA (ANKA) — TRT Dinsel Programlar Prodüktörü ve eski Sivas Müftüsü Turan Dursun, TRT'de Ramazan programları sırasında şeriatın savunulduğunu söylemiştir. TRT'nin özellikle Karataş döneminde şeriat hukukunu savunduğunu belirten Dursun «Karataş Televizyonu, İslam Konferansında bile sadece cihad ayetlerini nakleden yayınlamış, bunun dışındaki tüm ayetleri nakleden yayınlamayı unutmuştur» demiştir. Turan Dursun, ANKA Ajansı muhabirine Ankara Radyosunda dinsel programlar yapımcısı olarak görev yaptığı sırada Başbakan Yardımcısı tarafından tehdit edildiğini de söylemiş «Erbakan kardeşini radyodan konuşturmamı istedi. Aksi takdirde beni sürdüreceğini söyledi» şeklinde konuşmuştur.

TRT'nin dinsel programlarının hazırlanışı ve programların amacı hakkında açıklama yapan Turan Dursun, yönetime karşı geldiği ve haklılığı savunduğu için görevinden alınarak Erzurum Radyosuna geçici görevle gönderildiğini de belirtmiş, özetle şunları söylemiştir:

«Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulduktan sonra MSP lideri Erbakan bizzat kendisi gelerek bana kardeşinin radyodan dinsel konular da konuşma yapması için olanak tanımamı istedi. Bunu yapmamam halinde ise benim görevimden alınacağını söyledi, beni tehdit etti. Ben böyle bir şeye izin veremezdim ve vermedim. Ancak, bu olayın hemen peşinden benim radyoda dini ko-

(Devamı Sa. 9, Sü. 8 de)

Fotoğraf 33: Cumhuriyet Gazetesi 19.09.1976

Verilen haber TV programlarında en önemli tartışma konusunun laiklik olduğunu göstermektedir. Turan Dursun, TRT'nin şeriat savunuculuğu yaptığını söyleyerek TRT'yi eleştirmiştir. Aynı zamanda dönemin siyasi iktidarının televizyonda yapılan programlara etki gücüne sahip olduğu da görülmektedir.

Aşağıda verilen iftar yemekleri ile ilgili gazete haberi verilmiştir.

Erbakan, elçilere verdiği iftar yemeğinde hızlı bir diplomat kesildi

Ümit GÜRTUNA

ANKARA — Necmettin Hoca giyimine meraklıdır. Türkiye'de en iyi giyinen parti lideridir diyebiliriz kendisi için. Modayı iyi izler MSP Genel Başkanı. Geniş yakaysa geniş yaka, bol pacaysa bol paça.. Ama. Hoca işi duaların, rakamların dışına taşırdı mı üzerinden sarkıyor sanki bütün giydikleri. Elçileri toplayıp bir nutuk atışı var Necmettin Hoca'nın görülmeye değer.

Necmettin Erbakan, önceki akşam müslüman ülkeler büyükelçilerine verdiği iftar yemeğinden önce, gelen konuklarını, Hariciye köşkünün salonunda, çevresinde askeri eğitimlerde

(Devamı Sa. 9, Sü. 6 da)

Fotoğraf 34: Cumhuriyet Gazetesi 25.08.1977

Gazete haberinde elçilere iftar yemeği veren Necmettin Erbakan, birçok noktadan elleştirilmiştir. Gazetenin haberinde öncelikle Erbakan'ın giymiş olduğu kıyafetlerin iyi oluşu istihza ile dillendirilmiş, daha sonra diplomatik konuşma yapması eleştirilmiştir. 1977 yılına ait verilen haber dikkate alındığında iftar yemekleri hâlâ toplum içerisinde ve gazetede tartışma konusu olmaktadır. Alaycı bir tavırla yazılan gazete haberinin iftarları eleştirdiği en önemli nokta ise hâlâ laiklikle uyuşmadığı fikrine dayanmaktadır.

Aşağıda 1978 yılında yayınlanan ve siyasilerin vermiş olduğu iftar yemeğini konu edinen bir başka gazete haberi yer almıştır.

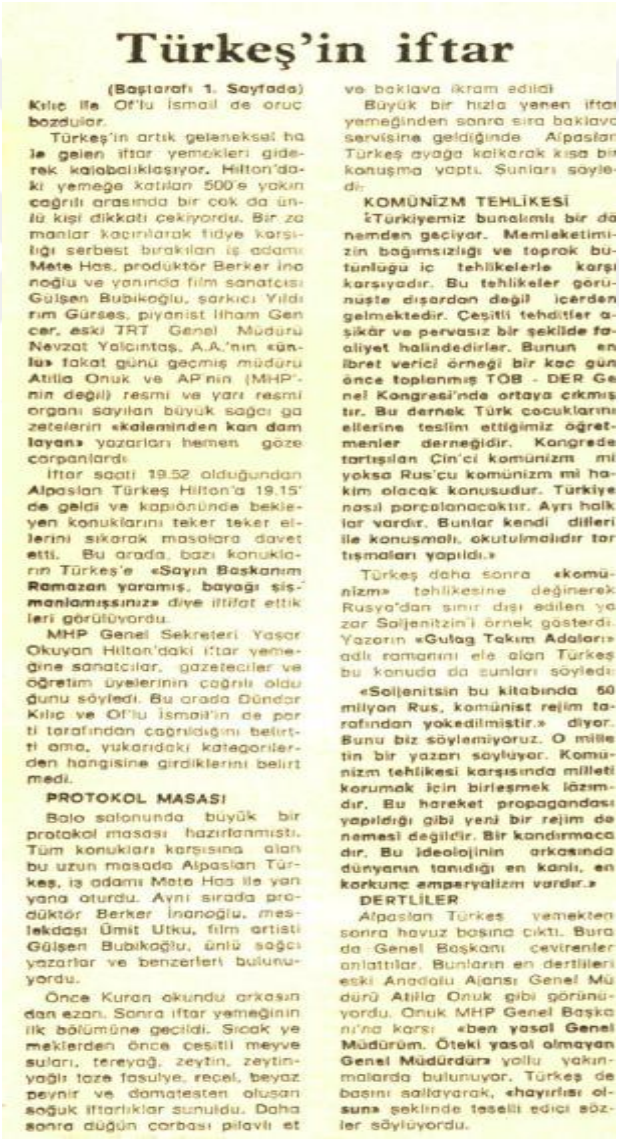

Türkeş'in iftar

(Başlarafı 1. Sayfada)

Kılıç ile Of'lu İsmail de oruc bozdular.

Türkeş'in artık geleneksel hale gelen iftar yemekleri giderek kalabalıklaşıyor. Hilton'daki yemeğe katılan 500'e yakın çağrılı arasında bir çok da ünlü kişi dikkati çekiyordu. Bir zamanlar kaçırılarak fidye karşılığı serbest bırakılan iş adamı Mete Has, prodüktör Berker İnanoğlu ve yanında film sanatçısı Gülşen Bubikoğlu, şarkıcı Yıldırım Gürses, piyanist İlham Gencer, eski TRT Genel Müdürü Nevzat Yalçıntaş, A.A.'nın «ünlü» fakat günü geçmiş müdürü Atilla Onuk ve AP'nin (MHP'nin değil) resmi ve yarı resmi organı sayılan büyük sağcı gazetelerin «kaleminden kan damlayan» yazarları hemen göze çarpanlardı.

İftar saati 19.52 olduğundan Alpaslan Türkeş Hilton'a 19.15'de geldi ve kapıönünde bekleyen konuklarını teker teker ellerini sıkarak masalara davet etti. Bu arada, bazı konuklarının Türkeş'e «Sayın Başkanım Ramazan yaramış, bayağı şişmanlamışsınız» diye iltifat ettikleri görülüyordu.

MHP Genel Sekreteri Yaşar Okuyan Hilton'daki iftar yemeğine sanatçılar, gazeteciler ve öğretim üyelerinin çağrılı olduğunu söyledi. Bu arada Dündar Kılıç ve Of'lu İsmail'in de parti tarafından çağrıldığını belirtti ama, yukarıdaki kategorilerden hangisine girdiklerini belirtmedi.

PROTOKOL MASASI

Balo salonunda büyük bir protokol masası hazırlanmıştı. Tüm konukları karşısına alan bu uzun masada Alpaslan Türkeş, iş adamı Mete Has ile yan yana oturdu. Aynı sırada prodüktör Berker İnanoğlu, meslekdaşı Ümit Utku, film artisti Gülşen Bubikoğlu, ünlü sağcı yazarlar ve benzerleri bulunuyordu.

Önce Kuran okundu arkasından ezan. Sonra iftar yemeğinin ilk bölümüne geçildi. Sıcak yemeklerden önce çeşitli meyve suları, tereyağ, zeytin, zeytinyağlı taze fasulye, reçel, beyaz peynir ve domatesten oluşan soğuk iftarlıklar sunuldu. Daha sonra düğün çorbası pilavlı et ve baklava ikram edildi.

Büyük bir hızla yenen iftar yemeğinden sonra sıra baklava servisine geldiğinde Alpaslan Türkeş ayağa kalkarak kısa bir konuşma yaptı. Şunları söyledi:

KOMÜNİZM TEHLİKESİ

«Türkiyemiz bunalımlı bir dönemden geçiyor. Memleketimizin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü iç tehlikelerle karşı karşıyadır. Bu tehlikeler görünüşte dışardan değil içerden gelmektedir. Çeşitli tehditler açıkar ve pervasız bir şekilde faaliyet halindedirler. Bunun en ibret verici örneği bir kaç gün önce toplanmış TOB - DER Genel Kongresi'nde ortaya çıkmıştır. Bu dernek Türk çocuklarını ellerine teslim ettiğimiz öğretmenler derneğidir. Kongrede tartışılan Çin'ci komünizm mi yoksa Rus'çu komünizm mi hakim olacak konusudur. Türkiye nasıl parçalanacaktır. Ayrı halklar vardır. Bunlar kendi dilleri ile konuşmalı, okutulmalıdır tartışmaları yapıldı.»

Türkeş daha sonra «komünizm» tehlikesine değinerek Rusya'dan sınır dışı edilen yazar Soljenitzin'i örnek gösterdi. Yazarın «Gulag Takım Adaları» adlı romanını ele alan Türkeş bu konuda da şunları söyledi:

«Soljenitsin bu kitabında 50 milyon Rus, komünist rejim tarafından yokedilmiştir.» diyor. Bunu biz söylemiyoruz. O milletin bir yazarı söylüyor. Komünizm tehlikesi karşısında milleti korumak için birleşmek lâzımdır. Bu hareket propagandası yapıldığı gibi yeni bir rejim de nemesi değildir. Bir kandırmaca dır. Bu ideolojinin arkasında dünyanın tanıdığı en kanlı, en korkunç emperyalizm vardır.»

DERTLİLER

Alpaslan Türkeş yemekten sonra havuz başına çıktı. Burada Genel Başkanı çevirenler anlattılar. Bunların en dertlileri eski Anadolu Ajansı Genel Müdürü Atilla Onuk gibi görünüyordu. Onuk MHP Genel Başkanı'na karşı «ben yasal Genel Müdürüm. Öteki yasal olmayan Genel Müdürdür» yollu yakınmalarda bulunuyor. Türkeş de başını sallayarak, «hayırlısı olsun» şeklinde teselli edici sözler söylüyordu.

Fotoğraf 35: Cumhuriyet Gazetesi 29.08.1978

Haberde Alparslan Türkeş'in vermiş olduğu iftar yemeğinin Hilton Otel'de verildiği aktarılmıştır. Türkeş, bu iftar yemeğinde dinî temaların geçtiği bir konuşma yapmaktan daha çok dönemin soğuk savaş atmosferinde komünizm karşıtı siyasi bir konuşma yapmıştır. Ancak iftar Kur'an ve ezan okunarak karşılanmıştır.

Bu bölümde ele alınan ve örnekleri sunulan gazete haberleri değerlendirildiğinde Cumhuriyet Gazetesi'nin Ramazan ayında yayınladığı haberlerin yoğun olarak laiklik ekseninde ve laiklik konu edilerek verildiği gözlenmektedir. Ayrıca siyasi aktörlerin çoğunlukla iftar verme gibi dinî mahiyeti olan eylemlerinin de laikliğe aykırı olarak değerlendirilmesi, 1930-80 yılları arasında belirgin bir değişim olmaksızın Cumhuriyet Gazetesi'nin Ramazan ayı bağlamında dine ve dinî temsile yönelik tavrını ortaya koymaktadır.

4.5. Ramazan Geceleri, Eğlenceleri ve Etkinlikleri

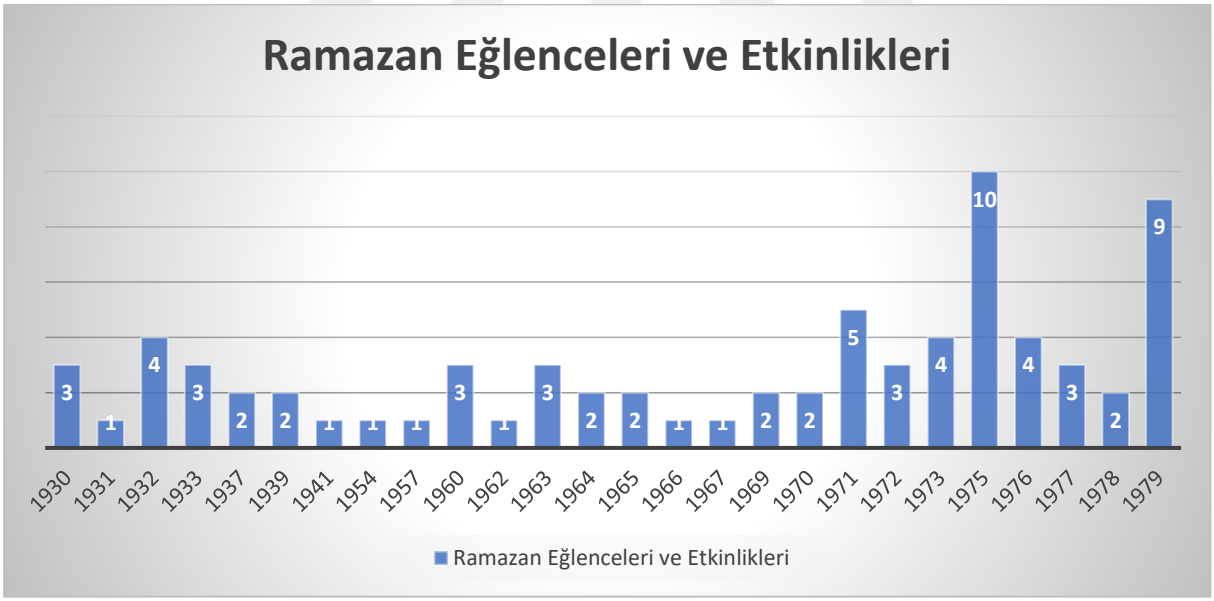

Grafik 5: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Eğlenceleri ve Etkinlikleri Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yukarıda Ramazan eğlenceleri ve etkinliklerinin yıllara göre sayısal dağılımı ile ilgili grafik verilmiştir. 1970'li yıllara kadar tabloda sayısal açıdan büyük bir farklılaşma olmamasına rağmen 1970 yılından sonra düzenli olmasa bile sayısal açıdan haber sayılarının arttığı görülmektedir. 1971 yılında sayıca yaşanan fazlalaşmanın temelinde televizyonun toplumsal hayatta etkisini artırması bulunmaktadır. 1970 yılından sonra yayınlanan gazete

haberlerinin Ramazan eğlenceleri ile ilgili kısmın içeriğinin büyük bir çoğunluğunu televizyonda yapılan programlar oluşturmaktadır. Televizyonun yaygınlaşması ile televizyon konulu haberlerin içeriği artarken canlı olarak yapılan sinema, tiyatro, meddah, Karagöz, orta oyunu gibi Ramazan eğlenceleri haber sayılarının azaldığı görülür. Konu ile bağlantılı olarak gözlemlenen önemli bir diğer nokta ise geleneksel Ramazan eğlencelerinin televizyonda gösterilmesi ve geleneksel Ramazan eğlencelerinin yanında modern eğlencelerin beraber verilmesidir. Televizyonlarda hem meddah, Karagöz ve Hacivat gösterilmiş hem de kanto oynanıp konserler izlenmiştir. Araştırmamızın konusu açısından da ele alınacak olunursa tablo bize toplumsal değişim ve modernleşmede televizyonun toplumda yaygınlaşmasının önemli bir yeri olduğunu gösterir.

Ramazan ayının dinî bir ay olmasının yanında kültürel ve toplumsal yanı olan bir ay olması da Ramazan ayını hicri takvimdeki diğer aylardan farklı kılmaktadır. Oruç ibadetinin yerine getirildiği Ramazan ayı aynı zamanda geçmişten günümüze kadar bir ay boyunca boş zamanın değerlendirilmesi konusunda da farklılaşmalarla Müslüman toplumlar tarafından yaşanmıştır. Bu başlık altında 1930 ile 1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkmış olan Ramazan ayı eğlence ve etkinliklerinin haberleri analiz edilecektir. Ramazan ayında oruç tutan ve tutmayan bireylerin özellikle iftardan sonra nasıl eğlendikleri konusu Ramazan ayının toplum ile ilişkisinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Aşağıda 1930 yılına ait bir gazete köşe yazısı verilmiştir.

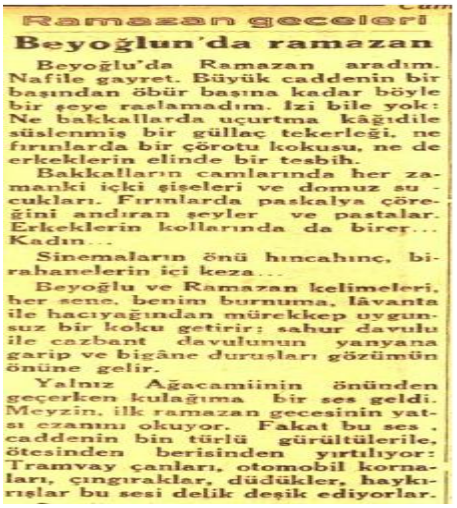

Ramazan geceleri

Beyoğlun'da ramazan

Beyoğlu'da Ramazan aradım. Nafile gayret. Büyük caddenin bir başından öbür başına kadar böyle bir şeye raslamadım. İzi bile yok: Ne bakkallarda uçurtma kâğıdile süslenmiş bir güllaç tekerleği, ne fırınlarda bir çörotu kokusu, ne de erkeklerin elinde bir tesbih.

Bakkalların camlarında her zamanki içki şişeleri ve domuz sucukları. Fırınlarda paskalya çöreğini andıran şeyler ve pastalar. Erkeklerin kollarında da bireş... Kadın...

Sinemaların önü hıncahınç, birahanelerin içi keza...

Beyoğlu ve Ramazan kelimeleri, her sene, benim burnuma, lâvanta ile hacıyağından mürekkep uygunsuz bir koku getirir; sahur davulu ile cazbant davulunun yanyana garip ve bigâne duruşları gözümün önüne gelir.

Yalnız Ağacamiinin önünden geçerken kulağıma bir ses geldi. Meyzin, ilk ramazan gecesinin yatsı ezanını okuyor. Fakat bu ses, caddenin bin türlü gürültülerile, öteşinden berisinden yırtılıyor: Tramvay çanları, otomobil kornaları, çıngıraklar, düdükler, haykırışlar bu sesi delik deşik ediyorlar.

Fotoğraf 36: Cumhuriyet Gazetesi 01.02.1930

Ramazan ayında eğlence ve etkinliklerin nasıl olduğunu yaşanan mevsimi dikkate alarak değerlendirmek gerekmektedir. Kış aylarında hava şartlarının olumsuz olmasından dolayı daha çok kapalı mekânlar tercih edilecekken yaz aylarında açık havada yapılan etkinlikler daha fazla tercih sebebi olmuştur. Yukarıda verilen köşe yazısı 1930 yılı Beyoğlu'nda Ramazan'ın nasıl geçtiği ile ilgilidir. Yazar ilk paragrafta Ramazan ayının Beyoğlu'nda beklediği gibi olamamasını konu edinmiştir. Güllaç tekerleği, fırınlarda çörekotu kokusunun olmayışı ve erkeklerin elinde tesbih olmaması yazarın eleştirdiği kısımlardır. Metnin ilk paragrafı aynı zamanda geçmiş Ramazanlara duyulan özlemi açıkça söylemeden ifade etmektedir. "Beyoğlu'nda Ramazan Aradım." cümlesi eski Ramazanların Beyoğlu'nda yaşanmamasından duyulan üzüntünün ifadesi olarak yorumlanabilir. İkinci paragrafta bakkallarda içki şişeleri ve domuz sucuklarının oluşu aktarılmıştır. Fırınlarda da paskalya çöreklerine benzer ürünlerin olması köşe yazarı tarafından eleştirilmiştir. Yazarın ilk iki paragrafı dikkate alındığında Beyoğlu'nda Ramazan ayının 1930 yılında gündelik hayata farklılık getirmediği sonucuna ulaşabiliriz. Ramazan'la ilişkilendirilebilecek tek göstergenin camiden okunan ezan sesi olmasına rağmen yaşanan gürültüden dolayı ezan sesinin de sönük kalması eleştirilen bir diğer noktadır. Aynı yıla ait bir başka köşe yazısı ise Ramazan ayı için farklı bir manzara çizmektedir. Vezneciler ve Şehzadebaşı'nın konu edinildiği köşe yazısında tatlıcılar, bozacılar, kahve dükkânları, aşçılar, lokantalar ve şıracıların Şehzadebaşı'nda yoğun bir şekilde çalışıldığı söylenmiştir. Hatta köşe yazısında mekânların doluluk oranı anlatılırken sinema ve tiyatroların içerisinde satış yapan kişiler de tüm yemek mekânlarının tamamen dolu olduğu aktarılmıştır. Caddenin doluluk oranı ise sinema tiyatroların bitişi ile olmaktadır. Sinema ve tiyatroların bitmesiyle de caddede simitçiler yoğun olarak çalışmaktadır. Yazar verdiği bu görüntüyü köşe yazısında Şehzadebaşı'nda bireylerin fazlaca yemek yediğini düşünerek eleştirmektedir. Osmanlı son döneminden itibaren modernleşmenin merkezi sayılan Beyoğlu'nda Ramazan ayı belirtilen tarihte Şehzadebaşı'na göre oldukça farklı geçmektedir. Şehzadebaşı'nın Osmanlı Devleti döneminden itibaren Ramazan ayının sembol mekânı olması bu semtin Ramazan gecelerini geçirmek için tercih sebebi olmasının sebeplerinden birisidir. Köşe yazısının tam hâli aşağıda verilmiştir:

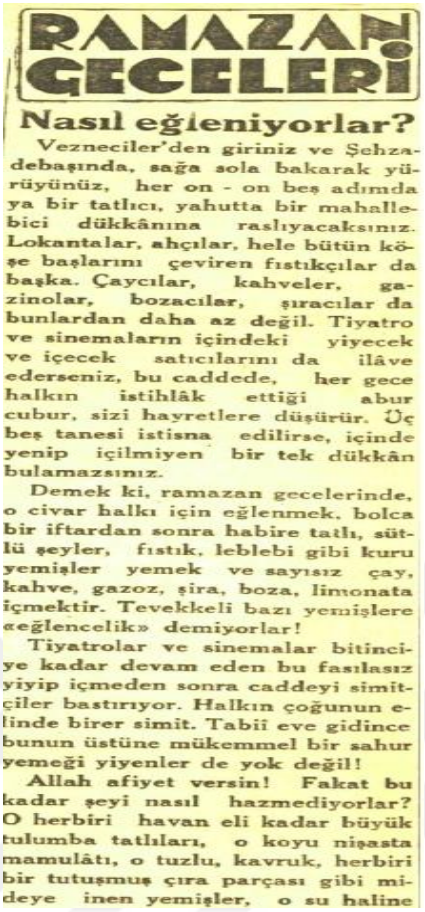

RAMAZAN GECELERİ

Nasıl eğleniyorlar?

Vezneciler'den giriniz ve Şehzadebaşında, sağa sola bakarak yürüyünüz, her on - on beş adımda ya bir tatlıcı, yahutta bir mahallebici dükkânına raslıyacaksınız. Lokantalar, ahçılar, hele bütün köşe başlarını çeviren fıstıkçılar da başka. Çaycılar, kahveler, gazinolar, bozacılar, şıracılar da bunlardan daha az değil. Tiyatro ve sinemaların içindeki yiyecek ve içecek satıcılarını da ilâve ederseniz, bu caddede, her gece halkın istihlâk ettiği abur cubur, sizi hayretlere düşürür. Üç beş tanesi istisna edilirse, içinde yenip içilmiyen bir tek dükkân bulamazsınız.

Demek ki, ramazan gecelerinde, o civar halkı için eğlenmek, bolca bir iftardan sonra habire tatlı, sütlü şeyler, fıstık, leblebi gibi kuru yemişler yemek ve sayısız çay, kahve, gazoz, şira, boza, limonata içmektir. Tevekkeli bazı yemişlere «eğlencelik» demiyorlar!

Tiyatrolar ve sinemalar bitinciye kadar devam eden bu fasılasız yiyip içmeden sonra caddeyi simitçiler bastırıyor. Halkın çoğunun elinde birer simit. Tabii eve gidince bunun üstüne mükemmel bir sahur yemeği yiyenler de yok değil!

Allah afiyet versin! Fakat bu kadar şeyi nasıl hazmediyorlar? O herbiri havan eli kadar büyük tulumba tatlıları, o koyu nişasta mamulâtı, o tuzlu, kavruk, herbiri bir tutuşmuş çıra parçası gibi mideye inen yemişler, o su haline

Fotoğraf 37: Cumhuriyet Gazetesi 15.02.1930

Aşağıda verilmiş olan 1931 yılına ait gazete haberi de Şehzadebaşı'nda Ramazan ayının nasıl geçtiği ile ilgili bir haberdir.

Şehir İşleri

Şehzadebaşında Ramazan gecesi

Bir kaç gündenberi Şehzadebaşın'da gece hayatı canlanmıştır. Sinemalar gece 20 buçukta ve 22 buçukta başlamak üzere iki suvare vermektedir. Rekabet için tiyatrolar programlarına ilâveler yapmışlar ve cambazlar getirtmişlerdir.

Geceleri kahvelere fazla rağbet vardır. Bazı kahvehaneler, çay, kahve fiatlarını 10 kuruşa çıkarmışlardır.

Fotoğraf 38: Cumhuriyet Gazetesi 24.01.1931

Verilen habere göre Ramazan'ın gelişi ile Şehzadebaşı'nda canlılığın olduğu aktarılmıştır. Daha çok sinema ve tiyatro tercih sebebi olmasına rağmen rekabet adına cambazlar da Şehzadebaşı'nda eğlence amaçlı olarak bazı tiyatrolarda bulunmaktadır. 1931 yılında sinema ve tiyatrolarda içerik olarak ne izlendiği ile ilgili gazetede haber bulunmamasına rağmen 1932 yılında yapılmış bir haberde tiyatrolar hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Aşağıda 1932 yılına ait haber verilmiştir.

Ramazan nasıl geçiyor?

« On bir ayın bir sultanı » bu sene gene Şehzadebaşı'nda karargâh kurdu

Evvelki gece resmi küşadı yapılan Raşit Rıza tiyatrosundan bir sahne

Ramazan bu sene de karargâhını Şehzadebaşı'na kurdu! Sıra sıra sinemalar, tiyatrolar, pembe, allı, yeşilli ilânlar, çeşit çeşit kumpanyalar, heyetler, truplarla bezendi. Hatta bu sene Direklerarası'nın mutat temaşa yerlerinin adedi bile arttı. Sade artmadı, geçen yıllara nazaran kıymetlendi de.. Çünkü «Raşit Rıza tiyatrosu» nun da evvelki gece küşat resmi yapıldı ve yüksek san'atkârımız, muktedir arkadaşlarile birlikte, salonu hıncahınç dolduran takdirkârlarının alkışları arasında ilk temsilini verdi.

Raşit Rıza tiyatrosundan itibaren Vezneciler'e doğru ilerleyince mukallit Naşit Beyle komik Dumbullu İsmail Ef. nin sağlı sollu iki tiyatroda, temaşagerlerini eğlendirdikleri görülür. Daha ileride Ferah, bu ramazan da sahnesini, her dilden konuşulur bir nevi «Babil Kulesi» ne çevirmiştir: Adedi kolay kolay hatırda kalmıyan heyetlerin numaraları da seyretmekle bitmiyor!

İtalyan'ları Macar'lar, Macar'ları İngiliz'ler, İngiliz'leri bilmem kimler takip ede ede, program bir nevi «milletler resmigeçidi» halini alıyor. Cambazlar, dansözler, musiki heyetleri yetişmiyormuş gibi arkadan bir de vahşi hayvanat arzı endam ediyor, insanın «Nuh'un Gemisi» ndeki

Şehzadebaşı'nda Ferah sinemanın önü

ceği geliyor. Şu farkla ki Nuh'un Gemisinde her mahlûktan bir çift varmış, buradakilerin ise sayısını ancak Şadi Bey bilir!

Eski müslümanlar, ramazan için: «On bir ayın bir sultanı» derlerdi. Şehzadebaşı'nın eğlence yerlerindeki izdihamı gördükten sonra, insan ramazanın hakikaten ayların sultanı olup olmadığını anlamasa bile, kim-

Fotoğraf 39: Cumhuriyet Gazetesi 16.01.1932

Haber başlığında Ramazan ayının Şehzadebaşı'nda karargâh kurduğunun belirtilmesi Ramazanların İstanbul'da Şehzadebaşı merkezli yaşandığını göstermektedir. Fotoğrafta da tabelası görülen Ferah Sineması, Şehzadebaşı'nda Ramazan ayının yoğun geçtiği yerlerden biridir. Tiyatro olarak ise Reşit Rıza Tiyatrosu'nun doluluğu ve fazlaca önemli oluşundan bahsedilmektedir. Verilen haberde Şehzadebaşı'nda yapılan etkinlikler arasında cambazlar, musiki heyetleri ve hayvanat bahçesinden getirilmiş çeşitli hayvanlarla etkinliklerin yapıldığı aktarılmıştır. Ramazan ayında etkinlik konusunda çeşitliliğin Şehzadebaşı'nda fazla olduğu görülmektedir. Aynı zamanda etkinlik ve eğlencelere olan rağbet toplum tarafından oldukça fazladır. Aşağıda verilmiş olan Peyami Safa'ya ait köşe yazısı ise Karagöz-Hacivat ile ilgilidir.

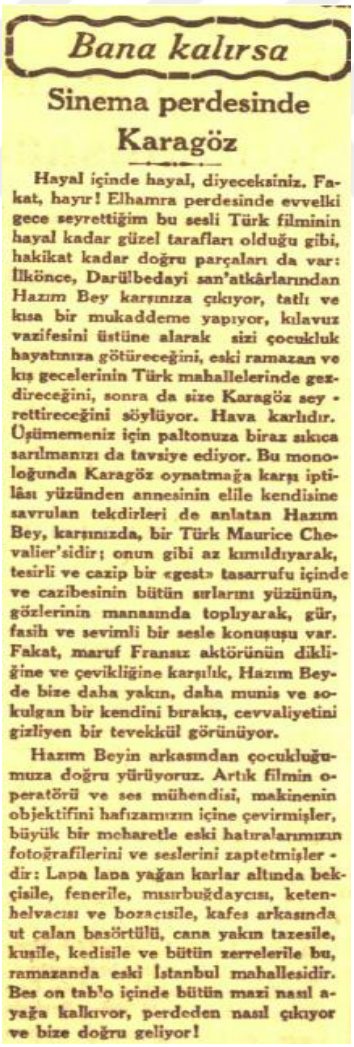

Bana kalırsa

Sinema perdesinde Karagöz

Hayal içinde hayal, diyeceksiniz. Fakat, hayır! Elhamra perdesinde evvelki gece seyrettiğim bu sesli Türk filminin hayal kadar güzel tarafları olduğu gibi, hakikat kadar doğru parçaları da var: İlkönce, Darülbedayi san'atkârlarından Hazım Bey karşınıza çıkıyor, tatlı ve kısa bir mukaddeme yapıyor, kılavuz vazifesini üstüne alarak sizi çocukluk hayatınıza götüreceğini, eski ramazan ve kış gecelerinin Türk mahallelerinde gezdireceğini, sonra da size Karagöz seyrettireceğini söylüyor. Hava karlıdır. Üşümemeniz için paltonuza biraz sıkıca sarılmanızı da tavsiye ediyor. Bu monoloğunda Karagöz oynatmağa karşı iptilâsı yüzünden annesinin elile kendisine savrulan tekdirleri de anlatan Hazım Bey, karşınızda, bir Türk Maurice Chevalier'sidir; onun gibi az kımıldıyarak, tesirli ve cazip bir «gest» tasarrufu içinde ve cazibesinin bütün sırlarını yüzünün, gözlerinin manasında toplıyarak, gür, fasih ve sevimli bir sesle konuşuşu var. Fakat, maruf Fransız aktörünün dikliğine ve çevikliğine karşılık, Hazım Beyde bize daha yakın, daha munis ve sokulgan bir kendini bırakış, cevvaliyetini gizliyen bir tevekkül görünüyor.

Hazım Beyin arkasından çocukluğumuza doğru yürüyoruz. Artık filmin operatörü ve ses mühendisi, makinenin objektifini hafızamızın içine çevirmişler, büyük bir maharetle eski hatıralarımızın fotoğrafilerini ve seslerini zaptetmişlerdir: Lapa lapa yağan karlar altında bekçisile, fenerile, mısırbuğdaycısı, ketenhelvacısı ve bozacısile, kafes arkasında ut çalan basörtülü, cana yakın tazesile, kuşile, kedisile ve bütün zerrelerile bu, ramazanda eski İstanbul mahallesidir. Beş on tab'o içinde bütün mazi nasıl ayağa kalkıyor, perdeden nasıl çıkıyor ve bize doğru geliyor!

Fotoğraf 40: Cumhuriyet Gazetesi 06.01.1933

1933 yılına ait köşe yazısında Peyami Safa, Karagöz ve Hacivat'ın sinemaya uyarlanmış bir filmi ile ilgili beğenilerini yazmaktadır. Yazılan köşe yazısında dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta bir perde arkasında bir kişinin birçok farklı karakteri canlandırdığı geleneksel bir Ramazan eğlencesi olan Karagöz ve Hacivat'ın sinema perdesine taşınmasıdır. Teknik imkânların gelişmesiyle Ramazan'a has olan bazı geleneksel eğlenceler devam ederken bazı noktalarda eğlence kültürünün farklılaşması gözlenmiştir. Aşağıda Ferah Sineması ile ilgili 1937 yılına ait olan bir haber verilmiştir.

Fotoğraf 41: Cumhuriyet Gazetesi 05.11.1937

Gazetenin yapmış olduğu haberde Ferah Sineması'nda Ramazan ayına özel hazırlanan gösteride hem alaturka hem de alafranga oyunlarının olacağı bildirilmiştir. Tanzimat Dönemi'nden itibaren oluşmuş olan "alaturka-alafranga" farklılaşmasının 1937 yılına gelindiğinde Ramazan ayında da kendini gösterdiği görülmektedir. 1937 yılına ait aşağıda verilen haberde ise Direklerarası'nın sessizliği ve önceki yıllara göre daha donuk olduğu söylenmektedir. Haberi yapılan gösteri Naşit Efendi'nin sunmuş olduğu bir tiyatrodur. Tiyatronun içeriği hakkında bilgi verilmese de izleyicileri oldukça güldürdüğü ve Ramazan'da sessiz geçen Direklerarası'nı bir nebze de olsa hareketlendirdiği bilgisi verilmektedir. Haberle ilgili fotoğraf aşağıda paylaşılmıştır.

Şehirde gezintiler

San'atkâr Naşid'in tiyatrosunda bir gece...

İstanbulun kahkaha hazinesi, şehre her gece kucak kucak neş'e dağıtıyor

Geçen gece, nasıl oldu bilmem, direklerinin yerinde yeller esen (Direklerarası) na üzüldük.

Kalktık, gittik.

İstanbul şehrine bir hayli hizmeti dokunduğu kabul edilen eski Şehremini Cemil Paşanın, bu şehrin gübeğirde, altında san'atsiz yaşatmış bir gecelliğe nasıl kıyabildiğine, bir türlü sebebini bulamadan düşünebilmek için, neyse ki, bir ramazan gecesi, artık cazvarlak bir sokak halini almış olan Direklerarasına gitmeği kararlaştırdık.

Direklerle beraber, burada bir nazi yıkılmıştır: Artık ölü havasında zevk ve sefâhat ehlini toplıyan çayhanelerden biri, o meşhur piyasadan da eser kalmamış.

Kala kala, bomboş kaldırımlarda üç **soktarmalık** üç uydurukluk kapının önünde üç kişiye isim kalmış..

Biz de bu kapılardan birinin önünde durduk.

Burada Naşid oynuyordu.

Dışarı uzanak neşenin havasile geçinmek ister gibi merdiveni kaplamış çıplak çocukların arasından geçerek, güçlü bela güçlük.

— Yer yok!

— Loca olsun..

— Her taraf dolu.. Parası bile.

— Nasıl olur... Oyunun başlamasına daha bir saat var.

Güç memuru keyifli keyifli gülümsüyor:

— Doğru.. fakat yer bulmak istiyenler çok erken geliyorlar. Hele localar bir gün evvelden satılıyor.

Halkın içinden çıkmış, onun senedini de halktan başka hiç kimseye, hiçbir şeye dayanmadan, hiçbir taraftan en küçük bir yardım görmeden yaşamış, hâlâ da onun, o en yaman eğlenceyicinin huzurunda, her gece alkış toplıyan san'atkâr..

— Allah sağlık versin.. fakat o da güçlüğe ne olacak?

Erteni akşam, bir gün evveldem peylenmiş locamız hazırdık.

Salonda her sınıfa mensub sesiz bir halk vardı. Genç, ihtiyar, kadın, erkek bütün bu, rahları neşeye acıkmış insanlar, onu bekliyorlardı.

Nihayet, ışık salonun ortasında, gülüyüzlü görüldü.

San'atkâr Naşidin muvaffak iki makyajı ve kahkahadan kurtulan seyirciler

...sanat altında halkın alâka ve rağbetini bir san'atkârı nihayet doyurup yetebilmekten fazlasına yetmiyor.

Hususi hayatında sadırası gülen Naşidin, kaç defa: (Yarın ... olacağım, tahrire çıkacak fıkralar kalmayınca, benim de, benden evvelkiler gibi aç kalmıyacağımı kim temin edebilir) dediğini duymuş değil miyiz?

Bir şehrin değil, fakat bütün bir memleketin bütçesi nasıl kurtarılır...

...bu acı endişeden kurtarmak, muhakkak ki, evvelâ, İstanbul Belediyesinin vazifesidir.

Belediye Reisinin bu vazifeyi kendi üzerine aldığından emniyetle geçen sene ver... diği vazifi unutmuyoruz.

Naşide uzanacak resmî bir el, sadece onu değil, fakat halk tahririnin iftihârını da kurtaracağından emin oluyoruz.

Direklerarası, ağır ağır yan sokakların ve tramvaylara uzun insan sallarından da kurtulunca bomboş kaldı.

Uzun yıllardanberi İstanbulun eğlence yatağı olan bu caddede, eğer, san'atkâr Naşidin birdir emeklc kurarak, gene halkın alkışile yaşattığı salone de olmasa, demek ki ramazan gecelerinde bile bir mezarlık sessizliğine ve sessizliğine gömülecek...

Ta Beyazıda kadar bir uzak ve küçük kasaba sokağının tenhalığında yürüdük.

Kocakoca meydanın mağrurane yürüyüşünü bakan ara kalvelerin boğucu esintileri arasında son zarlarını atanlar, son taşlarını süreenler ve son sigaralarını tüttürenler de yavaş yavaş kalkıyorlardı.

Divanyolundan doğru akan kadınlı erkekli bir kalabalık vardı. Onlar da gülüşüyorlardı:

— Ertuğrul Sadiden geliyorlar..

Bir gece, bu küçük seyahati siz de yapın. Ve gülmesini unutmuş bir şehre dalga dalga kahkahanın, kucak kucak neşenin nereden geldiğini görün.

O zaman, anlıyacaksınız ki, bu şehirde halkın ruhuna hitab etmesini bilmiş san'atkârlar düşünmek zamanı geldiğine siz de inanacaksınız.

Fotoğraf 42: Cumhuriyet Gazetesi 25.11.1937

Aşağıda verilen haber ise 1939 yılına aittir.

İÇKİSİZ SAZ

BORSA KIRAATHANESİNDE

Ramazan münasebetile her akşam: Tanınmış san'atkârlardan müteşekkil mükemmel SAZ HEYETİ zengin programlarına devam etmektedir. Kıraathanemiz nezih ailelerin salonudur. Telefon: 22308

Fotoğraf 43: Cumhuriyet Gazetesi 10.17.1939

İlan başlığı "İçkisiz Saz" şeklinde atılmış, Ramazan öncesinde bazı yerlerde içki tüketilerek yapılan saz eğlencesinin Ramazan ayı gelmesiyle birlikte içkisiz olacağı duyurulmuştur. 1937 yılına kadar gazetenin saz eğlencesi ile ilgili içkili ya da içkisiz Ramazan ayı içerisinde yapılan haber ya da ilanı bulunmamaktadır. İçkisiz saz eğlencesinin yapılacağı yer Borsa Kıraathanesi'dir. Aşağıda Ramazan etkinlikleri kapsamında yer alan ve Osmanlı'nın son dönemlerinde de uygulanan Beyazıt Sergisi ile ilgili yazılmış bir köşe yazısı bulunmaktadır.

Şehrin içinden

Ramazan

Beyazıd sergisi, çocukluk ramazanlarımızın çeşnişini taşıdığı için pek manasız görünmüyor

Yazan: SALÂHADDİN GÜNGÖR

Geçende, bilmem ne münasebetle «Bu sene, ramazan sönük geçiyor!» hükmünü veren yaşlı bir dostuma minarelerdeki kandilleri işaret ederek cevab vermiştim:

— Hiç de sönük değil. Görmüyor musun, pırıl pırıl...

Fakat o inad ediyordu:

— Sönük geçiyor, sönük.. İnanmaz - san, işin olmadığı bir akşam, Şehzadebaşına şöyle bir uğra.. Koca caddede cinlerin cirid oynadığını göreceksin!

Şu dakikada, yaşlı dostuma -teessüf ederim ki- hak verecek vaziyette değilim. Çünkü Şahzadebaşının gece halini tahmin ettiğimden daha canlı buldum. Eğer, bir ikindi saatinde evden çıkar ve Beyazıdda kurulan ramazan sergisini şöyle bir ziyaret ettikten sonra, gecenizin birkaç saatini Şehzadebaşı muhitinde geçirecek o- Semt uzak olanlar, aldıkları öteberiyi, biran evvel sardırmak için acele ediyor - lar, hakları da var. Ezan okunmadan evvel evde bulunmak, çoluk çocuğun etrafına toplandığı sofraya riyaset etmek lâzım..

Vaktile bir tiryakiden işitmiştim:

— Top atılmadan evvelki beş dakika yok mu? O kadar uzar, o kadar ağır geçer ki, insan gayret etse bu beş dakika içinde dört katlı bir ev yaptırabilir!

.....

Şimdi de bakınız Şehzadebaşındayız, Vakit gece... Cadde cıvıl cıvıl kalabalık.. Ramazan münasebetile sağlı sollu kulübeler peyda olmuş: İçi atıcılarla dolu... Hedeflere nişan alan alana...

Atış talimi yapan bir delikanlı:

— Paydos! diye bağırıyor, ben artık atmıyacağım..

Fotoğraf 44: Cumhuriyet Gazetesi 22.10.1939

Köşe yazısına Ramazanların sönük geçip geçmediği ile ilgili tartışmaya dâhil olarak başlayan yazar, doluluğun ve hareketliliğin olmasını Beyazıt'ta oluşturulan serginin rağbet görmesine ve Direklerarası'nda eğlencelerin devam etmese bile yemek yenilen mekânların doluluk oranının yüksek olmasına bağlamaktadır.

İlk defa 1939 yılında yapılan "Saz" eğlencesi ile ilgili ilan 1949 yılında da yapılmıştır.

Fotoğraf 45: Cumhuriyet Gazetesi 28.09.1941

Ramazan gecelerinde Maksim Salonları'nda yer alan saz eğlencesinde yer alan kişileri hem kadınlar hem de erkekler oluşturmaktadır. 1939 yılında yapılan ilanda "içkisiz" diye ibare bulunurken 1941 yılındaki ilanda bulunmamaktadır. 1954 yılı Ramazan'ında yer alan bir başka ilana göre "saz eğlencesi" konusunda sürekliliğin devam ettiği görülmektedir.

Fotoğraf 46: Cumhuriyet Gazetesi 21.04.1954

Verilen gazete kupüründen saz eğlencesinde yer alan kişilerin kimler olduğu ile ilgili de bilgi edinmekteyiz. Hamiyet Yüceses, İ. Dümbüllü, Davud Sulari, Abdullah Yüce, Erdem

Kardeşler saz eğlencesinde yer alan kişilerdir. Bu yılda yayınlanan ilanda da eğlencenin içkili ya da içkisiz olacağı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Aynı zamanda bu saz eğlencesinde halk türküleri de dillendirilecektir. Ramazan ayı ile ilgili eğlencelerin nasıl olduğu hakkındaki bilgilere aynı zamanda Cumhuriyet Gazetesi'nin yayınlamış olduğu radyo programlarından ulaşılmıştır. Aşağıda 1957 yılında yayınlan radyo programı bulunmaktadır.

Dün akşamki Ramazan Programında bir orta oyunu sahnesi

İstanbul Radyosunda Ramazan programı

Dün gece ses alma cihazile tesbit edilen programa belli başlı sanatkârlar eskidevrin kıyafetlerile katıldılar

İstanbul radyosu, artık tarihe karışmış bulunan eski ramazan gecelerinin çeşidli zevk ve eğlencelerini yaşatabilmek maksadile büyük bir (Özel Ramazan programı) hazırlamış bulunmaktadır.

Dün gece, Radyoevinde kalabalık bir davetli topluluğu önünde sesalma cihazlarile tesbit edilen ve bu akşam saat 21 den itibaren yayınlanacak olan bu büyük programa, eski ramazan gecelerinin temaşa ve eğlence hayatını temsil eden, hayatta kalmış belli başlı bütün sanatkârlar, o gün-

kü kıyafetlerile, temsil ve musiki hususiyetlerine azami sadakat gösterilmek suretile iştirak ettirilmişlerdir. Programa, İsmail Dümbüllü ve ar-

— Arkası Sa. 5 Sü. 4 te —

İstanbul Radyosunda Ramazan proğramı

— Baştarafı 1 inci sahifede —

kadaşlarının orta oyunu ile başlanmış, sürekli alkışlar arasında devam eden orta oyunundan sonra, usul ve âdâbına uygun olarak tertiblenen kantoya geçilmiştir. Kanto, zamanında çok sevilen sanatkâr Zarife Emre tarafından icra edilmiş, kendisine Fehmi Ege ve arkadaşları refakat etmişlerdir. Programın birinci kısmına büyük bir renk ve şevk veren düettolar, merhum sanatkâr Naşid Özcanın eşi Amelia özcen ve Niko Ozan tarafından yapılmış, bunu gene İsmail Dümbüllü ve arkadaşlarının tulûat oyunu takib etmiştir.

10 dakikalık bir aradan sonra programın ikinci kısmına geçilmiş, sırasile Celâl Tokses ve Tahsin Karakuşun iştirak ettikleri inca sazla, Haydar Tatlıyay ve arkadaşlarının çaldıkları oyun havalarını, eski sahne sanatkârlarından Jerfin, Zarife ve Şahinyanın temsil ettikleri (Yalan) isimli dram takib etmiştir. Bilâhara, meddahlar neslinin son mümessili Mazhûm Şakrak dinlenmiş, program hayali İrfanın temsil ettiği kâr.ı kadim karagözle sona ermiştir.

Fotoğraf 47: Cumhuriyet Gazetesi 13.04.1957

Haberde Ramazan'a özel olarak İstanbul Radyosu'nda Ramazan programı hazırlandığı söylenmiş, eski Ramazan gecelerini anımsatan orta oyununun oynandığı aktarılmıştır. 1930 yılından itibaren yapılan haberler içerisinde Ramazan ayında orta oyununun oynandığı ile ilgili haber yapılmamıştır. İlk haber 1957 yılında yapılmış olup radyo programı şeklinde tertip edilmiştir. İki ayrı sayfada yer alan haberin diğer sayfasında ise orta oyununun içeriği ve nasıl geçtiği ile ilgili bilgi verilmiştir. İkinci sayfada verilen haberde aynı

zamanda kanto ve Karagöz oynandığı bilgisi de verilmiştir. Program içeriğine bakıldığında geleneksel ve modern unsurların bir arada oynanarak programın bitirildiği görülmektedir. Aşağıda 1960 yılına ait olan ve gazetenin yayınladığı bir başka haber radyo programı ile ilgilidir.

Yarın Ramazan

Radyo, bu münasebetle alaturka musiki yayını programlarında geniş kısıntılar yaptı

Ramazanın ilk günü olması dolayısiyle fırınlar yarından itibaren pide imâline başlayacaklardır.

Şehrimizde bulunan 200 ekmek ve francala fırınından başka 60 da simitçi fırını pide imâl edeceklerdir.

Diğer taraftan sahura kadar açık kalmak isteyen lokanta ve kahvelere gerekli müsaade verilmiştir.

Radyo ve Ramazan

İstanbul Radyosu; Ramazan münasebetiyle Radyoda hemen her gece bir camiden mevlit nakledeceği için, bu aya mahsus olmak üzere Türk musikisi yayınlarında geniş kısıntı yapıldığını sanatkârlara bildirmiştir.

İstanbul Radyosu, Salı ve Çarşamba günleri yapılan ve ayda 8 yayın olan küme fasıl hey'etini, haftada ikişer defa olan kadınlar, erkekler faslını, tamamen kaldırmıştır. Bundan başka ayda 4 defa solo yapan san'atkârların yayını üçe, ayda 8 defa yapılan beraber şarkılar dörde indirilmiştir.

Bu suretle Ramazan ayında geceleri radyo yalnız mevlit neşriyatı yapacaktır.

Şu garip

Fotoğraf 48: Cumhuriyet Gazetesi 27.02.1960

1960 yılına ait verilen haberde Ramazan ayı gelmeden radyo programı hakkında bilgilendirilme yapılmıştır. Ramazan ayı öncesinde radyo programı hakkında gazetenin bilgilendirme yapması radyo dinleyicilerinin Ramazan ayında fazlalaştığı sonucunu çıkarabiliriz. Gazetenin haber içeriğinde Ramazan ayının gelmesiyle alaturka müzik yapan kişilere radyoda mevlit okunacağından dolayı kısıtlamalar yapıldığı aktarılmıştır. İstanbul Radyosu'nun Ramazan ayının gelmesiyle birlikte farklı bir program oluşturduğu

görülmektedir. Radyonun almış olduğu bu karar Ramazan ayının gelmesiyle toplum içerisinde diğer aylara göre de isteklerin farklılaştığını düşündürür. Radyolarda aynı zamanda sahur programları da yapılmaktadır. Şimdiye kadar verilen radyo programlarının tümü İstanbul Radyosu'na aitken 1960 yılında Cumhuriyet Gazetesi, Ankara Radyosu ile ilgili de haber yapmıştır. Aşağıda verilen haber hem radyo programı hakkında bilgi vermekte hem de Antalya'da eğlence hayatında Ramazan'la birlikte gelen farklılaşmayı göstermektedir.

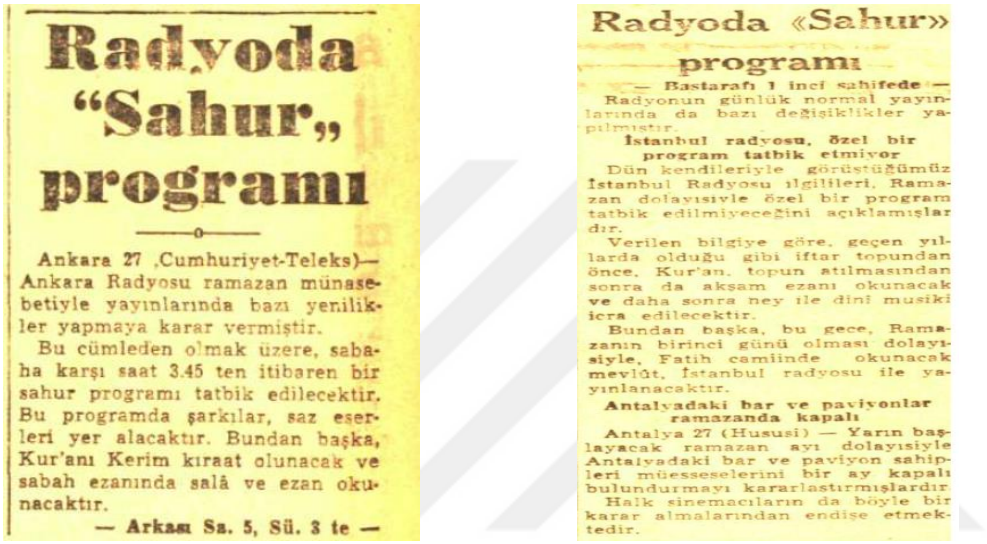

Radyoda "Sahur,, programı

Ankara 27 (Cumhuriyet-Teleks)— Ankara Radyosu ramazan münasebetiyle yayınlarında bazı yenilikler yapmaya karar vermiştir.

Bu cümleden olmak üzere, sabaha karşı saat 3.45 ten itibaren bir sahur programı tatbik edilecektir. Bu programda şarkılar, saz eserleri yer alacaktır. Bundan başka, Kur'anı Kerim kıraat olunacak ve sabah ezanında salâ ve ezan okunacaktır.

— Arkası Sa. 5, Sü. 3 te —

Radyoda «Sahur» programı

— Baştarafı 1 inci sahifede —

Radyonun günlük normal yayınlarında da bazı değişiklikler yapılmıştır.

İstanbul radyosu, özel bir program tatbik etmiyor

Dün kendileriyle görüştüğümüz İstanbul Radyosu ilgilileri, Ramazan dolayısıyle özel bir program tatbik edilmiyeceğini açıklamışlardır.

Verilen bilgiye göre, geçen yıllarda olduğu gibi iftar topundan önce, Kur'an, topun atılmasından sonra da akşam ezanı okunacak ve daha sonra ney ile dinî musiki icra edilecektir.

Bundan başka, bu gece, Ramazanın birinci günü olması dolayısiyle, Fatih camiinde okunacak mevlût, İstanbul radyosu ile yayınlanacaktır.

Antalyadaki bar ve paviyonlar ramazanda kapalı

Antalya 27 (Hususi) — Yarın başlayacak ramazan ayı dolayısiyle Antalyadaki bar ve paviyon sahipleri müesseselerini bir ay kapalı bulundurmayı kararlaştırmışlardır. Halk sinemacıların da böyle bir karar almalarından endişe etmektedir.

Fotoğraf 49: Cumhuriyet Gazetesi 28.02.1960

Gazete radyo programı ile ilgili haberi iki farklı sayfada vermiştir. Sahur programında şarkılar, saz eserleri verilmesinin yanında Kur'an-ı Kerim tilaveti yapılacak, sala ve ezanlar da okunacaktır. İstanbul Radyosu hakkında da bilgi verilen haberde İstanbul Radyosu'nun farklı bir program icra etmeyeceği bilgisi aktarılmıştır. Gazete haberinde dikkat edilecek bir diğer nokta ise Antalya'daki bar ve pavyonların Ramazan ayı boyunca kapalı tutulacağıdır.

1960 yılına ait bir başka haber aşağıda verilmiştir.

Münir Nurettin'in Ramazan konseri

Münir Nurettin Selçuk «Büyük Ramazan Konseri» adı altında 17 mart perşembe saat 21 30 da Şan sinemasında beklenen konserini verecektir.

Kendi korosu, ayrıca Emin Ongan idaresinde 30 kişilik fasıl heyeti ve soloların yer alacağı bu konserde Dügâh ve Saba makamından klâsik eserlerle, Münir Nurettin Selçuk'tan yeni eserler bulunmaktadır.

Konser şimdiden büyük ilgi uyandırmıştır.

Fotoğraf 50: Cumhuriyet Gazetesi 16.03.1960

Ramazan ayında konser yapıldığı ile ilgili ilk haber 1960 yılına ait olan haberdir. Konser yapacak kişi o dönemde de halkın önemli bir kısmı tarafından tanınan Münir Nurettin Selçuk'tur. Türk sanat müziği sanatçısı olan Münir Nurettin Selçuk'un konseri, toplumun bir kısmının 1960 yılı Ramazan'ında eğlence anlayışı hakkında bilgi vermektedir. Aynı yıl içerisinde bazı radyo programlarında Türk halk müziği, saz eşliğince gece eğlenceleri verilirken diğer bir yandan ünlü Türk sanat müziği sanatçısı Münir Nurettin konser vermektedir. Aşağıda verilmiş olan haber ise 1967 yılına ait olan bir başka Türk sanat müziği sanatçısı ile ilgili gazete haberidir.

Fotoğraf 51: Cumhuriyet Gazetesi 03.01.1963

Verilen haber Ramazan ayının eğlence anlayışına farklı bir hava getirmesinden ziyade toplumda yaşanan eğlence anlayışının farklılaştırdığı ile ilgilidir. Ramazan ayı gelmesiyle toplum içerisinde Müslüman halk tarafından farklı etkinliklerde Ramazan ayı kutlanırken aynı zamanda diğer 11 ayda sürdürülen alışkanlıkların bazıları da bırakılmaktadır. Gazetenin haberine göre Zeki Müren, Ramazan ayı gelmesiyle birlikte konserlerine ara vermiş, bunun yerine maksim gazinosunda içkisiz olan programlar düzenlemiştir. Münir Nurettin ve Zekin Müren'in Ramazan ayı gelmesiyle birlikte farklı kararlar alması toplum içerisinde Ramazan ayında sanatçıların zihniyet yapılarının eğlence anlayışının oluşumuna etki ettiğini göstermektedir.

Aşağıda 1963 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

Tarihi Iftar Sofrası
ve
Türk Temaşası

Haber aldığımıza göre Yeniköydeki Boğaziçi gazinosu, eski ramazan gecelerinin özel liklerini göstermek ve hususiyle bunları merak eden yabancı ve turistlere bir fikir vermek üzere iftar sofrası ve tarihi Türk temaşası geceleri tertiplemiştir. Bu hafta cumartesi, pazar akşamları yapılacak olan geceler her hafta bu günler ve çarşamba akşamları tekrarlanacaktır. Müşterilere evvelâ bütün özellikleriyle hazırlanmış bir iftar sofrası sunulacak.

Müteakiben sanatkâr İsmail Dümbüllü, Tevfik İnce ve arkadaşları kâr-ı kadim orta oyunu oynayacaklardır.

Fotoğraf 52: Cumhuriyet Gazetesi 31.01.1963

Verilen haber yabancı ve turistlere Ramazan ayını tanıtmak için hazırlanmış olan bir Türk temaşası[318] ile ilgilidir. "Tarihi İftar Sofrası ve Türk Temaşası" başlıklı yapılan haberde geçmiş dönemlerde yaşanmış olan Ramazan geleneklerinin konu edileceği haber içeriği incelenmeden anlaşılmaktadır. Türk temaşasının yapıldığı yer Boğaziçi Gazinosu'dur. Boğaziçi Gazinosu'nda iftar sofrasına ek olarak İsmail Dümbüllü, Tevfik İnce ve

[318] Temaşa: Eğlenerek keyifle seyretmek.

beraberindekiler orta oyununu sergilemişlerdir. 1930 yılından itibaren incelemiş olduğumuz haberlerde orta oyunun gösterildiğine dair herhangi bir haber bulunmamaktadır. Ramazan ayının tarihî olarak tanıtılacağı bu programda orta oyununun Ramazan'ı tanıtmak amacı ile gösterilmesi, bu oyunun Ramazan'a has geleneksel ama o dönemde toplum içerisinde devam ettirilmeyen bir oyun olduğu sonucuna bizi ulaştırmaktadır. Aşağıda verilmiş olan köşe yazısı da orta oyununun 1960'lı yıllarda oynanmadığını belirten ve eskide kalmış birçok Ramazan geleneklerini anlatan köşe yazısıdır.

Ramazan eğlenceleri

Evet, vaktiyle Ramazana mahsus, yahut Ramazan vesilesiyle tertip edilen eğlenceler vardı.

Bunların başında gelen en ehemmiyetlisi tiyatrolardı. Bu tiyatro truplarının, benim çocukluğuma kadar gelmiş olanları, «Abdi Efendi» diye anılan Abdürrezak, komik Hasan Efendi, Şevki Efendi, Minakyan tiyatroları idi. Arada Fehim Efendinin de bir trupu varmıydı bilmem. Bunları Vasfi Rıza iyi bilir. Çünkü zannederim, bir tiyatro tarihi hazırlıyor.

Ne ise o tarafını bırakalım. Bu tiyatroların Minakyandan başkası tulûat tiyatroları idi. Yalnız Ramazan geceleri oynarlardı. Bunların «dükkân»ları Şehzadebaşında ki tiyatrolardı. En meşhuru da Ferah tiyatrosu idi. Yazın hepsi Kuşdili, Bağlarbaşı, İcadiye gibi sayfiyelere dağılırlardı. Yani eskidenberi bizde tiyatro az değildi.

Bu tiyatroların programlarında asıl piyesten başka «kanto» denilen şarkılı danslar da vardı ki; en meşhur dansözleri Samram hanım, Peruz hanım, Küçük Virjini gibi isimlerdi. Bunlar senelerce İstanbul halkının yüreğini oynatmış kadın artistlerdi.

Orta oyunu daha ziyade bazı semtlerdeki kıraathanelerde oynanırdı. Çünkü bu oyun için geniş yerler lâzımdı. Oyun için müsait bir genislik ve etrafında seyirciler için de yerler lâzımdı.

Orta oyunu Aksarayda, Koskada Azmi'nin kıraathanesinde, Şehzadebaşında Fevziye kıraathanesinde ve daha buna benzer geniş yerlerde oynanırdı. Sahneli yerde Orta oyunu oynanmadığından tiyatrolardan istifade edilemezdi.

Orta oyunu kolları Hamdi ve Küçük İsmail Efendi trupu, Saffet Efendi, Hakkı Efendi gibi Kavukluların trupları idi. Son zamanlarda Kavuklu Ali Efendi diye amatörlükten gelme bir tanıdığım da bir kol teşkil etmişti; bu zat cehresi tuhaf olsun diye 32 dişini söktürmüştü.

Ramazanın, bilhassa çocuklarca pek rağbet gören başlıca eğlencesi Karagöz oyunu idi.

Karagöz oyununun bize nereden geldiğini tarihlerimizden çıkarmak mümkün değildir. Dillerde dolaşan rivayetlere göre Orhan Gazi zamanında başlamış bir eğlencedir. Karagöz oyunlarında «Şeyh Küşteri» diye bir zattan ve onun adına izafe edilmiş bir meydandan bahsedilir, durur; ama aslı faslı nedir? Pek bilinmez. Hattâ Karagöz ve Hacivat'ın hüviyetleri de malûm değildir. Bursada Karagözün kabrı diye gösterilen yer pek yakınlarda yapılmış bir küçük anıttan başka şey değildir. Bu adamların hakikaten yaşamış olduklarını iddia etmek zor ve lüzumsuzdur. Bunlar birer «hayalî» şahsiyetleri olabilir ve böyle olur-

Fotoğraf 53: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1964

Köşe yazısı Burhan Felek'e aittir. Felek, yazısına tiyatrolardan bahsederek başlamıştır. Tiyatroların Ramazan ayında eskisi kadar olmadığını yazan Burhan Felek, eski tiyatroculara ve sadece Ramazan gecesi oynanan Ramazan tiyatrolarına da yer vermiştir. Orta oyunu için ise önce nerelerde oynandığı üzerinde durmuş, Aksaray'da Azmi Kıraathanesi'nde, Şehzadebaşı'nda Fevziye Kıraathanesi'nde oynandığını belirtmiştir.

Karagöz Hacivat olarak ünlenen gölge oyununun da artık eskisi kadar uygulanmadığı köşe yazısında belirtilmiştir. 1964 yılında yazılmış olan bu köşe yazısı dikkate alındığında Ramazan'a has olan Karagöz-Hacivat, orta oyunu ve Ramazan tiyatrolarının artık yapılmadığını göstermektedir. Burhan Felek'in yazmış olduğu köşe yazısı iki ayrı sayfada yayınlanmıştır. İkinci sayfada yazar, Ramazan'a has olarak geçmişte oynanan kuklalar üzerinde de durmuştur. Geçmiş dönemlerde kuklaları oynatanların sayıca az olduğu belirtilmiştir. Köşe yazısında belirtildiğine göre oynatılan bu kuklalar daha çok çocuklar için oynatılmaktaydı. Köşe yazısının tamamı aşağıda verilmiştir.

Ramazanda Karagözden başka bazı yerlerde de kukla oynatılırdı. Bu kuklalar, ya bugünkü tekniğe yakın ipli kuklalardı ki, bunu oynatanlar pek azdı. Diğeri dört köşe ve üstü açık bezden bir hücrenin üst kenarından yalnız başları gövdeleri görünen ve ellere takılarak oynatılan kuklalardı. Çocuklar, bundan pek hoşlanırlardı. Ve nihayet ekseri mahalle ve semt kahvelerinde taklitli ve tuhaf hikâyeler anlatan meddahlar vardı.. Bunlar gerçekten emsalsiz artistlerdi. En meşhurları meddah İsmet Efendi idi ki yüzüne, yaptığı teklidin ifadesini verebilirdi. Sürûrî Efendi daha sonra geldi. Bir de daha zayıf olmakla beraber meselâ hayvan taklidi, yemiş yeme taklidi ve bilhassa âzerî taklidinde mahir olan meddah Aski Efendi vardı. Bunlar bir masanın üstüne konulan iskemleye oturur, elinde bir baston, omuzunda büyücek bir mendille;

— Hak dostum Hak! diye söze başlar ve manzum bir girişten sonra «raviyanı ahbar ve nakilânı rûzgâr» söyle rivayet ederler ki.. diyerek hikâyeye girerlerdi.

Bu «meddahlık» sanatî Sarkta çok eskidir. Bunun hakkında Köprülü Fuat Beyin Türkiyat Mecmuasında kısa bir etüdü de çıkmıştır.

Ve nihayet Ramazan geceleri, şehrin bir iki büyük kıraathanesinde mühim musiki cemiyetleri veya fasıl heyetleri alâturka konserler verir bunlar da aileler tarafından pek rağbet görürdü.

Böylece halk bir taraftan ibadet, bir taraftan, ticaret ve bir taraftan da nese ve şetaretle Ramazanı geçirirlerdi.

B. FELEK

Fotoğraf 54: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1964

Aşağıda vereceğimiz haber de incelemiş olduğumuz 1930 tarihinden itibaren Cumhuriyet Gazetesi'nde Ramazan ayıyla ilgili yapılmış olan haberlerde bahsedilmeyen bir eğlence türüdür.

Cumhuriyet'e

mektuplar

Sarıyerde sabahlara kadar devam eden tombala partileri

Ramazan münasebetiyle bazı kah vehane ve kulüp lokallerinde tom bala oynatıldığı görülmektedir. Sarıyerde bu salgın halinde olup her yıl ramazan ayında tekrarlan maktadır. Bu ramazanda, Sarıyer Avcılar Lokalinde tombala sabah lara kadar oynanmakta ve fakir vatandaşların sömürülmesine se bep olmaktadır. Tombala lokal lerde eğlence olmaktan çıkmış ve cemiyette üye olmayanların iştirak ettirildiği büyük kumar partileri halini almıştır.

Sarıyerde Avcılar lokalinde kartelenin tanesi 250 kuruştan satılmakta ve 40-45 karteleden 100-112,5 lira toplanmaktadır. Her çekilişte 3 kartele parası tombalayı oynatan lokal sahibine kalmakta, geri kalan miktar da ikramiye olarak dağıtılmaktadır. Tombala çekme akşamın 19.30 dan sabahın 5 ine (sahura) kadar devam etmekte ve 60 ile 70 defa tekrarlanmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki her ge ce binlerce lira ortada dönmekte ve fakat sonunda bu para lokal sa hibinin cebine girmektedir. Her çekilişte kahveciye kalan 20 li ranın 60 çekiliş (Normali, gece ikiden sonra kartelenin tanesi, 5-10 liraya çıkmakta ve dolayısiyle çektiren daha fazla kazanmakta dır) üzerinden bir günlük topla mı 1200 lira, aylık toplamı da 36.000 lira gibi hayli kabarık bir yekûn tutmaktadır.

Ramazan münasebetiyle düzen lenen tombala partilerinden kaza nılan binlerce lirayı cebine indi renlerden resmî daireler kazanç kârlılığı vergi olarak ne almak tadırlar Kanunen yasak olan bir oyundan gelir talep edilemiyece ğine göre adlî ve idarî mercilerin duruma derhal müdahale etmeleri üzerlerine düşen vazifeleri arasındadır.

İbrahim Balcı

Ulaştırma Bakanlığı bu hâdiseye hemen el koymalıdır

Sıtkı Sipahioğlu yazıyor:

Çok temiz bir sicil ile uzun senelerdir demiryollarında çalışmak tayım. Hareket Müfettişliği görevimi de 10 senedir başarı ile yap maktayım. Mevzuata riayeti reh ber edindiğim için de İşletme Mü dürlerinden sayın Tacettin Deniz tarafından (Kitabidir) denilerek il tifat gördüm.

Beş senedir çalışmakta olduğum Sirkecide, Kollektif çalışma siste mi tesis ederek, bir makine tasar rufu ve buluşlarımla, Feribotun gayrisafi 30 bin ton hamuleyi Hay darpaşadan taşıması önlenmiştir. Ayrıca, gayrimenkül kiraları, am barlarda elektrik, kırtasiye ve mavaddi müstehlike tasarrufu suretiyle yekûnu yarım milyon lirayı aşan gelirleri tecrübeleri me müsteniden temin etmiş bu lunmaktayım. Hepsinin teklif ev rakı müsbitesi mahfuzdur. Bu luş ve tasarruflarımıb TCDD. Per sonel tâlimatına göre takdir ve taltifimizi icabettirirken, âmirle rine karşı gelip mevzuata riayet etmiyen bir şahsın iltizam ve ya kınının da idarede yüksek mevki sahibi olması hasebiyle, bendeniz mağdur edilerek nakledilliyorum ve bu suretle suçlu olanlara bu hal biraz daha cüret veriyor. Haksız çıktığım takdirde, bu ma ruzatım emekliliğimi talep di lekçem olarak muamele görmek şartiyle keyfiyetin âcilen tahki kini arz ediyorum.

Fotoğraf 55: Cumhuriyet Gazetesi 16.01.1965

Günümüzde de bazı kahvehanelerde yasa dışı olarak devam eden tombala ile kumar oynama alışkanlığı, Cumhuriyet Gazetesi'nin yapmış olduğu habere göre 1965 yılı Ramazan'ında Sarıyer'de Ramazan ayı sebebiyle yapılmıştır. Haberde aynı zamanda tombala oynama alışkanlığının her yıl Ramazan ayında olduğu aktarılmıştır.

1965 yılında yapılan bir başka haber ise Adana şehrinde eski Direklerarası Ramazan geleneklerinin hatırlanması amacıyla yapılan bir tiyatro etkinliğine aittir.

TİYATRO

Adana'da «Kafes Arkası» Ramazan eğlenceleri ile birlikte oynuyor

Özer ÖZTEP bildiriyor

Adana Belediyesi Şehir Tiyatrosu 50 yıl önceki «Direkler arası»nda yapılan «Ramazan Eğlenceleri»ni Çukurovaya getirdi. Türlü çelmelere rağmen durmadan yürüyen Tiyatronun yönetisi Oğuz Bora için bu büyük bir başarıdır.

Eğer sağ olsalardı, Kel Hasanlar, Manakyanlar, Peruz ve Şamran hanımlar, bu eğlenceleri gördükten sonra, kurdukları «Halk ekolü»nün zaman zaman da olsa devam ettiğine sevinirlerdi.

Adanada böyle bir gösteri ilk defa yapıldığı için önce bazı çevrelerin tebessümleri ile karşılaşırken, büyük bir çoğunluğun ise gönlünü fethetmişti. Ramazan esprisi içinde yapılan bu eğlenceler, bu güne kadar Tiyatronun kapısından içeriye gireme miş onbinlerce vatandaşı sinesine alacaktı.

GÖSTERİLER!

Şehir Tiyatrosunun kapısı «Direkler arası»ndaki «Ferah Tiyatrosu»nun hemen hemen aynı idi Çazbant, çığırtkan, gösteri yapanlar her şey tamamdı. Hele palyaçonun zili

Tiyatronun önü bir hayli kalabalık olmuş, Teravih'ten çıkanlar gösterileri yakından takip edebilmek amacıyla gişe önünde sıraya girmişlerdi.

Ya fuayede. Orada da «İncesaz» (icrai ahenk) ediyor, bir genç sanatçı da (Teganni)de...

Boza yerine, «Aşlama», «Şalgamsuyu», Limonata» satanlar, mani atarak «Nane şekeri» dağıtanlar ve bu arada 3. Selimin o ağdalı uslubünü dile getirenler

Adana Şehir Tiyatrosunda oynanan Musahipzade Celâl'in «Kafes Arkasında» oyununun final sahnesi

... Ve sonra Ramazanın eksilmeyen, bitmeyen eğlenceli bir «Keloğlan»ı ayı.. Taa Mersinden gidip getirmişler Ramazan için bunu sanatçılar..

«KAFES ARKASINDA» OYUNU

Fuayede gösteriler son bulurken salonda da Musahipzade Celâlin «Kafes arkasında» eseri başladı.. Davut Hocanın (Nihat Ziyalan) kapıları kilitli, pencereleri işaretli karılarının yaptıkları «Oynaşlar»... Oynaşları yaşatanlardan Türkân Bora, Nurdan Gedikoğlu, Yahudiyi canlandıran Macit Fildordun bize gayet güzel şahsiyetler çizdiler. Hele «Tulumbacılar» ile «Karakulluk» sahneleri eserin en muvaffak olan kısımlarındandı.

Sonuç olarak Şehir Tiyatrosunu gayet iyi bir yolda gördük. Tekrar edelim Nihat Ziyalan, aşılmış tabiriyle (İstikbal vaded den bir sanatçı değil) değil, İstikbali müemmen ve sanatın zirvesine ulaşmaga başlayan bir «sanatçı) idi.

Fotoğraf 56: Cumhuriyet Gazetesi 18.01.1965

Haberin ilk paragrafında "50 yıl önceki Direklerarası'nda yapılan Ramazan eğlenceleri" kısmı, Direklerarası'nda Ramazan geleneklerinin o gün dikkate alındığında farklılaştığını gösterir. Yapılan gösteri Adana için bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Gazete haberinde aynı zamanda Adana'da sergilenen tiyatro "Ferah Tiyatrosu"na benzetilerek Direklerarası'nda tiyatro adına önemli olarak görülen meşhur "Ferah Tiyatro"suna atıf yapılmıştır. Aşağıda verilmiş olan gazete haberi ise Beyoğlu'nda Ramazan eğlencelerinin nasıl geçtiği ile ilgili bilgiler içermektedir.

Beyoğlunda ramazan eğlenceleri

Ses sanatkârımız Safiye Aylâ, mevsimin ikinci konserini Ramazan münasebetiyle hazırladığı özel bir programla 14 Ocak akşamı Sarayda verecektir.

Konser programına ilâveten vaktin müsaadesi nisbetinde davulcu manileri, kantolar, meddah, Zuhuri kolu, hokkabaz, köçek, orta oyunu gibi eski eğlenceler vardır.

Fotoğraf 57: Cumhuriyet Gazetesi 12.01.1966

Haberde 1930 yılından itibaren daha önce haberi yapılmamış olan eğlence, köçek ve kantodur. 1964 yılında Felek'in köşe yazısında pek uygulanmadığına dair söylenen orta oyunu da haberde yer almaktadır. Yapılan gazete haberine göre diğer eğlenceler şu şekildedir: "Konser, davulcu manileri, meddah ve hokkabaz." Eğlencelere bakıldığında geleneksel ve modern tarzda eğlence anlayışlarının beraber yaşandığı söylenebilir. Tiyatro ve kanto gibi modern eğlence anlayışına uygun oyunla yer alırken aynı zamanda orta oyunu ve meddah gibi geleneksel oyunlar da Ramazan eğlencelerinde yer almıştır.

Aşağıda 1969 yılı Ramazan'ında sinemalarla ilgili gazete haberi verilmiştir.

Sinemalar ramazan boyunca tatil edildi

KUYUCAK, (a.a.) — Ramazan dolayısiyle müşterilerin azalması yüzünden ilçedeki üç sinema bir ay süre ile tatile girmiştir. Sinemaların kapanması üzerine iftardan sonra Kuyucaklılar kahveleri doldurmağa başlamıştır.

Fotoğraf 58: Cumhuriyet Gazetesi 23.11.1969

1930'lu yılların Ramazan'ında toplum içerisinde rağbet gören eğlenceler içerisinde Ferah Sineması oldukça önemli bir yer tutmaktaydı. 1969 yılında yayınlanmış olan haberde ise Kadıköy ilçesinde sinemaların Ramazan ayı boyunca kapalı tutulacağı yazılmıştır. Sinemalar Ramazan boyunca kapalı tutulmasının sebebi sinemalara olan ilginin azlığıdır.

Aşağıda 1970 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

RAMAZAN
EĞLENCELERİ

Spor Sergi Sarayında arka arkaya üç basketbol maçı. 7,5 lira bir kişi.. Doya doya seyret. Bıkıncaya kadar seyret. Gir saat 17.30'da salona çık sa at 22.30'da.. 5 saat basketbol, 36 kısım tekmili birden.. Bun dan güzel ramazan eğlenceleri olur mu..?

Fotoğraf 59: Cumhuriyet Gazetesi 25.11.1970

Görselle verilerek yapılmış gazete haberinde 1930 yılından itibaren incelenen haberlerde olmayan bazı noktalar bulunmaktadır. Spor Sergi Sarayı'nda üç basketbol maçı oynanacağı haberi yapılmış, basket maçı seyretmenin güzel bir Ramazan eğlencesi olacağı yazılmıştır. Haberde aynı zamanda basket potası üzerine Ramazan eğlenceleri yazılarak potanın yanında davul çalan ve geleneksel kılık kıyafeti ile duyuru yapan bir insan çizilmiştir. 1930 yılından 1970 yılına kadar herhangi bir spor müsabakasının Ramazan eğlencesi olarak yaşandığına dair haber olmaması ve Ramazan ayında spor müsabakası ile eğlenilebileceğine dair haber yapılmaması 1970 yılında yapılmış olan haberi önemli kılmaktadır.

Türkiye'de 1970'li yılların başında toplumsal anlamda yayılmaya başlayan TV kullanımı ile Ramazan eğlenceleri de farklı bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır. Ramazan ayı ile ilgili eğlencelerin ve hatta dinî programların niteliği tartışılırken canlı bir şekilde insanların tiyatroya, sinemaya ya da geleneksel Ramazan eğlencelerine giderek sürdürdükleri eğlenceler de televizyonun kullanımı ile farklılaşmıştır.

Aşağıda 1973 yılında yapılan gazete haberi aktarılmıştır.

TV Ramazan Oyunlarının çekimi bitti

Televizyon Tiyatro Subesi, Ramazan ayında seyircilerine sunacağı tiyatro oyunlarının çekimini tamamlamıştır Özellikle güldürücü nitelik taşıyan bu oyunların iki. Metin Öztekin'in yazdığı «Cabbarın Kahvesi» adlı 2 dizilik eserdir Eserlerden bir diğeri de, Bedia Muvahhit'in yazdığı «Bir Evlenme Yıldönümü»dür. Öteki eser ise, Nevzat Engindeniz'in yazdığı, «Bayram Hediyesi» adlı oyundur.

Fotoğraf 60: Cumhuriyet Gazetesi 31.07.1973

1930'lu yılların başlarında tiyatrolara gidilerek yapılan Ramazan eğlenceleri, gazete haberi de dikkate alınırsa tiyatroların TV ekranlarında izleyici ile paylaşılarak yapıldığı Ramazanlara dönüşmüştür. Aşağıda aynı yıla ait Cumhuriyet Gazetesi'ne ait bir başka gazete haberi de yapılan TV Ramazan eğlenceleri için hazırlıkların durumu ile ilgilidir.

● Ramazan 28 Eylül'de başlıyor ama, bizim TV harıl harıl Ramazan hazırlığı içinde... Özellikle, Ramazan ayına özgü oyunlar öncelikle hazırlanıyor. İki dizilik, «Cabbarın Kahvesi», Bedia Muvahhit'in yazdığı «Bir evlenme yıldönümü» ve «Bayram hediyesi» adlı oyunlar, çekimi tamamlanarak rafa kaldırıldı. Oyunların tümünde, hep sevilen, beğenilen sanatçıları görebileceğiz.

Fotoğraf 61: Cumhuriyet Gazetesi 06.08.1973

Aşağıda 1974 yılına ait verilen gazete haberinden ise programların içeriği hakkında bilgi edinebilmekteyiz.

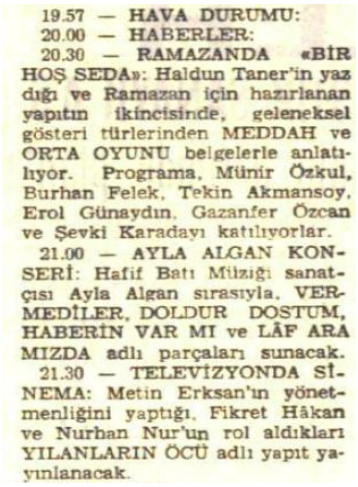

19.57 — HAVA DURUMU:
20.00 — HABERLER:
20.30 — RAMAZANDA «BİR HOŞ SEDA»: Haldun Taner'in yazdığı ve Ramazan için hazırlanan yapıtın ikincisinde, geleneksel gösteri türlerinden MEDDAH ve ORTA OYUNU belgelerle anlatılıyor. Programa, Münir Özkul, Burhan Felek, Tekin Akmansoy, Erol Günaydın, Gazanfer Özcan ve Şevki Karadayı katılıyorlar.
21.00 — AYLA ALGAN KONSERİ: Hafif Batı Müziği sanatçısı Ayla Algan sırasıyla, VERMEDİLER, DOLDUR DOSTUM, HABERİN VAR MI ve LÂF ARAMIZDA adlı parçaları sunacak.
21.30 — TELEVİZYONDA SİNEMA: Metin Erksan'ın yönetmenliğini yaptığı, Fikret Hâkan ve Nurhan Nur'un rol aldıkları YILANLARIN ÖCÜ adlı yapıt yayınlanacak.

Fotoğraf 62: Cumhuriyet Gazetesi 16.09.1974

Haldun Taner'in Ramazan ayına özel olarak yazdığı "Hoş Bir Seda" tiyatrosu iftar sonrasında izleyiciler için hazırlanmıştır. Haber metninde aynı zamanda "Meddah ve orta oyunu gibi geleneksel Ramazan eğlencelerinin de televizyonda oynanacağı aktarılmıştır. Ramazan ayında eğlence kültürü devam etse de canlı olarak izlenilen bazı geleneksel Ramazan eğlencelerinin TV ekranından da verildiğini görmekteyiz. Gazetenin aynı zamanda 1970'li yıllarda yapmış olduğu Ramazan haberlerinin içerisinde orta oyunu, meddah gibi canlı izlenen geleneksel eğlencelerin olmayışı yaşanan farklılaşmayı göstermektedir.

Aşağıda 1975 yılına ait verilen Ramazan haberinde Tv programlarının içeriği hakkında daha ayrıntılı bilgiler edinmekteyiz.

RAMAZAN GELDİ, HOŞ GELDİ

Televizyonun yöneticilerinin dini konulardaki ilgilerini bilmeyiz ama, ister dini inançları olsun ister olmasın, belki bütün yaşantıları boyunca onları en çok sevindirecek olan Ramazan ayı eylülün 7 sinde başlıyor. Televizyonun bütün bölümleri bu ay için pek yoğun da olmasa bir hazırlık içindeler. Bu programlarda dini, eğitsel, kültürel ve eğlendirici niteliklere önem verileceği bildiriliyor.

Televizyon, Ramazan ayı süresinde bir «İftar Programı» ile başlayacak yayına, daha sonra çeşitli belgesel ve çocuk programları sunulacak. Haberlerden sonra ise daha çok eğlendirici ve hoşça zaman geçirici programlara yer verilecek. Müzik bölümü, kültür bölümünün aynı sıra tiyatro bölümü de bir ay boyu yapacağı programları tesbit etti. Tiyatro bölümü Ramazan ayı boyunca meddah ve Karagöz'ün değişik bir uygulamasını sunacak. Televizyonda tiyatro bölümünün sunacağı programlar belli de bu programları kimlerin yapacağı henüz belli değil. Çünkü yapılan toplantıda tiyatro bölümünün hiç bir yapımcısı söz konusu programları yapmaya aday olmadı. Meddahların ve Karagöz'ün değişik uygulamasını kimlerin yapacağına bölüm müdürü Gürol Gökçe karar verecek.

ATİLLA DORSAY

Fotoğraf 63: Cumhuriyet Gazetesi 11.08.1975

Haber Ramazan ayından yaklaşık 1 ay önce yapılmıştır. Yapılan haber ile Ramazan ile ilgili hazırlıkların Tv için de devam ettiği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda TV programlarında sadece eğlence ile ilgili programların yapılmadığı, bunun yanında kültürel, dinî ve eğitsel yayınlarında yapıldığı yazılmıştır. 1930'lu yıllarda Ramazan eğlenceleri iftardan sonra sahura kadar sürmekteydi. 1975 yılına ait yapılmış olan gazete haberine baktığımızda Ramazan eğlenceleri için vaktin aynı şekilde iftar sonrası olduğu görülmektedir. Tiyatro, meddah ve Karagöz TV'de Ramazan eğlencesinde yine gösterilen programlar arasındadır.

Aşağıda aynı yıl yayınlanmış bir başka gazete haberi verilmiştir.

TELEVİZYON

ESKİLERDEN KİMLER KALDI?

Ramazan eğlencelerini canlandıracak, üç bölümlük «Eskiler-en Kimler Kaldı» isimli programın, ilk bölümü bu akşamdan ibaren televizyonda gösterilecektir.

Bu akşam izliyeceğimiz ilk bölüm üç kısımdan oluşmakta-ır. Birinci kısımda, cami avlusuna toplanan beş eski meddah e orta oyun sanatçısı (Tevfik İnce, Zeki Armağan, Hakkı Ka-adayı, Hüseyin Erişen, Muammer Barlas) geçmiş hatıralarını nlatmaktadırlar. İkinci bölümde Yılmaz Gruda, Borazan Tev-ik'i canlandırmaktadır. Gruda burada, ramazan yasaklarından çki yasağını konu almıştır. Üçüncü bölümde ise, Seden Kızıl-unç kanto yapmaktadır.

Yaşları 63 ilâ 77 arasında değişen eski sanatçılar, bu prog-am ile eski günlerini hatırladıklarından çok sevinç duydukları-ı söylemiş. «Eski arkadaşlarımızın aramızda bulunmayışından cı çekiyoruz» demişlerdir.

Namık Kasapbaşoğlu ve Yusuf Kurçenli'nin birlikte ha-zırladıkları «Eskilerden Kimler Kaldı» isimli program 35 dakika üreyle televizyonda gösterilecektir.

Fotoğraf 64: Cumhuriyet Gazetesi 07.09.1975

"Eskilerden Kimler Kaldı?" şeklinde başlık atılarak yapılan gazete haberinde "Eski" ile vurgulanan yaşları 63 ile 67 arasında olan eski sanatçılardır. Eski sanatçıların yaptığı

Ramazan programlarına baktığımızda meddah ve orta oyununun yer aldığı geleneksel Ramazan eğlencelerinin yanında modern olarak sınıflanabilecek kantonun da yer aldığı görülmektedir.

Ramazan ayınca TV'de programların yapılması ile çeşitli tartışmalar da yapılmıştır. Aşağıda 1976 yılına ait verilen haber tartışmaların içeriği hakkında bilgi vermektedir. Haberde "Laik" devlet anlayışına uygun olarak Ramazan programlarının yapılacağı aktarılmıştır. Ramazan ayında yapılan eğlencelerle ilgili de bilgi verilen haberde önceki yıllarda TV'de yayınlanan meddah ve orta oyunu gibi geleneksel Ramazan eğlencelerinin devam edeceği söylenmiştir.

Ramazan Kuşağı 25 Dakika Sürecek!.

Ankara Televizyonu, Ramazan Ayı özel yayın programını tespit etti. Geçen yılardaki örneklerin aksine, bu yıl, Ramazan Kuşağı daha kısa tutuldu. TV Daire Başkanlığı, Eğitim Şubesine, yayınların «Lâyik» bir ülkeye yakışır şekilde düzenlenmesini bildirdi.

Yayınlar, Ankara İftar Saatine göre yapılacak. İftardan bir dakika önce ney müziği ile, kuşak başlayacak. İftar, kuran ile duyurulacak. Üç dakikalık kur'anın, gene üç dakikalık açıklamasından sonra, 18 dakika da, gene çeşitli sazlarla din müziği yapılıp, iftar kuşağı kapanacak.

Ramazan Gecelerinde asıl dikkate değer değişiklik, haber sonrası programlar da yapılacak. Bu saatlerde, geleneksel, ramazan eğlenceleri, kukla, karagöz, meddah, kanto esas alınacak.

Gece eğlencelerinin büyük bir bölümünü Levent Kırca yüklendi. Kırca Meddah ve Karagöz programları hazırlıyor.

Fotoğraf 65: Cumhuriyet Gazetesi 09.08.1976

Aşağıda 1977 yılına ait verilen haberde de TV'de Ramazan eğlencelerinin içeriği hakkında bilgi edinmekteyiz.

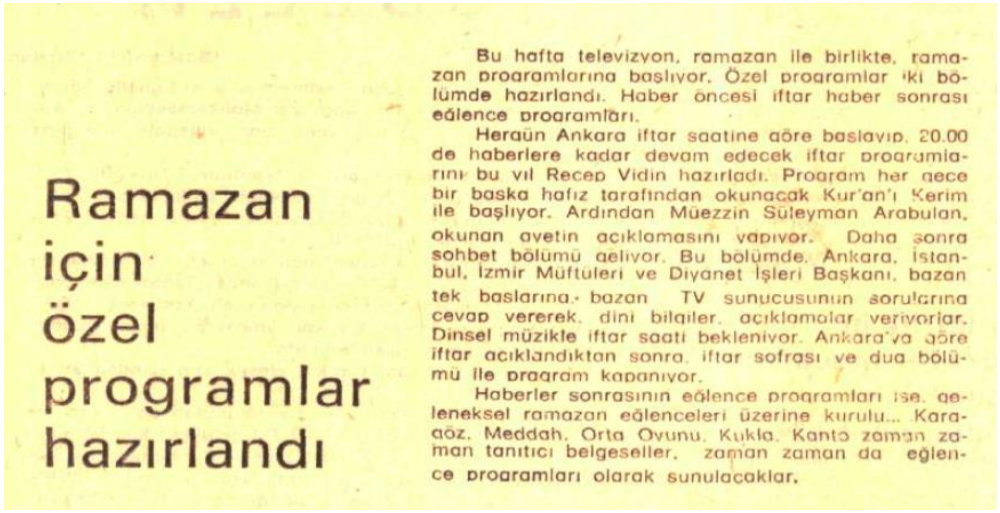

Ramazan için özel programlar hazırlandı

Bu hafta televizyon, ramazan ile birlikte, ramazan programlarına başlıyor. Özel programlar iki bölümde hazırlandı. Haber öncesi iftar haber sonrası eğlence programları.

Heraün Ankara iftar saatine göre başlayıp, 20.00 de haberlere kadar devam edecek iftar programlarını bu yıl Recep Vidin hazırladı. Program her gece bir başka hafız tarafından okunacak Kur'an'ı Kerim ile başlıyor. Ardından Müezzin Süleyman Arabulan, okunan ayetin açıklamasını yapıyor. Daha sonra sohbet bölümü geliyor. Bu bölümde, Ankara, İstanbul, İzmir Müftüleri ve Diyanet İşleri Başkanı, bazan tek başlarına, bazan TV sunucusunun sorularına cevap vererek, dini bilgiler, açıklamalar veriyorlar. Dinsel müzikle iftar saati bekleniyor. Ankara'ya göre iftar açıklandıktan sonra, iftar sofrası ve dua bölümü ile program kapanıyor.

Haberler sonrasının eğlence programları ise, geleneksel ramazan eğlenceleri üzerine kurulu... Karagöz, Meddah, Orta Oyunu, Kukla, Kanto zaman zaman tanıtıcı belgeseller, zaman zaman da eğlence programları olarak sunulacaklar.

Fotoğraf 66: Cumhuriyet Gazetesi 15.08.1977

Verilen haberde Ramazan ayında TV'de iftar öncesinde dinî programların iftar sonrasında ise eğlence programlarının olduğu aktarılmıştır. Haberler sonrasında verilen Ramazan eğlencelerinde ağırlıklı olarak geleneksel Ramazan eğlenceleri yapılsa da kanto gibi modern eğlence türlerinin de olduğunu görmekteyiz.

Aşağıda 1979 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

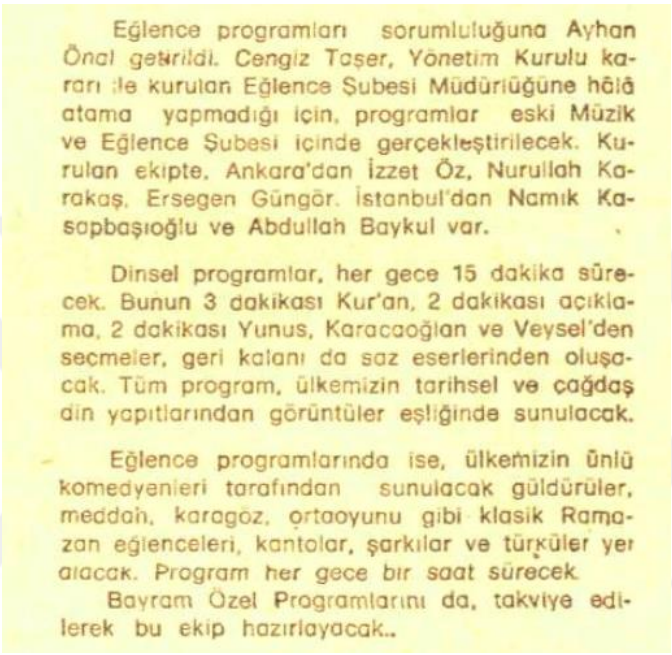

Eğlence programları sorumluluğuna Ayhan Önal getirildi. Cengiz Taşer, Yönetim Kurulu kararı ile kurulan Eğlence Şubesi Müdürlüğüne hâlâ atama yapmadığı için, programlar eski Müzik ve Eğlence Şubesi içinde gerçekleştirilecek. Kurulan ekipte, Ankara'dan İzzet Öz, Nurullah Karakaş, Ersegen Güngör, İstanbul'dan Namık Kasapbaşıoğlu ve Abdullah Baykul var.

Dinsel programlar, her gece 15 dakika sürecek. Bunun 3 dakikası Kur'an, 2 dakikası açıklama, 2 dakikası Yunus, Karacaoğlan ve Veysel'den seçmeler, geri kalanı da saz eserlerinden oluşacak. Tüm program, ülkemizin tarihsel ve çağdaş din yapıtlarından görüntüler eşliğinde sunulacak.

Eğlence programlarında ise, ülkemizin ünlü komedyenleri tarafından sunulacak güldürüler, meddah, karagöz, ortaoyunu gibi klasik Ramazan eğlenceleri, kantolar, şarkılar ve türküler yer alacak. Program her gece bir saat sürecek.

Bayram Özel Programlarını da, takviye edilerek bu ekip hazırlayacak..

Fotoğraf 67: Cumhuriyet Gazetesi 28.05.1979

Haber metninde eğlence programlarını ünlü komedyenlerin sunacağı, güldürülerin, meddahın, Karagöz'ün, orta oyununun yer alacağı aktarılmıştır. Aynı zamanda kantolar, şarkılar ve türküler de Ramazan eğlenceleri kapsamında yer alacaktır. Verilen haberde de geleneksel Ramazan eğlencelerinin; modern eğlence tarzlarıyla birlikte verildiği görülmektedir.

Aşağıda aynı yıla ait bir başka gazete haberi verilmiştir. Verilen haber TV'nin toplumsal hayat girmesiyle birlikte Ramazan ayında yaşanan eğlence değişimini göstermektedir.

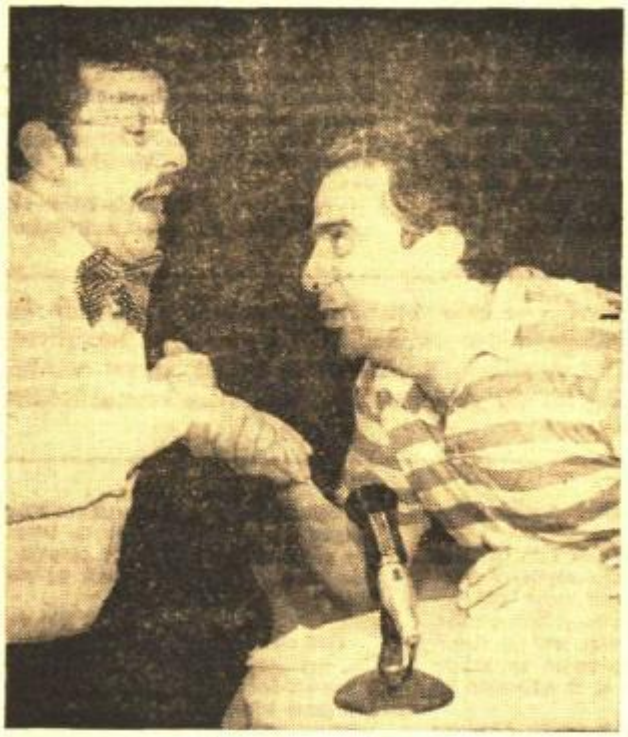

METİN AKPINAR ZEKİ ALASYA

Akpınar-Alasya Ramazan Sohbetlerini hazırlıyor

Ramazan ayında Metin Akpınar - Zeki Alasya ikilisini de izleyeceğiz. Ramazan süresince her cuma akşamı, İstanbul Televizyon'undan Cumhur Atalay ile Atilla Candemir'in gerçekleştirdikleri «Ramazan Sohbetleri» adlı programda karşımıza gelecek olan Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nun iki oyuncusu Metin Akpınar - Zeki Alasya, bu kez eski ramazanları görmüş ve bugün de yaşayan halktan birini, «Osman Nuri Bey» tipiyle canlandırıyorlar. «Osman Nuri ile Söyleşiler» şu bölümleri kapsamaktadır: «Osman Nuri'den Tesirikler», «Davulcular», «Ortaoyunu» ve «Yeni Ramazanlar».

YAR AİLESİ DE RAMAZAN'DA DİNLENEBİLECEK

Geçtiğimiz günlerde yine Moçka Stüdyoları'nda bir başka ramazan programının daha çekimi yapılmıştır. Ramazan programları içinde yer alan «Gecemiz» de Hayri Yar ve çocukları Vedat Yar - Melek Yar - Bülent Yar ve Sedat Yar «Bitlis'te Beş Minare» ile «Karanfil Eken Bilir» adlı türküleri söylüyorlar.

Fotoğraf 68: Cumhuriyet Gazetesi 16.07.1979

Ramazan Eğlencelerinin çekimi sürüyor

TRT'nın ramazan ayı içinde düzenlediği programların çekimine devam edilmektedir. Çeşitli hafif müzik, Türk müziki ve halk müziği sanatçılarının katıldığı programlar ramazan ayının belli günlerinde izlenecektir.

Müzik programlarının yanısıra eğlence ve söz programları da ramazan ayında yer alacaktır.

Bir çok hafif ve Türk müziği sanatçısı ramazan ayı programında en popüler parçalarını sunmağa özen götermişlerdir.

Programlarda Şenay da yer alıyor.

Türk Hafif Müzik Sanatçısı Şenay.

Fotoğraf 69: Cumhuriyet Gazetesi 18.07.1979

Yukarıda 1979 yılına ait verilen haberde müzik programlarının da Ramazan ayında eğlence için yapıldığı yazılmıştır. Türk müzik sanatçısı Şenay, Türk halk müziği ve sanat müziği söyleyerek Ramazan ayında halkı eğlendirmektedir. Ramazan ayında 1950'li yıllarda yapılan konserlerin de farklı bir şekli televizyonlara aktarıldığı görülmektedir.

Bu bölümde ele alınan ve örnekleri sunulan gazete haberleri değerlendirildiğinde 1930'lu yıllarda Ramazan eğlenceleri açısından merkezî bir öneme sahip olan

Direklerarası'nın 1980'e yaklaştıkça merkezîlik özelliğini yitirdiğini söyleyebiliriz. Cumhuriyet Gazetesi, Şehzadebaşı'nda yer alan Direklearası'na bir nevi alternatif gördüğü Beyoğlu'nu ve Beyoğlu'nda yapılan Ramazan eğlencelerini haberlerle konu edinmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kabul edilen modernleşme anlayışı sebebiyle Ramazan eğlencelerinde meddah ve Karagöz gibi geleneksel unsurlar gazetenin gündeminde az yer kaplarken ilerleyen yıllarda özellikle televizyonun yaygınlaşması ile tekrar geri gelmiştir. Televizyonun yaygınlaşması da Ramazan eğlenceleri bağlamında önemli bir noktadır. Çünkü meddah, Karagöz gibi canlı izlenen oyunlar, televizyonda verilmesi ile ekranlar arkasından verilmeye başlanmıştır. Televizyon aynı zamanda Ramazan eğlencelerinin toplumsal anlamda yaygınlaşmasına da sebep olmuştur. Bir başka şekilde ifade edecek olursak Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ramazan eğlencelerinin merkezi Direklerarası iken televizyon ile Ramazan eğlencelerinin merkezi farklılaşmıştır. Bunun yanında toplumun Ramazan ayını farklı değerlendirmek istemesi de oldukça önemlidir. Örneğin, bir dönem Ramazan ayının gelmesiyle sinemalar kapanmış, Zeki Müren gibi sanatçılar konserlerini iptal etmiş ve içkisiz eğlenceler düzenlenmek istenmiştir.

4.6. Ramazan Hazırlıkları

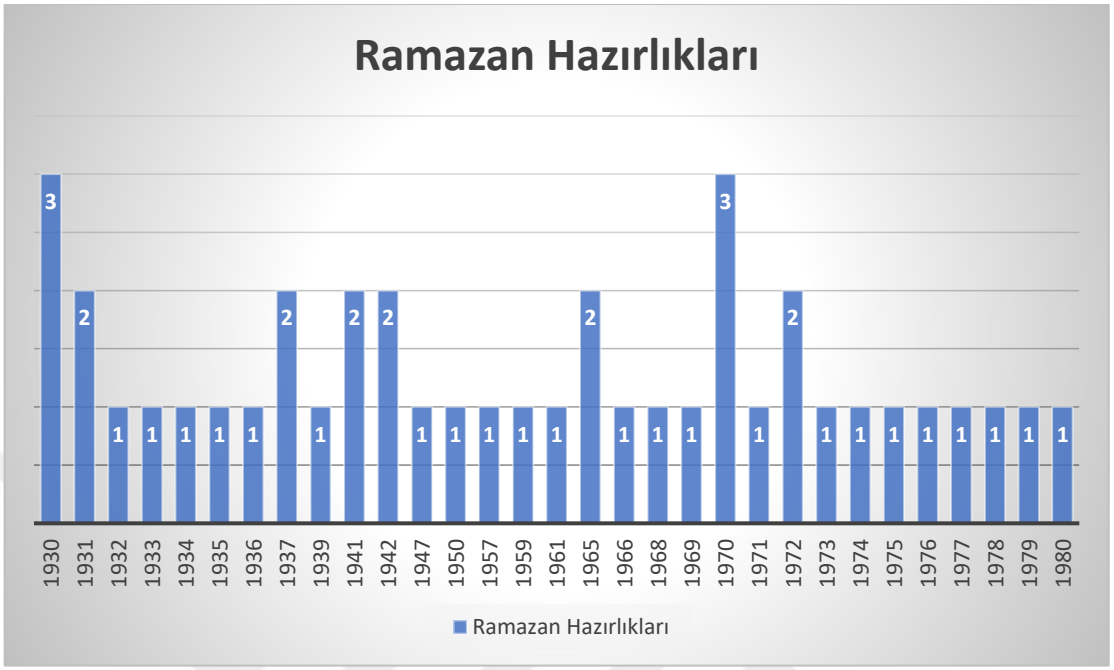

Grafik 6: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Hazırlıkları Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Yukarıdaki grafikte Ramazan öncesi yapılan hazırlıklara dair yapılan haberlerin yıllara göre dağılımı verilmiştir. Tabloda genel olarak Ramazan hazırlıkları ile ilgili çoğunlukla bir, bazı yıllarda iki ve en fazla üç haberin yapıldığı görülmektedir. 2 ve 3 haberin çıktığı yıllarda içerik aynı olmasına rağmen yapılan haberin bazı küçük değişiklerle tekrar verildiği görülmüştür. Tabloda dikkat edilmesi gereken önemli bir diğer nokta Ramazan hazırlıkları ile ilgili haberlerin süreklilik göstermesidir. 1930 ile 1980 yılları arasında bazı yıllar hariç Ramazan hazırlığı ile ilgili haberler yapılmıştır. Özellikle 1970 ile 1980 arasında her yıl Ramazan hazırlığı ile ilgili haber yapıldığı görülmektedir. Bu haberlerin içeriğini ise televizyonda yapılan Ramazan eğlenceleri ve Ramazan programları ile ilgili hazırlıklar oluşturmuştur. 1970 yılında Ramazan ayı ile ilgili yapılan hazırlık haberlerinin sayısı üçtür. Bunlardan biri "Ramazan Hazırlıkları" başlıklı haberdir, ikincisi Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan'ın röportajının yer aldığı "Ramazan Hazırlıkları" başlığını taşımaktadır, son haber ise sağlık açısından Ramazan ayında dikkat edilmesi gerekenleri konu edinmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde mahyalarla ilgili haberlere de yer verilecektir. Mahyaların Ramazan öncesinde hazırlanması konunun ve Cumhuriyet Gazetesi'nin bu konuyu "Ramazan Hazırlıkları" başlığı altında incelemesi mahyaları bu başlık altında incelememizin sebeplerindendir.

12 Hicri ay içerisinde toplumsal ve dinî açıdan en önemli ay olan Ramazan ayı; sadece başlangıcı ve bitişi ile önem taşımamakta, aynı zamanda öncesinde yapılan hazırlıklar ve sonrasında farklı bir ay olan Şevval ayında kutlanan üç günlük bayram ile de önemli görülen bir aydır. Bu sebepten dolayı 1930-1980 yılları arasında Ramazan ayı öncesinde yapılan hazırlıkların değişip değişmediği ile ilgili fikir edinmek amacıyla gazetenin Ramazan öncesi yapılan hazırlıklar ile ilgili haberleri bu başlık altında analiz edilecektir. Bu başlık altında incelediğimiz gazete haberlerinde camilerin düzenlenmesi, cami minarelerine kurulan mahyalarla ilgili düzenlemeler, mahyaların içeriğinin nasıl olduğu, toplum içerisinde oluşacak farklılaşmaların önceden düzenlenmesi gibi konular incelenecektir. Aşağıda 1930 yılında Ramazan ayından 15 gün önce yayınlanmış gazete haberi bulunmaktadır.

Mubarek ayın gelmesine 15 gün kaldı

Müessesatı Diniye müdürü hazırlıklara dair izahat veriyor

Ramazana tam onbeş gün kaldı. Bunun için alâkadar daireler faaliyette bulunmktadırlar. Camiler hazırlıklarını ikmal etmişlerdir. Eğer bu ramazanda şiddetli kış olmazsa bütün çifte minareli camilerde mahyeler kurulacaktır.

Dini müesseseler müdürü Esat B. dün bir muharririmize ramazan hazırlıkları hakkında şu malûmatı vermiştir:

«— Son Berat kandiline nazaran 31 kânunusaninin ramazanın ilk günü olması lâzım gelmektedir. Ramazan hazırlıklarımız bitmek üzeredir. Camiler temizlendi ve eksikleri tamamlandı. Bu vesile ile yeniden 12 camiye elektrik tesisatı yapıldı. İstanbul tarafında elektrik tesisatı yapılmamış cami yok gibidir. Ramazanda vaız verecek vaizler müftülükçe tayin edilmişlerdir. Vaızlar bilhassa iktisat ve tasarrufa ait mevzular üzerine olacaktır. Hayır cemiyetlerine ait sözler de söylenecektir. Vaizlerin mevzulardan harice çıkıp çıkmadıkları teftiş edilecektir.

Geçen sene şiddetli kıştan dolayı hiç mahye kurmak kabil olamamıştı. Yalnız geçen sene ilk defa Türk harfleriyle Bursa'da bir kaç mahye kurabilmiştik. Bu sene hava çok şiddetli olmazsa iyi mahyeler kurmak için hazırlandık. Bu sene mahyelerde hemen bütün mevzuumuz milli tasarruf ve iktisat hakkında olacaktır. Türk harfleri çok yer kapladığı için mahyeleri 3-5 satır olarak yazacağız. Bazı minarelerin yüksekliği 6 satır bile kurmağa müsaittir. Mahyelerin elektrikle kurulması taraftarı değilim.

Fotoğraf 70: Cumhuriyet Gazetesi 16.01.1930

Ramazan gelmeden önce camilerin çeşitli hazırlıklar yaptığı, mahyalarla ilgili düzenlemelerin olduğu, vaaz konularının düzenlendiği bilgisi gazete okuyucularına bildirilmiştir. Camilerle ilgili yapılan hazırlıklar arasında camilerin temizlik durumu, elektrik tesisatının düzenlenmesi ve eksiklerinin olup olmadığının kontrol edilmesi başı çeker. Yapılan hazırlıklarla ilgili önemli bir nokta vaaz konularının önceden tertip edilmesi konusudur. Vaazlarda "tasarruf ve iktisat" konuları üzerinde durulması önceden kararlaştırılmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yılları ekonomik sıkıntıların fazlalaştığı bir dönem olmasından dolayı vaaz konularının düzenlenmesi de yaşanılan ekonomik durumdan etkilenmiştir. Gazete haberi aynı zamanda ekonomi ile dinî hayat arasında ilişki olduğu ile ilgili önemli bir örnektir. Kurulacak mahyaların içeriği de tasarrufla ilgili olması için hazırlık yapılmıştır. Aynı zamanda mahyaların kurulup kurulmayacağı ile ilgili tartışmalar yapılmakta, eğer hava uygun olursa mahyaların kurulacağı belirtilmiştir. Yaşanan hava şartları mahyaların kurulmasına etki etmiştir. Mahyalar elektrik tesisatı ile de kurulabilirken o dönemde kandillerle kurulması tercih edilmiştir. Aşağıda verilen haber 1930 yılında bir camide kurulan mahya ile ilgili yapılmış haberdir.

Minarelerde mahyalar kuruluyor

İÇKİ HARAMDIR

ıçkı haramdır mahyası

lavalar iyi gittiğinden evelki ak-
mdan itibaren İstanbul'un çifte
nareli camilerinde mahya ku -
lmağa başlanmıştır. Bu mahyalar

«Tasarruf et», «İçki haramdır»
«Yerli malı kullan» gibi cümleler
dir. Yukarıda foto muhabirimizin
evvelki akşam aldığı bir mahya
resmini dercediyoruz.

Fotoğraf 71: Cumhuriyet Gazetesi 13.02.1930

Kurulan mahya dinî içerikli bir mahyadır. Haberde aynı zamanda mahyaların içeriği hakkında da bilgi verilmiştir. “Tasarruf Et”, Yerli Malı Kullan” gibi cümleler de mahyalar ile ışıklandırılmıştır. Aşağıda verilen haber de aynı yıla ait olup Sultanahmet Camisi’nde kurulan mahyanın içeriği hakkında bilgi vermektedir.

Sultanahmet camiindeki mahya

Evvelki akşam hava gayet güzel olduğu için Sultan Ahmet camiine bir mahay kurulmuştur. Bu mahya «Kumarın sonu felâkettir» cümlesinden mürekkeptir. Mahya cidden san’atkârane kurulmuştur.

Fotoğraf 72: Cumhuriyet Gazetesi 16.02.1930

Hava şartlarının olumlu olmasından dolayı 15 Şubat 1930 tarihinde de mahya kurulmuştur. İlk okunduğunda dinî içerikli olduğu düşünülse de dinî olmanın yanında aynı zaman da ekonomik içerikli bir mahyadır. Kumar hem dinen yasaklanan bir alışkanlık olup hem de ekonomik açıdan toplumsal zararları olan bir bağımlılıktır. Gazetenin bu haberi de ekonomik durum ile Ramazan geleneklerinin etkileşim içerisinde olduğunu, dönemin ekonomik durumunun dinî hayata ve geleneklere etki ettiğini göstermektedir.

Ramazan ayının gelmesi ile ulaşım konusunda da düzenlemeler olmaktadır. 1931 yılına ait aşağıda verilen haber Ramazan öncesinde ulaşım konusunda yapılan hazırlıklarla ilgilidir.

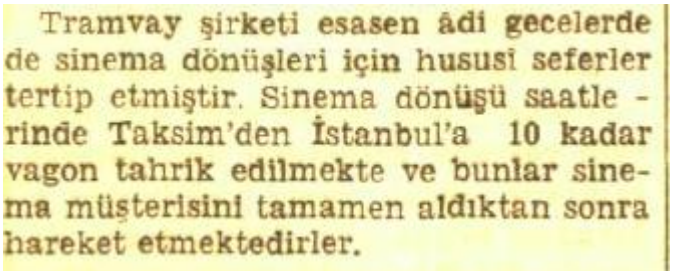

Tramvay şirketi esasen âdi gecelerde de sinema dönüşleri için hususi seferler tertip etmiştir. Sinema dönüşü saatle - rinde Taksim'den İstanbul'a 10 kadar vagon tahrik edilmekte ve bunlar sine- ma müşterisini tamamen aldıktan sonra hareket etmektedirler.

Fotoğraf 73: Cumhuriyet Gazetesi 14.01.1931

Ramazan eğlenceleri başlığı altında iftar sonrasında özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında sinema ve tiyatro gibi eğlencelerin yapıldığı ile ilgili haberlerin analizi yapılmıştır. Sinema ve tiyatroların gece geç saatlere kadar sürmesinden dolayı ek seferler düzenleneceği ve bununla ilgili hazırlıkların yapıldığı haberi verilmiştir. Aşağıda aynı yıla ait mahyaların içeriği ile ilgili bir başka gazete haberi aktarılmıştır.

Mahyalarda yeni vecizeler

Sultanahmet camiinde evvelki gece kurulan mahyanın foto muhabirimiz Cemal B. tarafından alınmış bir resmi

Ramazan münasebetile minarelere kurulan mahyalara, «İsraftan kaç» ve «Yerli malı al» gibi iktisdî vecizeler yazılmaktadır. Resmimiz, evvelki gece, Sultanahmet camiine kurulan «İsraftan kaç» yazılı mah- yayı göstermektedir.

Fotoğraf 74: Cumhuriyet Gazetesi 02.02.1931

1931 yılında camilerde kurulan mahyalarda mahyanın içeriği ekonomi ağırlıklıdır. "İsraftan Kaç", "Yerli Malı Al" gibi ekonomik cümleler mahyalarda yer almıştır. Gazete haberinde yer alan fotoğrafta Sultanahmet Camisi'nde de "İsraftan Kaç" cümlesi mahyalarla ışıklandırıldığı görülmektedir.

Aşağıda 1932 yılında Ramazan öncesinde yayınlanmış gazete haberi yer almaktadır.

Ramazan geliyor

Camilerde hazırlık en hummalı devresine girdi

Ramazanın yaklaşması dolayısile Evkaf idaresi icap eden hazırlık - lara başlamıştır.

Bu sene Eyüp, Fatih, Beyazıt, Süleymaniye, Ayasofya, Sultanahmet, Üsküdar'da Validei cedit, Dolma - bahçe camilerinde mahya kurula - caktır.

Mahyalarda «yerli malı alınız», «tasarrufa riayet ediniz», «tayyareye yardım ediniz», «yetimleri dü - şününüz» ibareleri bulunacaktır.

Evkaf idaresi bütün camilere yağ, süpürge, kova, kandil tevziine başlamıştır. İdare ramazan için 15,000 lira sarfedecektir.

Fotoğraf 75: Cumhuriyet Gazetesi 05.01.1932

Gazete haberinde camiler ile ilgili hazırlıkların Evkaf İdaresi tarafından tamamlandığı aktarılmıştır. Eyüp, Fatih, Beyazıt, Süleymaniye, Ayasofya, Sultanahmet, Valide-i Cedit ve Dolmabahçe camilerinde mahya kurulacağı kararlaştırılmıştır. Mahyaların içeriği ise önceki yıllarda olduğu gibi ekonomi ağırlıklıdır. Yapılan habere göre camilere yapılacak yardımlar; yağ, süpürge, kova ve kandildir.

Aşağıda verilen haber de mahyaların içeriği ve yapılan hazırlıkların nasıl olduğu ile ilgili bilgi edinilir.

Ramazan hazırlığı

Minarelere öztürkçe mahyalar kurulacak

Bu yıl Ramazan cumartesi günü girmektedir. Evkaf İdaresinin epeycedir başladığı Ramazan hazırlıkları bitmiş sayılmaktadır. İstanbuldaki camilerin hepsi elektrik yakmaktadır. Buralara yeniden ampüller verilmiştir. Ayrıca mahya için de camilere fıçılarla zeytinyağı dağıtılmıştır.

Bu yıl Ramazan kışa rasladığından camilerde mahya kurulabileceği pek belli değildir. Bununla beraber gene mahya kurulması için Evkaf gereken - leri yapmıştır. Yalnız bu yıl altı büyük cami mahya kuracaktır. Ulusal Eko - nomi ve biriktirme haftası da bu yıl Ramazana rasladığından ulusal Eko - nomi Birliği oğuz (mübarek) Ramazanın ulusu biriktirmeğe alıştırmak i - çin bu yolda sözlerin minareler arasına yaltırıklı (nurlu) şekilde yazılma - sını istemiştir.

Bu yönden de İstanbul Müftiliği Ramazan işlerini başarmış ve camilerde söz söyliyecek hoca efendileri ve söy - liyecekleri yerleri seçmiştir.

Bu yıl camilerde söz söyliyecekler daha çok öz türkçe kelimeleri kulla - nacaklardır. Sözler dine olduğu ka - dar sosyal (içtimaî) işlere de doku - nacaktır.

Fotoğraf 76: Cumhuriyet Gazetesi 04.12.1934

Gazete haberine göre Ramazan ayına has geleneklerden biri olan mahyaların kurulup kurulmayacağı hava şartlarından dolayı belli değildir. Mahyaların içeriği ise önceden hazırlanmış ve ağırlıklı olarak içtimai, ekonomik mevzular üzerine olması kararlaştırılmıştır. Dikkati çeken önemli bir nokta ise mahyaların ve vaazların öz Türkçe kelimelerle tamamlanmasıdır. Cumhuriyet'in ilanı ile dilde sadeleşme ve dilin Arapça, Farsça kelimelerden arındırılması ile ilgili devlet politikası bulunmaktadır. 1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu ile bu politikaların hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu politikanın dinî hayata da etki ettiği görülmektedir.

Aşağıda verilen 1935 yılına ait haber de ise daha çok dinî hayat ile ilgili hazırlıkların nasıl olduğu aktarılmıştır.

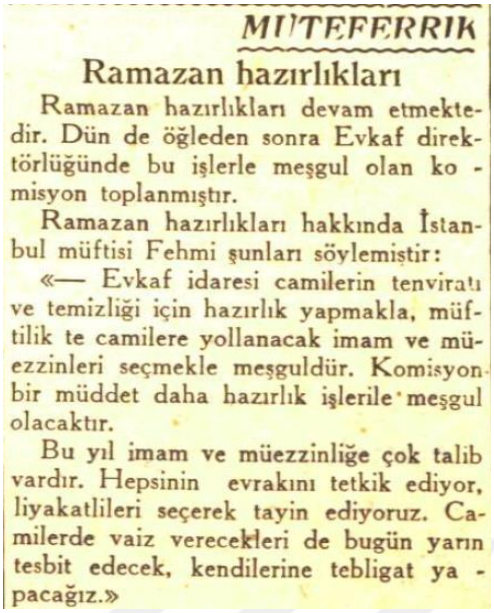

MÜTEFERRIK

Ramazan hazırlıkları

Ramazan hazırlıkları devam etmektedir. Dün de öğleden sonra Evkaf direktörlüğünde bu işlerle meşgul olan komisyon toplanmıştır.

Ramazan hazırlıkları hakkında İstanbul müftisi Fehmi şunları söylemiştir:

«— Evkaf idaresi camilerin tenviratı ve temizliği için hazırlık yapmakla, müftilik te camilere yollanacak imam ve müezzinleri seçmekle meşguldür. Komisyon bir müddet daha hazırlık işlerile meşgul olacaktır.

Bu yıl imam ve müezzinliğe çok talib vardır. Hepsinin evrakını tetkik ediyor, liyakatlileri seçerek tayin ediyoruz. Camilerde vaiz verecekleri de bugün yarın tesbit edecek, kendilerine tebligat yapacağız.»

Fotoğraf 77: Cumhuriyet Gazetesi 20.11.1935

Ramazan ayında camiler, verilecek vaazlar ve din görevlileri ile ilgili hazırlıkların Evkaf İdaresi tarafından tamamlandığı haberi yapılmıştır. Dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta camilerde vaaz vermek ve dinî yükümlülükleri yerine getirmek için görevlendirilen din görevlilerinin önceden seçilmesi ve görevlendirilmesidir. Ramazan ayının gelmesi ile Evkaf İdaresi camilere imam ve müezzinleri belirli şartlar belirleyip o şartlara uyan kişiler arasından seçerek görevlendirmektedir.

Aşağıda verilen gazete haberi ise toplum içerisinde hazırlıkların nasıl olduğu ile ilgilidir.

Pazartesi günü
Ramazan giriyor

Önümüzdeki pazartesi, Ramazan ayının birinci günüdür.

Bu münasebetle, şehirdeki bakkaliye dükkânları çeşidlerini ramazaniyelik eşyalarla çoğaltmışlardır. Şekerciler de Ramazan ayına mahsus reçel satışı için hazırlanmışlardır.

Her sene olduğu gibi bu sene de Beyazıd camisi avlusunda bir meşher hazırlanmakta ve bu sergiye bir çok yerli firmalar, attarlar, tesbihçiler iştirak etmektedir.

Bu yıl da, Cumhuriyet, inkılâb, medeniyet ve ahlâk mevzuları üzerinde mahyalar kurulacak, camilerde Ramazanın devamı müddetince mev'izalar verilecektir.

Fotoğraf 78: Cumhuriyet Gazetesi 14.11.1936

Ramazan öncesinde Ramazan alışverişi yapıldığı, bakkaliyelerin dükkânlarını Ramazan ayına özel bir şekilde düzenlediği, şekercilerin Ramazan ayında diğer aylara göre daha fazla satılan reçel için hazırlıklarını tamamladığı gazete haberinde bilgilendirilen noktalar arasındadır. "Ramazan Eğlenceleri ve Etkinlikleri" başlığı altında analiz ettiğimiz Beyazıt Camisi Sergisi ile ilgili hazırlıkların Ramazan öncesinde yapıldığını da gazete haberinde anlamaktayız. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son dönemlerinde İstanbul'da yaşayan erkeklerin adet hâline getirdiği tespih alışverişi ile ilgili hazırlıklar da haberde işlenen konulardandır. 1930 yılından beri incelemiş olduğumuz Ramazan ile ilgili haberlerde yapıldığına dair bilgisi verilmeyen cumhuriyet ve inkılaplar konulu mahya kurulacağı; 1936 yılına ait bu haberde aktarılmıştır. Dönemin devlet politikalarının da mahyaların içeriğine etki etiği gözlemlenmektedir.

Aşağıda dönemin siyasetinin dini hayat ve geleneklere olan etkisi ile ilgili bir başka gazete haberi verilmiştir

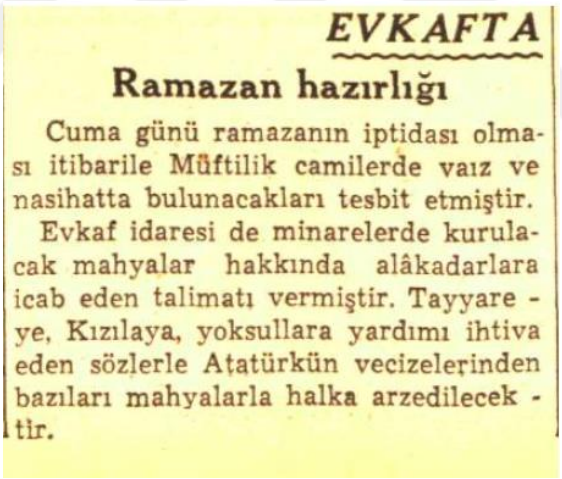

EVKAFTA

Ramazan hazırlığı

Cuma günü ramazanın iptidası olması itibarile Müftilik camilerde vaız ve nasihatta bulunacakları tesbit etmiştir.

Evkaf idaresi de minarelerde kurulacak mahyalar hakkında alâkadarlara icab eden talimatı vermiştir. Tayyareye, Kızılaya, yoksullara yardımı ihtiva eden sözlerle Atatürkün vecizelerinden bazıları mahyalarla halka arzedilecektir.

Fotoğraf 79: Cumhuriyet Gazetesi 04.11.1937

Haberde dönemin Cumhurbaşkanı olan Atatürk'ün sözlerinden bazılarının da mahyalarda ışıklandırılacağı söylenmiştir. Aynı zamanda Kızılay, Teyyare Cemiyeti ve yoksullara yardım içeren cümlelerle mahyaların oluşturulacak olması ekonomik içerikli mahya hazırlığının devam ettiğini göstermektedir. Aşağıda verilen 1937 yılına ait bir haberde mahyaların içeriğinin nasıl düzenlendiği ile ilgili bilgi verilmektedir.

Ramazan geceleri

Ramazan ayı yarılandı. Kâh bulutlu, kâh açık giden havalara rağmen şehrin bu aya mahsus hayatı devam ediyor. Foto arkadaşımız Namığın aldığı şu fotograf o hususiyetin gece manzarası içinde güzel bir tablosudur. Bulutlara gömülü ayla minarelerin nurdan kuşağı arasında mahya...

Fotoğraf 80: Cumhuriyet Gazetesi 19.11.1937

Çekilen fotoğraf 1937 yılı Ramazan'ının ortalarında çekilmiştir. Hava şartlarının olumsuz olmasına rağmen mahya kurma geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Mahyanın içeriği ise önceki yıllarda olduğu gibi iktisadi içeriklidir. 1934 yılında mahyalarda öz Türkçe cümlelerin yazılacağı ile ilgili haber analiz edilmişti. 1937 yılına ait mahya incelendiğinde mahyalarda öz Türkçe uygulamasına devam edildiği görülmektedir.

Aşağıda Ramazan öncesinde iftar vaktinin nasıl ilan edildiği ve öncesinde ne gibi hazırlıkların yapıldığı ile ilgili gazete haberi verilmiştir.

MÜTEFERRİK

Ramazan için Galata ve Beyazıd kulelerinde yeni tertibat

Bu geceden itibaren iftar ve imsak vakitleri, Galata ve Beyazıd kulelerinde yaptırılan hususî tertibatla halka bildirilecektir. Rasadhane ile Galata kulesi arasına hususî telefon hattı çekilmiştir. İftar ve imsak vakitlerinde, Rasadhanenin telefonu üzerine Galata kulesinde bir projektör yakılacak, bu anda Beyazıd kulesinde üç renkli lâmba yanacaktır.

Top gene eskisi gibi atılacaktır.

Fotoğraf 81: Cumhuriyet Gazetesi 13.10.1939

Habere göre iftar ve imsak vakitlerinin anlaşılması için camilerde okunan ezanlara ek olarak Galata ve Beyazıt kulelerinde önceden hazırlanan ışıklandırmalarla da iftar ve imsak vakitleri bildirilecektir. Aynı zamanda Ramazan ayında top atılma uygulamasının da eskisi gibi devam edeceği verilen bilgiler arasındadır.

Bugün Ramazan

İftarda ve sahurda toplar atılacak, camilerde mahyalar kurulacak

Bugün mübarek Ramazan ayının birinci günüdür. Ramazan münasebetile Evkaf İdaresi, bütün camilerde yeniden temizlikler yaptırmış, eksikleri tamamlamıştır. Ramazan münasebetile bu sene hem iftarda, hem de sahurda toplar atılacaktır. Bu hususta Diyanet İşleri Başkanlığı muvakkitliğinden şu haber verilmiştir:

Diyanet İşleri Başkanlığı Muvakkitliğinden:

İstanbulda ramazanı şerifte iftar vakti Haseki minaresi ve yangın kulelerinin yanmasile bildirilecek ve top atılacaktır. İmsâk vaktine kadar geceleyin Istanbul cihetinden, Haseki, Fatih, Süleymaniye, Mihrimah, Sultanahmed, Eyübsultan; Beyoğlu cihetinden Cihangir, ortaköy ve Yıldız; Üsküdar cihetinden Yenicami ve Ayazma camii minareleri yanacaktır. Imsâk vaktinden bir saat evvel ilk top ve imsâk vaktinde de son top atılacak ve minareler hemen sönecektir.

Fotoğraf 82: Cumhuriyet Gazetesi 19.07.1947

İftar ve imsak vakitlerinin ilanının nasıl olacağı ve bu konuda yapılan hazırlıkların ne olduğu bir başka haber yukarıda verilmiştir.

Evkaf idaresinin ramazan öncesinde geçmiş yıllarda olduğu gibi temizlik faaliyetlerini yerine getirdiği gözlemlenmektedir. Aynı zamanda iftarda ve sahurda vakitlerin bildirilmesi amacıyla top atma uygulamasının devam ettiğini görmekteyiz. 1939 yılında İstanbul'da Galata ve Beyazıt kulelerinden ışıklarla ilan edilen vakitler 1947 yılında da devam etmiştir.

Aşağıda 1950 yılına ait verilen haberde ise toplumsal hayatı da etkileyen bazı hazırlıklara yer verilmiştir.

Ramazan hazırlıkları

Bazı dükkân ve müesseselerin gece saat 11 e kadar açık bulundurulacağı anlaşılıyor

Ayın on yedisinde başlayacak olan ramazan ayı dolayısile, bazı kahve ve müessese sahibleri Vilâyete müracaatle dükkânlarının 11 den sonra da açık bulundurulmasını istemişlerdir. Bunların bu talebleri Daimî Komisyonca tetkik edilerek müsaade verileceği anlaşılmıştır. Eski ramazan âdetlerinden olan davul çalmanın da ihyası için bazı vatandaşlar Belediyeye müracaat etmişlerse de halkın gece geç vakit rahatsız olmaması için bu usulün ihyası uygun görülmemektedir.

Evkaf Idaresi her ramazanda olduğu gibi bu sene de Beyazıd camii avlusunda 26 dükkândan mürekkeb bir sergi vücude getirmiş ve bu dükkânlar dün taliblerine ihale edilmiştir. Her ramazan olduğu gibi bu ramazanda da camiler elektrik ve kandillerle donatılacaktır. Diğer taraftan Müftülük camilere müteaddid vaizler tayin etmiştir. Hademei hayrat işleri Müftülüğe devredildiği için bu işlerle Müftülük meşgul olmaktadır.

Fotoğraf 83: Cumhuriyet Gazetesi 13.06.1950

1950 yılında yapılan bir haberde halkın yoğun isteği sebebiyle saat 11'den sonra da bazı yerlerin açık olacağı söylenmektedir. Aynı haberden anlaşıldığına göre halk Ramazan davulu adetinin ihyasını talep etmektedir ancak bir kesiminin gece davul çalınmasından rahatsızlık duyacağı gerekçesiyle bu talep karşılık bulmamıştır. Yine habere göre Beyazıt Camisi avlusunda gerçekleşen sergi etkinliği 1950 yılında da devam etmiştir.

Aşağıda 1950 Ramazan'ında kurulan mahya ile ilgili haber verilmiştir.

Fatih camiine dün gece kurulan mahya

İstanbulda kandillerle son mahya dün gece Fatih camiine kuruldu

Istanbul göklerine Mehmed Akifin İstiklâl marşından bir mısra kandil alevlerile resmedildi

Dün gece Fatih camiinin minarelerine gözleri takılanlar, orada kandillerle yazılmış bir cümleyi okumakta gecikmediler: «Hakkıdır, Hakka tapan milletimin istiklâl!»

Mehmed Akifin İstiklâl marşı, Cumhuriyet Bayramının 28 inci yıldönümünde İstanbul semalarına aksetmişti.

Fakat nasıl?!..

Gelin bir de onu hazırlıyanlara sorun!... Bu cümleyi yazmak için dün akşam tam 400 kandil, 400 limiğin içine çengellendi...

«Türkiyede mahyacılık öldü» diyenler dün gece Fatih camiinin 187 nci basamağına tırmanarak üst şerefesinden karşı minareye yağlar içinde çırpına çırpına yanan kandilleri gönderen fedakâr mahyacıları görseydiler, bu sanatın öl-

— Arkası Sa. 5, Sü. 3 te —

Fotoğraf 84: Cumhuriyet Gazetesi 30.10.1951

Haberde Fatih Camisi'nde kurulmuş bir mahyanın fotoğrafı da aktarılmıştır. Mahyada Mehmet Akif'in İstiklal Marşı'nın bir mısraı kandiller kullanılarak iki minare arasında ışıklandırılmıştır. Mahyaların kandillerle yakılması ile ilgili geleneğin 1951 yılında da devam ettirildiği görülmektedir. Gazete haberine göre aynı zamanda mahyacılığın varlığının ve gelecekte olup olmayacağının tartışıldığı, mahyacılığın artık öldüğüne dair düşüncelerin yer aldığı bildirilmiştir.

Aşağıda verilmiş olan haber ise dönemin Diyanet İşleri Başkanlığının Ramazan öncesinde aldığı tedbir ve hazırlıklar ile ilgilidir.

Ramazanın ilk günü

Vâizlara, hiç bir siyasî parti leh ve aleyhinde konuşmamaları bildirildi, din işlerine siyaseti karıştıranlar cezalandırılacaklar

Ramazan münasebetile evvelki gece bütün camilerde teravi namazı kılınmış ve minareler elektrikle tenvir edilmiştir. Evvelki gece olduğu gibi dün öğleden sonra bilhassa Fatih, Sultanahmed, Süleymaniye ve Beyazıd camilerinde kalabalık bir cemaat kütlesi hazır bulunmuştur. Müftilik tarafından şehrimizdeki camilere tayin edilen vâızlar, dünden itibaren dinî irşadlara başlamışlardır.

Diyanet İşleri Başkanı Eyüb Sabri Hayırlıoğlu tarafından müftiliklere birer tamim gönderilmiştir. Diyanet İşleri Başkanı bu tamiminde, din adamlarının hiç bir siyasî parti leh ve aleyhinde konuşmamalarını ve kendilerinin bu gibi siyasî işlere karışmamalarını, din işlerine siyaseti karıştıranların şiddetle cezalandırılacaklarını bildirmiştir.

Fotoğraf 85: Cumhuriyet Gazetesi 26.05.1952

1952 tarihli haberde din ve devlet işlerinin ayrı olduğu hatırlatılarak dönemin Diyanet İşleri Başkanı'nın Ramazan ayında verecekleri vaazlarda vaizlerin siyasi konulara yer vermemeleri uyarısı haberleştirilmektedir. Haber ağırlıklı olarak vaaz verecek kişilerin siyasi konular hakkında konuşmamaları ile ilgili devlet organlarının almış olduğu kararların uygulanmasına yönelik hazırlıkları içerir.

Ramazan ayı öncesinde yapılan hazırlıkların büyük bir bölümünü mahyalar oluşturmaktadır. Aşağıda verilen haber de mahyalarla ilgili hazırlıklar ve Ramazan'ın ilk gününde kurulacak olan mahya ile ilgilidir.

RAMAZAN – Bugün Ramazanın biridir. Dün akşam büyük camilerde mahyalar kuruldu. Bugünden itibaren sahur ve iftar, topla ilân olunacak; kahvehaneler ve bazı gazinolar sahur saatine kadar açık kalabilecek. Ramazan için halka kahve dağıtımına muhtemelen yarın başlanacak. Pide imaline de dün başlandı. 730 gramlık sade pideler 30, yumurtalı ve çörekotlu pideler 40 kuruşa satılıyor.

Ankara Radyosu bu akşamdan itibaren, her akşam tam iftar saatinde, 10 dakika müddetle Kur'an yayınlıyacak. Kur'an, tanınmış hafızlar tarafından okunacak. Yukarıdaki resimde, dün akşam kurulan mahyalardan biri görülüyor.

Fotoğraf 86: Cumhuriyet Gazetesi 02.04.1957

Mahya içeriği 1957 yılında diğer yıllarda ağırlıklı olarak hazırlanan ekonomik içerikli haberlerin dışındadır. Günümüzde de genelde "Hoş Geldin Ya Şehr-i Ramazan" şeklinde ışıklandırılan mahya 1959 yılında "Hoş Geldin" şeklinde hazırlanmıştır.

Aşağıda verilen haber Ramazan öncesinde yapılan hazırlıkların nasıl olduğu ile ilgili bilgiler içeren gazete haberidir.

Çarşamba günü Ramazan

İstanbul Müftiliğinden tebliğ edilmiştir:

«11 mart 1959 tarihine musadif çarşamba günü 1378 senei hicriyesi Ramazanı şerifinin birinci günü olduğu muhterem dindaşlarımıza ilân olunur.»

Ramazan hazırlıkları

Ramazan münasebetile Belediyenin ilgili daireleri gerekli hazırlıklarını tamamlamışlardır.

Belediye Encümeninin aldığı karar gereğince her zaman olduğu gibi Ramazan müddetince kahvehaneler, lokanta, ahçı, muhallebici ve pastahane gibi umuma mahsus mahaller geceleri imsak vaktine kadar açık bulundurabilecektir. Bu arada Belediyenin aldığı bir karar gereğince ekmek ve francala fırınlarından başka, simitçi ve börekçi fırınları da francala unundan pide imal edebileceklerdir.

Fotoğraf 87: Cumhuriyet Gazetesi 08.03.1959

Haber Ramazan'ın toplumsal hayata etkileri hakkında bilgiler bulundurmanın yanında yapılan hazırlıklar hakkında da bilgiler içermektedir. Habere göre kahvehaneler, lokantalar, muhallebiciler ve pastanelerin Ramazan ayı boyunca sahur vaktine kadar açık olacağı belediye tarafından duyurulmuştur.

Aşağıda 1961 yılına ait verilen haber ise Ramazan öncesi yapılan hazırlıklar konusunda yenilikler yapıldığını anlatan haberdir.

Ramazanda yapılacak yenilikler

— Başlarafı 1 inci sahifede —

iftar ve imsak vakitleri, Haseki camii minaresinden verilecek ilk işaret neticesi Beyazıt yangın kulesinin projektörlerini yakmasiyle ilân edilecek ve şehrin bazı yerlerine konulan toplar atış yapacaktır. İstanbul cihetinde Haseki, Fatih, Süleymaniye, Mihrimah, Sultanahmet, Eyüp Sultan, Beyoğlu cihetinde Cihangir, Üsküdar cihetinde Ayazma ve Büyük Selimiye camilerinin minarelerindeki ışıklar imsak vaktine kadar yanacaktır.

İstanbul Müftülüğünün, Ramazan ile ilgili bildirisi, ikinci sahifemizdedir.

Ramazanda yapılacak yenilikler

İmsak ve iftar vakitlerini Beyazıt kulesi projektörlerini yakarak haber verecek

Yarın, 1961 yılı Ramazan ayının ilk günüdür. Bu seneki Ramazanda, iftar ve imsak vakitlerinin bildirilmesi hususunda bazı yenilikler yapılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı muvakkitliğinden bildirildiğine göre, — Arkası Sa. 5, Sü. 8 de —

Fotoğraf 88: Cumhuriyet Gazetesi 16.02.1962

Haber metni iki ayrı sayfada yayınlanmıştır. Habere göre 1961 Ramazan'ındaki yeniliklerden biri iftar ve imsak vakitlerinin Haseki Camisi minaresinden verilecek ilk işaret sonucunda Beyazıt Yangın Kulesi'nin projektörlerini yakmasıyla ilan edilmesidir. Önceki yıllarda Beyazıt Kulesi'nde iftar ilanı yapılmasına rağmen Haseki Camisi minaresine göre ilanın düzenlenmesi; iftar ilanı konusunda karışıklıkların olduğunu ve bu karışıklıkları düzenlemek amacıyla hazırlığın yapıldığını göstermektedir.

Aşağıda verilen haber de Ramazan öncesi yapılan hazırlıklarla ilgili 1965 yılına ait gazete haberidir.

YARIN RAMAZAN

Mübarek Ramazan yarın başlıyacak, ilk teravih namazı bu gece kılınacaktır. Ramazan boyunca selâtin camilerde mahyalar kurulacaktır.

İstanbul Belediyesi de pide satışına bu akşamdan itibaren izin vermiştir. Yemek yenecek yerler ile kahvehaneler ve eğlence yerleri de sahura kadar açık kalabilecektir.

Fotoğraf 89: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1965

Mahya geleneğinin devam ettiğini ama Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi sadece selatin camilerde kurulduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda Ramazan ayında toplum içerisinde hareketliliğin artmasından dolayı yemek yenecek mekânların ve eğlence yerlerinin kapanma saatlerinde de düzenlemeler Ramazan öncesinde tamamlanmıştır.

Bir başka haber ise aynı yıl içerisinde yayınlanmış mahyaların içeriği ile ilgili bir haberdir. Habere göre mahyaların kurulması ile ilgili hazırlıkların Ramazan öncesinden yapıldığı söylenmiştir. Aşağıdaki haberde görülen mahya "Kudsi Gece" ifadesiyle ışıklandırılmıştır. Haberin tamamı aşağıda verilmiştir.

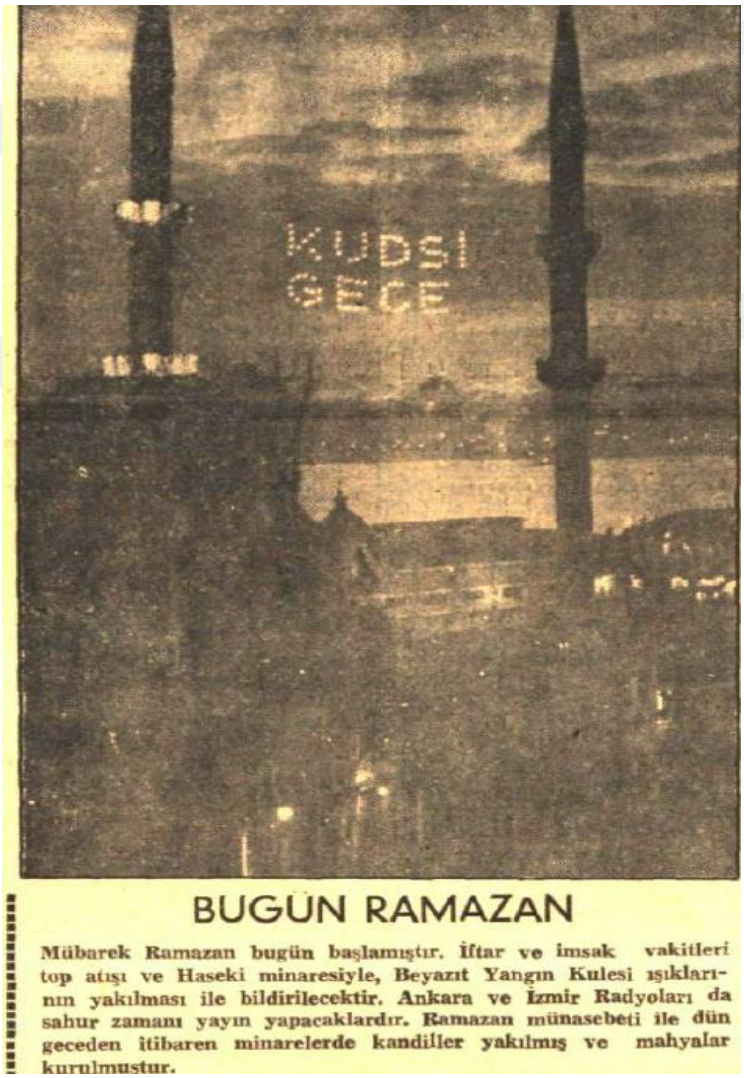

BUGÜN RAMAZAN

Mübarek Ramazan bugün başlamıştır. İftar ve imsak vakitleri top atışı ve Haseki minaresiyle, Beyazıt Yangın Kulesi ışıklarının yakılması ile bildirilecektir. Ankara ve İzmir Radyoları da sahur zamanı yayın yapacaklardır. Ramazan münasebeti ile dün geceden itibaren minarelerde kandiller yakılmış ve mahyalar kurulmustur.

Fotoğraf 90: Cumhuriyet Gazetesi 24.12.1965

Aşağıda 1968 yılına ait mahya konulu gazete haberi verilmiştir.

Ramazan başladı

Mübarek Ramazan dün geceden itibaren başlamıştır. Ramazanı Şerif münasebetiyle bütün camilerle mescitler ışıklarla donatılmış ve selâtin camilerde mahyalar kurulmuştur. Ramazan süresince iftar ve imsak vakitleri atılacak toplarla duyurulacaktır. Belediye Ramazan süresince çıkarılacak pidelerin 85 kuruştan satılmasını kararlaştırmıştır. «11 ayın bir sultanı» olarak nitelenen Ramazan'ın ilk teravih namaz. dün gece kılınmış ve müminler bugünden itibaren orıuca başlamışlardır.

Fotoğraf 91: Cumhuriyet Gazetesi 22.11.1968

Ramazan öncesinde yapılan hazırlıklar içerisinde camilerin ışıklandırılması ve selatin camilere mahya kurulumu, iftar ve sahur vakitlerinde top atımı ve pidelerle ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Haberde aynı zamanda ismi verilmeyen bir camiye kurulan mahya da konulmuştur. Mahya dinî içerikli olup "On Bir Ayın Bir Sultanı" şeklinde ışıklandırılmıştır. 1965 yılında kurulan mahya da 1968 yılında kurulmuş olan mahya gibi dinî içerikliydi. 1930'lu yıllarda dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasi durumuna göre kurulmuş olan mahyaların 1960'lı yıllarda daha çok dinî içerikli temalarla kurulduğu söylenebilir.

Aşağıda 1971 yılında yayınlanmış, Ramazan öncesi yapılan hazırlıklar hakkında bilgi veren gazete kupürü verilmiştir.

Ramazan başladı

(Baştarafı 1 inci sayfada)

Ramazan dolayısiyle Yenicami, Süleymaniye, Sultanahmet, Fatih ve Üsküdar Şemsipaşa Camilerinde mahyalar kurulacaktır. Bu geceden itibaren de bazı camilerde vaizlar verilecek, Kur'an-ı Kerim okunacaktır.

Belediye, ekmek unundan yapılacak yumurtasız pidenin 530 gramının 100 kuruşa satılmasına karar vermiştir.

Fotoğraf 92: Cumhuriyet Gazetesi 21.10.1971

Kurulan mahyalar önceki yıllarda olduğu gibi selatin camilere kurulmuştur. 1971 tarihli haberde Ramazan gelmeden önce dinî hayat ile ilgili çeşitli hazırlıkların yapıldığı da yazılmaktadır. Ramazan'ın geleneksel yiyeceği olan pide de Ramazan ayının gelmesi ile yapılan hazırlıkların içerisinde yer almaktadır.

Aşağıda Ramazan hazırlıkları ile ilgili 1972 yılında yayınlanmış gazete haberi verilmiştir.

Ramazan dün başladı

Mübarek Ramazan Ayı dün gece başlamış, müminler ilk teravi namazını toplu halde kılmışlardır. Bugün Ramazanın ilk orucu tutulacaktır

Ramazan münasebetiyle tüm camilerde uyarıcı ve aydınlatıcı vaazlar düzenlenmiştir. Vaizler müftülüklerce vakından izlenecek amacıfdan saptırılmaması kontrol edilecektir.

Camiler ışıklandırılmış. Fatih, Sultanahmet, Süleymaniye ve Yenicamide mahyalar kurulmuştur. Mahyalarda uyarıcı sözler yer alacaktır. Bugün, «Hoş Geldin Ramazan» cümlesine yer verilmiştir.

Ramazanın özelliği olan pideyi İstanbullular almak için yine saatlerce fırınların önünde beklemek zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan Belediye fırıncıları uyararak pide çıkarımına üç saat önce başlanılmasını istemiştir. Pidelerde yumurta kullanılmayacak, fırıncala veya ekmeklik undan imâl edilecektir.

Fotoğraf 93: Cumhuriyet Gazetesi 09.10.1972

Ramazan öncesinde üzerinde durulan ve düzenleme yapılan hazırlıklardan bir tanesi vaaz konusudur. Vaazlar; Ramazan öncesinden düzenlenmiş, vaizlere dinî konuların dışında herhangi bir konu hakkında vaaz vermemeleri bildirilmiştir. Ayrıca verilen vaazların

yetkililerce takip edileceği de haberde belirtilmiştir ki bu, dinî alanın devlet kontrolünde olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca verilen haberde mahyalarla ilgili düzenlemelere de değinilmiş, mahyaların içeriğinin dinî, toplumsal olarak belirlendiği görülmektedir. 1972 yılında kurulan mahyalarda "Hoş Geldin Ramazan" ifadesi ışıklandırılmıştır. Ramazan hazırlığı ile ilgili sürekliliğin olduğu bir başka konu ise Ramazan pideleridir. Ramazan gelmeden önce Ramazan pidelerinin fiyatları belirlenmiş, kaç gram olacağı kararlaştırılmış ve Ramazan pideleri ile ilgili hazırlıklar da tamamlanmıştır.

Aşağıda 1974 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

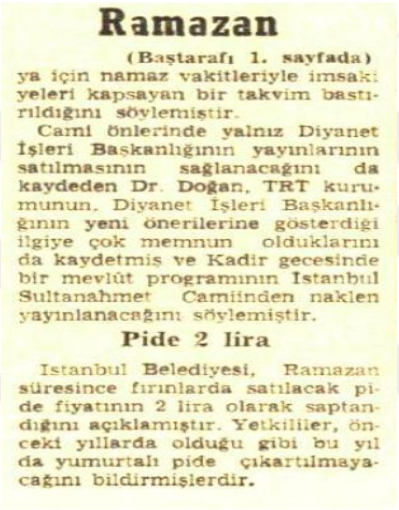

Ramazan

(Baştarafı 1. sayfada)
ya için namaz vakitleriyle imsakiyeleri kapsayan bir takvim bastırıldığını söylemiştir.

Cami önlerinde yalnız Diyanet İşleri Başkanlığının yayınlarının satılmasının sağlanacağını da kaydeden Dr. Doğan, TRT kurumunun, Diyanet İşleri Başkanlığının yeni önerilerine gösterdiği ilgiye çok memnun olduklarını da kaydetmiş ve Kadir gecesinde bir mevlût programının İstanbul Sultanahmet Camiinden naklen yayınlanacağını söylemiştir.

Pide 2 lira

İstanbul Belediyesi, Ramazan süresince fırınlarda satılacak pide fiyatının 2 lira olarak saptandığını açıklamıştır. Yetkililer, önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da yumurtalı pide çıkartılmayacağını bildirmişlerdir.

Fotoğraf 94: Cumhuriyet Gazetesi 17.09.1974

1974 yılında daha önce yapılan hazırlıklar içerisinde yer almayan sahur ve iftar vaktinin gösterildiği bir takvim yer almaktadır. TV'nin yaygınlaşması ile yapılan Ramazan hazırlıklarında da farklılaşmalar yaşanmıştır. Televizyon programlarının düzenlenmesi ve içeriğini ne olacağı Ramazan ayında yapılacak hazırlıklar arasındadır.

Aşağıda aynı yıla ait bir başka gazete haberi verilmiştir.

CHP - MSP ortaklığının sona ermesine yol açan olaylardan biri de «Faiz» idi. «Faiz» sorunu, hükümetin iki kanadı arasında geniş tartışmalara yol açmıştı. İşte «Faiz», şimdi de Ramazan ayı dolayısıyle mahyalarda karşımıza çıkmağa başladı. Fotoğrafta görülen mahya, Tophane'deki Nusretiye Camiine asılmıştır ve «Faiz malı eritir» yazısı okunmaktadır. (Fotoğraf: Tulay Divirçioglu)

Fotoğraf 95: Cumhuriyet Gazetesi 06.10.1974

Mahya ile ilgili verilen fotoğrafta dinî-toplumsal içerikli mesaj verilmektedir. Faiz hem dinen yasak kılınan hem de toplumsal anlamda ekonomik hayata olumsuz bir şekilde etki edebilen bir uygulamadır. Haber metni de oldukça dikkat çekicidir. Gazetenin aktardığına göre Millî Selamet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi arasında kurulan siyasi ortaklığın bitme nedenlerinden biri olan faiz konusunun mahyada yer alması gazete tarafından dikkat çekilmiştir.

Aşağıda mahyalarla ilgili 1976 yılında yayınlanmış haber verilmiştir.

Mahyalar
ve
vaazlar...

Diyanet İşleri Başkanlığı, mi
barek ramazanda cami minar
lerine asılacak mahya cümlel
riyle, camilerde verilecek va
konularını saptayıp açıklad
Ne garip bir raslantıdır ki,
çıklanan mahya cümleleriy
vaaz konularının çoğunluğu,
sıralarda «Cephe-i Milli» orta
larının içinde bulunduğu çek
meler, kavga - gürültüler
pek ilgili.. Sanki bu cümlele
vaaz konularını, biri oturu
«Cephe-i Milli» partilerine «
man birlik beraberlik olu
Dağılmayın.. Bölünmeyin..» d
mek ister gibi hazırlamış.. Bu
run size birkaç mahya cümles
«Birlik kuvvettir», «Müminl
kardeştir», «Birlik rahmet, ayr
lık felâket.»

Cami minarelerinde 30 gü
boyunca bunlar yazacak.

Vaaz konularında da duru
aynı.. İşte birkaçı: «İslâmda k
deşlik, birlik, beraberlik», «Mi
bütünlüğü korumak ve sapık c
reyanları önlemek», «İslâm d
ninde şükür ve sabır...»

Saptanan mahyalar ve vaaz k
nularında «doğruluk, dürüstlü
ticaret ahlâkı» üzerine de ilgi
bölümler var.. Diyanet İşlerini
böylesi vaaz konularının seçm
sinin de harhalde vardır b
hikmeti.. Hani, şu günlerde, ga
telerde Demirel kardeşlerin «D
rüst ticaret, meşru kazanç, ver
gi yükümlülüğüne riayet» ku
rallarına aldırış etmediği yo

Fotoğraf 96: Cumhuriyet Gazetesi 07.09.1975

Haberde mahyaların içeriğinin millî birlik ve beraberlik konusunda olması eleştirilmiştir. Mahya metinleri, "Birlik Kuvvettir", "Birlik rahmet, ayrılık felaket" şeklindedir. Mahyaların içeriğinin millî birlik ve beraberlik şeklinde olması dönemin siyasi atmosferinin mahyalara etki ettiğini göstermektedir. 1973 ile 1980 yılları arasında koalisyon hükümetleri ülkeyi yönetmiştir. Ülkenin Kıbrıs Barış Harekatı'ndan çıktığı, siyasi ayrışmaların keskinleştiği bir dönemde mahyalara millî birlik ve dayanışma mesajları yansımıştır. Özelikle 1930 ve 40'lı yıllarda mahyaların dili siyasi iken 60'larda daha çok dinî olmuş; 1970'lerin ortalarında ise dinî ve toplumsal olmanın yanında siyasi içeriklerde mahyalara yansımıştır.

Aşağıda 1974 yılında gazetenin yayınlaşmış olduğu haberdeki mahya ile aynı içeriğe sahip, 1976 yılında yayınlanmış bir mahya verilmiştir.

RAMAZAN BAŞLADI

ANKARA — Bugün mübarek «Ramazan Ayı»nın ilk günüdür. Ramazan ayının gelmesiyle dün gece «Sahura» kalkılmıştır. Ramazan'ın en uzun orucu bugün, en kısa orucu ise arife günü tutulacaktır. Bugünkü oruç 15 saat 17 dakika, arife günü ise 14 saat sürecektir. Ramazan Bayramı ise 25 eylül cumartesi günü başlayacaktır. Ramazan süresince camilerde vaazlar verilecek, mevlitler okutulacaktır. Diyanet İşleri Başkanı Doç. Dr. Süleyman Ateş, Ramazan dolayısıyle, bir mesaj yayınlamıştır. Mesajında, «Bu ayda vereceğimiz fitre ve zekâtlarla, yapacağımız yardımlarla çevremizdeki yoksul ve kimsesizler sevinecek, mutlu olacaklardır» diyen Doç. Dr. Ateş, şunları eklemiştir: «İnanmış ve yaradanına yönelmiş insanlar teravihlerde ve diğer ibadetlerde ayni duygular içinde bir araya gelecekler, birlik ve beraberliğin en güzel örneğini vereceklerdir.»

Fotoğraf 97: Cumhuriyet Gazetesi 27.08.1976

Haberde Ramazan ayı öncesi yapılan hazırlıkların vaazlar, camilerin düzenlenmesi, fitre oranlarının belirlenmesi olduğu görülmektedir. Haberde verilen mahyanın hangi yıla ait ve kimin çektiği fotoğraf olduğu aktarılmamıştır. Gazete mahya ile ilgili görseli 1974 yılına ait olan gazete haberinden almış olabilir. Ama gazetenin mahya için ekonomi içerikli olan bu fotoğrafı seçmesi, mahya içeriği konusunda 1974-1976 yılları arası bir sürekliliğin olduğunu göstermektedir.

Aşağıda 1980 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

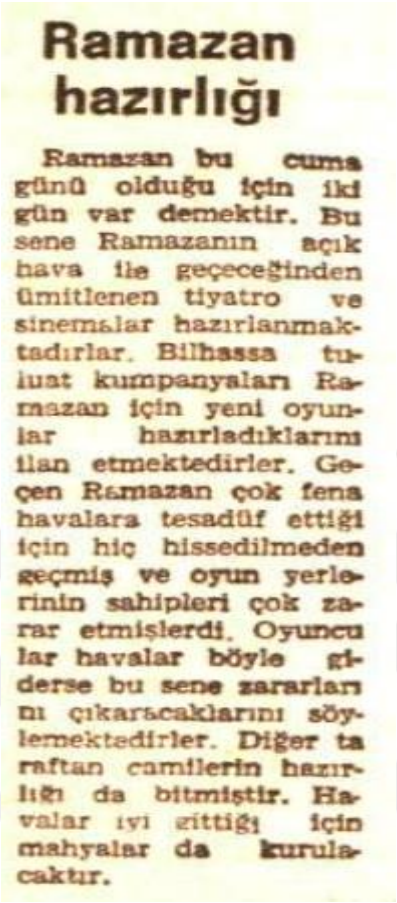

Ramazan hazırlığı

Ramazan bu cuma günü olduğu için iki gün var demektir. Bu sene Ramazanın açık hava ile geçeceğinden ümitlenen tiyatro ve sinemalar hazırlanmaktadırlar. Bilhassa tuluat kumpanyaları Ramazan için yeni oyunlar hazırladıklarını ilan etmektedirler. Geçen Ramazan çok fena havalara tesadüf ettiği için hiç hissedilmeden geçmiş ve oyun yerlerinin sahipleri çok zarar etmişlerdi. Oyuncular havalar böyle giderse bu sene zararlarını çıkaracaklarını söylemektedirler. Diğer taraftan camilerin hazırlığı da bitmiştir. Havalar iyi gittiği için mahyalar da kurulacaktır.

Fotoğraf 98: Cumhuriyet Gazetesi 29.01.1980

Ramazan hazırlığı ile ilgili yapılan haberde sinema ve tiyatroların Ramazan ayı için hazırlandığı yazılmıştır. Ramazan eğlenceleri için yapılan hazırlıklardan başka herhangi bir hazırlıktan bahsedilmemiştir. Haberde dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta hava şartlarından dolayı eğlence anlayışının da Ramazan ayında farklılaştığıdır.

Cumhuriyet Gazetesi'nde 1930 ile 1980 yılları arasında bazı yıllar hariç Ramazan hazırlığı ile ilgili haberler yapılmıştır. Yapılan bu haberler değerlendirildiğinde yaşanılan ekonomik problemlerden dolayı Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde vaaz konularının mahyaların ekonomik duruma göre düzenlendiği görülür. Mahyalar ve mahyaların yıllara göre farklılaşması oldukça önemlidir. Mahyaların ışıklandırılmasında en önemli belirleyici dönemin sosyo-politik durumu olmuştur. Mahyalar ve içeriği toplumsal şartlardan etkilenmiştir. Örneğin 1930'lu yıllarda yerli malı ve öz Türkçe mahyaların hazırlanacağı haberleri yapılmıştır. Aynı zamanda mahya geleneğinde önemli bir nokta nasıl

ışıklandırılacağıdır. Teknolojik imkânların kısıtlığından dolayı kış aylarında mahya kurulup kurulmayacağı tartışılırken teknolojinin ilerlemesi ile tartışılmamıştır. Çünkü kandillerle ışıklandırılan mahyaların yerini lambalar almıştır. Osmanlı Dönemi Ramazanları ile karşılaştırıldığında mahyalardaki en büyük değişim, şekilli mahyaların Cumhuriyet ile birlikte olmamasıdır. Cumhuriyet, Ramazan hazırlıkları ile ilgili yapılan haberlerin muhtevası süreklilik göstermiştir. Genel olarak mahyalar, Ramazan pidesi, camilerin temizliği, vaaz hazırlığı yapılan hazırlıklar arasındadır.

4.7. Ramazan'da Din ve Toplum

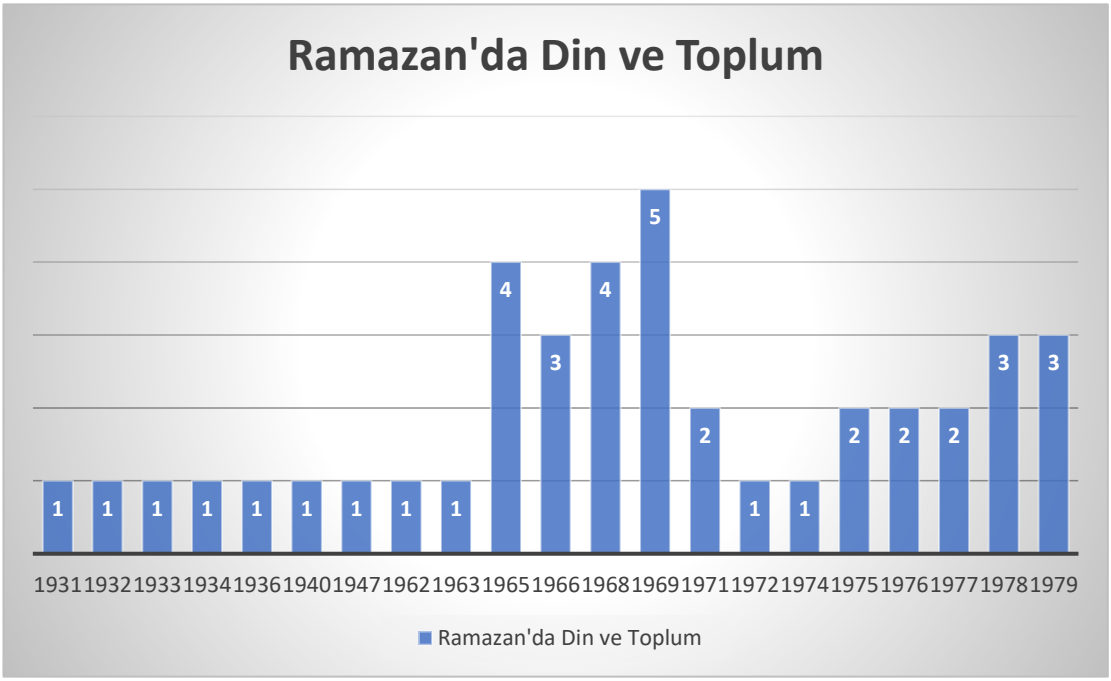

Grafik 7: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan'da Din ve Toplum Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Ramazan ayının gelmesi ile toplum diğer aylardan farklı bir şekilde bir ay geçirmekte, günlük hayattaki bazı alışkanlıklar değişmekte ve toplumun büyük bir kesimi Ramazan ayının gelişinden dolayı etkilenmektedir. Cumhuriyet Gazetesi'nin Ramazan ayında yaptığı haberler içerisinde toplumun nasıl farklılaştığı ile ilgili haberlerin büyük bir kısmı; toplumda farklı düşüncelere sahip bireyler arasında meydana gelen çatışmalar, yapılan bireysel hırsızlıklar olurken önemli bir kısmı da ulaşım konusunda farklılaşma ve toplumdaki değişen alışkanlıklardır.

1960'lı yıllara kadar toplum ile ilgili haberlerin sayıca azlığı tabloda görülmektedir. Belirtilen yıla kadar yapılan haberlerin büyük çoğunluğunda Ramazan ayının gelmesiyle ortaya çıkan çatışmaların konu edildiği anlaşılmaktadır. 1965 yılından 1970'e kadar bu tür haberlerin sayısında artış gözlenmektedir. 1930 yılından 1980 yılına kadar toplumda farklı düşüncede ve inançta olan insanların çatıştığı ile ilgili haberler süreklilik arz etmektedir. Bunun yanında Ramazan ayının gelmesi ile toplumda oruç tutan, teravih namazını kılan ve iftar yapan kişilerle ilgili haberlerin yer almayışı bir diğer önemli noktadır. İftarla ile ilgili yapılan haberler; 1965 yılından sonra özellikle siyasi bağlamda ele alınmış, oruç ibadetinde ise tutanlar ve tutmayanlar arasındaki münakaşalar aktarılmıştır. Yapılan haberler laiklik ve Cumhuriyet ilke ve inkılapları bağlamında değerlendirilmiştir.

Aşağıda 1931 yılında camideki hırsızlık olayına dair gazete haberi şöyledir:

Adliyede ve Mahkemelerde

Kurşun hırsızları

Ramazan yaklaştığı cihetle Evkaf idaresi camilerin tamirine başla - mıştır. Fakat tamir edilen cami ve medreselerden bir çoğunun kurşun- ları tekrar çalınmağa başlanmış, bu- nun üzerine zabıta tarafından tah - kikat yapılmış ve cami kurşunlarını aşırmakla maznun olarak Ali ve Şevket isminde iki kişi yakalanarak adliyeye teslim edilmiştir.

Fotoğraf 99: Cumhuriyet Gazetesi 26.12.1931

Yapılan haber Ramazan ayına özel bir haber olmayıp "Adli ve Mahkemelerde" başlıklı olarak düzenli olarak verilen bilgilendirici haberdir. Haberde Ramazan ayının gelmesiyle birlikte Evkaf İdaresinin camileri onarmasından dolayı tamiri yapılan cami kurşunlarının çalındığı aktarılmıştır. Aşağıda verilen haber ise Ramazan ayının gelmesiyle birlikte değişen ulaşım imkânları ile ilgilidir.

Kadıköy'e gece seferleri

Haftada üç gün Kadıköy hattına ge- ce saat birde işliyen vapurun her aksam kaldırılması hususunda Kadıköy ahalisi- nin müracaati üzerine Belediye Riyaseti tarafından Seyrisefain idaresi nezdinde teşebbüste bulunulmuştu. Seyrisefain müdiriyeti verdiği cevapta ramazan mü- nasebetile bir vapurunun her gece işle - mekte olduğunu ve fakat bayram ertesi kâfi yolcu olmadığından buna imkân bulunmadığını bildirmiştir.

Fotoğraf 100: Cumhuriyet Gazetesi 05.01.1933

Kadıköy ilçesi özelinde yapılan haberin içeriği incelendiğinde ulaşım konusunda düzenleme yapılması istenen vakit gece saatleridir. Kadıköy bölgesinde yaşayan kişilerin isteği üzerine gece saatinde eklenmesi istenen vapur seferleri, belediyenin konuyu incelemesine rağmen uygun görmemesi ile sonuçlanmıştır. "Gece saatleri" denilmesine rağmen halk tarafından hangi saatlerde vapur seferi istendiği bilgisi gazete haberinde aktarılmamıştır. Belediyenin ek sefer yapmama kararının sebebi ise yeterli yolcu sayısına ulaşılamayacağı yönündedir. 1933 yılına ait gazete haberine göre halkın haftada üç gün ek vapur seferi istediği, belediyenin bir seferi yeterli gördüğü ve Ramazan ayında toplum içerisinde hareketliliğin fazla olduğu sonucuna ulaşılabilir. Aşağıda verilen haber ise toplum içerisinde Ramazan ayında meydana geldiği söylenen toplumsal bir olayla ilgilidir.

1934 yılına ait bu haber başlığı "Antakya'daki İrtica Hadisesi" şeklinde atılmıştır. Haberde irtica ile kastedilen dönemin resmî görüşünce hoş görülmeyen fikirlere sahip olan bir Kürt hoca ve taraftarlarının şapka karşıtı söylem ve eylemleridir.

Antakyadaki irtica hadisesi

Yobazlar, şapka giyen gençlere nasıl saldırdılar

Şeyh Saidin akrabasından olan Kürd hoca «Anadolu halkı evvelce Rumdu, şimdi gene asıllarına döndüler» demis

Haleb, birincikânun (Hususî) — Ayın 11 inci salı günü telgraflarla da bildirildiği gibi Antakyada çok feci bir irtica hâdisesi olmuştur. Bu hâdiseyi mahallinde tetkik ve tahkik eylemek üzere buradan Antakyaya gidip geldim. Aldığım malûmatı veriyorum:

Antakyada Kürd Mehmed namında, ötedenberi Türklük ve Türk inkılâbları aleyhtarlığile geçinen mel'un bir Kürd hoca vardır. Gene bu Türk şehrinin başbelâlarından ve yüzkaralarından olan Kuseyri ailesi bu mel'unu himaye eder. Ramazan girince Kürd hoca, bermutad Yenicamide vaizlarına başlamıştır. Mahud Şeyh Saidin akrabasından olduğu söylenen hoca hâdiseden bir gün evvel, kendisini dinlemek için kürsüsünün önüne toplanan ve her yerde her devirde bulunması mümkün olan

Antakyadaki hâdisede mecruh olu-şan Türk gençlerinden Kara Tahir, marangoz Osman ve sütçü Şevket

üç beş yobaz ve cahile hitab ederek:

« — Şapka giyen Türkler kâ-

(Arkası beşinci sahifede)

Fotoğraf 101: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1934

Haberde "irtica" faaliyetinde bulunan kişileri yönlendiren kişi Türk inkılaplarının düşmanı olarak tanımlanan ve Kürt kimliği öne çıkarılan "Kürt Mehmet" adındaki hocadır. Aşağıda verilen gazete haberinin devamı dönemin anlayışı, Ramazan ayına etkisi ve din-devlet-toplum ilişkilerinin toplumsal hayata etkilerini konusunda bilgiler içermektedir. Haberin sonunda yaşananların şapka giyenlerin sayısında artışa sebep olduğunun belirtilmesi ilgi çekicidir.

Antakyadaki irtica hâdisesi

(Baş tarafı birinci sahifede)

firdir. Zaten Anadolu halkı evvelce Rumdu, şimdi gene asıllarına döndüler.» hezeyanını savurmuştur.

Bu haber, şehirde ve bilhassa münevver Türk gencleri muhitinde duyulunca, büyük bir asabiyet uyandırmış, derhal yer yer toplanmağa başlıyan gencler hocayı bulup bu küfürünü kendisine iade eylemeğe karar vermişlerdir.

Akşam namazı sıralarında Habib Neccar camisinin kapısında içeride bulunan yobaz hocanın çıkmasını bekliyen gencler gittikçe çoğalmağa başlamış, bundan maada birçok evlerde de toplantılar yapılarak bu defa çok ileri varan bu mel'un herife haddinin bildirilmesi için ne gibi tedbirler alınması lâzım geleceği konuşulmağa başlanmıştır.

Bu esnada toplantılardan haberdar edilen mahallî hükûmet derhal camiye polis kuvvetleri sevketmiş, gencleri dağıtarak hoca habisini on polis ve jandarma muhafazasında evine göndermiştir. Diğer taraftan kaza kaymakamı da otomobille şehri dolaşmağa ve toplantı yapılan evleri ziyaret ederek, sükûnet tavsiyesinde bulunmağa, alınacak tedbirleri hükûmete bırakmalarını ricaya başlamıştır.

Filhakika ertesigün kaza müftisi hükûmete celbolunarak, Kürd hocanın dersten menedilmesi ve yerine kendisinin ders vermesi tenbih olunmuş, hatta Kürd hoca habisine de polis marifetile tebligat yapılmıştır. Fakat bu emir ve tebliği, din perdesi altında çevirmek istedikleri dalaverelere darbe telâkki eden Kuseyri ailesi efradı başlarında hacı Nihad, hacı Reşid v emeb'us Mustafa bulunduğu halde, adamlarile birlikte camiye toplanmışlar ve müftüyi kürsüden cebren indirerek kendi melânetlerine alet olan hocayı vaza çıkarmışlardır. Bu arada, caminin avlusunda duran ve hâdiseyi seyretmekte bulunan beş, altı şapkalı genc, oradaki polislere, bir hâdise hazırlanmakta olduğunu, müteyakkız bulunmalarını ihtar etmişlerdir.

Nitekim dersten sonra camiden çıkan hoca ve Kuseyri ailesi efradı avluda duran bu gencleri görür görmez «din elden gidiyor, öldürün şu kâfirleri!» diye bağırarak üzerlerine atılmışlar ve «kanlarını içmeli, dini kurtarmalı» avazeleri içinde sopalarını savurmağa başlamışlardır. Bu esnada polis müdahale etmiş, fakat bir iş göremiyerek nihayet yaralı beş genci hastaneye göndermekle iktifa etmiştir.

Hâdise bütün Antakyada ve İskenderun havalisinde nefretle yadedilmektedir. Yerli hükûmetin şimdiye kadar yaptığı icraat, müteca-vizleri sulh mahkemesine vermekten ibaret kalmıştır. Yaralıların henüz ifadeleri bile alınmamıştır. Fakat söylendiğine göre hükûmet bu defa Kürd hoca ile taraftarları hakkında icab eden tedbirleri alacaktır. Zaten Antakyalılar da bunu beklemektedirler.

Bu hâdise Antakya Türkleri üzerinde ana vatandaki inkılâbları takib hususunda bir bakımdan da çok hoşa gidici tesirler yapmış, şapka giyenler gözle görülür şekil de çoğalmıştır.

Fotoğraf 102: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1934

Aşağıda 1936 yılında yapılmış haber, 1934 yılında "Antakya'da İrtica Hadisesi" başlığı ile yapılan haberle benzer nitelikler taşımaktadır.

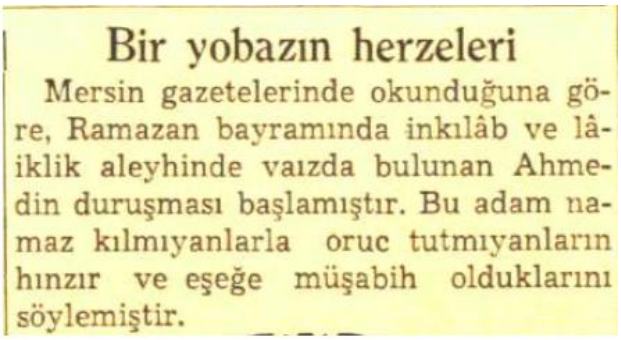

Bir yobazın herzeleri

Mersin gazetelerinde okunduğuna göre, Ramazan bayramında inkılâb ve lâiklik aleyhinde vaizda bulunan Ahmedin duruşması başlamıştır. Bu adam namaz kılmıyanlarla oruc tutmıyanların hınzır ve eşeğe müşabih olduklarını söylemiştir.

Fotoğraf 103: Cumhuriyet Gazetesi 22.01.1936

1936 tarihli bu haberde inkılap ve laiklik muhalifi bir kişinin söyledikleri gazete sayfalarına taşınarak inkılap ve laiklik konusu yeniden gündeme getirilmiştir. Buna göre Mersin'de vaaz eden bir kişi oruç tutmayanların hınzır ve eşeğe benzer olduklarını söylemiş, gazete bunu "Bir yobazın herzeleri" ifadeleriyle haberleştirmiştir. Gazete konuyu oruç tutmayanlara karşı toplumdaki hoşgörüsüzlüğü ve bunun laiklik ve inkılaplara aykırı olduğunu göstermek istemiştir.

Aşağıda verilen haber ise Antakya'da yaşayan Aleviler ile ilgilidir.

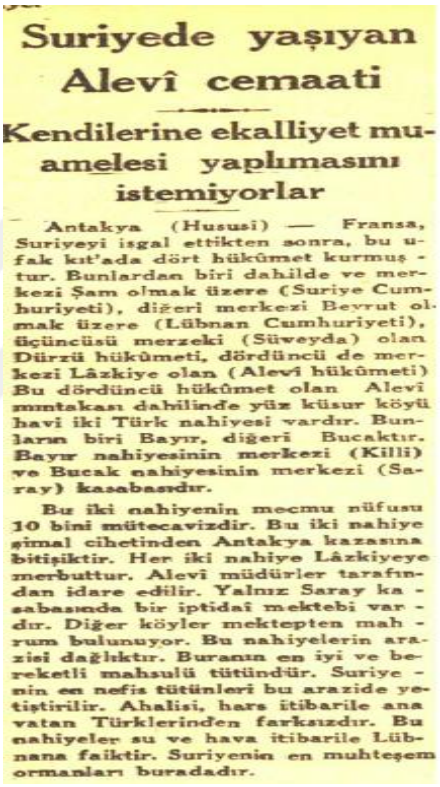

Suriyede yaşıyan Alevî cemaati

Kendilerine ekalliyet muamelesi yapılmasını istemiyorlar

Antakya (Hususi) — Fransa, Suriyeyi isgal ettikten sonra, bu ufak kıt'ada dört hükûmet kurmuş - tur. Bunlardan biri dahilde ve merkezi Şam olmak üzere (Suriye Cumhuriyeti), diğeri merkezi Beyrut olmak üzere (Lübnan Cumhuriyeti), üçüncüsü merzeki (Süveyda) olan Dürzü hükûmeti, dördüncü de merkezi Lâzkiye olan (Alevî hükûmeti) Bu dördüncü hükûmet olan Alevî mıntakası dahilinde yüz küsur köyü havi iki Türk nahiyesi vardır. Bunların biri Bayır, diğeri Bucaktır. Bayır nahiyesinin merkezi (Killi) ve Bucak nahiyesinin merkezi (Saray) kasabasıdır.

Bu iki nahiyenin mecmu nüfusu 10 bini mütecavizdir. Bu iki nahiye şimal cihetinden Antakya kazasına bitişiktir. Her iki nahiye Lâzkiyeye merbuttur. Alevî müdürler tarafından idare edilir. Yalnız Saray kasabasında bir iptidaî mektebi vardır. Diğer köyler mektepten mahrum bulunuyor. Bu nahiyelerin arazisi dağlıktır. Buranın en iyi ve bereketli mahsulü tütündür. Suriye - nin en nefis tütünleri bu arazide yetiştirilir. Ahalisi, hars itibarile ana vatan Türklerinden farksızdır. Bu nahiyeler su ve hava itibarile Lübnana faiktir. Suriyenin en muhteşem ormanları buradadır.

Fotoğraf 104: Cumhuriyet Gazetesi 08.11.1934

Antakya'nın Türkiye toprakları dışında olduğu döneme ait olan haberde bölgede yaşayan Alevilerin kendilerine azınlık gibi bakılmaması istediği aktarılmıştır. Haberde Antakya'nın Türkiye toprakları içerisinde yer almadığı bildirilmiş, bölge hakkında bilgi verildikten sonra bölgede yaşayan Alevilerin Türklerden farklı olmadığı yazılmıştır. Yapılan gazete haberi 1934 yılı Ramazan ayında Alevilerin konumunun belirtilen yılda tartışıldığına işaret etmektedir. Haberde vurgulanan en önemli nokta ise Alevilerin Müslüman Türklerden farklı özelliklere sahip olmayan bir topluluk olduğudur. Aşağıda Alevilerle ilgili yapılan gazete haberinin devamı bulunmaktadır.

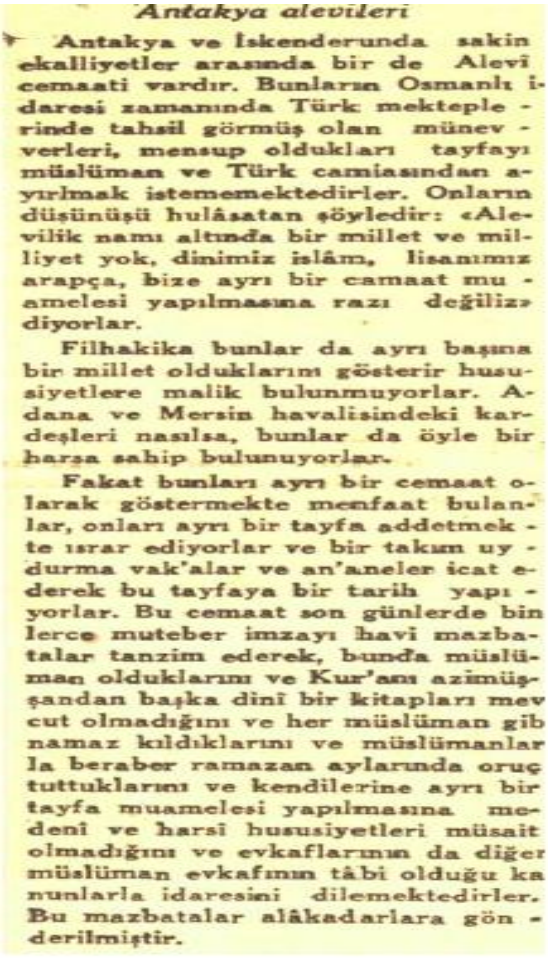

Antakya alevileri

Antakya ve İskenderunda sakin ekalliyetler arasında bir de Alevî cemaati vardır. Bunların Osmanlı idaresi zamanında Türk mekteplerinde tahsil görmüş olan münevverleri, mensup oldukları tayfayı müslüman ve Türk camiasından ayırmak istememektedirler. Onların düşünüşü hulâsatan şöyledir: «Alevilik namı altında bir millet ve milliyet yok, dinimiz islâm, lisanımız arapça, bize ayrı bir camaat muamelesi yapılmasına razı değiliz» diyorlar.

Filhakika bunlar da ayrı başına bir millet olduklarını gösterir hususiyetlere malik bulunmuyorlar. Adana ve Mersin havalisindeki kardeşleri nasılsa, bunlar da öyle bir harsa sahip bulunuyorlar.

Fakat bunları ayrı bir cemaat olarak göstermekte menfaat bulanlar, onları ayrı bir tayfa addetmekte ısrar ediyorlar ve bir takım uydurma vak'alar ve an'aneler icat ederek bu tayfaya bir tarih yapıyorlar. Bu cemaat son günlerde binlerce muteber imzayı havi mazbatalar tanzim ederek, bunda müslüman olduklarını ve Kur'anı azimüşşandan başka dinî bir kitapları mevcut olmadığını ve her müslüman gibi namaz kıldıklarını ve müslümanlarla beraber ramazan aylarında oruç tuttuklarını ve kendilerine ayrı bir tayfa muamelesi yapılmasına medenî ve harsî hususiyetleri müsait olmadığını ve evkaflarının da diğer müslüman evkafının tâbi olduğu kanunlarla idaresini dilemektedirler. Bu mazbatalar alâkadarlara gönderilmiştir.

Fotoğraf 105: Cumhuriyet Gazetesi 08.11.1934

Aşağıda verilen haber 1939 yılına ait tatil düzenlemesi ile ilgili köşe yazısıdır.

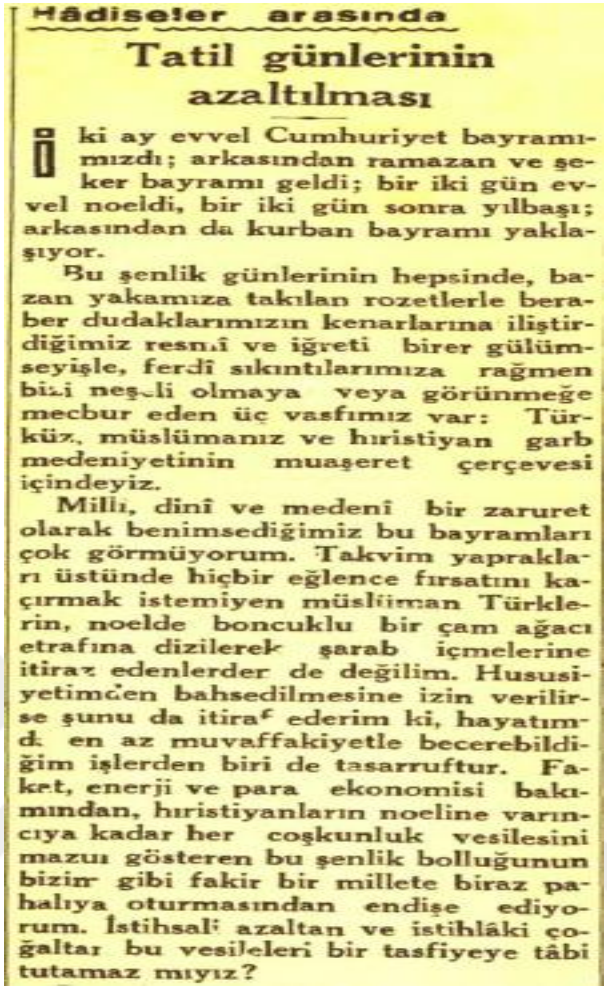

Hâdiseler arasında

Tatil günlerinin azaltılması

İki ay evvel Cumhuriyet bayramımızdı; arkasından ramazan ve şeker bayramı geldi; bir iki gün evvel noeldi, bir iki gün sonra yılbaşı; arkasından da kurban bayramı yaklaşıyor.

Bu şenlik günlerinin hepsinde, bazan yakamıza takılan rozetlerle beraber dudaklarımızın kenarlarına iliştirdiğimiz resmî ve iğreti birer gülümseyişle, ferdî sıkıntılarımıza rağmen bizi neşeli olmaya veya görünmeğe mecbur eden üç vasfımız var: Türküz, müslümanız ve hıristiyan garb medeniyetinin muaşeret çerçevesi içindeyiz.

Millî, dinî ve medenî bir zaruret olarak benimsediğimiz bu bayramları çok görmüyorum. Takvim yapraklarının üstünde hiçbir eğlence fırsatını kaçırmak istemiyen müslüman Türklerin, noelde boncuklu bir çam ağacı etrafına dizilerek şarab içmelerine itiraz edenlerden de değilim. Hususiyetimden bahsedilmesine izin verilirse şunu da itiraf ederim ki, hayatımda en az muvaffakiyetle becerebildiğim işlerden biri de tasarruftur. Fakat, enerji ve para ekonomisi bakımından, hıristiyanların noeline varıncıya kadar her coşkunluk vesilesini mazur gösteren bu şenlik bolluğunun bizim gibi fakir bir millete biraz pahalıya oturmasından endişe ediyorum. İstihsali azaltan ve istihlâki çoğaltan bu vesileleri bir tasfiyeye tâbi tutamaz mıyız?

Fotoğraf 106: Cumhuriyet Gazetesi 30.09.1939

Yazılan köşe yazısında tatil günlerinin uzunluğu tartışılmaktadır. Sıkıntılara rağmen övünülecek üç özellik Müslümanlık, Türklük ve Hristiyan Batı medeniyeti içinde yer almak şeklinde özetlenmiştir. Köşe yazarı bayramların varlığından rahatsız olmadığını ama bayramlarda yapılan harcamaların fazla olduğundan bahsetmektedir. Devamında ise üretime zarar verdiğini düşündüğü bayram tatili alışkanlıklarında düzenlemeye gidilmesini tartışmıştır. Verilen köşe yazısı "Hadiseler Arasında "başlığında verilmiş; yazan kişinin ismi gazetede yer almamıştır.

Aşağıda verilen haber ise Ramazan ayında İslam dinini seçmiş bir kişi hakkında yapılmış gazete haberidir. Müslüman olan kişinin fotoğrafı da paylaşılmış; "Nana Müslüman Oldu" başlığı ile aktarılmıştır. Nana'nın İslam'a girişinin Ramazan ayına denk gelmesi habere konu edilmiştir. Bu durum Ramazan ayında toplumsal ve dinî hayatta farklılaşmanın bireylerin dinî tercih ve tecrübelerine nasıl etki ettiğini açıklamak için önemli bir örnektir.

NANA MÜSLÜMAN OLDU — Türk filmciliğinin tanınmış aktrislerinden Nana, İslâm dinini kabul etmiştir. Yukarıdaki resimde de görüldüğü üzere, Nana Müslüman oluşundan ve hele bunu Ramazan gibi mübarek bir aya rastlatışından pek memnundur.

Fotoğraf 107: Cumhuriyet Gazetesi 01.06.1954

Aşağıda verilen haber Ramazan ayında toplu bir şekilde karar alan bir köy ahalisi ile ilgilidir. Nerede olduğu aktarılmayan bir köy halkı sigaranın zararlı olup olmaması üzerine bir münakaşaya girmiş ve sigaranın zararlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Daha sonrasında sigarayı kendilerine yasaklayan köy ahalisi yasağı delen yaşlı bir kişinin sigara içtiğini fark ettiğinde kişinin ağzından içtiği sigarayı almış ve ona şeker vermiştir. Verilen haber Ramazan ayıyla birlikte toplumsal hayatta bireylerin ve içerisinde yaşadıkları toplumun alışkanlıklarını, belki de bağımlılıklarını değiştirmeye olan isteğini göstermektedir. Aşağıda gazete haberinin tam hâli verilmiştir:

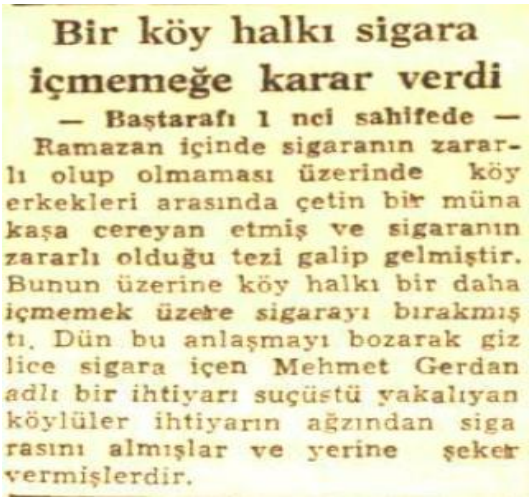

Bir köy halkı sigara içmemeğe karar verdi

— Baştarafı 1 nci sahifede —

Ramazan içinde sigaranın zararlı olup olmaması üzerinde köy erkekleri arasında çetin bir münakaşa cereyan etmiş ve sigaranın zararlı olduğu tezi galip gelmiştir. Bunun üzerine köy halkı bir daha içmemek üzere sigarayı bırakmıştı. Dün bu anlaşmayı bozarak gizlice sigara içen Mehmet Gerdan adlı bir ihtiyarı suçüstü yakalıyan köylüler ihtiyarın ağzından sigarasını almışlar ve yerine şeker vermişlerdir.

Fotoğraf 108: Cumhuriyet Gazetesi 20.03.1962

Aşağıda 1963 yılı ramazan ayında gazeteye yansıyan bir haber şöyledir:

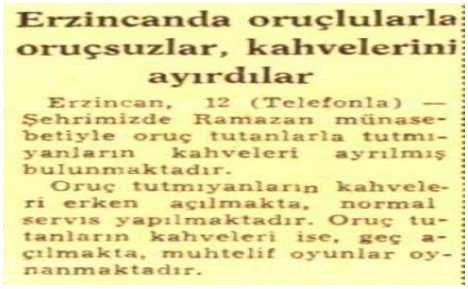

Erzincanda oruçlularla oruçsuzlar, kahvelerini ayırdılar

Erzincan, 12 (Telefonla) — Şehrimizde Ramazan münasebetiyle oruç tutanlarla tutmıyanların kahveleri ayrılmış bulunmaktadır.

Oruç tutmıyanların kahveleri erken açılmakta, normal servis yapılmaktadır. Oruç tutanların kahveleri ise, geç açılmakta, muhtelif oyunlar oynanmaktadır.

Fotoğraf 109: Cumhuriyet Gazetesi 13.02.1963

Verilen haberde Erzincan'da Ramazan ayında oruç tutanlar ile tutmayanların kahvelerinin ayrıldığı belirtilmekte; oruç tutmayan kişilerin gittiği kahvelerin erken açıldığı, buna karşılık tutanların gittiği kahvelerin geç saatlerde açıldığı belirtilmektedir. Haberde kahvelerin neden ayrıldığı ile ilgili bilgi verilmezken ayrılan kahvelerin oruç tutan kişilere saygı amaçlı mı yoksa yaşanan herhangi bir problemden dolayı mı olduğu anlaşılmamaktadır. Ama haber başlığına bakıldığında "Erzincan'da oruçlular ile oruçsuzlar kahvelerini ayırdılar." akla bir problemden dolayı kahvelerin ayrıldığı düşüncesi gelebilmektedir.

Aşağıda verilen haber ise 1965 yılında Ramazan ayının geceleri nasıl geçtiği ile ilgili sonuçlar çıkarılabilecek bir gazete haberidir.

Şehir haberleri

Ramazanda lokantalar sabaha kadar açık kalacak

İstanbul Belediyesi, yaklaşan Ramazan münasebetiyle, kendisini ilgilendiren konularda çalışmalar yapmaktadır.

Geçen yıllarda olduğu gibi bu Ramazanda da, lokanta, aşçı, kahvehane, muhallebici, işkembeci ve pastahane gibi halkın yiyip içmesine mahsus müesseseler, imsâk vaktine kadar açık kalabileceklerdir. Bununla ilgili karar Belediye tarafından ilân edilmiştir.

Ramazan süresince yumurtalı pide imali ise yasaklanmıştır. Fırınlar, ekmek sıkıntısına meydan verilmemesi için ancak saat 15 ten sonra pide imaline başlıyabileceklerdir.

Fotoğraf 110: Cumhuriyet Gazetesi 02.01.1965

"Şehir Haberleri" başlığı altında yapılan haber, İstanbul'da Ramazan ayında lokantaların sabaha kadar açık olacağı bilgisini vermektedir. Ramazan'ın gelmesi ile İstanbul Belediyesi çeşitli çalışmalar yapmış ve bazı mekânların açık olacağını duyurmuştur. Ramazan boyunca açık olacak mekânlar; lokanta, aşçı, kahvehane, muhallebici, işkembeci ve pastane gibi yeme-içmeye dayalı mekânlardır. Açık olacak yerlerin gece boyunca hizmet verecek olması kış mevsimine denk gelmesine rağmen Ramazan ayının hareketliliği ile ilgili fikir vermektedir.

Manisanın Kırkağaç ilçesine bağlı Karakurt köyünde Kubilây olayını hatırlatan bir ayaklanma olmuş, yobazlardan mürekkep bir grup köy öğretmenlerini boğazlıyarak öldürmek istemişlerdir. Çıkan karışıklığı bastırmak üzere olay yerine giden Kırkağaç Kaymakam Vekili köylüler tarafından taş ve odunla ağır surette yaralanmıştır.

GERİCİLERİN TAHRİKLERİ İLE MEYDANA GELEN HÂDİSE ANCAK CİVAR İLÇELERDEN GELEN TAKVİYE JANDARMA KUVVETLERİNİN YARDIMI İLE BASTIRILABİLMİŞTİR.

Karakurtlu köylüler Millî Eğitim câmiasından tek kişiyi köye sokmamaktadırlar. Bu arada öğretmenlerin evleri tahrip edilmiş, aileleri de bu köyde mahsur kalmışlardır. Millî Eğitim Müdürlüğü derhal öğretmenlerin başka köylere nakillerini yapmıştır. Karakurt köyü ilkokulu hâdiseler yatışıncaya kadar tatil edilmiştir.

Olayın, Ramazan münasebetiyle köye getirilen yirmi yaşlarındaki bir vâiz tarafından yapılan devamlı tahrikler sonunda meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu arada, olaydan bir gün önce köyde Atatürk'e ait eğitici bir filim gösterilmiş olması da yobazları tahrik eden bir sebep olarak ileri sürülmektedir.

Fotoğraf 111: Cumhuriyet Gazetesi 17.01.1965

Aynı yıla ait bir başka haber ise toplumsal çatışma konuludur.

İki grubun birbiri olan çatışmasını konu edinen haber Manisa'nın bir köyünde geçmektedir. Öğretmenlere "yobazlardan" oluştuğu söylenen bir grubun saldırması üzerine yaşanılanlar aktarılmaktadır. Haberde önceki dönemlerde olduğu gibi sıkça kullanılan "gerici, yobaz" kelimeleri dikkat çekmekte, bu şekilde vasıflanan bir grubun köy öğretmenlerine şiddet uyguladığı bilgisi verilmektedir. Gazetenin yapmış olduğu habere göre olayın çıkış

sebebi Ramazan ayına has köye getirilen genç bir vaizdir. Haberde dikkati çeken bir diğer nokta ise Menemen ya da Kubilay olayı olarak da adlandırılan ve 1930 yılında İzmir'de geçmiş olan Mustafa Kubilay adında bir öğretmenin öldürülmesi ile Manisa'da yaşanan olay arasında benzerlik kurulmasıdır. Kubilay olayı ile yapılan benzetme, laiklik vurgusu ve Atatürk ilke ve inkılaplarına karşı olduğu söylenen grubun "yobaz, gerici" olarak adlandırılması dönemin sosyo-politik gerilimlerine işaret etmesi bakımından önem taşımaktadır. Haberde öğretmenlerin başka bir bölgeye nakillerinin alındığı bilgisine de verilmektedir. Bu haber aynı zamanda gazeteye "Egede Bir Köyde Gericiler Ayaklandı" şeklinde manşet olmuştur. Olayın müsebbibi kabul edilen vaizden "Olaya Nurcu vaizin tahrikleri sebep oldu" şeklinde bahsedilmiştir. Gazetenin yapmış olduğu haberde aynı zamanda taraflar arasında yaşanan tartışmadan dolayı yaralanan kişilerin fotoğrafları da yer almaktadır. Haberin tam hâli aşağıda verilmiştir:

Öğretmenlere taşla hücum edildi

EGEDE BİR KÖYDE GERİCİLER AYAKLANDI

Küçük de Olsa

Olaya Nurcu vâizin tahrikleri sebep oldu. 14 kişi tevkif edildi

91 yaşındaki ünlü devlet adamı bu halde ancak 10 gün yaşayabilecek

Churchill ölümle

Yarın Cumhur

Fotoğraf 112: Cumhuriyet Gazetesi 17.01.1965

Aynı yıla ait İlhan Selçuk'un yazmış olduğu köşe yazısında yukarıda verilen haber içeriği ve yaşanan olaylar üzerine yazıldığı söylenmese de konu olarak örtüşen bir yazı ele alınmıştır.

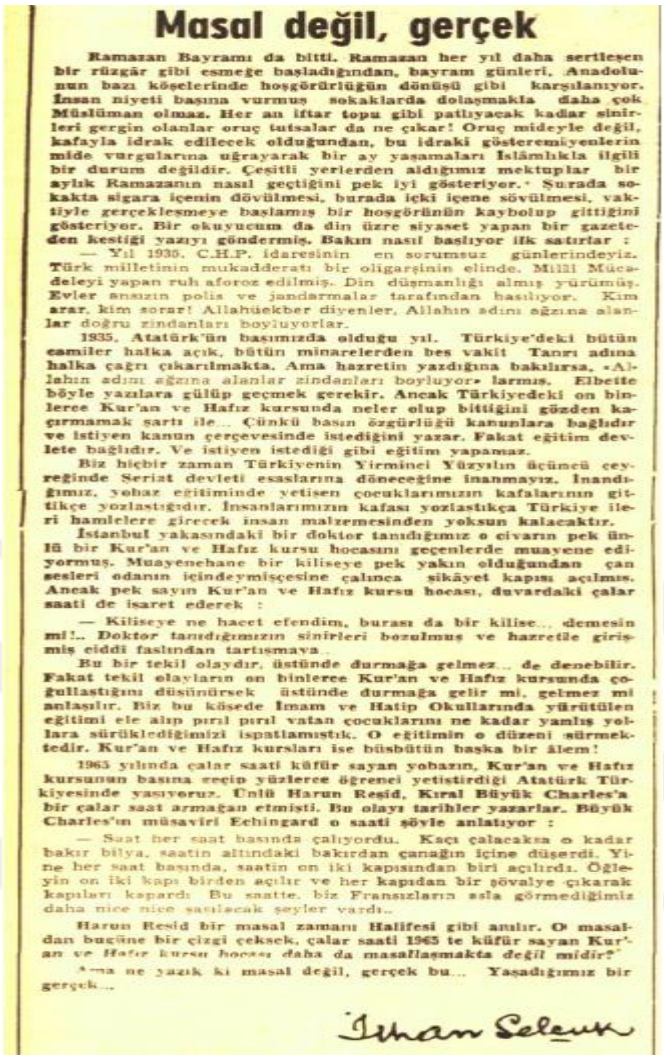

Masal değil, gerçek

Ramazan Bayramı da bitti. Ramazan her yıl daha sertleşen bir rüzgâr gibi esmeğe başladığından, bayram günleri, Anadolunun bazı köşelerinde hoşgörürlüğün dönüşü gibi karşılanıyor. İnsan niyeti başına vurmuş sokaklarda dolaşmakla daha çok Müslüman olmaz. Her an iftar topu gibi patlıyacak kadar sinirleri gergin olanlar oruç tutsalar da ne çıkar! Oruç mideyle değil, kafayla idrak edilecek olduğundan, bu idraki gösteremiyenlerin mide vurgularına uğrayarak bir ay yaşamaları İslâmlıkla ilgili bir durum değildir. Çeşitli yerlerden aldığımız mektuplar bir aylık Ramazanın nasıl geçtiğini pek iyi gösteriyor. Şurada sokakta sigara içenin dövülmesi, burada içki içene sövülmesi, vaktiyle gerçekleşmeye başlamış bir hoşgörünün kaybolup gittiğini gösteriyor. Bir okuyucum da din üzre siyaset yapan bir gazeteden kestiği yazıyı göndermiş. Bakın nasıl başlıyor ilk satırlar :

— Yıl 1935. C.H.P. idaresinin en sorumsuz günlerindeyiz. Türk milletinin mukadderatı bir oligarşinin elinde. Millî Mücadeleyi yapan ruh aforoz edilmiş. Din düşmanlığı almış yürümüş. Evler ansızın polis ve jandarmalar tarafından basılıyor. Kim arar, kim sorar! Allahüekber diyenler, Allahın adını ağzına alanlar doğru zindanları boyluyorlar.

1935, Atatürk'ün basınızda olduğu yıl. Türkiye'deki bütün camiler halka açık, bütün minarelerden beş vakit Tanrı adına halka çağrı çıkarılmakta. Ama hazretin yazdığına bakılırsa, «Allahın adını ağzına alanlar zindanları boyluyor» larmış. Elbette böyle yazılara gülüp geçmek gerekir. Ancak Türkiyedeki on binlerce Kur'an ve Hafız kursunda neler olup bittiğini gözden kaçırmamak şartı ile... Çünkü basın özgürlüğü kanunlara bağlıdır ve istiyen kanun çerçevesinde istediğini yazar. Fakat eğitim devlete bağlıdır. Ve istiyen istediği gibi eğitim yapamaz.

Biz hiçbir zaman Türkiyenin Yirminci Yüzyılın üçüncü çeyreğinde Şeriat devleti esaslarına döneceğine inanmayız. İnandığımız, yobaz eğitiminde yetişen çocuklarımızın kafalarının gittikçe yozlaştığıdır. İnsanlarımızın kafası yozlaştıkça Türkiye ileri hamlelere girecek insan malzemesinden yoksun kalacaktır.

İstanbul yakasındaki bir doktor tanıdığımız o civarın pek ünlü bir Kur'an ve Hafız kursu hocasını geçenlerde muayene ediyormuş. Muayenehane bir kiliseye pek yakın olduğundan çan sesleri odanın içindeymişçesine çalınca şikâyet kapısı açılmış. Ancak pek sayın Kur'an ve Hafız kursu hocası, duvardaki çalar saati de işaret ederek :

— Kiliseye ne hacet efendim, burası da bir kilise... demesin mi!.. Doktor tanıdığımızın sinirleri bozulmuş ve hazretle girişmiş ciddî faslından tartışmaya...

Bu bir tekil olaydır, üstünde durmağa gelmez... de denebilir. Fakat tekil olayların on binlerce Kur'an ve Hafız kursunda çoğullaştığını düşünürsek üstünde durmağa gelir mi, gelmez mi anlaşılır. Biz bu köşede İmam ve Hatip Okullarında yürütülen eğitimi ele alıp pırıl pırıl vatan çocuklarını ne kadar yanlış yollara sürüklediğimizi ispatlamıştık. O eğitimin o düzeni sürmektedir. Kur'an ve Hafız kursları ise büsbütün başka bir âlem!

1965 yılında çalar saati küfür sayan yobazın, Kur'an ve Hafız kursunun basına geçip yüzlerce öğrenci yetiştirdiği Atatürk Türkiyesinde yaşıyoruz. Ünlü Harun Reşid, Kıral Büyük Charles'a bir çalar saat armağan etmişti. Bu olayı tarihler yazarlar. Büyük Charles'ın müsaviri Echingard o saati şöyle anlatıyor :

— Saat her saat başında çalıyordu. Kaçı çalacaksa o kadar bakır bilya, saatin altındaki bakırdan çanağın içine düşerdi. Yine her saat başında, saatin on iki kapısından biri açılırdı. Öğleyin on iki kapı birden açılır ve her kapıdan bir şövalye çıkarak kapıları kapardı. Bu saatte, biz Fransızların asla görmediğimiz daha nice nice sasılacak şeyler vardı...

Harun Reşid bir masal zamanı Halifesi gibi anılır. O masaldan bugüne bir çizgi çeksek, çalar saati 1965 te küfür sayan Kur'an ve Hafız kursu hocası daha da masallaşmakta değil midir?

Ama ne yazık ki masal değil, gerçek bu... Yaşadığımız bir gerçek...

İlhan Selçuk

Fotoğraf 113: Cumhuriyet Gazetesi 06.02.1965

"Masal Değil, Gerçek" başlığı ile yazılan köşe yazısında "yobaz" olarak tanımlanan toplum kesiminin din anlayışı eleştirilmiştir. Oruç tutmanın insanın sabrına katkı sağlaması gereken bir ibadet olduğu vurgulanarak orucun mideyle değil, kafa ile tutulacağı söylenmiştir. Yazılan köşe yazısının ikinci paragrafında ismi söylenmeyen ama din adına haber yaptığı ifade edilen bir gazeteden bir bölüm alınmıştır. Alıntı yapılan gazete haberi genel olarak 1935 yılı CHP anlayışını ve uygulamalarını eleştirmektedir. Selçuk burada ifade edilen eleştirilere şiddetle karşı çıkmış 1935 yılında din özgürlüğünün olduğunu savunmaktadır. Ancak yazıdan anlaşıldığı üzere Selçuk, Cumhuriyet Türkiyesi aydınlarına hakim olan şeriat korkusunu paylaşmakta ve eğitimin tek elden devlet tarafından verilmesinin zaruretine inanmaktadır. Ayrıca bir bilim insanıyla bir din adamı arasında geçtiğini söylediği diyalog üzerinden

Selçuk'un dönemine hakim olan dindar-yobaz-irtica eşitliğini benimsediği görülmektedir. Ayrıca Selçuk'un yaptığı laiklik vurgusu gazetenin çizgisiyle uyumlu şekilde verilmiş ve laik Cumhuriyet'in tehlikede olduğu endişesi dile getirilmiştir.

Aşağıda 1965 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

Rakı, Votka ve Viski satışı arttı

Ramazan dolayısiyle satışı azalan alkollü içkilerden rakı, votka, şarap ve viskilerin satışı Bayramdan itibaren birdenbire artmıştır. Tekel depolarının Bayram dolayısiyle kapalı olması sebebiyle bazı bâyilerde alkollü içki bulmak mümkün olamamıştır.

Fotoğraf 114: Cumhuriyet Gazetesi 07.02.1965

1965 yılına ait gazete haberi incelendiğinde Ramazan ayının gelmesi ile toplumda içki tüketiminin azaldığı görülmektedir. Tekel bayilerinde bayramda içki satışı serbest olmasına rağmen depoların kapalı olmasından dolayı içki bulmak zorlaşmıştır.

Aşağıda verilen gazete haberi ise 1966 yılına ait olup Ramazan ayı geldiğinde mesai saatlerinde düzenlemelerin olduğu aktarılmıştır. Habere göre milletvekillerinin çalışma saatlerinin değiştirilmesi reddedilirken memurların çalışma saatleri iftar saatine uygun olarak hazırlanmıştır. Ramazan ayı 1966 yılında aralık ayına denk gelmiştir. İki farklı sayfada yer alan haberin tam hâli aşağıda verilmiştir:

Bazı illerde Ramazan için mesai saatleri değiştirildi

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu) Ramazan münasebetiyle, parlâmentoda dahi çalışma saatlerinin değiştirilmesi yolundaki önergeler reddedilirken bazı illerde valilikler memurların mesai saatlerini iftar zamanına göre ayarlamışlardır.

Bu arada, Bursa Valiliği Bursalerini değiştirmiştir. Ayrıca valiliği değiştirmiştir. Ayrıca valiliğin bu isteğine uyan Bursadaki Karayolları 14. Bölge Müdürlüğü de mesai saatlerini iftar saatlerine göre ayarlamıştır.

Karayolları Genel Müdürlüğü bu durumu «Bilgi edinilmek üzere» ayrıca teşkilâtına tamim etmiştir.

Fotoğraf 115: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1966

Ramazan

(Baştarafı 1. Sahifede)

nin 21/11/1966 gün ve 2-1 sayılı yazıları gereğince, Ramazan ayı münasebetile mesai saatlerinin aşağıda belirtildiği şekilde tatbik edileceği bildirilmiştir.

Mesai Saatleri:

Sabah saat: 8.30 dan 12.00 ye kadar.

Öğleden sonra saat: 13.00 den 16.00 ya kadar

Cumartesi günleri: Saat 9.00 dan 13.00 e kadar.»

KANUNİ USUL

Oysa, 788 sayılı Memurin Kanununun 52 nci maddesine göre, mesai saatleri Bakanlar Kurulunca düzenlenmekte ve bu konunun tatbikatı ise Valiliklere bırakılmaktadır.

Ancak, maddenin hükmüne göre, Valilikler ise mesai saatlerini ancak hizmetin icaplarına «ve iklim şartlarına göre» ayarlayabilmektedirler.

Bu bale göre, Ramazan ayları içinde mesai saatlerinin düzenlenmesinin bir «hizmet icabı» olup olmadığı tartışma konusudur.

Fotoğraf 116: Cumhuriyet Gazetesi 19.12.1966

Yapılan düzenlemeye göre mesai saatleri sabah saat 8.30'dan 12.00'ye kadar; öğleden sonra saat 13.00'ten 16.00'ya kadardır. Cumartesi günü ise saat 09.00'dan 13.00'e kadardır. Mesai saatlerinin Ramazan öncesinde nasıl olduğu ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Aşağıda verilen haber 1966 yılına ait bir haberdir:

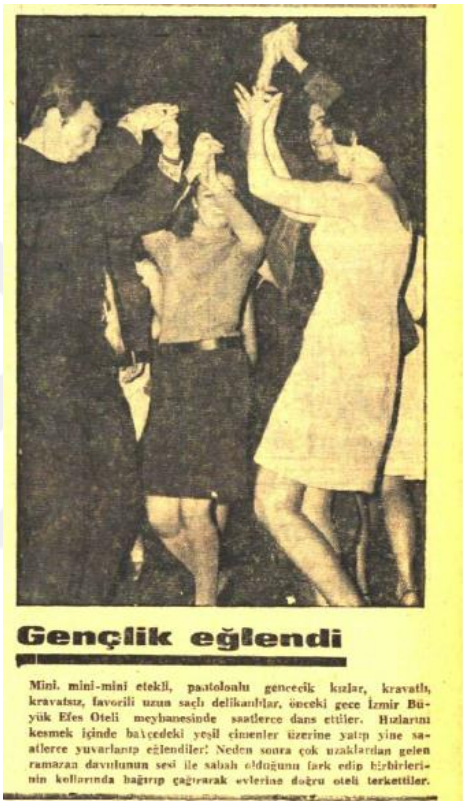

Gençlik eğlendi

Mini, mini-mini etekli, pantolonlu gencecik kızlar, kravatlı, kravatsız, favorili uzun saçlı delikanlılar, önceki gece İzmir Büyük Efes Oteli meyhanesinde saatlerce dans ettiler. Hızlarını kesmek içinde bahçedeki yeşil cimenler üzerine yatıp yine saatlerce yuvarlanıp eğlendiler! Neden sonra çok uzaklardan gelen ramazan davulunun sesi ile sabah olduğunu fark edip birbirlerinin kollarında bağırıp çağırarak evlerine doğru oteli terkettiler.

Fotoğraf 117: Cumhuriyet Gazetesi 27.12.1966

Verilen haber Ramazan ayında yapılan bir eğlenceye değinilmektedir. Habere göre "mini-mini etekli, pantolonlu, favorili uzun saçlı" delikanlılar İzmir Büyük Efes Oteli meyhanesinde saatlerce dans etmişlerdir. Haberde eğlenen gençlerin hız kesmeyerek bahçedeki yeşil çimler üzerinde uzandığından ve burada yuvarlanarak eğlendiğinden bahsedilmiştir. Eğlencenin bitişinin Ramazan davulunun çalındığı vakte denk geldiği de belirtilmiştir. 1965 yılında gazetenin yapmış olduğu bir haberde alkol satışının azaldığı belirtilirken bir sonraki sene ise meyhanede "Gençler Eğleniyor" başlıklı haber yapılmıştır. Haberde eğlenen gençlerin alkol tükettiği ile ilgili bilgi verilmemesinden dolayı eğlencenin

alkollü olup olmadığı bilinmemektedir. Eğlenceyi bitirdiklerinde otelden bağırıp çağırarak çıktıkları vurgulanmış, zamanın geçişini hissetmedikleri ve Ramazan davulu ile vaktin farkına vardıkları söylenmiştir. Haber, Türk toplumunda modernleşme ile toplumsal ilişkilerin, Ramazan ayı alışkanlıklarının ve kültürel yapının nasıl farklılaşabileceği ile ilgili çıkarımlar yapabileceğimiz bilgiler vermektedir.

Aşağıda 1968 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

ADANA'DA TAKKE GİYENLER ÇOGALDI

ADANA, (Cumhuriyet Bürosu) Ramazan ayının gelmiş olması dolayısiyle şehirde takke giyenlerin sayısı bir hayli çoğalmıştır. Polisler ise, önlerinden takke ile geçenlere hiç aldırmamaktadırlar. Bu konuda bilgisine müracaat ettiğimiz Emniyet Müdürlüğü yetkilileri ise, bugüne kadar takke veya fesle gezdiği için hakkında koğuşturma açılan bir kimse olmadığını bildirmişlerdir.

Kayseride, renk renk fesler

KAYSERİ — Ramazan ayı dolayısiyle şehrimizde fes satışları hızlanmıştır. «Al fes», «mor fes» 40 liradan satılmaktadır. Cami önlerinde satılan «yeşil fes» lerin fiatı ise 50 liraya çıkmıştır.

Öte yandan geçen yılki bere modasının geçtiği ve bere satışlarının durduğu piyasa yetkililerince bildirilmektedir.

Fotoğraf 118: Cumhuriyet Gazetesi 25.11.1968

25 Kasım 1925'te düzenlenen ve yasalaşan kılık kıyafet düzenlemesi ile şapka giyilmesi erkekler için zorunlu hâle getirilmiştir. 1950'li yıllara kadar Ramazan ayında gazetenin yapmış olduğu haberlerde takke ya da sarık giyilmesinden dolayı çeşitli cezalar verildiği aktarılmıştır. 1968 yılında Ramazan ayının gelmesi ile takke giyen kişiler hakkında herhangi bir cezai işlem başlatılmadığı gazeteye konu edilmiştir. Haberde polislerin önlerinden takke ile geçenlere müdahale etmedikleri bilgisinin paylaşılması ilgi çekicidir.

Haber, aynı zamanda Kayseri'de Ramazan ayının gelişi ile fes alımının arttığı bilgisini de vermiştir. Ramazan ayının gelişinin, toplumda kılık kıyafet alışkanlıklarına da etki ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kıyafetin hâlen Cumhuriyet Gazetesi'nin yayın politikaları bağlamında bir gerilim noktası olmaya devam ettiği değerlendirmesi yapılabilir.

1969 yılına ait bir diğer haber şöyledir:

Mini etekliler tehdit edildi

MARAŞ, (HA) — «Ateş gençlik» adiyle imza atan ve komando oldukları sanılan bir grup genç, Maraş halkına hitaben basılı bir bildiri dağıtmış «Ramazan ayında mini etekle dolaşanların bacaklarının asitle yakılacağını, alenen oruç yiyenlerin de imana getirileceğini açıklamıştır.

Fotoğraf 119: Cumhuriyet Gazetesi 14.11.1969

Habere göre Maraş'ta bildiri yayınlayan "Ateş Gençlik" adındaki bir grup genç "Ramazan ayında mini etekle dolaşanların bacaklarının asitle yakılacağı, alenen oruç yiyenlerin de imana getirileceği" tehdidinde bulunmuştur. Yazılı bir şekilde dağıtılan bildiri, ismi geçen grubun organize olarak bildiriyi hazırladığı ve dağıttığı sonucuna ulaştırmaktadır.

Aşağıda aynı yıla ait bir başka gazete haberi verilmiştir.

Athenagoras, Ramazanı kutladı

Rum - Ortodoks patriği Athenagoras, «Ramazan» nedeni ile Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan'a bir telgraf mesajı göndererek: «Cenab-ı Hakkın memleketimize saadetler bahşeylemesini temenni ederiz.» demiştir.

Athenagoras, mesajında şunları kaydetmiştir:

«Müübarek Ramazan-ı Şerifin başlaması münasebetiyle zatı muhtereminizin bunu sevgili müslüman kardeşlerimiz ile birlikte rahat içinde geçirmesi hakkındaki tebriklerimizi ifade eder, Cenabı Hakkın Ramazan-ı Şerif sûresince yapılacak va'zlar ile okunacak hutbeleri kabul buyurarak, zatı muhteremine inayetini ve memleketimizi saadet bahşeylemesini temenni ederiz.»

Fotoğraf 120: Cumhuriyet Gazetesi 16.11.1969

Haberde Rum-Ortodoks Patriği Athenagoras'ın dönemin Diyanet İşleri Başkanı olan Lütfi Doğan'a göndermiş olduğu Ramazan mesajı verilmiştir. Athenagoras mesajında Müslümanlar için "Sevgili Müslüman Kardeşlerimiz" hitabını kullanmıştır. Verilen mesajın

bir diğer ayrıntısı metnin dilinin İslami ve Arapça kelimelerle oluşturulmuş olmasıdır. "Cenab-ı Hak, vaaz, hutbe, inayet, zatı muhterem" Athenagoras'ın göndermiş olduğu mesajda yer alan İslami ve Arapça kavramlardan bazılarıdır. Athenagoras mesajını sevgi, birlik ve beraberlik temennileri ile bitirmektedir.

Aşağıda 1972 yılına ait verilen haber sevgi, birlik ve beraberlik dilinin Ramazan ayının gelmesi ile toplumsal hayatta yer edindiğini gösteren bir gazete haberidir.

RAMAZAN YARIN BAŞLIYOR

Diyanet İşleri Başkanı «vaizler düşmanlık değil, sevgi aşılayacak» dedi

ANKARA (Cumhuriyet Bürosu)

Diyanet İşleri Başkanı Dr. Lütfi Doğan, dün sabah Başkanlıkta düzenlediği bir basın toplantısında, Ramazan dolayısiyle alınan tedbirleri anlatmış, bu arada milleti birlik ve beraberliğe davet ederek mezhep kavgalarına meydan verilmemesini, anarşik hareketlerin durdurulmasını istemiş ve memleketin bugünlerde en fazla birlik ve beraberlik içinde bulunması gerektiğine işaret etmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığının görevlerine de değinen Dr. Lütfi Doğan, «Ramazan ayı içinde imamların teravih namazlarını cemaatin durumunu dikkate alarak tercihan kısa surelerle kıldırmalarını, müezzinlerin ezanları minareye çıkarak bizzat ve zamanında okumalarını, hoparlör bulunan minarelerde cihazın ihtiyaca göre ayarlanmasını, bir beldede çeşitli minarelerde okunan sabah ezanlarının imkân nisbetinde aynı anda okunmasını, mukabele ve mevlid

(Arkası Sa. 7, Sü. 7 de)

Fotoğraf 121: Cumhuriyet Gazetesi 08.10.1972

1972 yılına ait bu haberde Diyanet İşleri Bakanı, Ramazan ayının gelmesi ile vaazlarda millî birlik ve beraberlik, sevgi gibi konuların işleneceğini bildirmiştir. 1972 yılında yaşanan sağ-sol çatışmaları, toplumsal ayrışmalar ve mezhep farklılıkları Ramazan ayında verilen vaazların içeriğine etki etmiştir. Yaşanan toplumsal ve siyasi olaylar ile Ramazan ayında vaizlerin vereceği mesajların içeriği farklılaşmaktadır. Bu bağlamda dönemin Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan, İslam'ın insanlık için birleştirici rolünün olduğunu vurgulamıştır. Genelde tüm insanlığın, özelde ise Türk toplumunda görülen anarşinin zarar verici olduğunu, Ramazan'ın getireceği huzur ve sevgi atmosferi ile olması gerekene doğru gidileceğini

temenni etmiştir. Doğan'ın vurgu yaptığı bir diğer tema millî birlik ve beraberliktir. Millî birlik ve beraberlik vurgusunun yapılması; 1972 yılında toplum içerisinde meydana gelen siyasi ayrışmaların yaşatmış olduğu huzursuzluktan dolayıdır.

1930 ile 1980 yılları arasında Ramazan ayında yayınlanan gazete haberlerinde süreklilik gösteren olayların başında oruç tutanlar ile tutmayanlar arasında meydana gelen tartışmalar ve kavgalar yer almaktadır. Aşağıda Erzurum'da yaşanan bir diğer olay ile ilgili gazete haberi verilmiştir.

Hınıs'ta bir Üstteğmenin oruç tutmadığı için saldırıya uğraması sonucu çıkan olaylarda ikisi imam 12 kişi tutuklandı

ERZURUM — Hınıs ilçesinde önceki gün bir jandarma Üstteğmeninin oruç tutmadığı için saldırıya uğramasıyla başlayan olaylar dün de sürmüş, ikisi imam 12 kişi tutuklanmıştır.

Olaylar önceki gün Jandarma Üstteğmeninin oruç tutmadığı için çarşıda üç kişinin hücumuna uğramasıyla başlamıştır. Üstteğmenin saldırganların elinden kurtularak jandarma karakoluna sığınmasından sonra iki imamın halkı tahrik ederek karakolu bastırdığı ve taşlattığı bildirilmiştir. Önceki gece bir süre yatışan olaylar dün de sürmüştür. Güvenlik kuvvetlerinin duruma müdahale etmesinden sonra gözaltına alınan 26 kişiden ikisi imam 12 kişi dün tutuklanarak cezaevine gönderilmiş

Fotoğraf 122: Cumhuriyet Gazetesi 20.08.1978

Olay, Erzurum'un Hınıs ilçesinde geçmektedir. Çarşıda oruç tutmadığı için saldırıya uğradığı iddia edilen üstteğmen, jandarma karakoluna sığınmış, sonrasında 26 kişi gözaltına alınmıştır. Haberde iki imamın halkı tahrik ederek karakola saldırttığı ve tutuklandıkları söylenmektedir.

1979 yılına dair verilen bir diğer haber İstanbul Fatih'te Ramazan ayında yaşanan toplumsal olayla ilgilidir.

«Ramazan'da yemek satılmaz» diyen bir grup «takke»li genç, Fatih'te bazı lokantaları zorla kapattırdı

İstanbul Haber Servisi — Kendilerini «Akıncı» olarak tanıtan bir grup takkeli genç, Fatih ve Küçükpazar'daki kebapçı ve işkembeci dükkânları ile tüm lokantaları kapattırmışlar, dükkânını kapatmayan kişileri de tehdit etmişlerdir.

Takkeli gençlerin dükkân kapatma eylemini, geçtiğimiz Cuma günü başlattıkları öğrenilmiştir. Üçer kişilik ekipler halinde dolaşan gençler, «Ramazan'da yemek, köfte satılmaz»

Fotoğraf 123: Cumhuriyet Gazetesi 07.08.1979

Yaşanan olay dönemin gençlik hareketlerinden biri olan Akıncıların Fatih'te Ramazan ayında yemek satılmaması gerektiğini söyleyerek kapatmak istediği lokantalar olduğuna dair bir haberdir. Fatih camilerinin yoğunluğunun fazla olduğu, Osmanlı Dönemi'nden beri İstanbul'un dinî ve toplumsal açıdan önemli olan bir semtidir. Bölgede Ramazan ayında yemek satışının sorun teşkil ettiği mevcut haberde dile getirilmiştir.

Bu bölümde içerik analizini yaptığımız haberler Cumhuriyet Gazetesi'nin basın-yayın politikası hakkında fikir vermektedir. Gazete 1930-1980 yılları arasındaki Ramazanlarda toplumdaki çatışmaları öne çıkarmış; yobaz, irtica gibi kalıpları sıkça haberlerde kullanmıştır. Toplum içerisinde yaşanan çatışmalar gazete tarafından fazlaca verilerek Ramazan ayında toplumun farklı kesimlerinin birbiri ile mücadele içerisinde olduğu aktarılmıştır.

4.8. Ramazan'da Reklam ve İlanlar

Grafik 8: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Reklam ve İlanlar Konulu Haberlerin Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Yukarıda 1930-1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'ne Ramazan ile ilgili yayınlanan reklam ve ilanların yıllara göre dağılımı verilmiştir. Haberlerin sayısal dağılımı incelendiğinde her yıl reklam ya da ilan verilmese dahi belirtilen yıllar arasında en fazla 2 yılda bir gazetenin Ramazan ayında Ramazan ayının gelişinden dolayı reklam ya da ilan verdiği görülmektedir. Verilen reklamları incelememizin temel sebebi Ramazan ayına özel oluşudur. Bunun yanında Ramazan ayı bağlamında reklamın yapılması ve gazetenin diğer aylarda Ramazan ayında yapmış olduğu reklamlar ile aynı içerikte reklam yapmaması, verilen reklamların incelenmesindeki diğer sebeplerdir. Öte yandan tabloda verilen haber sayıları Ramazan ayında yayınlanmış olan tüm reklam ve ilanları kapsamamaktadır.

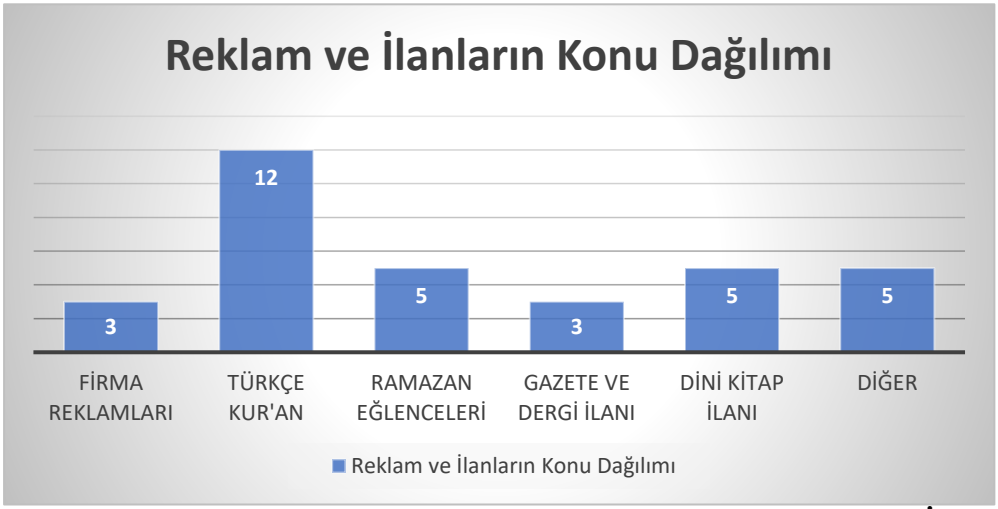

Grafik 9: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Reklam ve İlanların Konularına Göre Sayısal Dağılımı

Ramazan öncesinde yapılan reklamlarda dinî bir muhteva yer almazken Ramazan'ın gelişiyle bir farklılaşmadan söz edilebilir. Doğrudan dinî içeriğe sahip olmayan konut satımı gibi ilanlarda da "Dünyada Mekân Ahirette İman" şeklinde başlıklar atılarak reklamı yapılan ürün dinî muhteva ile sunulmuştur.

Şekil 2'de 1930 ile 1967 yılları arası Ramazan ayında yayınlanan reklam ve ilanların konu dağılımı verilmiştir. Konu dağılımı incelendiğinde yapılan reklamların büyük çoğunluğunun "Türkçe Kur'an-ı Kerim" reklamlarına ait olduğu görülmektedir. Türkçe Kur'an reklamlarının sayısal ağırlığı ise 1963 ve sonrasında yoğunlaşmıştır. Ramazan eğlenceleri konulu reklamlarda genel olarak bazı içkisiz eğlence mekânlarının ve sinema ile tiyatroların reklamları yer almaktadır.

Tayyare Cemiyeti Mubayaat Komisyonundan:

Şartnamesi veçhile 50,000 adet üçüncü sınıf evlenme cüzdanı tabettirileceğinden talip olacaklar 28/12/932 çarşamba günü saat 15 te komisyona müracaatleri.

ESNAF VE TACIRLERIN NAZARI DİKKATINE

Ramazan müddetince Beyazıt camii avusunda Yerli Mal satıcı ve yapıcıları için açılacak sergiden yer almak istiyen zevatın Dördüncü Vakıf Hanında üçüncü kattaki esnaf cemiyetleri murakabe bürosundaki merkez komitesine müracaatleri ilân olunur.

Fotoğraf 124: Cumhuriyet Gazetesi 25.12.1932

1932 yılında yapılan ilan Beyazıt Camisi avlusunda geleneksel hâle gelmiş sergi için bir duyuru niteliğindedir. Yapılan ilanda "Yerli Malı Satıcı ve Yapıcıları İçin" açılacak sergide yer almak isteyenlerin müracaat edecekleri yer bildirilmiştir. Beyazıt Camisi avlusunda yapılan sergi ile ilgili ilan sadece 1932 yılında yapılmıştır.

1930-1967 yılları arasında gazete reklamları arasında "Türkçe Kur'an-ı Kerim" reklamları da yer almaktadır. Cumhuriyet Gazetesi'nde incelenen yıllar arasında ilk Türkçe Kur'an satışı için yapılan reklam 1933 yılına aittir ve 1963 yılına kadar başka Türkçe Kur'an satışı reklamı yapılmamıştır.

HİLMİ KİTAPHANESİ
NEŞRİYATI:

Ramazana mahsus büyük tenzilât

Türkçe Kur'anı Kerim

Tercüme ve tefsiri

Din âlimlerimizden müderris İzmirli İsmail Hakkı Bey; Kur'ani Kerimi türkçeye en sade ve anlayışlı olarak tercüme etmiştir. Tercüme olunan her ayetin altında ayrıca tefsir ve izahlarla muhtelif manaları gösterilmiştir. Bu pek kıymetli mübarek eser her tarafta pek büyük bir rağbet ve takdire nail olmuştur. Kitabı mübinin sonunda Kur'anın mükemmel bir tarihi ve ayrıca türkcede ilk defa yapılan tahlili ve pek kıymetli bir fihristi havidir.

Müzeyyen ve yaldızlı bir cilt içinde 900 sahifelik kitap yalnız 150 kuruştur. Taşradan istiyenlere Ramazan için posta masrafı alınmaz.

ELKUR'AN

Fotoğraf 125: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1933

23.12.1933 tarihli reklamda "Ramazan'a Mahsus" ifadesi Türkçe Kur'an satışında Ramazan ayına özel satışın olduğunu göstermektedir. Ramazan ayına özel olarak belirlenen ücret ise dönemin para birimine göre "150 kuruştur." Aşağıda 1933 yılında yayınlanmış haberin devamı verilmiştir:

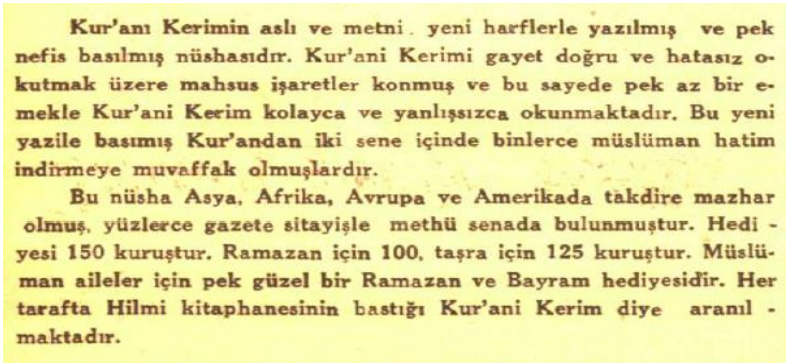
Kur'anı Kerimin aslı ve metni yeni harflerle yazılmış ve pek nefis basılmış nüshasıdır. Kur'ani Kerimi gayet doğru ve hatasız okutmak üzere mahsus işaretler konmuş ve bu sayede pek az bir emekle Kur'ani Kerim kolayca ve yanlışsızca okunmaktadır. Bu yeni yazile basımış Kur'andan iki sene içinde binlerce müslüman hatim indirmeye muvaffak olmuşlardır.

Bu nüsha Asya, Afrika, Avrupa ve Amerikada takdire mazhar olmuş, yüzlerce gazete sitayişle methü senada bulunmuştur. Hediyesi 150 kuruştur. Ramazan için 100, taşra için 125 kuruştur. Müslüman aileler için pek güzel bir Ramazan ve Bayram hediyesidir. Her tarafta Hilmi kitaphanesinin bastığı Kur'ani Kerim diye aranılmaktadır.

Fotoğraf 126: Cumhuriyet Gazetesi 23.12.1933

Fotoğraf 126'da verilen haberde Kur'an-ı Kerim'in hem yeni harflerle hem de aslıyla neşredildiği görülmektedir. Haberde aynı zamanda yeni harflerle okunan Kur'an-ı Kerim'den de hatim indirilebileceği yazılmaktadır. Kur'an-ı Kerim satışının reklamı için kullanılan ifade ise "Hediyesi 150 kuruştur." Fiyat kavramı yerine "hediye" kavramı kullanılmıştır.

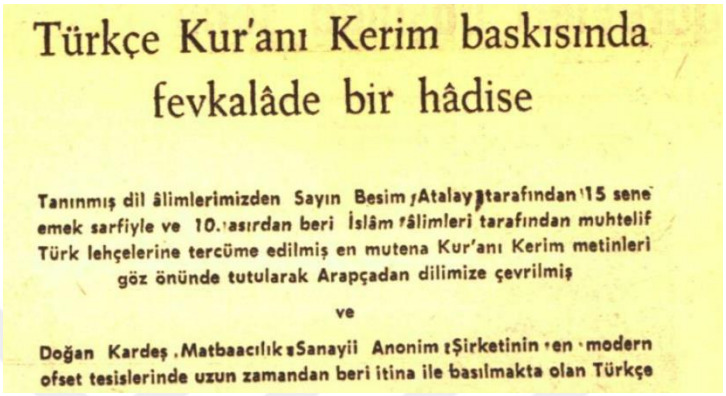

Türkçe Kur'anı Kerim baskısında fevkalâde bir hâdise

Tanınmış dil âlimlerimizden Sayın Besim Atalay tarafından 15 sene emek sarfiyle ve 10. asırdan beri İslâm âlimleri tarafından muhtelif Türk lehçelerine tercüme edilmiş en mutena Kur'anı Kerim metinleri göz önünde tutularak Arapçadan dilimize çevrilmiş

ve

Doğan Kardeş Matbaacılık ve Sanayii Anonim Şirketinin en modern ofset tesislerinde uzun zamandan beri itina ile basılmakta olan Türkçe

Fotoğraf 127: Cumhuriyet Gazetesi 27.01.1963

1963 yılında yapılan reklamda çevirinin farklılığı üzerinde durulmuştur. Kur'an-ı Kerim'i Arapça aslından çeviren kişi Besim Atalay farklı Türkçe lehçelerinden yararlanarak tercümeyi tamamlamıştır. Kur'an-ı Kerim'in hediyesi ise günün parası ile 55 liradır. Aşağıda 1965 yılına ait gazete reklamı verilmiştir:

RAMAZAN BAYRAMI SONUNA KADAR % 50 TENZİLÂTLI
TÜRKÇE KUR'AN-I KERİM
4. BASKI

Bu eser seçkin bir heyet tarafından, çeşitli dillerde çıkan KUR'AN tercümeleri de gözden geçirilerek meydana getirilmiştir. 376 Sahife Ciltli, Kuşe Gömlekli Fiatı: 10 Lira.

ÖDEMELİ GÖNDERİLİR.
OKAT YAYINEVİ - Ankara Cad. No: 45
P.K. 1017 — İSTANBUL
Reklâmcılık 218/1020

Fotoğraf 128: Cumhuriyet Gazetesi 24.01.1965

1965 yılına ait gazete reklamında Türkçeleştirilen Kur'an- Kerim'in bir heyet tarafından farklı dillerdeki tercümelerden faydalanılarak yapıldığı yazılmaktadır. Önceki haberler dikkate alındığında "hediye" kavramı yerine "fiat" kavramının kullanılmasıdır. "Türkçe Kur'an" matbaa imkânlarının farklılaşması ile ciltli, kuşe gömlekli olarak neşredilmiştir. Aşağıda aynı yıla ait farklı bir reklam verilmiştir.

Fotoğraf 129: Cumhuriyet Gazetesi 26.12.1965

Aynı yıla ait reklamda "En Kıymetli Ramazan Hediyesi" denilerek Türkçe Kur'an alımı için daha önce yayınlanan haberlerde olmayan satış tekniği uygulanmıştır. "Büyük rağbet üzerine" denilmesi ve ikinci defa basılması Ramazan ayında Türkçe Kur'an alımının fazla olduğunu göstermektedir.

Aşağıda Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan 1955 yılına ait reklam verilmiştir:

Fotoğraf 130: Cumhuriyet Gazetesi 01.05.1955

1930-1967 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nde Ramazan ayı içerisinde ilk ürün reklamı 1955 yılında yayınlanmıştır. Reklam başlığında "Rahat bir Ramazan geçirebilmek için iyi ve kuvvetli yiyiniz." denilerek oruç tutmanın kuvvet gerektirdiği mesajı üzerinden reklam yapılmıştır. Reklamda "Sana Kahvaltılık Margarin"in enerji kaynağı olduğu söylenmiş ve 1 paket içerisinde bulunan kalori miktarı verilerek pazarlamada etkileyiciliği artırmak istenmiştir. Reklamda görsel olarak cami fotoğrafının kullanılması da dikkat çekicidir. Reklam yapılarak alınması istenen ürün reklamında cami görseli ile satışın artırılması amaçlanmıştır.

Aşağıda gazetede yer alan ürün reklamı verilmiştir:

Fotoğraf 131: Cumhuriyet Gazetesi 23.03.1958

Ramazan ayında yapılan ürün reklamlarından biri de 1958 yılına ait TAMEK reklamıdır. Diğer görselle karşılaştırıldığında herhangi bir dinî motif kullanılmayan reklamda sadece "Ramazan'da TAMEK" başlığı içerisinde ve 4 ürünün reklamları yapılırken "Ramazan" kavramı geçmektedir. Ramazan ayında 1930-1967 yıllarında yapılan iki ürün reklamının ikisi de gıda ürünleridir. Ramazan ayında oruç tutulmasından dolayı gıda ürünlerinin reklamlarında "iftar sofraları" teması yer almıştır. 1958 yılına ait reklamda da "Ramazan sofralarınızın TAMEK İtalyan sosu" gibi ifadelerle iftar sofraları ürünlerin satışı için zikredilmiştir.

Ramazan ayında yayınlanmış reklamların bazıları ise kitap reklamlarıdır. Yapılan kitap reklamlarının tümü dinî kitaplardır. Aşağıda 1947 yılına ait gazete reklamı verilmiştir.

Genc Müslümanın Kitabı

Islâmlığa dair her şeyi ameli şekilde açık ifade ve resimlerle anlatır. Dini en kolay öğreten kitab olduğu şimdiye kadar alınan pek çok teşekkür mektubile de tesbit edilmiştir. Ramazan için saklanılan parti satışa çıkarılmıştır. Resimler ve baskısı pek nefistir.

Fotoğraf 132: Cumhuriyet Gazetesi 19.07.1947

Ramazan ayında reklamı yapılan ilk kitap içerikten anlaşıldığına göre ilmihal kitabıdır. "Genç Müslüman Kitabı" adlı kitapta resimlerle İslam dinine ait farklı konularda bilgilendirme yapıldığı reklamda "Resimler ve baskısı pek nefistir." denilerek kitabın alınması için okuyucu teşvik edilmiştir. Reklamda kitabın satışa çıktığı söylenmesine rağmen fiyatı yer almamakta ve alımın nasıl olacağı bildirilmemiştir. Aşağıda 1948 yılına ait gazete

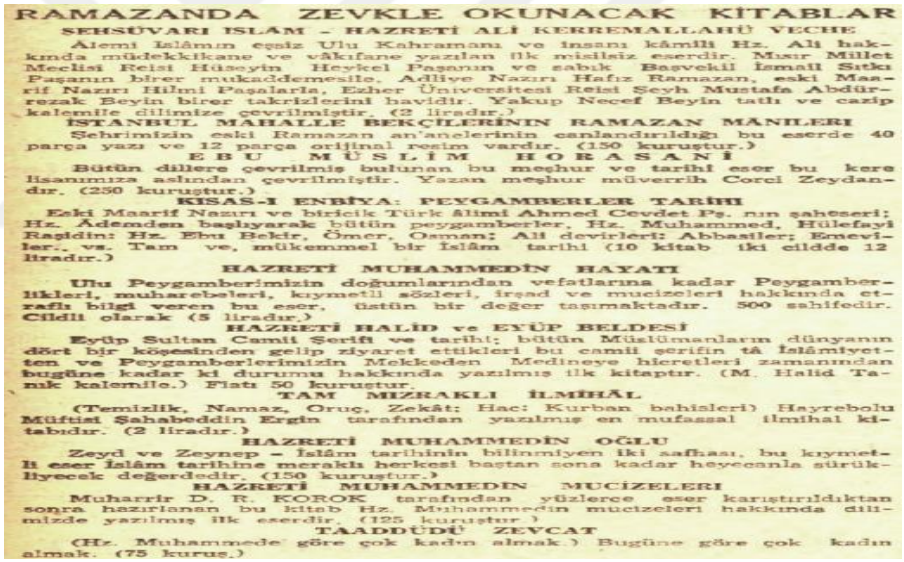

RAMAZANDA ZEVKLE OKUNACAK KİTABLAR

ŞEHSÜVARI ISLÂM – HAZRETİ ALİ KERREMALLAHÜ VECHE

Âlemi İslâmın eşsiz Ulu Kahramanı ve insanı kâmilli Hz. Ali hakkında müdekkikane ve vâkıfane yazılan ilk misilsiz eserdir. Mısır Millet Meclisi Reisi Hüseyin Heykel Paşanın ve sabık Başvekili İsmail Sıtkı Paşanın birer mukaddemesile, Adliye Nazırı Hafız Ramazan, eski Maarif Nazırı Hilmi Paşalarla, Ezher Üniversitesi Reisi Şeyh Mustafa Abdürrezak Beyin birer takrizlerini havidir. Yakup Necef Beyin tatlı ve cazip kalemile dilimize çevrilmiştir. (2 liradır.)

İSTANBUL MAHALLE BEKÇİLERİNİN RAMAZAN MÂNİLERİ

Şehrimizin eski Ramazan an'anelerinin canlandırıldığı bu eserde 40 parça yazı ve 12 parça orijinal resim vardır. (150 kuruştur.)

EBU MÜSLİM HORASANİ

Bütün dillere çevrilmiş bulunan bu meşhur ve tarihî eser bu kere lisanımıza aslından çevrilmiştir. Yazan meşhur müverrih Corci Zeydandır. (250 kuruştur.)

KISAS-I ENBİYA: PEYGAMBERLER TARİHİ

Eski Maarif Nazırı ve biricik Türk âlimi Ahmed Cevdet Ps. nın şaheseri; Hz. Ademden başlıyarak bütün peygamberler, Hz. Muhammed, Hülefayi Raşidin: Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman; Ali devirleri; Abbasiler; Emeviler., ve, Tam ve, mükemmel bir İslâm tarihi (10 kitab iki cildde 12 liradır.)

HAZRETİ MUHAMMEDİN HAYATI

Ulu Peygamberimizin doğumlarından vefatlarına kadar Peygamberlikleri, muharebeleri, kıymetli sözleri, irşad ve mucizeleri hakkında etraflı bilgi veren bu eser, üstün bir değer taşımaktadır. 500 sahifedir. Cildli olarak (5 liradır.)

HAZRETİ HALİD ve EYÜP BELDESİ

Eyüp Sultan Camii Şerifi ve tarihi; bütün Müslümanların dünyanın dört bir köşesinden gelip ziyaret ettikleri bu camii şerifin tâ İslâmiyetten ve Peygamberlerimizin Mekkeden Medineye hicretleri zamanından bugüne kadar ki durumu hakkında yazılmış ilk kitaptır. (M. Halid Tanık kalemile.) Fiatı 50 kuruştur.

TAM MIZRAKLI İLMİHÂL

(Temizlik, Namaz, Oruç, Zekât; Hac: Kurban bahisleri) Hayrebolu Müftüsü Şahabeddin Ergin tarafından yazılmış en mufassal ilmihal kitabıdır. (2 liradır.)

HAZRETİ MUHAMMEDİN OĞLU

Zeyd ve Zeynep – İslâm tarihinin bilinmiyen iki safhası, bu kıymetli eser İslâm tarihine meraklı herkesi baştan sona kadar heyecanla sürükliyecek değerdedir. (150 kuruştur.)

HAZRETİ MUHAMMEDİN MUCİZELERİ

Muharrir D. R. KOROK tarafından yüzlerce eser karıştırıldıktan sonra hazırlanan bu kitab Hz. Muhammedin mucizeleri hakkında dilimizde yazılmış ilk eserdir. (125 kuruştur.)

TAADDÜDÜ ZEVCAT

(Hz. Muhammede göre çok kadın almak.) Bugüne göre çok kadın almak. (75 kuruş.)

reklamı verilmiştir.

Fotoğraf 133: Cumhuriyet Gazetesi 09.07.1948

1948 yılındaki kitap reklamında ise 12 kitabın reklamı yapılmaktadır. "Şehsüvari İslam", "İstanbul Mahalle Bekçilerinin Ramazan Manileri", "Ebu Müslim Horasani", "Kısas-ı Enbiya", "Hz. Muhammed'in Hayatı", "Hz. Halid ve Eyüp Beldesi", "Tam Mızraklı İlmihal", "Hz. Muhammed'in Oğlu", "Hz. Muhammed'in Mucizeleri", "Taaddüdü Zevcat", "Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi", ve Necip Fazıl Kısakürek'e ait olan "Halkadan Pırıltılar"

reklamı yapılan kitaplardır. 1947 yılında yapılan "Genç Müslümanın Kitabı" reklamında fiyat verilmezken 1948 yılında yapılan reklamda kitap fiyatları verilmiştir.

Aşağıda 1960 yılında yayınlanan gazete reklamı verilmiştir:

Fotoğraf 134: Cumhuriyet Gazetesi 29.02.1960

Cumhuriyet Gazetesi'nde yapılan kitap reklamı başka bir gazete olan Akşam Gazetesi'nin okuyucularına ulaştırdığı kitaplardır. İlk kitap Mustafa Kemal Atatürk'ün dine dair görüşlerinin yer aldığı ve Atatürk'ün yanında bulunan Hafız Yaşar Okur'un aktarmasıyla Sadi Borak'ın yazdığı "Atatürk ve Din" başlıklı kitabıdır. Kitabın reklamı yapılırken toplum içerisinde Atatürk'ün din ile ilgili görüş ve inançları hakkında çeşitli kanaatleri olduğu üzerinde de durulmuştur. İkinci eser ise Abdülhak Hamid'e aittir.

Aşağıda 1960 yılına ait kitap reklamı verilmiştir.

H. Muhammedin Hayatı

Neşredildiği günden beri büyük bir rağbet gören ve ikinci tab'ı da bitmek üzere olan, bu eser, muharriri Samih Nafiz Tansu'nun güzel üslûbu ile ve Şark ile Garb Kaynaklarını tetkiki ile meydana getirilmiştir. Ramazan günlerinde size arkadaşlık edecektir. Hediyesi 750 Kuruştur.

HİLMİ KİTABEVİ

Fotoğraf 135: Cumhuriyet Gazetesi 10.03.1960

Verilen kitap reklamı Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen reklamdır. Reklamın içeriğinde kitabın farklı kaynaklardan faydalanılarak tamamlandığı söylenmiş, Ramazan günlerinde okuyucuya arkadaşlık edeceği bildirilmiştir.

Aşağıda 1968 yılına ait kitap reklamı verilmiştir.

Hafız Osman Hattı bir Kur'an-ı Kerim evinizde saklayabileceğiniz en kıymetli hazinedir

Hafız Osman Hattı
Kur'an-ı Kerim

Ramazan münasebetiyle, mahdut miktarda yeniden okuyucuların istifadesine arz edilmiştir.

Türkçe
Kur'an-ı Kerim

Rahmetli dil bilgini Besim Atalay'ın 15 sene emek sarf ederek vücuda getirdiği, nefis bir cilt içinde ve tezhipli baskı ile Kur'an tercümesi.

Hediyesi 55 lira

Fotoğraf 136: Cumhuriyet Gazetesi 24.11.1968

Verilen reklam Türkçe meal ve Arapça baskılı Kur'an-ı Kerim reklamıdır. 1930'lu yıllardan itibaren gazetenin yayınlamış olduğu reklamlar içerisinde Türkçe Kur'an reklamı süreklilik gösteren tek reklamdır.

Aşağıda 1969 yılında yayınlanmış olan bir başka reklam verilmiştir.

Fotoğraf 137: Cumhuriyet Gazetesi 08.12.1969

Önceki yıllarda reklamı yapılmayan hat levhalarının 1969 yılı gazetesinde ilk kez yer aldığı görülmektedir. Reklamda "Allah", "Barekallah" yazıları ile Hz. Muhammed'in hadisi şeriflerinin yer aldığı levhalar "en güzel bayram hediyesidir." ifadeleriyle sunulmuştur. Verilen reklam 1969 yılında toplumun bayramlaşmalarda yaptığı hediyeleşme konusunda da fikir vermektedir.

Aşağıda verilen reklam, 1930 yılından itibaren incelenen gazete reklamlarından oldukça farklıdır.

Fotoğraf 138: Cumhuriyet Gazetesi 15.09.1972

1972 yılına ait verilen reklam; aynı zamanda Ramazan ayının toplum içerisinde belli bir kesim açısından nasıl geçtiği hakkında da bilgi vermektedir. Ramazan sebebiyle iftar ve sahur yemekleri verilecek gemi için yapılan reklamda geminin Ramazan ayı boyunca Avrupa limanlarını dolaşacağı atılan başlıktan anlaşılabilir. Avrupa limanlarına bayram ziyaretleri şeklinde başlık atılmış, devamında ise iftar ve sahur yemeği verilecektir, denilmiştir. Reklam aynı zamanda eğlence anlayışı açısından da ilk olmaktadır. 1930 yılından itibaren incelenen reklamlarda ve yapılan Ramazan eğlencelerinde 1 ay boyunca gemi ile seyahat ederek Ramazan'ın geçirilmesi ile ilgili haber ya da reklam yapılmaması, toplumsal değişim ve modernleşme ile yaşanan farklılığa işarettir.

Fotoğraf 139: Cumhuriyet Gazetesi 02.19.1977

1977 yılına ait bu reklam, yapımı devam eden ev inşaatına dairdir. 1930 yılından itibaren incelenen reklamlarda ev inşaatlarının bulunmaması sebebiyle bu reklam oldukça önemlidir. Reklam içerisinde verilmeyen ama bir dipnot şeklinde reklamın altına iliştirilen ifadede Cumhuriyet Gazetesi "Konut satımının ahretle Ramazanla ne ilgisi var" demiştir. Zira reklamda kullanılan slogan oldukça dikkat çekici olup "Dünyada mekân ahirette iman" denilerek konut almanın gereğine işaret edilmiş, bu sayede potansiyel müşterilere mesaj iletilmek istenmiştir.

Gazetenin reklam ve ilanları değerlendirildiğinde zaman içerisinde lüks, tüketim ve seyahatin Ramazan'la ilişkilendirilerek müşteriye hitap edecek bir şekilde sunulduğu görülmektedir. 1930'lu yıllarda reklamların niteliği daha çok ilan şeklindeyken 1960'tan sonra tüketim ve lüks temelli reklamlar yer almıştır. Yapılan reklamlarda önemli görülen bir diğer nokta ise bazı dönemlerde reklamların içeriğinin siyasi politikalardan etkilenmesidir. 1932 yılında gerçekleştirilen Türkçe ibadet uygulamasından dolayı 1930'lu yıllarda Türkçe Kur'an reklamları yapılmıştır.

4.9. Ramazan Bayramı

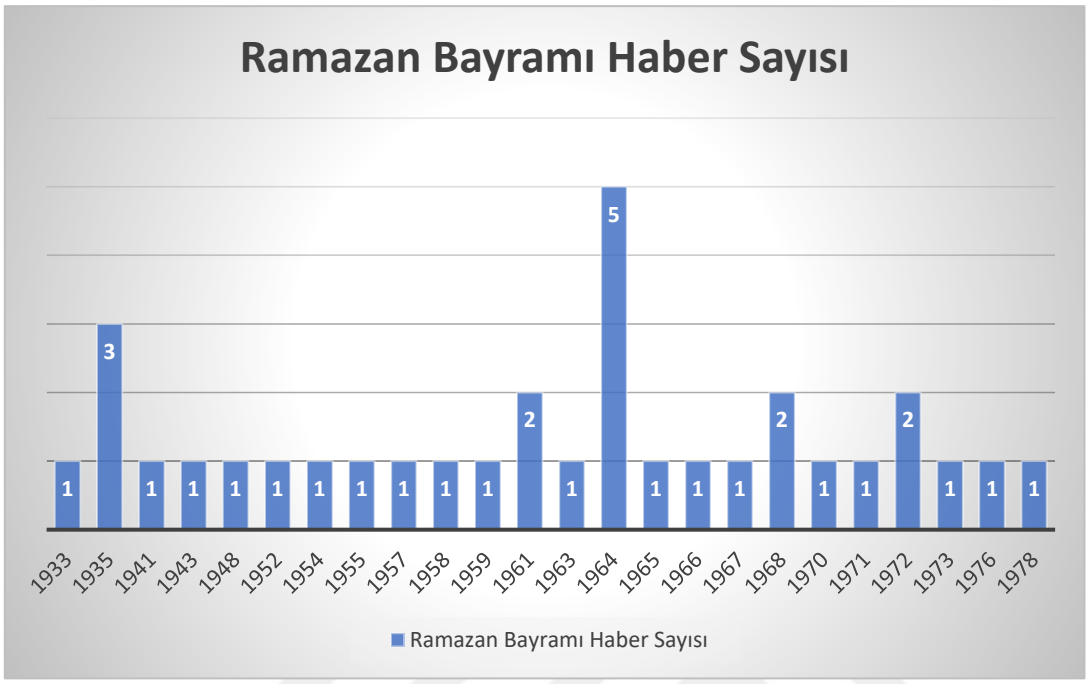

Grafik 10: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Bayramı Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Tabloda verilen bilgiler incelendiğinde Cumhuriyet Gazetesi'nde her yıl Ramazan Bayramı ile ilgili haber yapılmasa bile bayram ile ilgili haberlerin süreklilik gösterdiği söylenebilir. Haber sayısı 1935, 1961 ve 1964 yılları hariç birer tanedir.

Ramazan Bayramı ile ilgili Cumhuriyet Gazetesi'nde her ne kadar az sayıda haber yapılmış olsa da bu haberler ve bayram ile ilgili yazılmış olan köşe yazılarından bayramın nasıl kutlandığı, ziyaretleşmelerin ne şekilde olduğu, bayramlarda devam ettirilen ve eleştirilen geleneklerin neler olduğunu görebilmekteyiz.

Cumhuriyet'te
Ramazan bayramı

Dün ikindiden başlıyan toplar Ramazan ayının nihayet bulduğunu ilân etti. Dün akşam Müslüman'lar yirmi dokuz gün zarfında her akşam atılan birer topla değil, belki yirmi bir pare topla iftar ettiler. Artık bu sabah fecirden evvel sahur topu atılmadı. Onun yerine sabah namazında yirmi bir pare top atıldı. ve güneş ufuktan iki mızrak boyu yükseldiği zaman bayram namazı kılındı. Artık üç gün her beş vakit atılacak yirmi birer pare top geçirilen günlerin bayram olduğunu hatırlatmakta devam edecektir. Zaten bugünler bayram olmak hasebile devlet daireleri tatildir. Bu bayram günlerinde müslüman halk her gün meşgul oldukları işlere fasıla vererek bayram yaparlar. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bayram münasebetile daha evvel tatil yaptığını biliyorsunuz. Yarın da meselâ biz gazeteler çıkmayacağız. Çünkü bugünlerde bu işte uğraşan arkadaşların vakitlerini istirahatle, keyifle ve eğlence ile geçirmelerini, yani onların da bayram yapmaları esasını kabul etmişizdir.

Fotoğraf 140: Cumhuriyet Gazetesi 19.02.1931

Yukarıda 1931 yılına ait gazetede yayınlanmış Yunus Nadi'ye ait olan köşe yazısının ilk paragrafı verilmiştir. Köşe yazısında Ramazan Bayramı'nın gelişinin top atılarak ilan edildiği ve top atılışının bayramlarda sürdürülen bir gelenek olduğu söylenmektedir. Topun atıldığı vakit ise sabah namazı vaktidir. Aynı zamanda top atışının bayram günlerinin tümünde olmak üzere her vakitte atılacağı bilgisi de verilmektedir. Yazının devamından ise bayram günlerinde devlet dairelerinin tatil olduğunu ve gazetelerinde bayram günlerine özel bir şekilde çalışmadıklarını görmekteyiz. Aşağıda aynı köşe yazısının devamı verilmiştir:

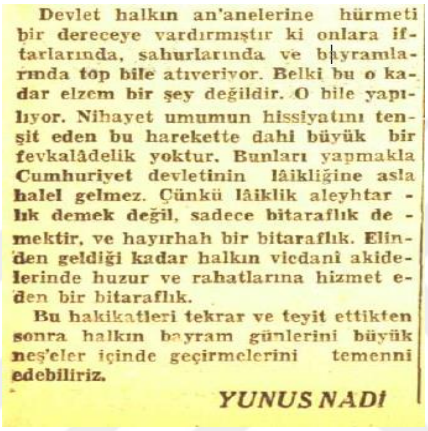

Devlet halkın an'anelerine hürmeti bir dereceye vardırmıştır ki onlara iftarlarında, sahurlarında ve bayramlarında top bile atıveriyor. Belki bu o kadar elzem bir şey değildir. O bile yapılıyor. Nihayet umumun hissiyatını tenşit eden bu harekette dahi büyük bir fevkalâdelik yoktur. Bunları yapmakla Cumhuriyet devletinin lâikliğine asla halel gelmez. Çünkü lâiklik aleyhtarlık demek değil, sadece bitaraflık demektir, ve hayırhah bir bitaraflık. Elinden geldiği kadar halkın vicdanî akidelerinde huzur ve rahatlarına hizmet eden bir bitaraflık.

Bu hakikatleri tekrar ve teyit ettikten sonra halkın bayram günlerini büyük neş'eler içinde geçirmelerini temenni edebiliriz.

YUNUS NADİ

Fotoğraf 141: Cumhuriyet Gazetesi 19.02.1931

Yunus Nadi, devletin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı'nda top atılmasına izin vermesi ile laiklik ilkesi arasında ilişki kurmuştur. Devletin geleneklere hürmet ettiğini, önemli gördüğünü söylemiş ve bunun laiklik ilkesi ile bağdaştığını ifade etmiştir. Ayrıca ilginç biçimde devletin halkın anane ve adetlerine gösterdiği saygının derecesini iftar sahur ve bayramlarda top atışına verdiği izinle belirtmiştir.

Aşağıda 1933 yılına ait gazete haberi verilmiştir:

Mekteplerin tatil günleri tebliğ edildi

Maarif Vekâleti mekteplerin tatil günleri için şu günleri tesbit ve alâkadarlara tebliğ etmiştir:

29, 30, 31 teşrinievvel: Cumhuriyet bayramı tatili. 1, 2, 3 kânunusani: kış sümster tatili. 23, 24 nisan: Millet Meclisi ve çocuk bayramı tatili. 5, 6 mayıs: Mektepler bayramı.

Ramazan bayramı birinci günü sabahından üçüncü günü akşamına kadar, Kurban bayramı birinci günü sabahından dördüncü günü akşamına kadar ve Hakimiyeti Milliye bayramı için birgün, her yerin kurtuluş bayramı günü de bir gün mektepler tatil yapacaklardır.

Fotoğraf 142: Cumhuriyet Gazetesi *28.11.1933*

Verilen haber bayram günlerinde tatillerin nasıl olacağı ile ilgilidir. Ramazan Bayramı'nın birinci gününden üçüncü günü akşamına kadar okulların tatil edileceği ve Kurban Bayramı'nda da tüm gün tatil olacağı gazete ile duyurulmuştur.

Aşağıda 1935 yılında yayınlanmış Ercümend Ekrem Talu'ya ait köşe yazısı verilmiştir:

Bu bayram da böyle yapalım

Yıllardanberi, kendi ellerile kurduğu «Çocuk Esirgeme kurumu» nun başında, ideal sahibi insanlara yakışır bir sevgi ve inancla çalışan doktor Fuad Umayın, çok gerekli ve uygun bir düşüncesinden haberdar oldum.

Geçen Ramazan bayramında, ve gene bu sütunlarda, bayram ziyaretlerinin bugünkü yaşayış tarzlarımıza göre yorucu ve manasız bir angaryadan başka birşey olmadığını söylemiş, bu lüzumsuz an'aneden vazgeçilmesini tavsiye etmiştim.

Fotoğraf 143: Cumhuriyet Gazetesi 23.02.1935

1935 yılında yazılmış köşe yazısına baktığımızda Ramazan Bayramı'nda yapılan bayram ziyaretlerinin gereksiz görüldüğü ve bu uygulamadan vazgeçilmesi gerektiği söylenmektedir. Ekrem Talu tarafından yazılan köşe yazısının devamında "İyisi mi Çocuk Esirgeme kurumuna, elimizden gelen, gönlümüzden kopan para yardımını eder, bayramda da yan gelip, külfetsiz, riyasız, yorgunluksuz bir tatil devri geçirdikten sonra, dinç bir kafa ile işimizin başına döneriz." denilerek bayramın evde geçirilmesinin ve Çocuk Esirgeme Kurumuna yardım yapılmasının daha uygun olduğu söylenmiştir.

Bayramlaşma

Çocuk Esirgeme Kurumunun şefkat dileği

Dün, Çocuk Esirgeme kurumunun gündüz bakım evini ziyaret ettim. Çok zi - yalı, temiz, duvarlarında büyüklerimizin resimleri, iç bölmede bütün hayvanları gösteren levhalar, minimini yavruların el işlerile bezenmiş camlı dolab, kendileri kadar küçük yemek masaları, sandalyeler, masalarda el işleri yapan neşeli sağlıklı yavrular insan üzerinde ne güzel tesir bırakıyor. Anneleri işe giderken Bakım evine bırakılan ve işten dönüşte alınan bu sevimli miniminilerin el işlerini tet - kik ve dimaği inkişaflarını kolaylaştırmak için gösterilen usulleri seyretmek ayrıca bir zevk veriyor.

Fotoğraf 144: Cumhuriyet Gazetesi 26.02.1935

Yukarıda verilen fotoğraf Zehra İhsan Duydal'a ait köşe yazısının kısmıdır. Verilen kısım incelendiğinde bayramlaşmaların Çocuk Esirgeme Kurumunda yapılmasına teşvik edildiği görülmektedir. Aşağıda aynı köşe yazısının ilgili bir başka bölümü Çocuk Esirgeme Kurumuna yapılan ziyaret teşvikini destekler nitelikte olup aynı zamanda bayramlarda yapılan ziyaretlerin bazı kısımlarını eleştirmektedir.

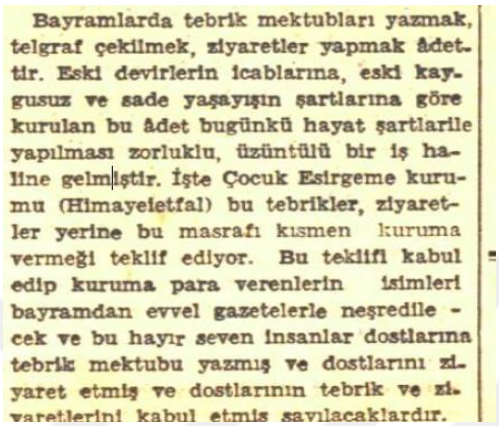

Bayramlarda tebrik mektubları yazmak, telgraf çekilmek, ziyaretler yapmak âdettir. Eski devirlerin icablarına, eski kaygusuz ve sade yaşayışın şartlarına göre kurulan bu âdet bugünkü hayat şartlarile yapılması zorluklu, üzüntülü bir iş haline gelmiştir. İşte Çocuk Esirgeme kurumu (Himayeietfal) bu tebrikler, ziyaretler yerine bu masrafı kısmen kuruma vermeği teklif ediyor. Bu teklifi kabul edip kuruma para verenlerin isimleri bayramdan evvel gazetelerle neşredilecek ve bu hayır seven insanlar dostlarına tebrik mektubu yazmış ve dostlarını ziyaret etmiş ve dostlarının tebrik ve ziyaretlerini kabul etmiş sayılacaklardır.

Fotoğraf 145: Cumhuriyet Gazetesi 26.02.1935

Yukarıda verilen köşe yazısında bayramlarda yapılan ziyaretlerin değişmesi gerektiği ile ilgili düşüncenin sebebi ise günün şartlarının farklılaşmasıdır. Eski dönemlerin gerekliliğine göre devam ettirildiği söylenen ziyaretlerin oldukça güç olduğu, insanlar için meşakkatli bir hâle geldiği söylenmekte; bunun yerine Çocuk Esirgeme Kurumuna ziyaretlerin yapılmasının daha güzel olacağı teklifi yapılmaktadır. Yazılan köşe yazısından bayram geleneklerinden olan ziyaretleşmelere eleştirel yaklaşıldığını; bayram ziyaretlerinin devam etmesini ama bunun farklı bir şekilde olması gerektiği sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Aşağıda gazetenin aynı yılda yayınlanmış haberi Çocuk Esirgeme Kurumuna olan bayram ziyaretlerinin teşviki yönündedir.

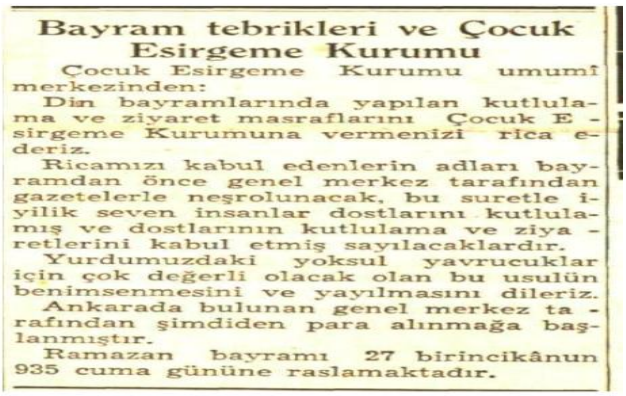

Bayram tebrikleri ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Çocuk Esirgeme Kurumu umumî merkezinden:

Din bayramlarında yapılan kutlulama ve ziyaret masraflarını Çocuk Esirgeme Kurumuna vermenizi rica ederiz.

Ricamızı kabul edenlerin adları bayramdan önce genel merkez tarafından gazetelerle neşrolunacak, bu suretle iyilik seven insanlar dostlarını kutlulamış ve dostlarının kutlulama ve ziyaretlerini kabul etmiş sayılacaklardır.

Yurdumuzdaki yoksul yavrucuklar için çok değerli olacak olan bu usulün benimsenmesini ve yayılmasını dileriz.

Ankarada bulunan genel merkez tarafından şimdiden para alınmağa başlanmıştır.

Ramazan bayramı 27 birincikânun 935 cuma gününe raslamaktadır.

Fotoğraf 146: Cumhuriyet Gazetesi 26.02.1935

Haberde dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta bayramlaşmalarda yapılacak ziyaretleşmelerinin yerine Çocuk Esirgeme Kurumuna maddi destek verilmesi önerisidir. Çocuk Esirgeme Kurumu için yardımlar yapılması teşvik edilmekte, bayram ziyaretleşmeleri yerine bu uygulamanın daha iyi olacağı düşünülmektedir.

Aşağıda 1943 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmış Burhan Felek'e ait olan köşe yazısı verilmiştir:

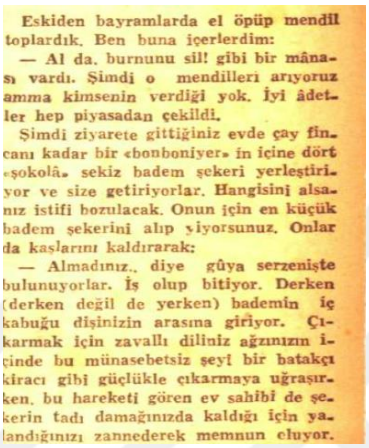

Eskiden bayramlarda el öpüp mendil toplardık. Ben buna içerlerdim:

— Al da, burnunu sil! gibi bir mânası vardı. Şimdi o mendilleri arıyoruz amma kimsenin verdiği yok. İyi âdetler hep piyasadan çekildi.

Şimdi ziyarete gittiğiniz evde çay fincanı kadar bir «bonboniyer» in içine dört «şokolâ» sekiz badem şekeri yerleştiriyor ve size getiriyorlar. Hangisini alsanız istifi bozulacak. Onun için en küçük badem şekerini alıp yiyorsunuz. Onlar da kaşlarını kaldırarak:

— Almadınız., diye gûya serzenişte bulunuyorlar. İş olup bitiyor. Derken (derken değil de yerken) bademin iç kabuğu dişinizin arasına giriyor. Çıkarmak için zavallı diliniz ağzınızın içinde bu münasebetsiz şeyi bir batakçı kiracı gibi güçlükle çıkarmaya uğraşırken, bu hareketi gören ev sahibi de şekerin tadı damağınızda kaldığı için yalandığınızı zannederek memnun oluyor.

Fotoğraf 147: Cumhuriyet Gazetesi 30.10.1943

Gazetede yayınlanan köşe yazısında eski bayram adetlerinin olmayışından dolayı yaşanılan üzüntü belirtilmiştir. Önceleri bayramlarda mendil verildiğinden ve artık böyle bir âdetin olmayışından bahsedilmiştir. O gün için bayram ziyaretlerinde uygulanan ikram çeşitleri ise eleştirilmiştir. Yapılan ikramların eleştirildiği nokta ise badem, şeker ve kabuklu yemişlerin ikramı ile misafirde oluşturacağı rahatsızlıktır. Aşağıda aynı köşe yazısının devamı verilmiştir. Verilen kısımda da eski bayram ziyaretlerinin daha iyi olduğu söylenmiş ve geçmişe duyulan özlem dillendirilmiştir.

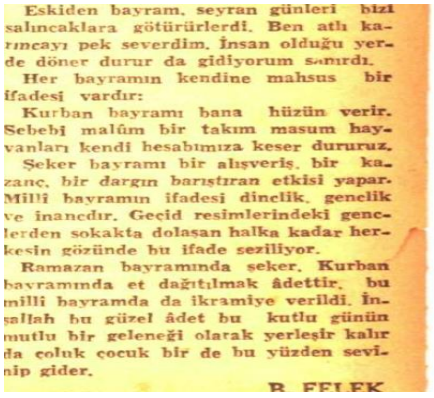

Eskiden bayram, seyran günleri bizi salıncaklara götürürlerdi. Ben atlı karıncayı pek severdim. İnsan olduğu yerde döner durur da gidiyorum sanırdı.

Her bayramın kendine mahsus bir ifadesi vardır:

Kurban bayramı bana hüzün verir. Sebebi malûm bir takım masum hayvanları kendi hesabımıza keser dururuz.

Şeker bayramı bir alışveriş, bir kazanç, bir dargın barıştıran etkisi yapar. Millî bayramın ifadesi dinclik, genclik ve inancdır. Geçid resimlerindeki genclerden sokakta dolaşan halka kadar herkesin gözünde bu ifade seziliyor.

Ramazan bayramında şeker, Kurban bayramında et dağıtılmak âdettir, bu millî bayramda da ikramiye verildi. İnşallah bu güzel âdet bu kutlu günün mutlu bir geleneği olarak yerleşir kalır da çoluk çocuk bir de bu yüzden sevinip gider.

R. FELEK

Fotoğraf 148: Cumhuriyet Gazetesi 30.10.1943

Aynı zamanda Burhan Felek'in yazdığı köşe yazısını incelediğimizde Ramazan Bayramı'nın Şeker Bayramı olarak geçtiğini görürüz. Bunun bu şekilde adlandırılması ise yine kendisinin ifade ettiğine göre Ramazan Bayramı'nda şeker dağıtılmasından dolayıdır. Ramazan ayında aynı zamanda alışverişlerin arttığını ve insanların birbirlerine ziyaretlerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda 1954 yılına ait gazete haberi ulaşımın bayramlarda nasıl olduğu ile ilgili bilgi vermektedir.

Bayram dolayısile İzmire iki ilâve sefer yapılacak

Ramazan Bayramı münasebetile İzmir hattında yolcu kesafetinin artacağını düşünen Denizyolları İşletmesi tarafından İzmire limanımızdan iki vapur kaldırılacaktır. Hayfa postasını yapacak olan «Kadeş» vapuru cumartesi günü saat 11 de, «Aksu» vapuru da saat 14 te İzmire hareket edecektir.

Fotoğraf 149: Cumhuriyet Gazetesi 27.05.1954

1954 yılında yapılmış gazete haberine baktığımızda bayram günlerinde ulaşımın diğer günlere nazaran arttığı için ek seferler yapıldığı görülmektedir. Yapılan ek seferler 1954 yılı Ramazan'ında bayramların diğer günlere göre daha hareketli geçtiğini göstermektedir. Aşağıda verilen 1959 yılına ait haber ise bayram arifesi yapılan zamlarla ilgilidir.

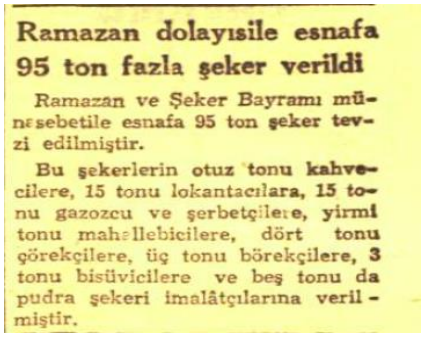

Ramazan dolayısile esnafa 95 ton fazla şeker verildi

Ramazan ve Şeker Bayramı münasebetile esnafa 95 ton şeker tevzi edilmiştir.

Bu şekerlerin otuz tonu kahvecilere, 15 tonu lokantacılara, 15 tonu gazozcu ve şerbetçilere, yirmi tonu mahallebicilere, dört tonu çörekçilere, üç tonu börekçilere, 3 tonu bisüvicilere ve beş tonu da pudra şekeri imalâtçılarına verilmiştir.

Fotoğraf 150: Cumhuriyet Gazetesi 21.04.1955

Verilen haberi incelediğimizde Ramazan Bayramı geldiğinde şeker kullanımının ve ihtiyacının arttığını görmekteyiz. Aynı zamanda o dönemde şeker ihtiyacının karşılanmasının devlet kontrolünde yapıldığı görülmektedir. Habere göre kahveciler, lokantacılar, gazozcu ve şerbetçiler, çörekçiler, börekçiler, bisküviciler ve pudra şekeri imalatı yapanlar şeker alan kesimlerdir. Şeker verilen gruplara bakıldığında verilen şekerin ikram edilmek amacıyla hazırlanan şeker değil, çeşitli gıdaların yapılması için kullanılan şeker olduğu görülmektedir.

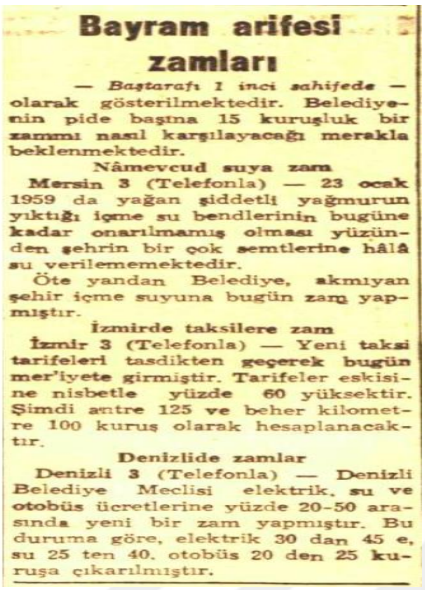

Bayram arifesi zamları

— *Baştarafı 1 inci sahifede* —

olarak gösterilmektedir. Belediyenin pide başına 15 kuruşluk bir zammı nasıl karşılayacağı merakla beklenmektedir.

Nâmevcud suya zam

Mersin 3 (Telefonla) — 23 ocak 1959 da yağan şiddetli yağmurun yıktığı içme su bendlerinin bugüne kadar onarılmamış olması yüzünden şehrin bir çok semtlerine hâlâ su verilememektedir.

Öte yandan Belediye, akmıyan şehir içme suyuna bugün zam yapmıştır.

İzmirde taksilere zam

İzmir 3 (Telefonla) — Yeni taksi tarifeleri tasdikten geçerek bugün mer'iyete girmiştir. Tarifeler eskisine nisbetle yüzde 60 yüksektir. Şimdi antre 125 ve beher kilometre 100 kuruş olarak hesaplanacaktır.

Denizlide zamlar

Denizli 3 (Telefonla) — Denizli Belediye Meclisi elektrik, su ve otobüs ücretlerine yüzde 20-50 arasında yeni bir zam yapmıştır. Bu duruma göre, elektrik 30 dan 45 e, su 25 ten 40, otobüs 20 den 25 kuruşa çıkarılmıştır.

Fotoğraf 151: Cumhuriyet Gazetesi 04.03.1959

Yapılan zamların tümü Ramazan Bayramı'nın gelmesinden dolayı olmasa bile gazete haberinin başlığında bayram arifesi zamları şeklinde adlandırılmıştır. 1961 yılına ait aşağıda verilen haberde ise bayramda toplumsal hayatın nasıl olduğu ile ilgili birçok bilgi verilmektedir. İstanbul ve Ankara diye iki ayrı ilde bayramın nasıl geçtiğini aktaran haberde İstanbul için önceki yıllarda da sıkıntı yaşanmış olan trafik problemi konu edilmiş; Ankara'da ise devlet başkanı ziyareti aktarılmıştır. Aynı zamanda her iki il için bayram ile ilişkili olmayan ama bayramda gerçekleşmiş olan olaylar hakkında da bilgilendirici haber yapılmıştır. Önceki yıllarda Ramazan ayı için kullanılan Şeker Bayramı teriminin bu yıl verilen haberde de kullanıldığını görmekteyiz. İstanbul'da havanın da güzel olması ile bayramın oldukça keyifli geçtiği ve İstanbulluların hem bayramın hem de güneşli havanın tadını çıkarıldığı söylenmiştir. Bayramlaşmaların hem sivil hem askerî bir şekilde yapıldığı, ordu personelinin de bayramlaşmalara katıldığı, cezaevlerinde ve Sultanahmet Camisi'nde de bayramlaşmaların gerçekleştiği belirtilmiştir. İstanbul'da aynı zamanda bazı eğlence yerleri kurallara uyulmadığından dolayı kapatılmış ve alkol satışları artış göstermiştir. Alkol satışlarının artmasının sebebi ise 30 gün boyunca alkol kullanılmaması ayrıca içkili mekânların Ramazan ayı boyunca kapalı olmasıdır. Ankara'da bayramlaşmanın nasıl geçtiği ile ilgili yapılan haber kısmına baktığımızda ise devlet ricalinde bayramlaşma ile ilgili bilgi edinebilmekteyiz. Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, Komite üyelerinin

bayramlarını, Osman Köksal vasıtasıyla Çankaya Köşkü'nde yapılan bir toplantı ile tebrik etmiştir.

Aşağıda ilgili haber verilmiştir:

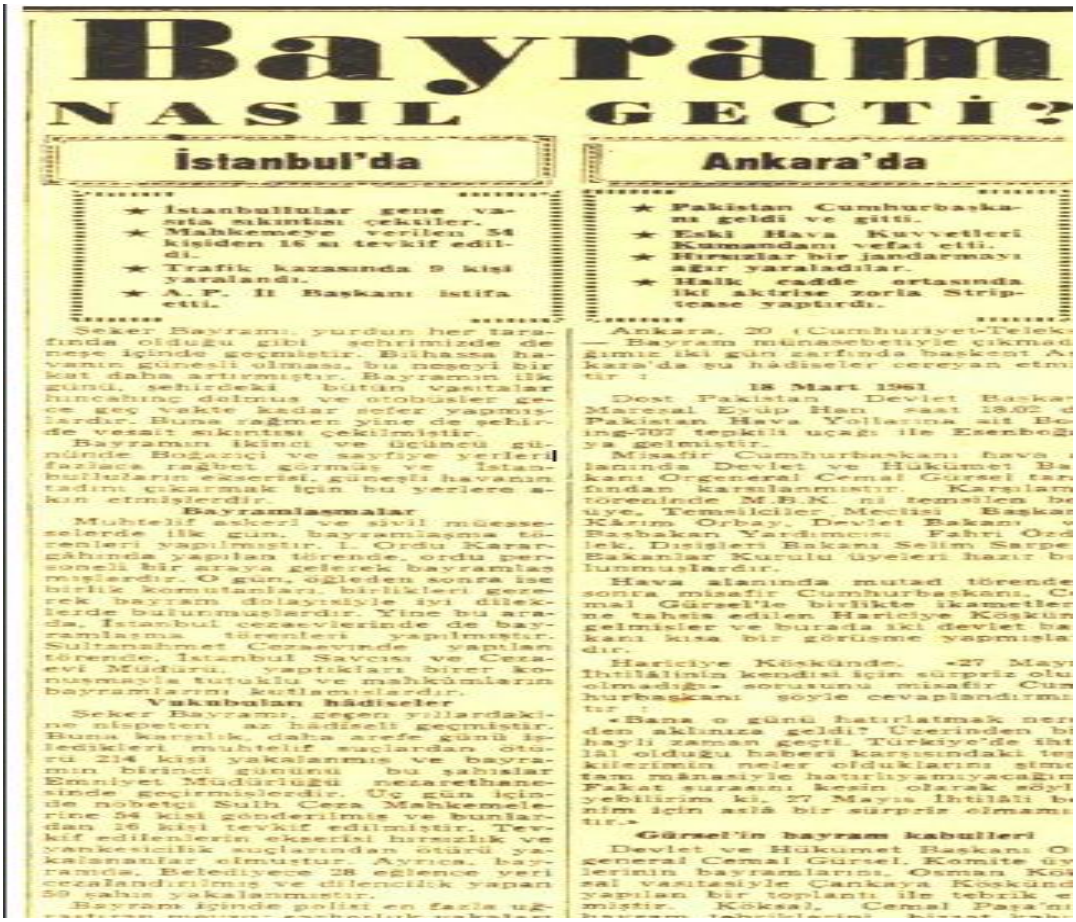

Bayram
NASIL GEÇTİ?

İstanbul'da

★ İstanbullular gene vasıta sıkıntısı çekiler.
★ Mahkemeye verilen 54 kişiden 16 sı tevkif edildi.
★ Trafik kazasında 9 kişi yaralandı.
★ A. P. İl Başkanı istifa etti.

Şeker Bayramı, yurdun her tarafında olduğu gibi şehrimizde de neşe içinde geçmiştir. Bilhassa havanın güneşli olması, bu neşeyi bir kat daha artırmıştır. Bayramın ilk günü, şehirdeki bütün vapurlar hıncahınç dolmuş ve otobüsler gece geç vakte kadar sefer yapmışlardır. Buna rağmen yine de şehirde vasıt sıkıntısı çekilmiştir.

Bayramın ikinci ve üçüncü gününde Boğaziçi ve sayfiye yerleri fazlaca rağbet görmüş ve İstanbulluların esserisi, güneşli havanın tadını çıkarmak için bu yerlere akın etmişlerdir.

Bayramlaşmalar

Muhtelif askeri ve sivil müesseselerde ilk gün, bayramlaşma törenleri yapılmıştır. I. Ordu Karargâhında yapılan törende, ordu şeref soneli bir araya gelerek bayramlaşmışlardır. O gün, öğleden sonra ise birlik komutanları, birlikleri gezerek bayram dolayısiyle iyi dileklerde bulunmuşlardır. Yine bu arada, İstanbul cezaevlerinde de bayramlaşma törenleri yapılmıştır. Sultanahmet Cezaevinde yapılan törende, İstanbul Savcısı ve Cezaevi Müdürü, yaptıkları birer konuşmayla tutuklu ve mahkûmların bayramlarını kutlamışlardır.

Yakalanan hâdiseler

Şeker Bayramı, geçen yıllardakine nispeten az hâdiseli geçmiştir. Buna karşılık, daha arefe günü işledikleri muhtelif suçlardan ötürü 214 kişi yakalanmış ve bayramın birinci gününü bu şahıslar Emniyet Müdürlüğü nezarethanesinde geçirmişlerdir. Üç gün içinde nöbetçi Sulh Ceza Mahkemelerine 54 kişi gönderilmiş ve bunlardan 16 kişi tevkif edilmiştir. Tevkif edilenlerin ekserisi hırsızlık ve yankesicilik suçlarından ötürü yakalananlar olmuştur. Ayrıca, bayramda, Belediyece 28 eğlence yeri cezalandırılmış ve dilencilik yapan 50 kişi yakalanmıştır.

Bayram içinde geçen en fazla uğ-

Ankara'da

★ Pakistan Cumhurbaşkanı geldi ve gitti.
★ Eski Hava Kuvvetleri Kumandanı vefat etti.
★ Hırsızlar bir jandarmayı ağır yaraladılar.
★ Halk cadde ortasında iki aktrise zorla Striptease yaptırdı.

Ankara, 20 (Cumhuriyet-Telek
— Bayram münasebetiyle çıkmad
gımız iki gün zarfında başkent A
kara'da şu hâdiseler cereyan etmi
tir :

18 Mart 1961

Dost Pakistan Devlet Başkan
Mareşal Eyüp Han saat 18.02 d
Pakistan Hava Yollarına ait Bo
ing-707 tenkilli uçağı ile Esenboğ
ya gelmiştir.

Misafir Cumhurbaşkanı hava a
lanında Devlet ve Hükümet Ba
kanı Orgeneral Cemal Gürsel tar
fından karşılanmıştır. Karşılam
töreninde M.B.K. nü temsilen bu
üye, Temsilciler Meclisi Başkan
Kâzım Orbay, Devlet Bakanı v
Başbakan Yardımcısı Fahri Özd
lek, Dışişleri Bakanı Selim Sarpe
Bakanlar Kurulu üyeleri hazır bu
lunmuşlardır.

Hava alanında mutad törende
sonra misafir Cumhurbaşkanı, C
mal Gürsel'le birlikte ikametler
ne tahsis edilen Hariciye Köşkün
gelmişler ve burada iki devlet ba
kanı kısa bir görüşme yapmışla
dır.

Hariciye Köşkünde, 27 May
İhtilâlinin kendisi için sürpriz olu
olmadığı sorusunu misafir Cum
hurbaşkanı şöyle cevaplandırmı
tır :

«Bana o günü hatırlatmak ner
den aklınıza geldi? Üzerinden bi
hayli zaman geçti. Türkiye'de ihti
lâl olduğu haberi karşısındaki tep
kilerimin neler olduklarını şimd
tam mânasiyle hatırlıyamıyacağım
Fakat suraanı kesin olarak söyl
yebilirim ki, 27 Mayıs İhtilâli b
nim için aslâ bir sürpriz olmamı
tır.»

Gürsel'in bayram kabulleri

Devlet ve Hükümet Başkanı O
general Cemal Gürsel, Komite üy
lerinin bayramlarını, Osman Köl
sal vasıtasiyle Çankaya Köşkün
yapılan bir toplantı ile tebrik e
miştir. Köksal, Cemal Paşa'nı

Fotoğraf 152: Cumhuriyet Gazetesi 21.03.1961

1964 yılına ait olan gazete haberi verilmiştir:

BAYRAMDAN BAYRAMA — Her dini Bayramın kendine göre bir havası veya özelliği vardır. Ramazan Bayramının da özelliği, dükkânlar dışında sokaklarda, işportada kutu kutu şeker satılmasıdır. Diğer bir özellik de kaldırımların baştan aşağı işportacılarla dolu olması ve halkın dükkânlar dururken, buralardan alış-veriş etmeleridir. Resimde, halk, bir işportacının başına üşüşmüş alış-veriş yaparken görülüyor.

Fotoğraf 153: Cumhuriyet Gazetesi 14.02.1964

1964 yılında yapılmış olan haberden hareketle Ramazan Bayramı'na has bazı özelliklerin olduğunu söyleyebiliriz. Ramazan Bayramı'nda dükkânların açık olmasının yanında sokaklarda işportacıların şeker sattığı ve halkın dükkânlar yerine bu işportacılardan alışveriş yaptığı haber yapılmıştır. Bayram ile ilgili verilen haber ve köşe yazılarından hiçbirinde görsel yer almazken gazetenin 1964 yılına ait haberinde halkın alışveriş yaparken çekilmiş görseline yer verilmiştir. Kıyafet tercihleri farklı olan insanların istekli bir şekilde alışveriş yaptığı ve şeker alımı için büyük kalabalıkların oluştuğu görülmektedir.

Aşağıda 1967 yılına ait verilen haber ise eski bayramlara duyulan özlemle ilgilidir. Verilen haberde İstanbul'da bayramların yaşandığı yerler: Kadırga, Cinci, Vefa, Fatih, Beyoğlu, Kasımpaşa, Eyüp, Beşiktaş, Üsküdar ve Kadıköy'dür. Sayılan ilçelerin özellikle belli kısımlarının bayram meydanı olarak geçtiği söylenmiştir. Bayram yerlerinde ise çadırlar kurulduğu, tiyatroların hokkabazların ve ip cambazlarının gösteriler yaptığı söylenmiştir. Çocuklar için özel olarak salıncaklar kurularak dönme dolap ve atlıkarıncalar oldukça fazla ilgi görülürmüş. Bayram yerlerinde eksik olmayan tatlıcılar, şerbetler, horoz şekerleri ve macunlar haberde konu edilmiştir. Eski bayramların eğlenilerek geçtiği, bayram yerlerinde kalabalıkların fazla olduğu ve eski bayramların artık yaşanmadığı söylenen haber bayramların değişimi ile ilgili özlem ifade eden cümlelerle bitmektedir. Aşağıda ilgili haber verilmiştir:

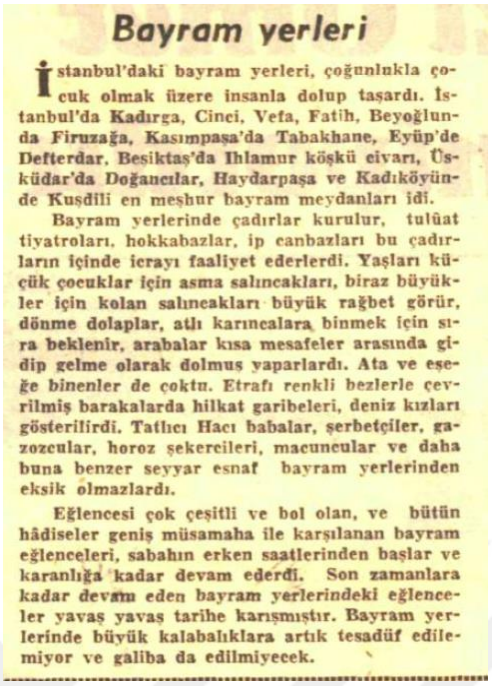

Bayram yerleri

İstanbul'daki bayram yerleri, çoğunlukla çocuk olmak üzere insanla dolup taşardı. İstanbul'da Kadırga, Cinci, Vefa, Fatih, Beyoğlunda Firuzağa, Kasımpaşa'da Tabakhane, Eyüp'de Defterdar, Beşiktaş'da Ihlamur köşkü civarı, Üsküdar'da Doğancılar, Haydarpaşa ve Kadıköyünde Kuşdili en meşhur bayram meydanları idi.

Bayram yerlerinde çadırlar kurulur, tulûat tiyatroları, hokkabazlar, ip canbazları bu çadırların içinde icrayı faaliyet ederlerdi. Yaşları küçük çocuklar için asma salıncakları, biraz büyükler için kolan salıncakları büyük rağbet görür, dönme dolaplar, atlı karıncalara binmek için sıra beklenir, arabalar kısa mesafeler arasında gidip gelme olarak dolmuş yaparlardı. Ata ve eşeğe binenler de çoktu. Etrafı renkli bezlerle çevrilmiş barakalarda hilkat garibeleri, deniz kızları gösterilirdi. Tatlıcı Hacı babalar, şerbetçiler, gazozcular, horoz şekercileri, macuncular ve daha buna benzer seyyar esnaf bayram yerlerinden eksik olmazlardı.

Eğlencesi çok çeşitli ve bol olan, ve bütün hâdiseler geniş müsamaha ile karşılanan bayram eğlenceleri, sabahın erken saatlerinden başlar ve karanlığa kadar devam ederdi. Son zamanlara kadar devam eden bayram yerlerindeki eğlenceler yavaş yavaş tarihe karışmıştır. Bayram yerlerinde büyük kalabalıklara artık tesadüf edilemiyor ve galiba da edilmiyecek.

Fotoğraf 154: Cumhuriyet Gazetesi 12.01.1967

Aşağıda 1968 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmış bayram ile ilgili haber verilmiştir. Başlıkta bayramın gelmesi ile piyasalarda canlanmanın olduğu ve bazı sektörlerdeki ürünlerin fiyatlarında artış meydan geldiği yazılmıştır. Ramazan ayının bitmesi ile kutlanan bayramda toplumsal hareketliliğin 1968 yılında fazlalaştığını gazete haberinde görmekteyiz. Haberde verilen fotoğraf incelendiğinde yaşanan kalabalığın, bayram dolayısıyla oluştuğu ve bayram gelmeden çeşitli hazırlıklar için alışveriş yapıldığı söylenebilir. Haberde aynı zamanda bayramın yaş, cinsiyet ve sınıf farkı gözetmeden herkese mutluluk getireceği şeklinde tarif edilmesi; Ramazan Bayramı'nın gelişinden dolayı toplumda yaşanan sevincin hâlâ devam ettiğini gösterir.

Gazete haberinin fotoğrafı aşağıda verilmiştir:

Bayram, fiatların artmasına sebep oldu

Şükran SONER

Geçen sene 8 liradan satılan şeker 11 lira olmuş, kilosu 40 lira olan çikulâta 50 liraya çıkmış, paltoların, kumaşların, terliklerin, blûzların fiyatları yükselmiş. Bunlar piyasada görülen gerçekler.. Halkın satın alma gücü azaldığı için, bu yıl satışlar çok az oluyormuş... Mağaza sahipleri, işportacılar, şekerciler mal satamamaktan şikâyetçi olduklarını söylüyor. Bu yüzden bu yıl Bayram alışverişleri sönük geçiyormuş.. Bütün bunların hiç mi önemi yok.. Dertlerimiz ne kadar büyürse büyüsün Bayram, yine de Bayramdır.

Bayram, sınıf, yaş, dert farkı olmaksızın herkes için daha yeni, daha sevimli bir şeyler getirir. Ve Bayram, çocuklar için her zaman aynı bayramdır. Alınan bayramlık elbisenin kalitesi düşse, verilen hediyelerin miktarı azalsa bile..

Bayramda alışveriş

Bayram öncesi alış - verişlerinde bir başkadır İstiklâl caddesi, sokaklar ve özellikle halkın alış - veriş merkezi Mahmutpaşa.. İşportacıların sayısı ve sesleri bir kaç misli artmıştır. «İğne atsan yere düşmez» deyimini ispatlamak ister

(Arkası Sa. 7, Sü. 5 de)

21 memba suyunun kapatılmasına karar verildi

Otomatik yıkama tesisatı olmıyan şişe sularının kapatılma

BURASI MAHMUTPAŞA — Bir başka olur, Bayram öncesi Mahmutpaşa... Seyyar satıcıların sayısı ve sesleri birkaç misli artmıştır. Gözünüzün görebildiği her yerde alabildiğine şiddetli pazarlıklar devam edip gider... (Fotoğraf: Tulay DİVİTÇİOGLU)

Fotoğraf 155: Cumhuriyet Gazetesi 20.12.1968

1970 yılında yapılmış bir diğer gazete haberi de bayramın gelmesi ile yaşanan hareketliliği gösterir. Devlet demir yollarının ek seferler koyması; bayramda önceki zamanlara göre sefer yapan kişilerin sayısının arttığını gösterir.

Bayram için Demiryolları İşletmesi ek seferler koydu

Fotoğraf 156: Cumhuriyet Gazetesi 21.11.1970

Aşağıda 1972 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

Turist akını yüzünden Antalya'da benzin kalmadı

ANTALYA — Ramazan Bayramında Antalya'ya çok sayıda yerli ve yabancı turist gelince akar yakıt istasyonlarında benzin kalmamıştır.

Antalya'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin arabaları akaryakıt istasyonlarında benzin bulamadıkları için ziyaretçiler Antalya ve çevresini istedikleri gibi gezememişlerdir. Antalya Turizm Bölge Müdürlüğü ekipleri şehre gelen yerli ve yabancı turistler için kurdukları danışma bürosunun da normal çalışma yapamadığını Ramazan Bayramında bu kadar çok turist beklenilmediğini söylemişlerdir. Bu arada şehre gelen çok sayıda yerli ve yabancı turist nedeniyle Antalya'da ekmek sıkıntısı çekilmiştir.

Fotoğraf 157: Cumhuriyet Gazetesi 12.11.1972

Günümüzde bayramların gelmesi ile yaz turizminin yaşandığı yerlerde hareketliliğin fazlalaştığı söylenebilir. 1972 yılında verilen haberde de Ramazan Bayramı'nın gelmesi ile Antalya'da hareketlilik artmış; yerli ve yabancı turistler Antalya'ya tatil amaçlı gitmişlerdir. 1972 yılına kadar bayram tatilinin turistik mekânlarda geçirildiğine dair haber yapılmaması; yapılan haberin Ramazan ayındaki değişimi gözlemleme bağlamında ele aldığımızda önemli olduğunu göstermektedir. Toplumda yaşanan değişimler; Ramazan ayında yapılan tatillerdeki alışkanlıkları da değiştirmiştir. Geleneksel olarak yerine getirilen bayram ziyaretleri, toplumun belli bir kesimi tarafından yerini turistik ziyaretlere bırakmıştır.

Aşağıda 1976 yılında gazetede yer alan Ramazan Bayramı ile ilgili haber verilmiştir.

Ramazan bitip, bayram başlarken..

Şaban Karataş'ın Ramazan ayı başlarken bazı müdürlere «size güvenemiyorum, açık saçık filmler yayınlarsınız, milletin orucunu sakatlarsınız» diyerek yayınını yasakladığı cumartesi ve pazar gündüz programları Ramazan ayının sonuyla oruç bozulma tehlikesinin ortadan kalkması nedeniyle, bu haftadan itibaren yeniden başlıyor, cumartesi günü hafta sonu programına Aylin Urgal, Şakir Öner Günhan, Özer Uçar, Mualla Şentop, Hüseyin Güleç, Meryem Ün ve Ahmet Günday katılacaklar. Programın en büyük özelliği ise Bayram süresince havanın nasıl olacağı konusunda bilimsel ve uyarıcı bir bölüme yer verilmesi...

Pazar günü de bir ay önce bırakılan yerden yayına devam edilecek.

İYİ Kİ BAYRAM GELDİ

Televizyona Bayram boyunca renk geliyor üç gün boyunca televizyonda eski bayram eğlencelerini özel bayram programlarını, tiyatro oyunlarını izleme olanağı bulacağız. Bayramın ilk günü olan cumartesi günü bayram özel programında Erol Evgin, Safiye Filiz, Serap Mutlu Akbulut, Ülkü Beşgül, Erkan Sürmen ve Nilüfer'i dinleyeceğiz. Televizyonda tiyatro programında da Nisa Serezli Tolga Aşkmet topluluğunun «Canko» adlı oyunu var, pazar günü Hasan Mutlucan'la Şahin Gültekin İstanbul'dan bayram türküleri okuyacak. «Baki Kalan Bu Kubbeden» adlı programda da geleneksel Türk tiyatrosu örnekleri sunulacak.

«Kambersiz Düğün Olmaz» kuralı gereğince, bu Bayramda da televizyonumuzda Nüri Kantar ve Ailesi «Kaynanalar» ile boy gösteriyor... Daha önce izleyip de hoşlananlara pazar günü televizyonlarının başında bulunmalarını salık veririz...

Fotoğraf 158: Cumhuriyet Gazetesi 20.09.1976

Ramazan Eğlenceleri başlığında TV'nin toplumda yaygınlaşması ile değişen Ramazan eğlenceleri ele alınmıştı. Ramazan Bayramı da televizyonun etkilediği olgulardan biridir. Televizyondaki programlar, bayramın ülke genelinde nasıl geçtiği ile ilgili bilgiler vermektedir. Bayramda yapılan televizyon programlarının içinde tiyatrolar, müzik gösterileri, ünlü sanatçıların konserleri, geleneksel olarak devam ettirilen bayram programları yer almaktadır.

Ramazan Bayramı ile ilgili haberlerin genel değerlendirmesi yapıldığında bazı konularda sürekliliğin, bazılarında ise değişimin olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gazete yoğun bir şekilde bayram ziyaretlerini eleştirmiş, alternatif bayram ziyaretleri önermiştir. Ziyaretin yapılmasını önerdiği kurum ise genelde Çocuk Esirgeme Kurumudur. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde önerildiği görülen bayram ziyaretlerinin 1950'ye yaklaştıkça yapılmadığı görülmektedir. Gazetenin bayrama has olan ziyaretleri eleştirmesinin sebebi ise gereksiz görmesinden dolayıdır. 1930'lu yıllarda bayramlarda top atışı bayramın geldiğini haber vermek amacıyla yapılmaktadır. Top atışında da sürekliliğin olmadığı gözlemlenmiştir. Bayramlaşma biçimlerinde de farklılaşmalar olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında uzak mesafedeki kişiler tebrik kartlarıyla bayramlaşırken sonraları bu uygulamalar gazetede haber olarak yapılmamıştır. Sürekliliğin olduğu konu ise bayram hazırlığıdır. Cumhuriyet Gazetesi'nin yayınladığı haberlere göre toplum içerisinde bayram hazırlıkları sürekli yapılmaktadır. Değişen ise bayram hazırlıklarının ekonomiden etkilenmesi ile toplumun buruk bir şekilde bayram hazırlığında olması olmuştur.

4.10. Bayram Tebrikleri

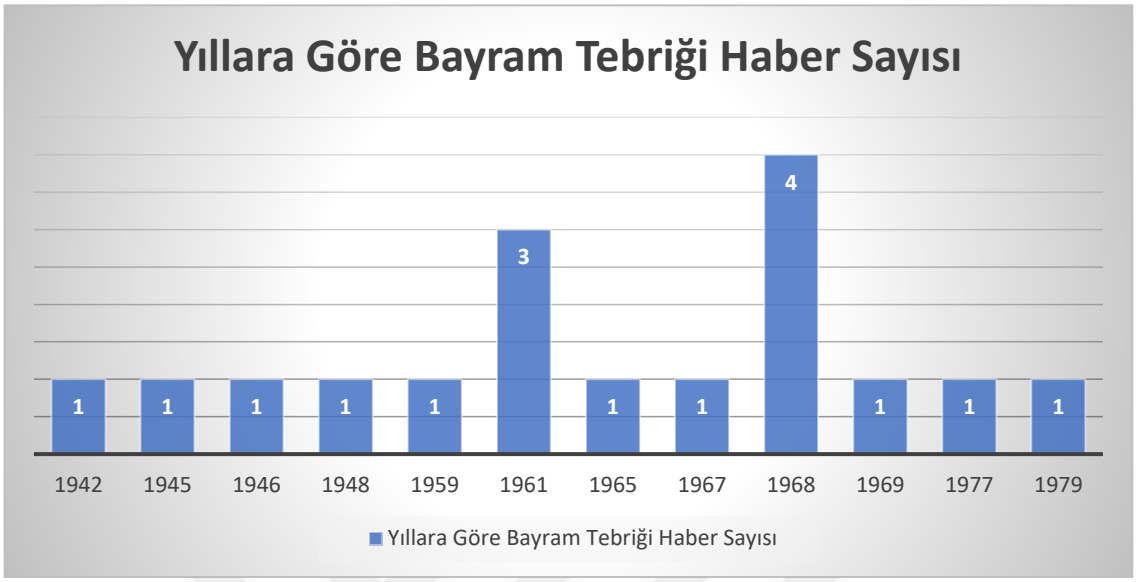

Grafik 11: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Bayramı Tebrikleri Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Bayram tebrikleri Cumhuriyet Gazetesi'nin gazetede 1930 ile 1980 yılları arasında yer verdiği kısımlardan biridir. Gazetede hem gazetenin kendi tebriğine yer verilirken hem de gazete dışı kişi ve kurumların bayram tebriklerine yer verilmiştir. 1945 ve 1948 yıllarında yapılan bayram tebriklerinin sünnetçiler tarafından yapılması dikkat çekicidir. Bu tebrikler aynı zamanda reklam niteliği de taşımaktadır. Sonraki yıllarda verilen tebriklerde ise daha çok siyasi liderlerin bayram mesajlarına, toplum tarafından tanınan kişilerin tebriklerine ve bazı mağazaların verdiği tebriklere rastlanır. Tabloda bayram tebriği ile ilgili haberlerde dikkat çeken nokta 1968 yılında tebrik sayısının diğer yıllara göre çok fazla olmasıdır. Genelde Ramazan ayı ile ilgili bir tebrik haberi bulunurken 1968 yılında toplam tebrik sayısı dörttür. 1968 yılında yayınlanan tebrikleşme ile ilgili haberin üç tanesi siyasi liderlerle ilgili iken bir tanesi dinî içeriklidir. 1968 yılında yerel seçimlerin olması bu bağlamda bayram tebriklerinin sayısına etki etmiş olabilir. Yıllara göre yapılan tebrik sayıları incelendiğinde bir diğer önemli nokta ise 1961 senesidir. Tebriklerin içeriği ve tebrik sayısının 1961 Askerî Darbesi'nden etkilendiği söylenebilir. Tablo, bayram tebrikleşmesinde ve bayram tebriklerinde siyasi duruma göre farklılaşmaların olduğunu göstermektedir.

Bayramınız kutlu olsun!

Üçüncü harb yılının Ramazan bayramını da, Türk milleti barış ve sükûn içinde karşılıyor. Büyük milletimizin bayramını bütün kalbimizle tebrik eder, devamlı başarılara ulaşmasını dileriz.

«Cumhuriyet» bayram münasebetile, diğer arkadaşları gibi salı ve çarşamba günleri intişar etmiyecektir.

Fotoğraf 159: Cumhuriyet Gazetesi 12.10.1942

Gazetenin kendi bayram tebriğine baktığımızda "Türk Milleti barış ve sükûn içinde karşılıyor." denilerek Türklük kavramına vurgu yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile Türklük ve Türkçe kavramı siyaset, devlet ve din alanında da önemle vurgulanan kavramlardandır. Başta ezan olmak üzere ibadetlerin Türkçeleştirilmesi bu bağlamda örnek verilebilir. Yapılan bayram tebriği aynı zamanda Türkçe ibadetin yoğun olarak yapıldığı dönemlere denk gelmektedir. Aynı zamanda gazetenin bayram sebebiyle neşir faaliyetlerini durduracağı da bildirilmektedir.

Bayram tebriği yapan başka bir grup ise sünnetçilerdir. Sünnetçilere ait bayram tebrikleri aşağıda verilmiştir:

Sayın müşterilerimin Ramazan Bayramını candan kutlarım.
Soydan Sünnetçi
Ahmed Temiz
Çarşıkapı

Fotoğraf 160: Cumhuriyet Gazetesi 08.09.1945

TEBRİK

36 yıldan bu yana Sünnet ameliyelerini yaptığım yavruların, ana ve babalarının ve diğer enjeksiyon ve pansuman müşterilerimin dini Ramazan Bayramlarını kutlar, bir çok dini ve milli Bayramlar görmelerini candan dilerim.

Serbest sağlık memuru
Sünnetçi
RİFAT KÖPRÜLÜ

Fotoğraf 161: Cumhuriyet Gazetesi 06.08.1948

1948 yılından sonra gazetede yayınlanan bayram tebrikleri gazete ve sünnetçilerin tebriğinden ziyade siyasilerin ve "Rahmi Koç" gibi toplum tarafından tanınan kişilere ait bayram tebrikleridir. 1948 yılından sonra gazete tebriklerine yer verilse de sünnetçilerin bayram tebriklerine yer verilmemiştir.

1940'lardan sonra aynı zamanda bazı mağazaların da reklam amaçlı bayram tebriği yaptığı görülmektedir.

Fotoğraf 162: Cumhuriyet Gazetesi 28.08.194

Fotoğraf 163: Cumhuriyet Gazetesi 18.03.1961

Fotoğraf 164: Cumhuriyet Gazetesi 18.03.1961

1946 yılında yapılan bayram tebriğine baktığımızda "Türk" kavramının 1942 yılında gazetenin yayınlamış olduğu bayram tebriğinde yapıldığı gibi vurgulandığını görmekteyiz. "Ali Muhiddin Hacı Bekir"in yayınlamış olduğu bayram tebriğinde dikkati çeken bir diğer nokta ise sadece müşterilerinin bayramlarının tebrik edildiğidir.

Gazetede yer alan bayram tebriklerinin bazıları ise siyasilerin bayram mesajları ve tebrikleridir. Gazetede 1959 yılında İsmet İnönü'nün, 1961 yılında İnönü ve diğer devlet erkânının bayram tebriği, 1967 yılında ise İnönü ve Cemal Tural'ın bayram tebrik ve mesajları yer almaktadır. Siyasilerin bayram tebrikleri 1959 yılından sonra gazetede verilmiştir. Önceki yıllarda siyasi liderlerin bayram tebrikleri gazete görülmemektedir. Aşağıda İsmet İnönü'nün 1959 yılına ait bayram tebriği haberinin bazı kısımları verilmiştir:

İnönü dün bir bayram mesajı yayınladı

«Bu Bayramı idrak ederken, kalblerimiz, demir parmakların gerisinde çilelerini dolduran şerefli basın mensubları ile beraberdir»

Ankara, 8 (Telefonla) — C.H.P. Genel Merkezinde yarın saat 17 de Genel Başkan İsmet İnönü partililerle bayramlaşacaktır. İsmet İnönü bu akşam bayram münasebetile bir mesaj yayınlamıştır.

İnönü mesajında şöyle demektedir :

«Bu yıl Ramazan Bayramını idrâk ederken bir defa daha kalblerimiz demir parmaklıkların ötesinde uzun çilelerini doldurmakta olan şerefli basın mensuplarile beraberdir. Cezaevlerinin koğuşlarında ailelerinden uzak bulunan veya mahkemelerde sürelerini bekliyen bu insanlar demokrasi mücadelemizde en müşkül vazifeyi omuzlarına almışlardır.

Minnet ve şükranlarımızı bu sebeple kazanmışlardır.

Onların âsilce katlandıkları ağır fedakârlık politikada vazife sahiplerile beraber büyük milletimizin de vazife şevkini arttırmaktadır.

Demokrasi müesseselerinin b[illegible]nda basın hürriyeti olduğuna inananlar âsıl bir dâvanın takipçisidirler.

Bu uğurda çekecekleri eziyetler kendilerini ve ailelerini şereflerle yaşatmağa kâfi gelecektir.»

Belediye zabıtası seferber

Bir tehacüme sebeb olmamak için Sirkeci hattında bayram müddeti içinde ilâve seferler ihdas olundu

Bayram münasebetile Belediye ve âmme hizmetleri ile ilgili servisler tatil yapmıyacaklar ve geceli gündüzlü çalışarak resmi tarifelerin tatbikini sağlıyacaklardır. Belediye zabıtası bayram içinde tam kadrosu ile seferber olmuştur.

Fotoğraf 165: Cumhuriyet Gazetesi 09.04.1959

1959 yılına ait olan haberde İnönü'nün bayram mesajına baktığımızda daha çok siyasi mesaj içeriklidir denilebilir. "Bu bayramı idrak ederken kalplerimiz, demir parmakların gerisinde çilelerini dolduran şerefli basın mensupları ile beraberdir." denilerek 1960 darbesi öncesindeki siyasi alandaki şiddetli tartışmalara gönderme yapılarak mesaj verilmiştir. Bayram mesajının devamında demokrasi ve hürriyet kavramlarının kullanılmasıyla da siyasi içerikli bayram mesajı verilmeye devam edilmiştir. 1961 yılına ait gazete haberini incelediğimizde devlet erkânının birbirlerinin bayramlarını tebrik ettiği ve tebriklerini telgraf ile yaptığı görülmektedir.

Aşağıda dönemin Millî Savunma Bakanı Muzaffer Alakuş'un Cemal Gürsel'e gönderdiği telgraf verilmiştir.

Bayram mesajları

– Bastarafı 1 inci sahifede –

ker Bayramlarını en iyi temennilerimle kutlar, saadet ve başarılar dilerim.»

Alankuş'un Gürsel'e telgrafı

Ankara 17, (Cumhuriyet — Teleks) — Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alakuş, Şeker Bayramı münasebetiyle Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'e aşağıdaki tebrik telgrafını göndermiştir:

«Milli İnkılâbımızın bahsettiği huzur ve bahtiyarlık içinde idrak ettiğimiz Şeker Bayramını, Milli Savunma camiası ve şahsım adına kutlar saygılarımı arzederim.»

Diğer taraftan Irak Egemenlik Meclisi Başkanı General Necip El - Rubeyii, Gürsel'e aşağıdaki telgrafı göndermiştir:

«Ramazan Bayramı münasebetiyle zatıâlilerine en samimi tebriklerimi takdim eder, şahsi saadet ve muvaffakiyetleri ile dost Türk milletinin refah ve tealisi hususunda en halisâne temennilerimi arz ederim.»

Fotoğraf 166: Cumhuriyet Gazetesi 18.03.1961

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'yle birlikte Başbakan Adnan Menderes ve arkadaşları mahkûm edilmiş ve Cemal Gürsel devlet başkanı yapılmıştır. 1961 yılında gazetede yayınlanan bayram tebriğinin içeriği analiz edildiğinde siyasi olaylarda yaşanan değişimlerin bayram tebriklerine de etki ettiği görülmektedir. Alakuş'un göndermiş olduğu telgrafta "Milli İnkılabımızın bahşettiği huzur ve bahtiyarlık içinde idrak ettiğimiz Şeker Bayramını Milli Savunma camiası ve şahsım adına kutlar saygılarımı arz ederim." denilerek bayramın huzur ve mutluluk içerisinde kutlanması Millî İnkılap'a bağlanmıştır. Alakuş'un gönderdiği telgrafta aynı zamanda Ramazan Bayramı yerine Şeker Bayramı tanımı kullanıldığı görülmektedir. 1967 yılında gazetede yer alan bayram mesajı haberine baktığımızda siyasi durumun değişmesiyle birlikte bayram mesajı içeriklerinin de değiştiği sonucuna ulaşabiliriz. 1961 Askerî Darbesi ile yayınlanmış olan tebrik telgrafında millî birlik ve beraberlik temasına vurgu yapılmıştır. Önceki yıllarda İsmet İnönü'nün yayınladığı tebrik mesajında daha çok demokrasi vurgusu yapılırken Muzaffer Alakuş'un mesajında millî birlik ve beraberlik vurgusu vardır. İsmet İnönü'nün yayınladığı bayram mesajında bu sefer Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve kahramanlıkları konu edilmiştir. Bayram mesajında aynı zamanda barış, huzur ve sevgi ortamının oluşturulabilmesi için bayramların güzel vesileler olduğu üzerinde durulmuştur. Kıbrıs'ın 1960'ta bağımsızlığını kazanması ve Türkiye'nin yeni kurulan bağımsız devlet ile ilişkiler içerisinde olması tebrik mesajlarına etki etmiştir.

Aşağıda 1967 yılına ait gazete haberi verilmiştir:

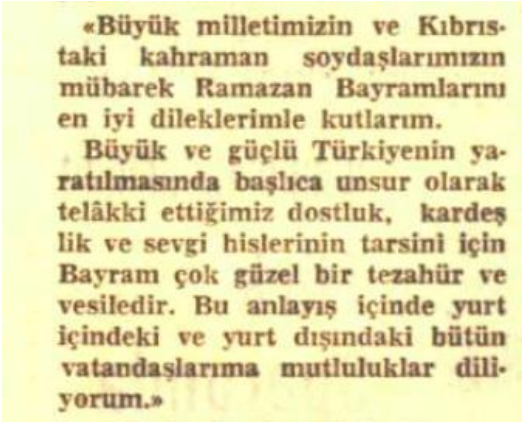

«Büyük milletimizin ve Kıbrıstaki kahraman soydaşlarımızın mübarek Ramazan Bayramlarını en iyi dileklerimle kutlarım.

Büyük ve güçlü Türkiyenin yaratılmasında başlıca unsur olarak telâkki ettiğimiz dostluk, kardeşlik ve sevgi hislerinin tarsini için Bayram çok güzel bir tezahür ve vesiledir. Bu anlayış içinde yurt içindeki ve yurt dışındaki bütün vatandaşlarıma mutluluklar diliyorum.»

Fotoğraf 167: Cumhuriyet Gazetesi 20.12. 1967

Aşağıda 1968 yılına ait bayramlaşma konulu gazete haberi verilmiştir

Bayramlaşma

Başbakan Bayramın ilk günü Bayram namazından sonra komutanlarla birlikte Mersin - Silifke arasındaki askeri birlikleri denetlemiş ve bayramlarını kutlamıştır.

Bayramın ikinci günü, Mersin Belediye binasında Bayram tebriklerini kabul etmiştir. 3,5 saat süren bayramlaşmada Demirel'in, el sıkmada Kasım Gülek'i, geçerek rekor kırdığı belirtilmektedir. Ayrıca Belediye balkonundan bir konuşma yaparak halkın Bayramını da kutlayan Demirel, Erdemli ilçesine gitmiş, geceyi Alata Teknik Bahçıvanlık Okulunda geçirmiştir.

Fotoğraf 168: Cumhuriyet Gazetesi 04.01.1968

1930 yılından itibaren incelenen gazete haberlerinde özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin resmî makamlarında yer alan kişilerin bayramlaşma ile ilgili haberi görülmemektedir. Çok partili hayata geçişle birlikte siyasiler bayramlaşmalarda yer alırken özellikle 1960 yılından sonra dinî günlerde siyasetçilerin konuşmalar yaptığı da görülmektedir. Verilen haber metninde de Süleyman Demirel, Ramazan Bayramı'nda Erdemli ilçesindeki halk ile bayramlaşmış aynı zamanda bayram vesilesi ile konuşma yapmıştır.

Aşağıda bayram tebriği ile ilgili bir başka haber verilmiştir.

İstanbullular tebrik gönderme rekoru kırdı

İstanbul ili sınırları içinde oturanlar Ramazan Bayramı ve 1969 yılbaşı nedeni ile 22 milyon 342 bin 492 tebrik göndermişlerdir.

Gönderilen tebriklerin 18 milyon 563 bin 590'ı yurt içine, 3 milyon, 778 bin, 902'si yurt dışına yollanmıştır. Gönderilen 22.342.492 tebrikten 21.701.869'u belediye sınırı içinde oturanlar, 640.623 de bağlı ilçelerde oturanlar tarafından

Fotoğraf 169: Cumhuriyet Gazetesi 29.01.1969

Haberde Ramazan Bayramı dışında yılbaşı tebriği ile ilgili bilgiler de yer almış, toplamda "22 milyon 342 bin 492" tebrik kartı gönderilmiştir. Yurt içi ve yurt dışına da gönderilen bayram tebrikleri, 1969 yılında bayramlaşmaların aynı zamanda tebrik kartları üzerinden de yapıldığını göstermektedir.

Aşağıda 1979 yılında siyasi liderlerin vermiş olduğu bayram tebrikleri ile ilgili haber verilmiştir.

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu)

Ramazan Bayramı dolayısıyla liderler mesajlar yayınlamış, sevgi ve birlikten söz etmişlerdir. Başbakan Ecevit, «Halkın yıllardanberi barışın özlemi için de olduğunu» söylemiştir.

Cumhurbaşkanı Korutürk ve siyasal parti liderleri bayramı Ankara'da geçireceklerdir. Dün Ankara'ya giden Korutürk, 30 Ağustos törenlerine katıldıktan sonra 31 ağustosta yeniden İstanbul'a dönecektir.

Başbakan Ecevit, dün yayınladığı Bayram mesajında, barışçı Türk halkının yıllardan beri yurtta barışın özlemi içinde olduğunu ifade etmiş, «Kimi siyasal güçlerin ve çıkar çevrelerinin bağnazlığı ve düşmanlığı kışkırtmaları, karşıtlığın ve kav

(Arkası Sa. 11, Sü. 3 de)

Liderler, mesajlarında sevgi ve birlikten söz ettiler

Fotoğraf 170: Cumhuriyet Gazetesi 24.08.1979

Siyasi liderlerin 1979 yılında vermiş olduğu bayram tebrikleri metninin temelini sevgi ve kardeşlik oluşturmaktadır. Verilen haber, bayram gelmesi ile siyasi atmosfere ortak bir payda etrafında buluşabileceğini göstermektedir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin bayram tebrikleri ile ilgili haberleri değerlendirildiğinde siyasi olayların ve siyasette gerçekleşen farklılaşmaların bayram tebriklerine etki ettiği görülmektedir. Örneğin, Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi liderlerin bayram tebriği yapıp yapmadığı gazete üzerinden anlaşılamamaktadır. Çünkü bayramlaşma ile ilgili haberler sünnetçiler ve bazı kurumların bayram tebrikleri haberleridir. 1971 Darbesi sonrasında yapılan bayramda yayınlanan tebriklerde ele alınan konular da oldukça dikkat çekicidir. Darbenin olması sonucunda yapılan tebriklerin içeriği millî birlik ve beraberlik içeriklidir. Gazetede eksikliği göze çarpan en önemli konu ise toplumun bayramlaşmayı nasıl gerçekleştirdiğidir. Gazete bu konu ile ilgili incelenen yıllar arasında hiç haber yayınlamamıştır. Gazetenin bayram tebriklerini yayınlama konusunda bir sürekliliğin olduğu görülürken bayram tebriklerinin yapılma şekli ve içeriğinde bir değişim olmuştur.

4.11. Ramazan Ayında Ekonomik Hayat

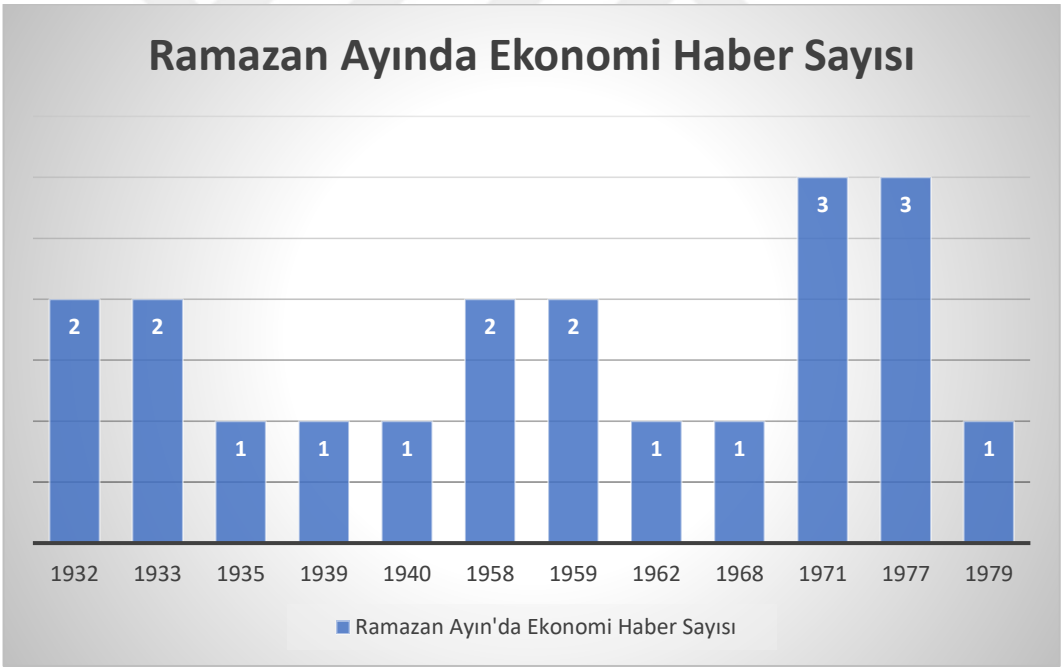

Grafik 12: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazan Ayında Ekonomi Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Bu başlık altında yıllara göre Cumhuriyet Gazetesi'ne yansıyan Ramazan ayıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkisi olan ekonomik haberlerin analizi yapılacaktır. Cumhuriyet'in özellikle ilk yıllarında ekonomik sıkıntıların fazla oluşu ve savaştan yeni çıkılmasından dolayı yaşanan maddi sıkıntılar Ramazan ayının yaşanmasına da etki etmiştir.

İncelenen haberlerde özellikle Cumhuriyet'in ilk 40 yılında yaşanan ekonomik problemlerden dolayı Ramazan ayının da maddi açıdan bazı sıkıntılarla geçtiği gözlemlenmiştir. Ramazan ayında ekonomi ile ilgili haberlerin yapılması da dönemsel farklılaşmalardan dolayıdır. Aşağıda 1932 yılına ait bir gazete haberi verilmiştir:

Piyasamız ne halde?

Satış muameleleri gevşektir - Şeker, çay ve kahve yükselmiştir

Piyasamızın son vaziyeti şöylece hülâsa edilebilir:

BUĞDAY: Muvaridatı muntazam olmadığı gibi fiatlarda temevvüç olmuştur. Dün 99 vagon mal gelmiş olduğundan fiatlarda cüz'i bir tenezzül vaki olmuştur. Dünkü fiatlar 3,30 ile 4,35 arasında idi. İhracat için olan sert buğdaylar 5,20 kuruş üzerinden muamele görmüştür. Bir hafta içindeki fiatlar 5 - 15 para kadar düşmüştür. Yapağı, tiftik ve afyon piyasaları durgundur. Maalesef tütün piyasasında ayni hal mevcuttur ve fiatlar dundur. Amerikan Tobako kumpanyası geçenlerde Aksihar havalisinde 140 kuruştan mubayaa etmiş olduğu tütün haricinde ciddi bir muamele olmamıştır. 20 ve 30 kuruşa arzedilen oldukça iyi cins tütünlere müşteri zuhur etmemektedir.

KAHVE: Piyasası yükselmiştir. Bunun sebebi mevcut stokun az olmasında ve hariçten az mal ithal edilmesindedir. Bundan bir ay evvel 95 kuruşa satılan kahvenin toptan fiatı 140 - 150 kuruşa çıkmıştır. Bu hal müstehliklerin zararına olduğundan gelecek kontenjan listesinde kahvenin vaziyeti nazari dikkate alınmalıdır.

ŞEKER: Fiatları da fırlamıştır. Bir kaç gün evvel 100 kilosu 37,5 liraya satılan şeker bir aralık 44 liraya çıktıktan sonra dün 41 lira üzerinden muamele görmüştür. Yerli şeker de 36,60 liradan 39 liraya çıkmıştır. Bu tereffü kış ve ramazan dolayısile fazla şeker sarfiyatı yapılmakta olmasına ve hariçten de az şeker gelmesine atfediliyor. Binaenaleyh şeker işinin de tanzimi lâzım gelmektedir.

PİRİNÇ: Fiatları geçen hafta zarfında değişmemiştir. Bir kaç gün evvel bir iki kuruş fırladı. Yerli prinç zer'iyatı çogalmaktadır. Şimdiki fiatlar 20 - 30 kuruş arasındadır.

ZEYTİNYAĞI: Piyasası çok durgundur denilebilir. Memlekette kâfi miktarda vardır, ihracatı ise pek mahdut - tur. Zeytinyağı piyasasını bozan araşit-yağlarıdır. Memlekette bol zeytinyağı yetişirken sabun imali için hariçten araşityağı getirtilmesi hayrete lâyık bir şeydir. Bunun içindir ki araşityağı ithalâtını menetmek millî menfaat iktizasındandır. Yemeklik yağların fiatı cinsine göre 50 ile 68 kuruş arasında tehalüf etmektedir.

KÖMÜR: Piyasasında da işler azdır. Kış ve fırtına dolayısile nakliye ücretleri hemen hemen 100 kuruş kadar çoğaldığı halde fiatlarda değişiklik olmamıştır. Satışlar pek mahduttur.

ÇAY: Fiatları da yükselmek istidadını gösteriyor. Evvelce 250 kuruşa satılan çayların şimdiki fiatı 400 kuruş - tur.

PORTAKAL: Piyasasında faaliyet yoktur. İhracat olmadığından fiatlar düşüktür. Yüzlük tabir olunan orta malların toptan fiatı sandık veya tüccar tabirile 170, yüz ellilikler 170 - 175 ve seksenlik denilen iri cinsleri de 280 kuruştur. Argus, sandığı 155 kuruştan 240,000 paket almak üzere geçen teşrinisanide bazı tüccarlarımızla mukavele yapmıştı, mukavele mucibince her ay dört vapur Rusya'ya mal götürecekti. En son irsaliat ta 5 şubatta olacaktır. Bu portakalların nakli için lâzım olan sandıkların Rusya'dan gelmesine müsaade edilmiştir. Malı vapura yükletip konşimentosu İstanbul'a ibrazında bedeli ödenecekti. Fakat tediye işinde bazı müşkülât ve teahhurlar baş göstermiş olduğundan mezkûr mukavele infaz edilememiş ve binaenaleyh yalnız 80 bin sandık mubayaası için yeniden müzakere cereyan etmeğe başlamıştır. Fakat bu defa verilen fiat yalnız 120 kuruş olduğundan henüz mukavele aktedilmemiştir.

Fotoğraf 171: Cumhuriyet Gazetesi 19.01.1932

Yukarıda verilen habere göre ekonomik açıdan sıkıntısı yaşanan ürünler; buğday, kahve, şeker, pirinç, zeytinyağı, kömür, çay ve portakaldır. Ramazan ayının gelmesiyle birlikte şeker fiyatlarında bir farklılaşmanın olduğu gözlenmektedir. Habere göre Ramazan gelmeden önce yüz kilosu "37,5" liraya satılan şeker; Ramazan ayının gelmesiyle birlikte 44 liraya kadar çıkmıştır. Gazete haberinde verilen diğer ürünlerin fiyatlarındaki artışın sebebi

Ramazan ayına bağlanmamıştır. Ama ürünlerdeki artışın fazla olması ve haberde önceki dönemlere göre de arttığının vurgulanması bazı alanlardaki ekonomik durumun 1932 yılında iyi düzeyde olmadığının göstergesidir. Aşağıda aynı yıla ait verilen gazete ilanı dönemin ekonomik durumunun nasıl olduğu ile ilgili söylenilenlerin destekler niteliktedir:

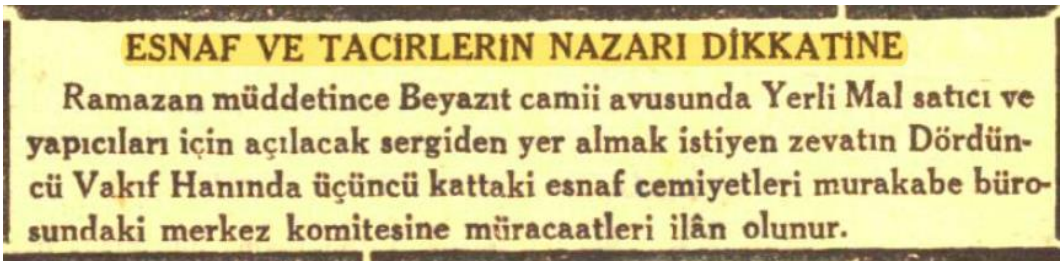

ESNAF VE TACİRLERİN NAZARI DİKKATİNE

Ramazan müddetince Beyazıt camii avusunda Yerli Mal satıcı ve yapıcıları için açılacak sergiden yer almak istiyen zevatın Dördüncü Vakıf Hanında üçüncü kattaki esnaf cemiyetleri murakabe bürosundaki merkez komitesine müracaatleri ilân olunur.

Fotoğraf 172: Cumhuriyet Gazetesi 25.12.1932

Verilen haber; Ramazan ayında Beyazıt Camisi avlusunda kurulan yerli mal satıcı ve yapıcıları için açılacak sergide yer almak isteyenler için ilan niteliğindedir. Cami avlusunda açılacak sergide aynı zamanda "Yerli Malı" satıcıları için yer ayrılmıştır. Sergide yerli malı için yer ayrılması dönemin ekonomik durumu hakkında bilgi verici niteliktedir. Aşağıda 1933 yılına ait verilen haberde Ramazan ayının gelmesiyle hangi ürünlerin alım satımında farklılaşmaların olduğu görülmektedir.

Ramazan münasebetile bazı ihracat arttı

Güllâç, fıstık, ceviz, kuru bamya ile muhtelif reçel ve şurupların ihracatı son günlerde artmıştır. Romanya, Beyrut, Rodos ve Mısıra bir hayli güllâç, Kavala ve Pireye kuru bamya, Halebe reçel sevkedilmiştir. Bu satışların ramazan münasebetile arttığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 173: Cumhuriyet Gazetesi 07.12.1933

Habere göre ihracatı artan ürünler; güllaç, fıstık, ceviz, kuru bamya ve reçeldir. İhracatı yapılan ürünlerden Romanya, Rodos, Beyrut ve Mısır'a güllaç; Kavala ve Piraye'ye kuru bamya, Halep'e ise reçel ihraç edilmiştir. İhracat ürünlerinin artmasının sebebi ise Ramazan ayıdır. Verilen haber Ramazan ayı ile ekonomik durum arasında ilişkinin nasıl olabileceği ile ilgili önemli bir haberdir. Aşağıda aynı yıla ait verilen haber ekonomik durum ile Ramazan ayı arasındaki ilişkiyi gösterir niteliktedir:

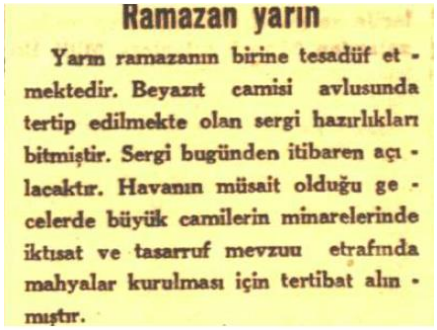

Ramazan yarın

Yarın ramazanın birine tesadüf etmektedir. Beyazıt camisi avlusunda tertip edilmekte olan sergi hazırlıkları bitmiştir. Sergi bugünden itibaren açılacaktır. Havanın müsait olduğu gecelerde büyük camilerin minarelerinde iktısat ve tasarruf mevzuu etrafında mahyalar kurulması için tertibat alınmıştır.

Fotoğraf 174: Cumhuriyet Gazetesi 10.12.1933

Haberin vermiş olduğu bilgiye göre camilerin minareleri arasına kurulan mahyalarda ekonomi ve tasarruf ile ilgili konuları kapsayan yazılar yazılacaktır. Ramazan'a has geleneklerden olan mahyalarda ekonomik durumla ilgili mahyaların asılması Ramazan ayı ile ekonomik durum arasındaki ilişkiyi açıklar niteliktedir. Dönemin iktisadi durumu Ramazan ayını etkilemiştir. Aşağıda 1939 yılına ait gazete haberi verilmiştir:

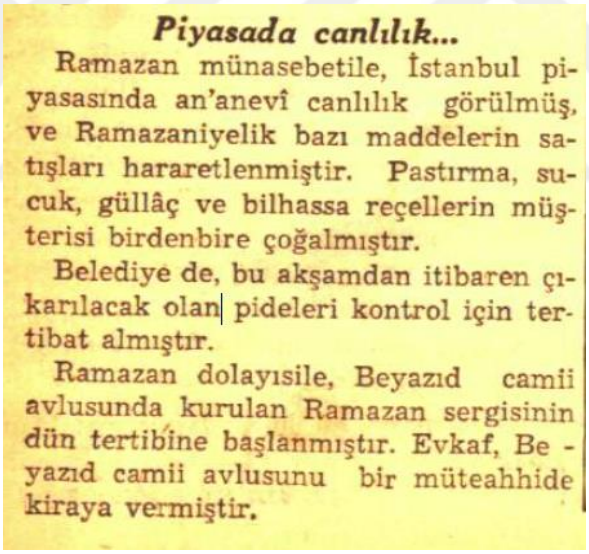

Piyasada canlılık...

Ramazan münasebetile, İstanbul piyasasında an'anevî canlılık görülmüş, ve Ramazaniyelik bazı maddelerin satışları hararetlenmiştir. Pastırma, sucuk, güllâç ve bilhassa reçellerin müşterisi birdenbire çoğalmıştır.

Belediye de, bu akşamdan itibaren çıkarılacak olan pideleri kontrol için tertibat almıştır.

Ramazan dolayısile, Beyazıd camii avlusunda kurulan Ramazan sergisinin dün tertibine başlanmıştır. Evkaf, Beyazıd camii avlusunu bir müteahhide kiraya vermiştir.

Fotoğraf 175: Cumhuriyet Gazetesi 14.10.1939

1939 yılına ait gazete haberine göre bazı ürünlerin satışında hareketlilik yaşanmaktadır. Pastırma, sucuk, güllaç ve özellikle reçellerin satışı diğer dönemlere göre artmıştır. Güllaç ve reçel satışlarının 1939 yılı öncesinde verilen haberlerde de olması her iki ürünün kullanımında sürekliliğin olduğunu göstermektedir. Verilen ürünler aynı zamanda Ramazan ayının gelmesiyle birlikte toplum içerisinde hangi ürünlerin daha fazla tüketilmeye başlandığını göstermektedir. Aşağıda 1958 yılına ait gazete haberi verilmiştir. 9 yıllık zaman diliminde gazetede Ramazan ayının gelmesiyle ekonomik durum hakkında haber

olmamasından dolayı aradaki yıllara ait analizi yapılacak haber bulunmamaktadır. Verilen haberde Ramazan ayının gelmesiyle birlikte piyasada farklılık olduğundan bahsedilen ürün kuzu etidir. 1958 yılına kadar incelenmiş haberlerde piyasada ya da toplumun talepte bulunduğu ürünler arasında sucuk ve pastırma bulunurken kuzu eti bulunmamaktaydı. Verilen habere göre kuzu eti ve sığır eti konusunda talebin fazla olduğu ancak ürünün bulunmadığı söylenmektedir. Aynı zamanda manda etinin ise sığır etinin fiyatında satıldığı bildirilmiştir. Gazete haberinden anlaşılana göre 1958 yılı Ramazan'ında kuzu, sığır, manda gibi hayvan etlerinin fiyatları ilgili belediyeler tarafından belirlenmektedir.

Kuzu etinin fiatı resmen tespit edildi

Ticaret Bakanlığının tebliğine göre, kuzu eti İstanbulda 650, Ankara ve İzmirde 600 kuruşa satılacak

Ankara 24 (Cumhuriyet-Teleks) — Bugün Ticaret Bakanlığı tarafından Resmi Gazete ile yayınlanan bir tebliğ ile. Ankara, İstanbul ve İzmir illeri belediye sınırları içinde kesilmiş kuzu etinin perakende satış fiatları açıklanmıştır.

Ankara ve İzmirde kuzu etinin kilosu azamî 600, İstanbulda kilosu 650 kuruşa satılacaktır.

Sivasta koyun eti bulunmuyor

Sivas 24 (Telefonla) — Ramazan ayının girmesile şehrimizde koyun eti bulunmaz olmuştur. Sığır eti ise ancak kuyruğa girmek suretile temin edilebilmektedir. Manda eti de sığır fiatına ve açıkça satılmaktadır.

Fotoğraf 176: Cumhuriyet Gazetesi 25.03.1958

Aşağıda 1959 yılına ait gazete haberi verilmiştir. Haberin başlığı "Gıda Maddeleri Piyasası Hareketsiz"dir. Verilen haber başlığı 1959 yılında Ramazan ayında ekonomik piyasanın hareketsiz olduğunu bildirmektedir. Haber metninde gıda maddeleri piyasasında hareket olduğu aktarılmasına rağmen fiyatlarda herhangi bir artışın olmadığı söylenmektedir. Memur, emekli, dul ve yetim maaşlarının Ramazan'a denk gelen ayda daha düşük olmasından dolayı talebin ürünlere az olduğu; Ramazan ayının on beşinden sonra ve Ramazan'a doğru alınacak maaşlardan dolayı ürünlere oluşacak talebin fazla olacağı aktarılmıştır. Habere göre bireylerin içerisinde bulunduğu ekonomik durum, Ramazan ayında oluşan piyasaya da etki

etmektedir. Aynı zamanda Ramazan ayında sürdürülen bazı yemek alışkanlıklarının da Ramazan ekonomisine etki ettiği söylenebilir.

Şehir haberleri

Gıda maddeleri piyasası hareketsiz

Evvelden Martta çift maaş alanların bu defa zamlı maaş almaları alışverişe tesir etti

Ramazan münasebetile bilhassa gı da maddeleri piyasasında hareket görülmektedir. Maamafih fiatlarda ar tış göze çarpmamaktadır.

Filhakika geçen yıllara nispetle bu ay gerek memur, gerekse emek li, dul ve yetim maaşı alanların el lerine az para geçmiştir.

Bilindiği gibi bütün bu aylıklılar mart ayında çift maaş alırlardı. Bu sene ancak zamlı maaş almış olduk larından bu hal alış verişe tesir et miştir.

Tüccar ve esnaf daha ziyade Ramazanın 15 inden sonra, Bayramın yaklaşmasile piyasanın daha faal du ruma geçeceğini ummaktadırlar.

Fotoğraf 177: Cumhuriyet Gazetesi 11.03.1959

Aşağıda verilen haberde 1962 yılına ait Ramazan ile ekonomik durum arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir başka haberdir:

Zam üstüne zam

Konya, 25 (Telefonla) — Belediye tarafından geçen yıl serbest bırakılan ve narh uygulanmıyan et fiyatları, Ramazan ayında iki defa yükselme kaydetmiştir. Önce 50, dün de 100 kuruş zam gören et fiyatı 7 liraya yükselmiştir.

Fotoğraf 178: Cumhuriyet Gazetesi 01.02.1962

Aşağıda Ramazan ayının gelmesi ile ekonomik olarak bazı değişimlerin olduğunu ve hangi sektörlerde fiyatların farklılaştığını anlatan gazete haberi verilmiştir.

Şeker, tuz, yağ ve bazı gıda maddeleri karaborsada

(Cumhuriyet Haber Merkezi)

Ana tüketim maddeleri şeker, un, tuz, yağ, peynir ve baklîyat üzerinde spekülatörlerin seçimler ve Ramazan arifesinde giriştikleri oyunlar, bu malların karaborsaya düşmesine yol açmıştır. Özellikle suni bir «kıtlık» yaratılarak başlatılan bu hareketin durmayacağı ve diğer tüketim mallarını da etkileyeceği ve yeni fiyat artışlarının beklenebileceği belirtilmektedir.

Piyasa çevreleri, gıda maddeleri üzerinde son yıllarda görülmemiş ölçüde yaratılan aşırı talebin karaborsayı doğurduğunu, bunun da piyasanın kontrol edilmemesinden ortaya çıktığını söylemişlerdir.

Dünkü zamlar

İstanbul piyasasında dün, sabunun kilosu 30, paket unun kilosu 10 kuruşluk yeni zamlar görmüştür. Unkapanı'ndaki toz ve kesme şeker toptancıları önünde mal alabilmek için perakendeciler uzun kuyruklar meydana getirmişlerdir.

Şekerin son 15 günden beri karaborsaya düşmesinin, 14 Ekim seçimlerinden sonra zam geleceği haberlerinin yaygınlaşması üzerine olduğu bildirilmektedir. Bir ilgili, «Halk şeker ve gıda maddelerine zam olacak haberleri üzerine eskiden bir kilo aldığı şeyi şimdi kilolarca alarak stok yapıyor. Bir de bunun dışında karaborsacılar var. Karaborsacıların elinde şimdiden tonlarca şeker var. Bu mallar, zamlardan sonra piyasaya sürülecek ve milyonlar vurulacak» demiştir.

Margarin

Piyasalarda, margarin ancak karaborsadan bulunabilmektedir. Margarin imal eden fabrikalar, az kâr buldukları için margarin yerine daha fazla kâr bıraktığı bilinen kanvalitik yağı piyasaya sürmektedirler. Ayçiçeği yağı da, taban fiyatlarına yapılan zam oranından daha çok zam görmüştür.

Buğday taban fiyatlarına yapılan artışla birlikte un fiyatlarına yapılan zamma yenilerinin eklenmesi herkesi şaşırtmıştır. Bakkallarda torba un'un kilosu 5 liraya kadar çıkmıştır.

naftan—

Fotoğraf 179: Cumhuriyet Gazetesi 25.09.1973

Özellikle bazı gıda maddeleri, şeker, yağ ve tuzun Ramazan ayının gelmesi ile fiyatlarında yükselmenin olduğu hatta gıda maddelerinin karaborsaya düştüğü haberde yazılmıştır. Margarin ve buğday da Ramazan ayının gelmesi ile fiyatları yükselen gıda ürünleri arasındadır. Haberde verilen tüm ürünlerin gıda ürünü olması Ramazan ayında ekonomi alanında en önemli etkinin gıda ürünlerine olduğunu gösterir. Önceki yıllarda yapılan haberlerde zam yapılan ürünlerin büyük bir çoğunluğu da gıda ürünüdür.

Aşağıda 1977 yılına ait gazete haberi verilmiştir.

Zam furyası tüm yurtta yoğunlaşarak sürüyor

Cumhuriyet Haber Merkezi — Bayram öncesi yapılan zamlar, dargelirli vatandaşın işportacılara rağbet etmesine neden olmuştur. Bu arada zamların diğer zamlara yansıması da sürerken tepkiler yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

Bayram öncesi yapılan zamların geçim sıkıntısı içinde bulunan dar gelirli vatandaşları işportacılardan alışveriş yapmaya ittiği bildirilmektedir.

İzmir'de konfeksiyoncuların yüzde 50'ye varan oranda zam uygulamaları, genellikle kalitesiz mal sattıkları ifade edilen işportacıların ekmeğine yağ sürmüştür. Bu arada deri ve köselelerin pahalandığını gerekçe gösteren ayakkabı satıcıları da etiketlerini «Astronomik» rakamlara varan düzeylerde tutma-

(Devamı 5. sayfada)

Fotoğraf 180: Cumhuriyet Gazetesi 13.09.1977

Yukarıda verilen haberde bayram öncesi yapılan zamlar konu edinilmiştir. Bayram öncesi yapılan zamların ağırlığı ise giyim sektöründe olmuştur. Ramazan ayı içerisinde yapılan zamlar ile bayram öncesi yine Ramazan ayı içerisinde yapılan zamlar arasındaki en büyük fark; sektör farkı olmasıdır. Ramazan ayında gıda tüketiminin artması ile gıda ürünleri zamlanırken bayram öncesi geleneksel olarak yapılan bayram alışverişinde önemli bir yer tutan giyim alışverişi olmasından dolayı bayram öncesinde giyim alanında zam yapılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi'nin Ramazan ayı ile ilgili yapmış olduğu haberlerin bazıları ekonomi ile ilişki kurularak verilmiştir. İncelenen yıllar arasında gazetenin haberlerinde Ramazan ve ekonomi konulu haberlerin süreklilik arz ettiği görülür. Değişen ise ekonomik durumun farklılaşması ile Ramazan ayında yaşanan piyasa değişikliği ile ilgili haberler olmuştur. Aynı zamanda Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomik sıkıntılardan dolayı gazete tasarruf ve tutumluluğu tavsiye edici bir şekilde Ramazan haberleri yapmıştır. Cumhuriyet'in ilk 40 yılında yaşanan ekonomik problemlerden dolayı Ramazan ayının da maddi açıdan bazı sıkıntılarla geçtiği gözlemlenmiştir.

4.12. Ramazan Ayında Yardımlaşma, Zekât ve Fitre

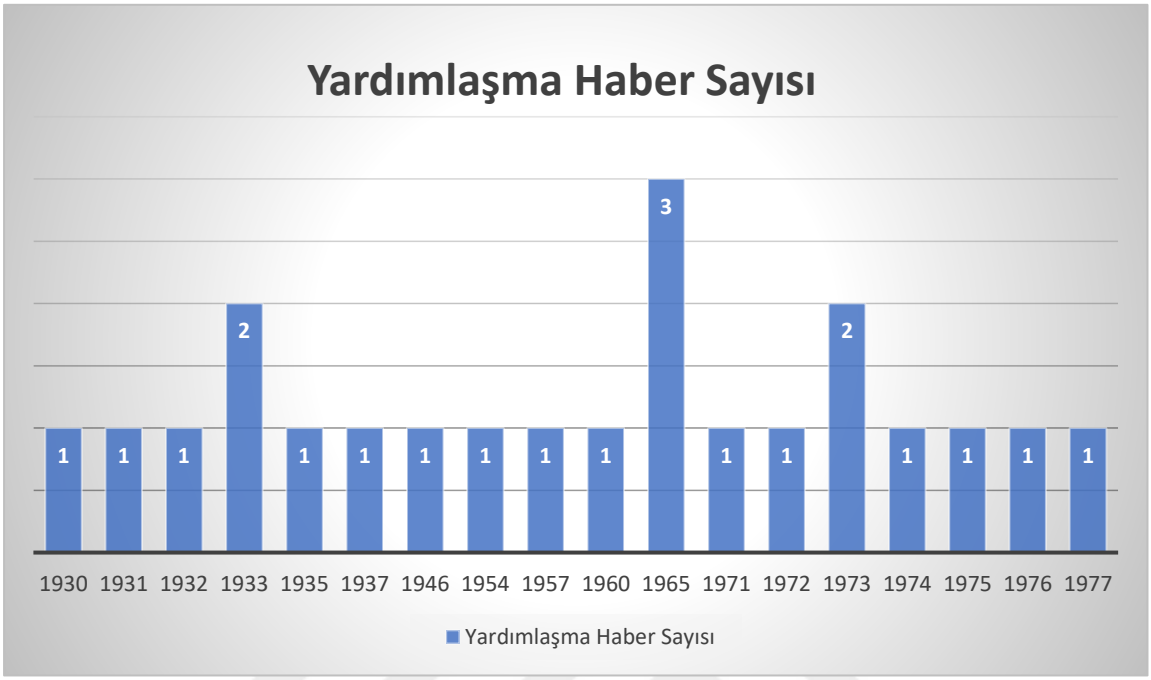

Grafik 13: Cumhuriyet Gazetesi 1930-1980 Yılları Arası Ramazanda Yardımlaşma Konulu Haber ve Köşe Yazılarının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Ramazan ayı dinî gerekliliklerin yerine getirildiği bir ay olmanın yanında aynı zamanda toplumsal bazı olay ve olguların gerçekleştiği bir aydır. Bu aya özel olarak verilen fitre, yılda bir defa verilmesi farz kılınan ve Müslümanlar tarafından genelde bu ay içerisinde verilen zekât ve fitre dışındaki diğer sadakaların bu ayda verilmesi yardımlaşma ve dayanışmanın Ramazan ayında gerçekleştiğinin göstergeleridir. Verilen tablo incelendiğinde 1930 ve 1980 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesi'nin yapmış olduğu haberlerde Ramazan ayında yardımlaşmanın yapıldığıyla ilgili haberlerin olduğunu görmekteyiz.

Bunun yanında devletin Ramazan ayında yapılacak yardımları millî değerlerle ilişkilendirdiği sonucuna ulaşmaktayız. 1965 yılında sayıca nispeten daha fazla olmasının sebebi ise Türk Hava Kurumu adına sahte fitre zarflarının bastırılmış olmasıdır.

Muğla'da Himayei etfal

Cemiyet bu bayram 30 fakir yavruya çamaşır, elbise ve para verdi

Himayeietfal Muğla şubesinin çalışkan azası ve giyindirdikleri 30 fakir çocuk bir arada

Muğla Himayei Etfal cemiyeti, muhitin en faal bir teşekkülüdür. Anadolu'nun ekser yerleri gibi fakir tabakanın çok ve kesif bulunduğu Muğlada, cemiyet şubesi elden gelen yardımı yapmak yolunda mesai sarfetmektedir. Bu cümleden olarak Ramazan bayramında 30 fakir çocuğa şapka, çamaşır, elbise, ayakkabı tevzi etmiş, ayrıca kendilerine para ile yardımda bulunmuştur. Mevki, sınıf farkının pek acı bir tezahürle gözlere battığı bayram günlerinde 30 muhtaç yavruyu noksansız bir sevinçle mes'ut etmek haklı iftiharlara vesile olacak hizmetlerdendir.

Muğla Himayei Etfal cemiyetini tebrik ve daha geniş faaliyetlerle müsmir neticelere erişmesini temenni ederiz.

Fotoğraf 181: Cumhuriyet Gazetesi 21.03.1930

1930 yılında yapılmış olan haberde yardım kuruluşu olarak "Himaye-i Etfal" kurumu anılmaktadır. Haberde yardım edilen kişi 30 çocuk olarak geçmekte; çamaşır, elbise ve para yardımı yapıldığı söylenmektedir.

Bayram

Zekât ve sadakai fıtırlarınızı Tayyareye veriniz

İstanbul müftülüğünden:

Zekât ve sadakai fıtır ve kurban derilerinin Tayyare Cemiyetine verilmesinin cevazı Diyanet işleri riyaseti celilesinden isdar olunan fetvada beyan olunmasına nazaran vatanımızın hüsnü muhafazası, millet ve hükûmetimizin devamı satvet ve itilâsı için asrın icabatına göre muhtelif ve müteneyyi vesaiti harbiyenin ve bilhassa zamanımızda ehemmiyeti fevkalâdesi müsellem bulunan kuvayi havaiyemizin bir an evvel tedarik ve ihzarı bir vecibei diniye olduğundan bu bapta icap eden muavenet ve muzaheretin ifası lüzumu ihvanı dinimize kemali ehemmiyetle arzolunur.

Fotoğraf 182: Cumhuriyet Gazetesi 07.02.1931

1931 yılında çıkan bir haberde ise “Teyyare Cemiyeti”ne yardım yapılması tavsiye edilmiştir. Haberde “İstanbul Müftülüğünden zekât ve sadaka-i fıtır ve kurban derilerinin Tayyare Cemiyetine verilmesinin cevazı Diyanet işleri riyaseti celilesinden isdar olunan fetvada beyan olunmasına nazaran vatanımızın hüsnü muhafazası, millet ve hükûmetimîzin devamı satvet ve itilâaı için asrın icabatına göre muhtelif ve mütenevvi veaaiti harbiyenin ve bilhassa zamanımızda ehemmiyeti fevkalâdesi müsellem bulunan kuvayi havaiyemizin bir an evveli tedarik ve ihzarı bir vecibei diniye olduğundan bu bapta icap eden muavenet ve muzaheretin ifası Iüzumu ihvanı dinimize kemali ehemmiyetle arzolunur.” denilerek yardımların Teyyare Cemiyetine yapılması için Diyanet İşlerinin konu ile ilgili görüşü de aktarılmış ve yapılacak yardımların millî menfaatler için kullanılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

1965 yılına kadar kurum ve kuruluşlar değişse de Ramazan ayı içerisinde yapılan yardımların mahiyeti benzerdir ancak 1965 yılına gelindiğinde çıkan bir haberde “modern hastane” için yardım yapıldığı istenmektedir. Haberde aynı zamanda şehrin din adamlarının da yapılacak hastane için vaazlarda yardım talep ettiği söylenmiştir.

Gazete haberlerinden aynı zamanda yapılan yardım malzemelerinin bilgisini de öğrenebilmekteyiz. 1932 yılında Paşabahçe Cemiyeti tarafından yapılan yardımda 40 fakire “şeker, üzüm, makarna, şehriye, yağ, sabun, fasulye ve kömür” yardımı yapıldığı, 1933 yılında yine aynı cemiyetin “şeker, üzüm, sabun, patates ve kömür” yardımı yaptığı bildirilmiştir.

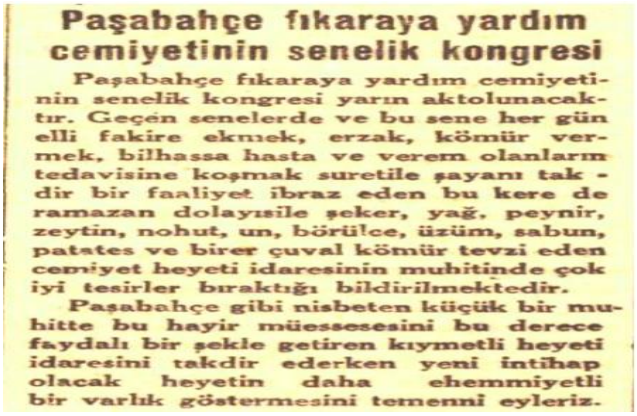

Paşabahçe fıkaraya yardım cemiyetinin senelik kongresi

Paşabahçe fıkaraya yardım cemiyetinin senelik kongresi yarın aktolunacaktır. Geçen senelerde ve bu sene her gün elli fakire ekmek, erzak, kömür vermek, bilhassa hasta ve verem olanların tedavisine koşmak suretile şayanı takdir bir faaliyet ibraz eden bu kere de ramazan dolayısile şeker, yağ, peynir, zeytin, nohut, un, börülce, üzüm, sabun, patates ve birer çuval kömür tevzi eden cemiyet heyeti idaresinin muhitinde çok iyi tesirler bıraktığı bildirilmektedir.

Paşabahçe gibi nisbeten küçük bir muhitte bu hayir müessesesini bu derece faydalı bir şekle getiren kıymetli heyeti idaresini takdir ederken yeni intihap olacak heyetin daha ehemmiyetli bir varlık göstermesini temenni eyleriz.

Fotoğraf 183: Cumhuriyet Gazetesi 19.01.1933

Aşağıda ilgili haberlerle ilgili görseller verilmiştir:

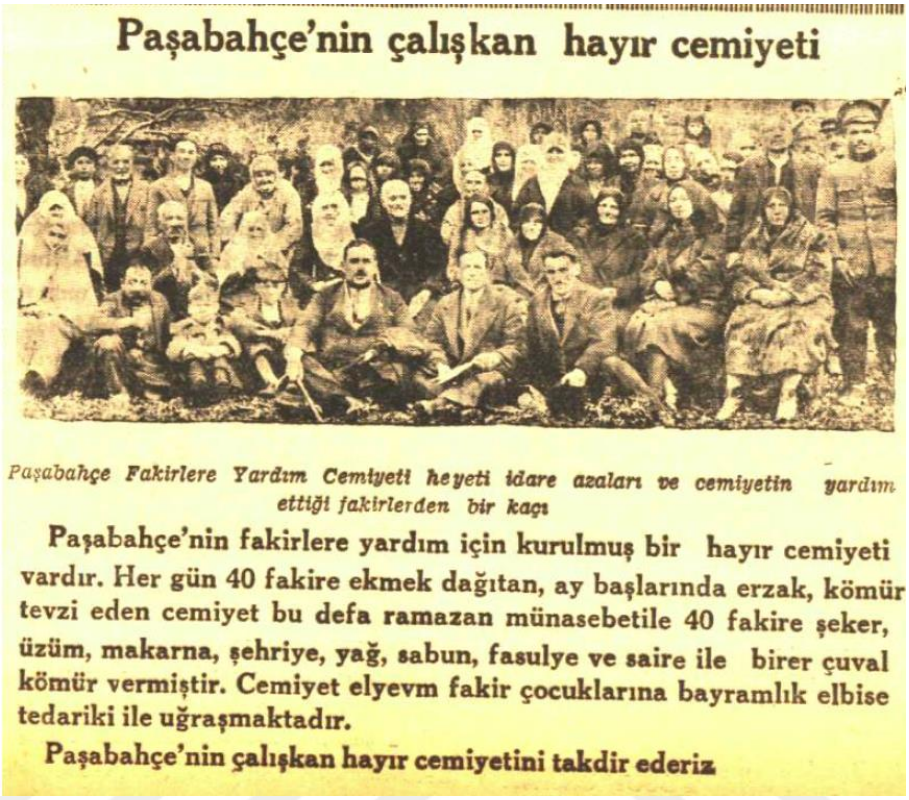

Paşabahçe'nin çalışkan hayır cemiyeti

Paşabahçe Fakirlere Yardım Cemiyeti heyeti idare azaları ve cemiyetin yardım ettiği fakirlerden bir kaçı

Paşabahçe'nin fakirlere yardım için kurulmuş bir hayır cemiyeti vardır. Her gün 40 fakire ekmek dağıtan, ay başlarında erzak, kömür tevzi eden cemiyet bu defa ramazan münasebetile 40 fakire şeker, üzüm, makarna, şehriye, yağ, sabun, fasulye ve saire ile birer çuval kömür vermiştir. Cemiyet elyevm fakir çocuklarına bayramlık elbise tedariki ile uğraşmaktadır.

Paşabahçe'nin çalışkan hayır cemiyetini takdir ederiz

Fotoğraf 184: Cumhuriyet Gazetesi 17.01.1932

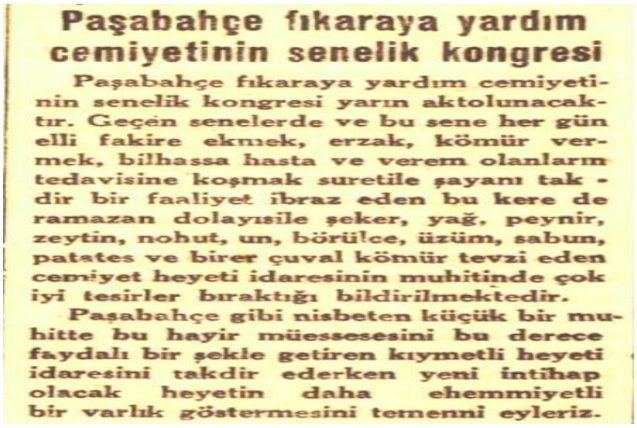

Paşabahçe fıkaraya yardım cemiyetinin senelik kongresi

Paşabahçe fıkaraya yardım cemiyetinin senelik kongresi yarın aktolunacaktır. Geçen senelerde ve bu sene her gün elli fakire ekmek, erzak, kömür vermek, bilhassa hasta ve verem olanların tedavisine koşmak suretile şayanı takdir bir faaliyet ibraz eden bu kere de ramazan dolayısile şeker, yağ, peynir, zeytin, nohut, un, börülce, üzüm, sabun, patates ve birer çuval kömür tevzi eden cemiyet heyeti idaresinin muhitinde çok iyi tesirler bıraktığı bildirilmektedir.

Paşabahçe gibi nisbeten küçük bir muhitte bu hayir müessesesini bu derece faydalı bir şekle getiren kıymetli heyeti idaresini takdir ederken yeni intihap olacak heyetin daha ehemmiyetli bir varlık göstermesini temenni eyleriz.

Fotoğraf 185: Cumhuriyet Gazetesi 19.01.1933

1946 yılında Topkapı Fıkara Perver Cemiyeti ise "şeker, makarna, yağ, sabun, üzüm, pirinç" yardımı yapmıştır. Topkapı Fıkara Perver Cemiyeti'ni kömür yardımı yapmamasının sebebi 1946 yılında Ramazan ayının temmuz ayına denk gelmesi olabilir. Ramazan ayının her yıl farklı günlerde yaşanması erzak yardımlarının farklılaşmasına etki etmiştir.

Gazete haberleri incelendiğinde Ramazan ayında verilmesi gerek fitre fiyatlarının da değiştiğini görmekteyiz. Fitre fiyatları buğday, arpa, üzüm ve hurma üzerinden belirlenmektedir. Üçlü bir sınıflama yapılarak düşük, orta ve yüksek fiyatlar belirlenip fitrelerin belirlenen fiyatlar üzerinden verilmesi için haberler yapılmıştır. Aşağıda 1931 ve 1965 yıllarına ait gazete kupürleri verilmiştir:

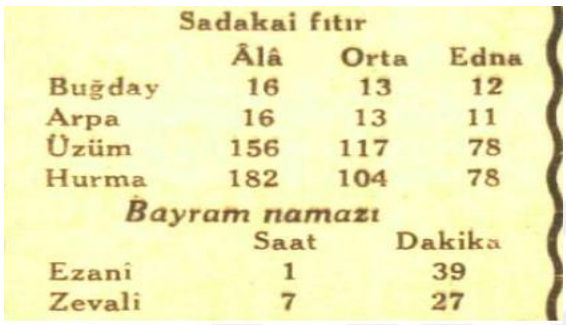

Sadakai fıtır

	Âlâ	Orta	Edna
Buğday	16	13	12
Arpa	16	13	11
Üzüm	156	117	78
Hurma	182	104	78

Bayram namazı

	Saat	Dakika
Ezani	1	39
Zevali	7	27

Fotoğraf 186: Cumhuriyet Gazetesi 07.02.1931

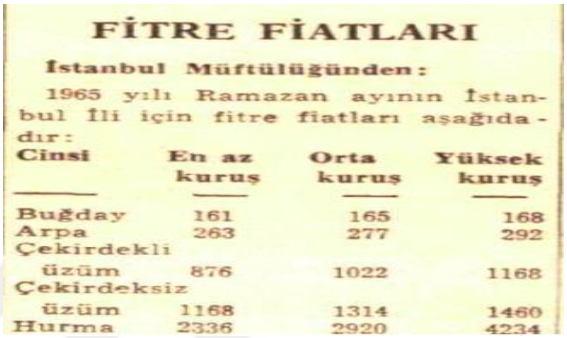

FİTRE FİATLARI

Istanbul Müftülüğünden:

1965 yılı Ramazan ayının İstanbul İli için fitre fiatları aşağıdadır:

Cinsi	En az kuruş	Orta kuruş	Yüksek kuruş
Buğday	161	165	168
Arpa	263	277	292
Çekirdekli üzüm	876	1022	1168
Çekirdeksiz üzüm	1168	1314	1460
Hurma	2336	2920	4234

Fotoğraf 187: Cumhuriyet Gazetesi 21.01.1965

Belirlenen yıllar arasında yardımlaşma ile ilgili verilen haberler analiz edildiğinde yapılan yardımların dinî ve millî değerler bütünleştirilerek yapıldığını görmekteyiz. 1933 yılında yapılmış bir haberde Teyyare Cemiyetine yapılacak olan yardımın milletin borcu olduğu üzerinde durulmuş, bir ülkenin hava kuvvetlerinin önemi "Vatan müdafaasının en büyük mesnedi hava kuvvetleridir." denilerek pekiştirilmiştir. Devamında Teyyare Cemiyetine yapılacak olan yardımların verilecek zekât ve fitrenin kişilerin borcu olduğu üzerinde durulmuştur.

Borcumuzdur!

Zekât ve fitrenizi Tayyare Cemiyetine veriniz!

Vatan müdafaasının en büyük mesnedi hava kuvvetidir. Bizde ordunun bu ehemmiyetli silâhını tamamlıyan Tayyare Cemiyeti bize şimdiye kadar yüzlerce tayyare verdi. Türk semasını bekliyen ve yarın düşmandan koruyacak olan filolar sizin cemiyete verdiğiniz beşer onar kuruştan biriken servetle yapılmıştır.

Ramazan, nihayetine yaklaşıyor. Zekât ve fitrenizi Tayyare Cemiyetine vermek vazifesini vatanın selâmeti noktasından ihmal etmeyiniz. Bu paralardan ayni zamanda Hilâliahmer ve Himayeietfal cemiyetleri de hisse alırlar. O cemiyetler ki harp ve felâket zamanlarında bizi korurlar ve yarını yaşatacak bugünkü yavruları ölümden kurtarıp yetiştirmeğe çalışırlar. Unutmıyalım vatandaşlar, zekât ve fitreyi Tayyare Cemiyetine vermek;

Borcumuzdur!

Fotoğraf 188: Cumhuriyet Gazetesi 11.01.1933

1937 yılında aynı cemiyet için yapılan haberde ise yardımların yapılması için dinî dayanaklara başvurulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Fil suresinde de geçen Ebrehe'nin ordusu düşman kuvvetlerine benzetilmiş; hava kuvvetlerine ise haber başlığında "Bekçi Melekler" denilerek yardım için İslam tarihinden atıflar yapılmıştır.

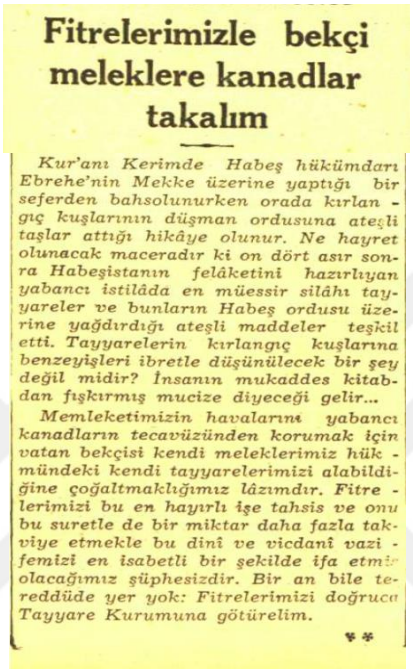

Fitrelerimizle bekçi meleklere kanadlar takalım

Kur'anı Kerimde Habeş hükümdarı Ebrehe'nin Mekke üzerine yaptığı bir seferden bahsolunurken orada kırlangıç kuşlarının düşman ordusuna ateşli taşlar attığı hikâye olunur. Ne hayret olunacak maceradır ki on dört asır sonra Habeşistanın felâketini hazırlıyan yabancı istilâda en müessir silâhı tayyareler ve bunların Habeş ordusu üzerine yağdırdığı ateşli maddeler teşkil etti. Tayyarelerin kırlangıç kuşlarına benzeyişleri ibretle düşünülecek bir şey değil midir? İnsanın mukaddes kitabdan fışkırmış mucize diyeceği gelir...

Memleketimizin havalarını yabancı kanadların tecavüzünden korumak için vatan bekçisi kendi meleklerimiz hükmündeki kendi tayyarelerimizi alabildiğine çoğaltmaklığımız lâzımdır. Fitrelerimizi bu en hayırlı işe tahsis ve onu bu suretle de bir miktar daha fazla takviye etmekle bu dinî ve vicdanî vazifemizi en isabetli bir şekilde ifa etmiş olacağımız şüphesizdir. Bir an bile tereddüde yer yok: Fitrelerimizi doğruca Tayyare Kurumuna götürelim.

**

Fotoğraf 189: Cumhuriyet Gazetesi 27.11.1937

Teyyare Cemiyetinin kapanıp Türk Hava Kurumunun kurulmasından sonra ise yardımların yapılması için gazetede gösterilen adres Türk Hava Kurumu olmuştur. THK ile ilgili dikkat çekici bir nokta ise kurum için hazırlanan özel fitre zarflarının oluşudur. 1960 yılında yapılan bir haberde zekât ve fitre için kurumun özel zarf bastırdığı haberi yer almaktadır. Aşağıda ilgili gazete haberi verilmiştir:

Fitre ve Zekât Zarfı Yaptırılacak

Türk Hava Kurumu Genel Merkezinden:

1 — Yalnız kâğıdı Kurumdan verilmek suretiyle şartnamesi dahilinde (3.500.000) adet fitre ve zekât zarfının yaptırılması kapalı zarf usulü ile eksiltmeye konmuştur.

Fotoğraf 190: Cumhuriyet Gazetesi 25.07.1960

1965 yılında yapılan bir haberde Türk Hava Kurumunun zarfları ile ilgili uygulamanın devam ettiğini görmekteyiz. Yapılan haberde haksız kazanç elde etmek için bazı kişilerin kurumun zarflarının sahtesini yapıp evlere dağıttığından ve THK'nin bildiri

yayınlayarak halkın bu tür kişilere karşı uyanık olması gerektiğinden bahsettiği görülmektedir.

Sahte fitre zarfları bastırıldı

Ramazan Bayramının yaklaştığı şu günlerde bazı açıkgözler tarafından Türk Hava Kurumunun fitre zarflarının taklidi zarflar evlere dağıtılmaya başlanmıştır.

Renk ve baskı itibariyle Türk Hava Kurumu fitre zarflarının tıpkısı olan bu zarfları dağıttıkları iddiasiyle Ankarada Mesut adında bir erkekle Müyesser adında bir kadın yakalanarak savcılığa verilmişlerdir.

Yakalanan sanıkların üzerinde 29 adet dolu zarf bulunmuştur. Zarflar ve içinden çıkan 77 lira savcılığa teslim edilmiştir.

Türk Hava Kurumu, bugün bir bildiri yayınlıyarak, bu konuda halkın uyanık olmasını istemiştir.

Fotoğraf 191: Cumhuriyet gazetesi 30.01.1965

Aşağıda 1971 yılına ait yardımlaşma konulu bir başka gazete haberi verilmiştir.

Zekât ve fitrelerin Darülaceze'ye verilmesi istendi

Darülaceze Müdürü Hilmi Şener, dün bir çağrıda bulunarak, halkın, Ramazan münasebetiyle dağıtacakları zekât ve fitreleri, Darülâcezeye bağışlamalarını istemiştir.

Bu konuda konuşan Hilmi Şener, 1895 yılında kurulan ve bugüne kadar geçen zaman içinde kökleşen Darülâcezenin, halkın bağışları ile yaşadığını belirtmiş ve Ramazan dolayısiyle Müslümanların dağıtacakları zekât ve fitreleri, Darülâcezeye bağışlamalarını istemiştir.

Fotoğraf 192: Cumhuriyet Gazetesi 09.11.1971

Haber, Darülaceze Kurumunun Ramazan ayının gelmesi ile toplumdan yardım beklentisini içerir. Darülaceze Müdürü Hilmi Şener, çağrıda bulunarak Ramazan ayının gelmesi ile zekât ve fitrelerin Darülacezeye bağışlanmasını istemiştir.

Diyanet İşleri, Hava ve Donanma Vakıflarına 2,5 milyon lira bağışta bulundu

ANKARA — Diyanet İşleri Başkanı Dr. Lütfi Doğan, dün Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ile Donanma Vakfına 1 milyon 229'ar bin liralık bağışta bulunmuştur. Ramazan ayı içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığının yurt çapında açtığı yardım sağlama kampanyasında toplanan 2 milyon 458 bin lira, böylece Hava ve Deniz Kuvvetleri Vakıflarına intikal ettirilmiştir.

Saat 9.30'da Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un makam odasında düzenlenen törende bir konuşma yapan Diyanet İşleri Başkanı, 1 milyon 229 bin liralık çeki Batur'a vermiştir.

Daha sonra Deniz Kuvvetleri Komutanlığına geçen Doğan, burada da, aynı miktardaki çeki Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Kemal Kayacan'a vermiştir. Diyanet İşleri Başkanının törende yaptığı konuşmayı cevaplandıran Oramiral Kemal Kayacan, «Bugün yaptığınız yardım, başka yardımlar gibi değil-

Fotoğraf 193: Cumhuriyet Gazetesi 04.02.1973

12 Mart Muhtırası olarak da bilinen 1971 Darbesi ile hükümet; ordunun kontrolüne geçmiştir. Verilen haberde yapılan yardımın dönemin siyasi olaylarının etkisi ile yapıldığı söylenebilir. Yaşanılan dönemde ülkenin gündeminde olan bir diğer konu ise Kıbrıs'taki Türklerin yaşadığı sıkıntılardır. 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a barış harekâtı düzenlenmiş ve bölgedeki Türklerin güvenliği sağlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının yapmış olduğu yardımın dönemin siyasi şartları ile yapıldığı söylenebilir.

Aşağıda aynı yıl içerisinde yayınlanan bir başka gazete haberi verilmiştir.

Mübarek Ramazan Bağışlarınızda
Sakatları da unutmayınız
TÜRKİYE SAKATLAR DERNEĞİ
Istanbul Şubesi ÇAPA — Tel: 21 88 82

Fotoğraf 194: Cumhuriyet Gazetesi. 15.10.1973

Kurumlara yapılması önerilen yardımlar konusunda 1973 yılına kadar herhangi bir farklılaşma olmamıştır. Farklılaşan kurumların ismi ve edilen yardımın bağış mı yoksa zekât, fitre gibi yardımlar mı olduğudur. Türkiye Sakatlar Derneğinin bağış amaçlı topladığı yardım Ramazan ayına denk gelmesi açısından önemlidir. Aynı kuruma ait yardım reklamı 1974, 1975 ve 1977 yıllarında da verilmiştir.

Fotoğraf 195: Cumhuriyet Gazetesi. 30.09.1974

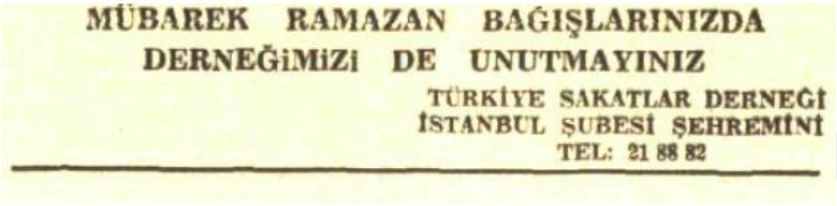

Fotoğraf 196: Cumhuriyet Gazetesi. *09.09.1975*

Fotoğraf 197: Cumhuriyet Gazetesi 22.08.1977

Verilen haberlerden isminin "Sakatlar Derneği" olmasına rağmen "Türkiye Sakatlar Derneği"nin işsiz ve yoksullara da yardım eden bir kuruluş olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde yardım kuruluşları herhangi bir engeli olan insanlar için "engelli" terimini kullanırken 1977 yılında dernek "sakatlar" terimini kullanmıştır.

Gazete haberleri değerlendirildiğinde zekât ve fitrenin hangi kurumlara verilmesi gerektiği, yapılan erzak yardımlarının içinde hangi gıda maddelerinin olduğu gibi haberlerin yapıldığı görülmektedir. Gazete tarafından yapılması önerilen kurumlar arasında Diyanet

İşleri gibi devlet kurumu olmasına rağmen herhangi bir dinî oluşum yer almamakta olup genelde Türk Hava Kurumu, Darüşşafaka ve Darülaceze gibi kurumlar yer almaktadır. Yardımlaşma ile ilgili yapılan haberlerde toplum içerisinde yardımlaşmanın nasıl yapıldığını gösteren haber bulunmamaktadır. Hem yardım yapılması önerilen kurumlar konusunda hem de toplumda yardımlaşmanın nasıl olduğu ile ilgili haberlerin olmamasında gazete haberlerinde süreklilik gözlemlenmiştir. Cumhuriyet Gazetesi yapılacak yardımlar konusunda okuyucularını Türk Hava Kurumu, Darüşşafaka ve Darülaceze gibi kurumlara yardım edilmesi konusunda teşvik etmiştir.

Cumhuriyet Gazetesinin Ramazan ayında yapılan yardımlaşma ile ilgili haberleri değerlendirildiğinde toplumun yardımlaşma ile ilgili alışkanlıklarının nasıl olduğu haberlerinin yapılmadığı görülmektedir. Yapılacak yardımlarda devletin resmî kurumları önerilmiş ve halkın Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi resmî kuruluşlara yardım yapması tavsiye edilmiştir. Gazete zekât ve fitre fiyatları ile ilgili bilgiler içeren haberler de yapmıştır. Bu konu süreklilik göstermektedir. Tavsiye edilen kurumlar konusunda da süreklilik gözlemlenirken bu konuda değişim ise hangi kuruma bağış yapılacağıdır. Gazetenin resmî ideolojinin yarı resmî gazetesi olma durumu, yardımlaşma ile ilgili yapılan haberlerde de görülmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı'dan günümüze Ramazana dair yaşanan süreklilik ve değişimler Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan haber ve yorumlar üzerinden incelenerek gazetenin dini konulara yaklaşımı ele alınmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin editöryal duruşu Ramazanla ilgili haberlerin içeriğini ve verilişi büyük oranda belirlemiştir. Cumhuriyetin resmî ideolojisinin sözcüsü konumundaki gazete, inkılap ve Cumhuriyet değerlerinin topluma kabul ettirilmesi için önemli bir işlev görmüş, bu durum incelediğimiz tarih aralığındaki ramazana dair haberlere de önemli ölçüde yansımıştır.

Ramazan ayının dini boyutu Osmanlı'dan günümüze bir takım süreklilik ve değişimler göstermiştir. Ramazan gelmeden önce Ramazanın ilanı için gerekli çalışmalar yapılmış, ramazanın gelişiyle oruç tutulmuş, camilerde teravih namazları kılınmış, sahura kalkılmış, iftar vakti geldiğinde oruç açılmıştır. Tüm bunlar Osmanlı döneminde toplumsal yönü ağır basan ve kamusal görünürlüğü yüksek, devlet tarafından desteklenir mahiyette vuku bulmuştur. Ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle çalışmamızda incelediğimiz zaman aralığı sürecinde Ramazan'ın kamusal alandaki görünürlüğünün azaltıldığı bir süreç yaşanmış, ramazan toplumsal yönleri ağır basan kamusal etkinliklerin yoğunlukta olduğu bir ay olmak yerine büyük oranda bir özel yaşam konusu haline getirilmiştir. Bu anlamda Ramazan'ın özü değişmese de tezahür şekilleri değişmiştir. İlk dönem Cumhuriyet politikalarında Ramazan'a yönelik herhangi bir yasak olmamasına rağmen dinî alandaki farklılaşmanın gerçekleşmesi için bir dizi inkılap ve reform yapılmış, bunların toplum tarafından benimsenmesi için Cumhuriyet gazetesi de önemli bir araç olarak görülmüştür.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ramazan farklı bir renge bürünmüştür. Özellikle 1932 yılı Ramazan'ı Türkçe ibadetlerin gölgesinde bir nevi Cumhuriyet tarzı Ramazan denemesinin yapıldığı bir yıl olmuştur. Hatta devletin Türkçe ibadet ile ilgili uygulaması 1932 Ramazan'ında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Türkçe ibadet ile ilgili uygulamalar sonraki Ramazanlarda devam etse de 1932 yılı Ramazan'ı Cumhuriyet ideolojisinin Ramazan'a olan etkisini anlamak açısından önemli bir tarihtir. Osmanlı Devleti sonrasında kurulan yeni yönetim Ramazanların yaşanması için herhangi bir engel oluşturmasa da bunu özellikle laiklik gibi ilke ve inkılaplara uygun olarak yapmak istemiştir. Dikkati çeken önemli bir diğer

nokta ise Türkçe ibadet ile ilgili haberlerde verilen camilerin hepsinin İstanbul'a ait olmasıdır. Özellikle Ayasofya ve Süleymaniye camilerinde büyük bir kalabalığın verilen Türkçe hutbeleri büyük bir sevinç ve mutlulukla dinlediği, okunan Türkçe Kur'an-ı Kerim'i heyecanlı bir şekilde anladığı Cumhuriyet gazetesinin haberlerinde aktarılır. Gazete, vaazlar mevzu edilmiş özellikle laiklik ilkesi vaazlarla ilgili olarak gündeme getirilmiş ve vaazların içeriğinin laikliğe uygun bir şekilde düzenlenmesi işlenmiştir. Hatta Cumhuriyet Gazetesi'nin 1930'dan 1980'e kadar Ramazan ile ilgili vermiş olduğu haberlerin laiklik ekseninde ve laiklik konu edilerek verildiği gözlemlenmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ise gazete haberlerinde yapılan tartışmaların ana eksenini devlet yöneticilerinin ve siyasilerin vermiş olduğu iftar yemekleri oluşturmuştur. Gazete verilen bu iftarların laikliğe aykırı olduğunu savunmuş ve çeşitli eleştiriler getirmiştir. İbadetlerin yanında Cumhuriyet'in ilk yıllarında bayramlara olan bakış ise biraz daha farklıdır. Kemalist iktidar, dinî bayramları sıradanlaştırmak istememiş, bayramın toplum için önemli olduğunu düşünmesinden ötürü çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bayram öncesi memur maaşlarının yatırılması, sefer saatlerinin bayrama uygun bir hâle getirilerek düzenlenmesi, lokanta ve gezilecek bazı mekânların gece geç saate kadar açık olması bu düzenlemelerden bazılarıdır. Cumhuriyet Gazetesi okuyucuların bayramlarını kutlamış, bayram günleri gazete basımını durdurmuştur. Bayram tebrikleri ve bayramlaşmalarda siyasi atmosfer verilen mesajın farklılaşmasında etkili olmuştur. Örneğin; sağ-sol mücadelelerinin olduğu 70'li yıllarda darbe sonrası verilen bayram tebriklerinde ana temayı barış, sevgi, millî birlik ve beraberlik oluşturmuştur.

İlk dönem Cumhuriyet ile Osmanlı Ramazanları arasında farklılaşmanın gözlemlendiği bir diğer alan ise Ramazan eğlenceleridir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ramazan'a has olan geleneklerin devam ettiği görülse de gelenekler, zamanla önemini yitirmeye başlamıştır. Özellikle Ferah Sineması ve tiyatro oyunları ile geleneksel olarak devam ettirilen Karagöz Hacivat ve meddah gibi oyunlar daha az talep edilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında sinema ve tiyatro reklamları yaparak modern tarzda Ramazan eğlencelerini topluma kabul ettirme amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ramazan eğlenceleri konusunda en yoğun değişimin yaşandığı yer televizyondur. 70'li yıllardan itibaren televizyonun toplumda yaygınlaşmaya başlaması ile geleneksel Ramazan eğlenceleri ekranlara taşınmış ve kanto, Türk sanat müziği gibi modern tarzda eğlence türleriyle verilmiştir.

Değişimin gözlendiği bir başka alan mahya geleneğinde vuku bulmuştur. Mahyalar Osmanlı'dan Cumhuriyete kesintisiz bir şekilde devam etse de içeriğinde farklılaşmalar olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Arap harfleriyle ve çeşitli şekiller kullanılarak hazırlanan mahyalar, Cumhuriyet ile siyasal, toplumsal ve ekonomik duruma göre şekillenmiştir. Mahyaların ışıklandırılmasında en önemli belirleyici dönemin ihtiyaçları ve teknolojisi olmuştur. Osmanlı'da Ramazan eğlenceleri içerisinde ele alınabilecek bu gelenek; laik Cumhuriyetle birlikte siyasi, ekonomik ve toplumsal konular için araçsallaştırılmıştır. 60'lı yıllardan sonra ise mahyaların dili Cumhuriyet'in ilk yıllarına göre daha dinî bir şekil almıştır.

Osmanlı Dönemi'nde Ramazan'ın sembol şehri İstanbul, merkezi ise Şehzadebaşı'nda yer alan Direklerarası'dır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında merkezin farklılaşmasında önemli bir değişim yaşanmasa da gazete, özellikle Beyoğlu'nu alternatif bir Ramazan merkezi olarak gündeme getirmiştir. Her ne kadar bazı köşe yazarları tarafından Beyoğlu'ndaki içkili Ramazan geceleri eleştirilse de gazete *"Beyoğlu'nda Ramazan"* başlıkları ile okuyucularına haberleri ulaştırmıştır. Beyoğlu elbette Ramazan etkinliklerinin ve Ramazan'a özgü geleneklerin yerine getirildiği bir semt olmamıştır ama gazete tarafından bir nevi alternatif modern Ramazan mekânı olarak sunulmuştur. Direklerarası ile ilgili haberlerin 1950 yılına yaklaştıkça sayıca azaldığı görülmektedir. Özellikle televizyonun 1970'lerde toplumda yaygınlaşmaya başlaması ile Direklerarası merkezî olma önemini kaybetmiştir.

Gazetenin Ramazan ayı ile ilgili yayınladığı haberlerde toplumda dinî hayatın nasıl yaşandığı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Toplumsal hayat ile ilgili verilen haberlerin büyük bir çoğunluğu da "yobaz, irtica, gerici" kavramları etrafında şekillenen çatışmaların konu edinildiği haberler olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi'nin incelenen elli yıllık yayın döneminde bu kavramların kullanımının süreklilik oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Tartışılması gereken bir diğer önemli nokta ise günümüzde de ifade edilen "Nerede O Eski Ramazanlar?" söylemidir. Cumhuriyet Gazetesi'nin 50 yıllık zaman dilimi içerisinde eski Ramazanların nasıl geçtiği ile ilgili ve geçmiş Ramazanlara özlemin ifade edildiği haberler yapılmıştır. Bu haberlerin yayınlanmasında da süreklilik olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan haberlerin muhtevasının büyük bir çoğunluğunu, o günkü Ramazanların eskiye göre çok daha keyifsiz ve özlem dolu geçtiği söylemleri oluşturmaktadır. Söylemin sadece

toplumsal değişim ve modernleşme ile anlaşılması mümkün değildir. Geçmiş Ramazanlara duyulan özlemin açıklanması ve insanların neden geçmiş Ramazanları tarihsel geçmiş de dikkate alındığında özlemle andığının anlaşılması için durumun disiplinler arası bir şekilde ele alınması daha doğru olacaktır. Yalnız toplumsal değişim ve modernleşme bağlamında konuya baktığımızda "Nerede O Eski Ramazanlar?" söyleminin sosyal boyutunun olduğu görülecektir. Yaşanan değişim ve modernleşme ile Osmanlı Cumhuriyet karşılaştırması yapıldığında Ramazan geleneklerinin büyük bir çoğunluğunun zamanla önemini yitirdiği gazete haberleri üzerinden okunabilir. Örneğin, Osmanlı'da Ramazan ziyaretleri ile ilgili olan diş kirası geleneği Cumhuriyet'te daha da hissedilen modernleşme süreci ile eskide kalmış adetlerdendir. Hatta Cumhuriyet Gazetesi'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında ziyaretleşmeleri gereksiz bulduğu, bunun yerine Darülaceze gibi kurumlara ziyaretler düzenlenmesi gerektiği ile ilgili haberler yapılmıştır. Bir diğer Ramazan geleneklerinden olan Ramazan davulunun süreklilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Osmanlı Dönemi'nde Ramazan'ın gelmesiyle bekçilerin sorumluluğunu aldığı Ramazan davulu görevini, Cumhuriyet'ten sonra da bekçiler yerine getirmiştir.

Gazete haberleri üzerinden Türk modernleşmesi bağlamında ele alınabilecek bir diğer konu ise reklam ve ilanlardır. 50 yıllık süre içerisinde reklam ve ilanların gazete tarafından ideolojik kaygılar dikkate alınarak oluşturulduğu görülür. Örneğin, Türkçe ibadet zorunluluğunun olduğu dönem içerisinde gazetede sadece Türkçe Kur'an reklamları yapılmıştır. Arapça Kur'an-ı Kerim'le birlikte Türkçe meal reklamlarının verilmeye başlanması 1960'lara kadar görülmemiştir. 1960'lardan sonra ise tüketim odaklı bayram ve Ramazan reklamlarının yapıldığı görülür.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 1930 ile 1980 yılları arasında yayınladığı haber ve köşe yazıları hem gazetenin zihniyeti hem de oluşturulmak istenen toplumsal gerçeklik konusunda bilgi vermektedir. 50 yıllık zaman diliminde Cumhuriyet Gazetesinin ramazan haberleri ve köşe yazıları toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıtmamakta olup, toplumun istenilen zihniyet doğrultusunda yönlendirilmesine yönelik muhtevayı barındırmaktadır. Gazete aynı zamanda dini temsillere karşı olumsuz bir yaklaşımla yayın politikasını sürdürmüştür. Toplumla ilişkili olan ramazan haberlerinde gazete tarafından çatışmaların ön planda verilmesi, Arapça okuyan bireylerin "yobaz", "irticacı" ve "gerici" olarak nitelendirilmesi,

iftar veren devlet görevlilerine karşı sert tutumu gazetenin yanlı oluşunun ve oluşturmak istediği gerçekliğin bazı örnekleridir. Gazete din ve dine karşı temsilleri olumsuz tanımlamalarla okuyucusuna aktarırken, idealize ettiği "mini-mini etekli, pantolonlu, favorili uzun saçlı" delikanlıların İzmir Büyük Efes Oteli meyhanesinde saatlerce dans etmelerini "Gençler Eğleniyor" başlığını atarak aktarmıştır. Bu tür haberlerin veriliş tarzlarına bakıldığında gazetenin yanlılığı ve şekillendirmek istediği toplumsal gerçeklik görülmektedir. Din ve dine ait olanlar olumsuz olarak nitelendirilip kaçınılması gereken durumlar olarak sunulurken, idealize edilen "modern Batılı" yaşam tarzının ifadesi olan "mini-mini etekler" olumlanarak ön plana çıkarılmaktadır.

İncelenen yıllar içerisinde gazetenin Ramazan haberleri Cumhuriyet ideolojisinin dine ve Ramazanlara olan yaklaşımını ortaya koymaktadır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ramazanların belki de bir reform denemesi, bir başka şekilde ifade edecek olursak Cumhuriyet tarzı Ramazan denemeleri gölgesi altında geçmesi, Ramazan'a has geleneklerin önemini kaybetmesine ve kamusal alandan Ramazan'ın yansımalarının seyrelmeye başlamasına sebep olmuştur. Din, Cumhuriyet Dönemi'nde kabul edilen ama dönüştürülmeye çalışılan bir olgudur. Türkçe ibadetler, vaazların kontrolü ve düzenlenmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı kontrolünde Ramazan düzenlemeleri, Ramazan'a has geleneklere gazetenin getirmiş olduğu eleştiri ve dönüştürme çabaları bunun en güzel örneklerindendir. Cumhuriyet'in ilk dönemleri Diyanet İşleri, yeni yönetimin gerçekleştirmeye çalıştığı dönüştürme faaliyetinde kilit rol oynamıştır. Özellikle Ramazan'a ait tüm kontrolleri -vaazlar gibi- Diyanet İşlerinin düzenlemesi devletin laiklik politikalarının anlaşılması açısından dikkat edilmesi gereken bir ayrıntıdır.

Günümüzde Ramazanlar Osmanlı Devleti'nden itibaren geçen süreçte de olduğu gibi şehrin havasını değiştirerek ve şehirlerde farklı bir zaman oluşturarak geçmektedir. Ramazan'ın gelmesi ile toplumda manevi duygular yükselişe geçmekte, bireylerin Ramazan boyunca alışkanlıkları farklılaşmaktadır. Yalnız hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde görülen Ramazan merkezi, Ramazan şehri günümüzde görülmemektedir. İstanbul, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve Osmanlı Devleti döneminde Ramazan'ın merkez şehri konumundadır. Günümüzde İstanbul için böyle bir merkezîlikten söz edilmese de hâlâ Ramazanların yaşanması adına önemli bir şehir olduğu söylenebilir.

Ramazan ayı geldiğinde şehir içi hareketlilik diğer aylara göre daha da artmaktadır. İnsanlar birbirleriyle iftar yapmakta, ev ziyaretleri gerçekleştirilmekte, özel Ramazan sofraları oluşturmakta, teravihlere gidilmekte, şehirde ramazana özel kurulan şenlik alanlarında toplanmakta ve kabir ziyaretlerinde bulunmaktadır. Ramazan'ın gelişi heyecan ile karşılanmakta, gidişi ise üzüntü ile yaşanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bir sonraki Ramazan'ın gelişi için edilen dualar günümüzde de edilmektedir. Meddah ve Karagöz gibi Ramazan'a özgü gelenekler Osmanlı Devleti ile kıyaslandığında önemini kaybetmiş durumdadır. Ama Ramazan eğlenceleri devam etmektedir. Ramazan'a özgü geleneksel eğlenceler de daha çok belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda belediyeler tarafından düzenlenen iftar yemekleri de günümüz Ramazanlarında üzerinde durulacak bir diğer önemli uygulamadır.

Günümüz Ramazanlarında önemli bir diğer nokta ise tüketim toplumu görüntüsünün yaygınlaşmasıdır. Bunlar arasında en sık gözlenenler lüks iftar davetleri, bankalar tarafından Ramazan'a özgü hazırlanıp verilen Ramazan ve bayram kredileri ve kurumsal firmaların Ramazan tarifeleridir. Ramazan'ın gelmesi ile lokantalar, restoranlar özel menüler hazırlamakta iftar ve sahur için programlarla birlikte yüksek fiyatlı menüler ilgililere sunulmaktadır. Sayıları gün geçtikçe daha da artan AVM'ler ile tüketim ve Ramazan ayı arasındaki ilişki ele alınması gereken önemli bir konudur. Günümüzde iftarların da gerçekleştirildiği AVM'ler Ramazan eğlenceleri kapsamında çeşitli programlar da düzenlemektedir.

5.1. Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmacılara yönelik önerilere yer verilecektir.

- ✓ Cumhuriyet Gazetesi'nin 1930-1980 yılları arasında incelenen Ramazan haberleri, 1980 yılından başlanıp günümüze kadar incelenebilir. Yapılacak içerik analizi ile Cumhuriyet'ten günümüze gazete üzerinden Ramazan ayında yaşanan süreklilik ve değişimler ortaya konulacaktır.

- ✓ Cumhuriyet Gazetesi dışında Akşam, Hakimiyet-i Milliye gibi gazeteler incelenerek gazeteler üzerinden değişim ve süreklilik bağlamında Ramazan ayına bakılabilir.
- ✓ Gazeteler dışında biri İslamcı diğeri Cumhuriyetçi ya da "*Akbaba"* gibi farklı ideolojideki bir dergi beraber içerik analizine tabi tutularak incelenebilir.
- ✓ Türk edebiyatında Ramazan'ın konu edinildiği roman, öykü, şiir ve diğer çeşitli edebî türler üzerinden içerik analizi yapılarak araştırma yapılabilir.
- ✓ Cumhuriyet Dönemi'nde laiklik ilkesi Ramazanların yaşanması oldukça etki etmiştir. Sadece Cumhuriyet'in ilk dönemi derinlikli bir şekilde farklı açılardan ele alınarak Ramazan'a olan etkisi tespit edilebilir.
- ✓ Türk modernleşme sürecinde televizyonun kullanımının artması dini alanı etkilemiştir. Günümüzde artan iletişim araçları bu etkiyi artırmaktadır. Kitle iletişim araçları ve günümüzde yaygınlaşan internet ve sosyal medyanın genelde dini alana hem de özelde Ramazan ayına olan etkisi araştırılabilir.
- ✓ 2020 Ramazan'ı tarihte emsaline az rastlanır bir şekilde geçmiştir. Yaşanan Covid salgını nedeniyle Ramazan'a ait geleneklerin ve Ramazan'a özgü alışkanlıkların büyük bölümü terk edilmek zorunda kalınmış ve Ramazan farklı bir şekilde yaşanmıştır. Kısa süreli bir salgın olmayacağı düşünüldüğünde salgının etkileri çok daha fazla olabilir. Bu bağlamda toplumsal değişim ve salgın hastalıklar bağlamında Ramazan ayında dinî hayat ele alınabilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu.** çev. Yavuz Alagon, İkinci Baskı, Ekim 1995.

Ahmet, Cevizci. **Felsefe Sözlüğü,** İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005.

Akgündüz, Ahmet ve Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1999.

Akşin, Sina. **Jön Türkler ve İttihat Terakki**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.

Akyüz, Hüseyin. **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: M.E.B., 1991.

Albayrak, Hafize Şule. **ABD'de Din-Devlet İlişkileri**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Altındal, Aytunç. **Laiklik.** Süreç Yayıncılık, 1986.

Altun, Fahrettin. **Modernleşme Kuramı**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

Alus, Sermet Muhtar. **30 Sene Evvel İstanbul.** haz. Faruk Ilıkan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Anthony Giddens, **"Modernitenin Küreselleşmesi".** çev. K. Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları, 2006.

Apak, Âdem. **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (1)**, 10. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Arabacı C. , **"Basın ve Siyaset Üzerine…",** Medyada Yeni Yaklaşımlar, edt. Metin Işık, Eğitim Kitabevi, 2004, Konya, 1. Basım.

Aron**,** Raymond. **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev.Korkmaz Alemdar, 10. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2017.

Arslantürk, Zeki ve Niyazi Akyüz. **Din Sosyolojisi II.** İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.

Arslantürk Zeki ve Amman Tayfun. **Sosyoloji.** 6. Basım, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009.

Attas, Nakib. **İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, çev: Mahmut Erol Kılıç, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Bahar, Halil İbrahim. **Sosyoloji**. Ankara: USAK Yayınevi, Kasım 2005.

Barret, Michele, Marx'tan Foucault'ya İdeoloji, Sarmal Yayınları, çev. Ahmet Fehmi, 2. Baskı, 200

Bates, Daniel G. **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri**, Çev. Suavi Aydın ve diğerleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Berger, P.L. **Kutsal Şemsiye**, çev. Ali Coşkun, 4.Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

Berger, Peter L. **Dinler ve Küreselleşme**. çev. Hatice Gül, Bilimname: Düşünce Platformu, sayı: 34, 2017/2, s. 603-613.

Berger, Peter. **Dinin Sosyal Gerçekliği.** çev: Ali Çoşkun, İstanbul: İnsan Yay., 1993.

Berkes, Niyazi. **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.

Berkes, Niyazi. **Teokrasi ve Laiklik.** İstanbul: Adam Yayınları, 1984.

Beyatlı, Yahya Kemal. **Aziz İstanbul**, İstanbul: M. E. B., 1992.

Beydilli, Kemal. **Bir Yeniçeri'nin Defteri**. İstanbul: TATAV Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, 2003.

Beymin D. Kejanlıoğlu, **Medya ve Toplum**, İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul

Bilgin, Vejdi. **Sosyal Çözülme ve Din.** Samsun: Etüt Yayınları, 1997.

Bird**,** John. **Investigating Religion**, çev. Abdulvahap Taştan ve M. Derviş Dereli, İstanbul: Lotus Yayınevi, 2015.

Birecikli, İhsan Burak. "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme**", Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008.

Bozkurt, Veysel. **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temel Kavramlar Kuramlar.** İstanbul: Alfa Basım Yayınları, 2004.

Budak, Selçuk. **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.

Buhari, Savm, 6; Ebu Davud, Ramazan 1

Coser, Lewis A. **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**. çev.: Himmet Hülür, Serhat Toker ve İbrahim Mazman, Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti, 2008.

Çelebioğlu, Fuat. **Davranış Açısından Örgütsel Değişim.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, 1988.

Çetin, Halis. **Modernleşme ve Türkiye'de Modernleştirme Krizleri**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

Çiğdem, Ahmet. **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Dobbelaere, Karel. **"Sekülerleşmenin Üç Yüzü: Toplumsal, Kurumsal ve Bireysel Sekülerleşme"**, Haz.: Ali Köse, Laik Ama Kutsal, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.

Doğan, Osman ve Soner Demirsoy, **Nerede O Eski Ramazanlar.** İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.

Dökmen, Üstün. **Sosyometri ve Psikodrama.** 4. Basım, İstanbul: Sistem Yayımcılık, 2003.

Dönmezer, Sulhi. **Sosyoloji**, 10.baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 1990.

Dönmezer, Sülhi. **Toplum Bilim**. İstanbul: Beta Yayınları, 1999.

Durkheim, Emile. **Toplumsal İş Bölümü**. çev: Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi, 2016.

Eğribel, Ertan ve Ufuk Özcan. **Tarihte Doğu Batı çatışması**, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

Eisenstadt, S.N. **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğubatı, 2007.

Er, İzzet. **Din Sosyolojisi.** Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

Ergil, Doğu. **Toplum ve İnsan**, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2012.

Erkal, Mustafa. **Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme**, Mayaş Yayınları, 1984.

Erkilet, Alev. **Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları**. 3. Baskı, Büyüyen Ay.

Esed, Muhammed. **Kur'an Mesajı Meal Tefsir**, çev. Cahit Koytak, İşaret Yayınları.

Fichter, Joseph. **Sosyoloji Nedir?** çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Atilla Kitabevi, 1996.

Freedman, J.L., D.O. Sears ve J.M. Carlsmith. **Sosyal Pskoloji.** çev. Ali Dönmez, İstanbul: İmge Kitabevi, Mart 2003.

Garbner, George. **Medyaya Karşı.** çev. Güneş Ayaz, İsmail Kovacı, Veysel Batmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Gerçek**,** Selim Nüzhet. **Çalgılı Kahveler.** Ramazan Kitabı.

Gerçek, Selim Nüzhet. **İstanbul'dan Ben de Geçtim**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.

Gencer, Bedri. **İslam'da Modernleşme 1839-1939,** Doğu Batı Yayınları, 4. Basım, 2012.

Gıddıns, Anthony ve Philp W. Sutton, **Sosyolojide Temel Kavramlar**. çev: Ali Esgin, Ankara: Phoenix Yayınevi, Şubat 2018.

Giddens, Anthony ve Christopher Person. **Modernliği Anlamlandırmak**. çev: S. Uyurkulak-M. Sağlam, İstanbul: Alfa Yay.

Giddens, Anthony. **Modernliğin Sonuçları,** çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, 1994.

Giddens, Anthony. **Sosyoloji**. çev. H. Özel-C. Güzel, Ankara: Ayraç Yay., 2000.

Gökalp, Ziya. **Türk Medeniyet Tarihi**, Ankara: Elips Kitap Yayınları, 2007.

Gökalp, Ziya. **Türkçülüğün Esasları.** İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1976.

Gökpınarlı, Abdulbaki. **Ramazan Geldi Hoş Geldi**. İstanbul: Kevser Yayınları, 1962.

Göksel, Ali Nüzhet. **Ziya Gökalp Diyor ki**. İstanbul, 1950.

Göktaş, Uğur. **Dünkü Karagöz**. Akademi Kitabevi, 1992.

Göle, Nilüfer. **Melez Desenler**, Beşinci Basım, Metis Yayınları, 2017.

Guénon, René. **Modern Dünyanın Bunalımı.** çev. Mahmut Kanık, 4. Baskı, Hece Yayınları, 2014.

Günay, Ünver. **Din Sosyolojisi Dersleri**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No: 4, 1996.

Günay, Ünver. **Din Sosyolojisi.** 14. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Güngör, Erol. **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992.

Güngör, Erol. **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, 2006, 15. Baskı.

Gürlek**,** Dursun. **Dersaadette Ramazan Akşamları**, 1. Basım, İstanbul: Albatros Yayınları, 2000.

Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür.** 6.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

Hançerlioğlu, Orhan. **Felsefe Sözlüğü.** 8. Basım, Remzi Kitabevi, Ekim 1993.

Hanioğlu, Mehmet Şükrü. **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler**. Cilt I, İletişim Yayınları, 1985.

Ibn Haldun, **Mukaddime**. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, Mart 2016.

Işın, Ekrem. **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. cilt II, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.

İmam Ahmed B. Hanbel, **El-Müsned, el-Fethu'r-Rabbani Tertibi**, çev.: Rıfat Oral, Süleyman Sarı, Konya: Ensar Yayıncılık, cilt 1, 2004.

Jenks, Chris. **Temel Sosyolojik Dikotomiler**, çev. İhsan Çapcıoğlu, Birleşik Yayınları.

Kağıtçıbaşı**,** Çiğdem. **İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş**. 3. Baskı, İstanbul: Cem Ofset Yayınları, 1979.

Kahraman, Ahmet. **Mukayeseli Dinler Tarihi**. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.

Kapani, Münci. **Politika Bilimine Giriş**. 19. Basım, Bilgi Yayınevi, Eylül 2007.

Kara, Ertuğrul Tarık. **Tarihte Ramazan**, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, Eylül 2006.

Kara, İsmail. **Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam**, İstanbul: Dergâh Yayınları, Aralık 2019

Kara, İsmail ve Beşir Ayvazoğlu. **Mahya; Eyle Ramazan-ı Şerif'i İhya, Göklere Yazı Yazma Sanatı Mahya**, Reha Kitabevi, 2010.

Kara, İsmail. **Şeyh Efendinin Rüyasındaki Türkiye**. Dergah Yayınları, 10. Baskı, Ekim 2019.

Karadaş, Cağfer. "Değişim ve Süreklilik Üzerinden Kadim ve Modern Zihniyet Farkı", **Eskiyeni, İlkbahar,** Sayı17, 2010, s.33-39.

Kılıçaslan, Emine Çakmak, Siyasal İletişim, İdeoloji ve Medya İlişkisi, Paradigma Akademi Yayınları, 1. Baskı

Kıvılcımlı, Hikmet. **Diyalektik Materyalizm Nedir Ne Değildir?** KöXüs yayınları.

Kızılçelik, Seçkin ve Erdem Yaşar, **Açıklamalı Sosyal Terimler Sözlüğü**. Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.

Kirman, Mehmet Ali. **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü**. 2.Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

Kirman, Mehmet Ali. **Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi.** Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.

Kirman, Mehmet Ali. **Din ve Sekülerleşme.** Karahan Kitabevi, 2005, 1. Baskı.

Kongar, Emre. **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği.** 20. Basım, Remzi Kitabevi, Ekim 2017.

Köse, Ali. **Enteller Aleyküm Selam Der Mi?** 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

Köse, Ali. **Milenyum Tarikatları**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Kösemihal, Nurettin Şazi. **Sosyoloji Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.

Krech, David ve Richard S. Crutchfield. **Sosyal Psikoloji Teori ve Sorunlar.** çev. Erdoğan Güçbilmez ve Oğuz Onaran, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1967.

Kurt, Abdurrahman. **Din Sosyolojisi**, Bursa: Dora Yayınları, 2011.

Kuytaş, Ahmet. **Tarih (1839-1939)**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 2006.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiyenin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, 3. Basım, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2008.

Maısonneuve, Jean. **Sosyal Psikoloji**. çev. Evin Aktar, Ankara: Dost Kitabevi, Mayıs 2005.

Mardin, Şerif. **Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Mardin**,** Şerif. **Türk Modernleşmesi**, 26. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Mardin, Şerif. **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. M. Türköne, Fahri Unan ve İ. Erdoğan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1999.

Marx, Karl. **1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe.** çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1976.

Marx, Karl. **Das Kapital.** 1. Cilt, Sol Yayınları, çev. Alaattin Bilgi, 2011.

Marx, Karl. **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı.** çev. Sevim Belli, Yedinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2011.

Marx, Karl. **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi.** çev. Kenan Somer, İkinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2009.

Meriç, Cemil. **İlk Sosyolog İlk Sosyalist Saint Simon**, İstanbul: İletişim Yay. 2006.

Merter, Feridun ve Mustafa Talas, (Ed.), **Sosyoloji.** Lisans Yayıncılık, 2010.

Metin, Celal. **Emperyalist Çağda Modernleşme**, Phoenix Yayınları, 2011.

Nalbantoğlu**,** Muhiddin. **Kurtuluş Savaşı Ramazanları ve Milli Tarihimizde Ramazan Kültürü**.

Okumuş, Ejder. **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007.

Okumuş, Ejder. **Toplumsal Değişme ve Din**. 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.

Ortaylı, İlber. **İstanbul'dan Sayfalar**, İstanbul: Hil Yayınları, 1986, s.157.

Ozankaya, Özer. **Toplum Bilimine Giriş.** 2. Baskı, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1977.

Ozansoy, Halit Fahri. **Eski İstanbul Ramazanları Bütün Adetleri Eğlenceleri Hatıraları Fıkraları**. ed. Yakup Öztürk, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Özgentürk, Nebil. **Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2008.

Özkalp, Enver. **Sosyolojiye Giriş**, 8. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995.

Öztuna, Yılmaz. **II. Mahmut**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Pehlivan, Rauf. **Bitmeyen Laiklik Kavgası Kavramlar, Tarifler ve Tahrifler**, İstanbul: Motif yay., 2009.

Polat, Selâhaddin. **Hz. Peygamber'in Sünneti ve Değişim, Değişim Sürecinde İslâm** (Kutlu Doğum Haftası: 1996), 1997.

Robertson, Roland. **Küresellesme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür.** çev. Ü. H. Yolsal, Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1999.

Sadırlı, Recep Fatih. **Kandiller Yanarken Eski İstanbul'da Ramazan**. İstanbul: Sarıyer Belediyesi, 2004.

Sarıbay, A.Y. **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası**. İstanbul: Alan Yayınları, 1985.

Sevengil, Refik Ahmet. **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?** İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Sığrı, Ünsal. **Nitel Araştırma Yöntemleri.** İstanbul: Beta Yayınları, 2018.

Slattery, Martin. **Sosyolojide Temel Fikirler**. Hazırlayan: Ümit Tatlıcan, 6. Baskı, İstanbul: Sentez Yayınları, 2014.

Subaşı, Necdet. **Din Sosyolojisi**, İstanbul: Dem Yayınları, 2014.

Sunar, Lütfi. **"Toplumsal Değişimi Açıklamak Temel kavram ve Kuramlar**, **Türkiye'de Toplumsal Değişim"**, Ankara: Nobel Yayıncılık, Eylül 2014.

Şahabettin, Cenap. **İstanbul'da Bir Ramazan**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Şakir, Ziya. **Osmanlı Döneminde İstanbul Ramazanları**, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2002.

Şaylan, Gencay. **Postmodernizm.** Ankara: İmge Kitabevi, 1999.

Şimşirligil, Ahmet ve Ekrem Buğra Ekinci. **Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle**, İkinci Baskı, İstanbul: Ktb Yayınları, 2008, (madde. 39).

Taylor, Charles. **Modernliğin Sıkıntıları**. çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, Mart 1995.

Tazegül, M. **Modernleşme Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Babil Yayınları, 2005.

Tirmizî, "Zekât", 28, 412.

Tokgöz Oya, **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi, 13. Baskı, 2019, İstanbul.

Tolan, Barlas, Galip İsen ve Veysel Batmaz. **Ben ve Toplum, Sosyal Psikoloji**-1. Ankara: Teori Yayınları, 1985.

Tolan, Barlas. **Sosyoloji**. Ankara: Gazi Kitabevi, Ekim-2005.

Toplamacıoğlu, Mehmet. **Din Sosyolojisi.** İkinci Baskı, Ankara: AÜİF Yayınları, 1975.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I**, 2. Basım, İstanbul: Arba Yayınları, 1996.

Turhan, Mümtaz. **Kültür Değişmeleri: Sosyal, Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1987.

Türkdoğan, Orhan. **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme.** 2. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Ulubaş, Tolga. **Böyleydi Osmanlı'nın Ramazan'ı**. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2006.

Uşaklıgil, Halit Ziya. **Saray ve Ötesi.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Ülken, Hilmi Ziya. **Sosyoloji Sözlügü**, İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yay., 1974.

Ülken, Hilmi Ziya. **Sosyoloji Sözlüğü.** İstanbul: M.E.B., 1969.

Ünaydın, Ruşen Eşref. **Davulcunun Manileri- Ramazan Kitabı**, Kitabevi Yayınları, Ekim 2004.

Ünver, Süheyl. **Bir Ramazan Bin Bir İstanbul**. haz. İsmail Kara, Kitabevi Yayınları, 1997.

Ünver, Süheyl. **Mahya ve Mahyacılık**. haz. İsmail Kara, İstanbul, s.78.

Wach, J. **Din Sosyolojisine Giriş**. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1987.

Weber, Max. **Ekonomi ve Toplum**. çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları, 2012.

Weber, Max. **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999.

Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları.** çev. T. Parla, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Yaka, Aydın. **Sosyal Değişme.** İstanbul: Gündoğan Yayınları, Ocak 2011.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. **Hak Dini Kur'ân Dili.** 2. Baskı, İstanbul: Eser Yayınevi, 1971.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Onuncu Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.

Yıldırım, Cemal. **Bilim Felsefesi.** 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

Yılmaz, Muammer. **Reformcu Sultan II. Mahmut**, Selis Yayınevi, 2012.

Zeki, Mehmet. "Huzur-ı Hümayun Dersleri," **Edebiyat Mecmuası.** Cilt 3, 1918, s.817.

Zürcher, Erik Jan. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, 2. Baskı 2019, İstanbul.

Süreli Yayınlar

Aksakal, Hasan. "Oswald Spengler'ın Tarih, Kültür ve Medeniyet Anlayışı," **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, cilt 3, no. 12, Summer 2010, s.37-42.

Arslan, Mustafa. "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: "Yeni Çağ" İnanışları Örneği", **Değerler Eğitimi Dergisi.** cilt: 4, sayı: 11, 2006, s. 9-25.

Arslan, Mustafa. "Hoş Geldin Mübarek Ramazan." **Diyanet Dergisi.** Cilt:16, Sayı:4, (Temmuz Ağustos), s.222.

Aslan, Seyfettin ve Mehmet Alkış, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi,** Cilt: 6, Sayı:1, İlkbahar 2015.

Aydoğan, Pınar. "Yunus Nadi ve Köycülük Düşüncesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.** Cilt 73, sayı. 2, 2018, s. 422.

Aytekin, Arif. "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, Sayı:30, s.313-329.

Balcı, A. Çoban. "Modernleşme, Kemalizm ve Resmi İdeoloji Üzerine Tartışmalar". **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi.** Sayı 2, 2016, s. 81-99.

Berger, Peter. "Dini Kurumlar", çev. Adil Çiftçi, **D.EÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, 1995, s.425-465.

Comte, Auguste. "Pozitif Felsefe Dersleri," **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi.** 2, 19-20, 1964, s. 213-258.

Çetin, Ensar. "Türkiye'de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm," **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal of the Human and Social Science Researches.** Cilt 3, Sayı 2, 2014, s. 265-285.

Çolak, Filiz. "I. TBMM Döneminde İzmir Mebusları ve Faaliyetleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Cilt 15, Sayı 31, 2015 Güz, s.116.

Demirtaş, Barış. "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.** Yıl: 8, Sayı: 13, 2007/2, s. 389-408.

Dindi, Emrah. **"**Cahiliye Araplarında Ramazan Ayı ve Oruç." **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi.** Yıl 3, Cilt 3, Sayı 2, 2017, s.30.

Elif, Ayşe ve Emre Kaya. "Cumhuriyet Gazetesi'nin Demokrat Parti'nin Basın Politikalarına Bakışı: Nadir Nadi'nin Başyazıları Üzerine Bir İnceleme", **Erciyes İletişim Dergisi**. cilt 1, sayı 4, s.64.

Elif, Ayşe ve Emre Kaya. “Cumhuriyet Gazetesi’nin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi”, **İletişim Fakültesi Dergisi.** Sayı: 39, 2010, s.76.

Erdoğan, Aynur. “Sosyometrinin Doğuşu ve Gelişimi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi.** cilt 3, sayı 27, 2014, s. 387-414. http://dergipark.gov.tr/iusosyoloji/issue/540/5026

Giddens, A. “Parsons ve Evrim,” **Sosyoloji Dergisi.** cilt 6, 1998, http://dergipark.gov.tr/sosder/issue/40977/495003.

Göç, Selim Eren. “Toplumsal Değişme ve Din: Avrupa’ya Göç Eden Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.** 2007, s. 267-288.

Hervieu-Léger, Daniéle. “Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Öneriler”, çev.: Halil Aydınalp, **M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi.** cilt 26, no 1, 2004, s. 45-58.

İpşirli, Mehmet. “Ramazan’da Huzur Dersleri,” **İstanbul Müftülüğü Dergisi.** Sayı:5, 2008, s.42.

Kara, Ömer. “Osmanlı Huzur Dersleri Literatürü ve Geleneği”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.** Cilt 9, Sayı 18, 2011, s.519-539.

Küçükcan, Talip. “Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası”, **İslâm Araştırmaları Dergisi.** Sayı 13, 2005, s.109-128.

Okumuş, Ejder. "Toplumsal Değişme ve Din". **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 8, 2009, s. 323-347.

Onat, Hasan, “Küreselleşme Üzerine,” **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2002/1, cilt: I, sayı: 1, s. 37-47.

Özçağlayan, M. **“Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel bir Değerlendirme)”,** Marmara İletişim Dergisi, 2008,13(13).

Özden, H. Ömer. “Türk Ramazan Kültürü,” **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.** Sayı 30, 2006, s.83-109.

Öztürk, Osman. “Huzûr Dersleri,” **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi.** Sayı, 10, 1971, s. 112-113.

Perşembe, Erkan**.** "Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri Üzerine", **On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.** cilt. 5, 1991, s. 171-180. http://dergipark.org.tr/omuifd/issue/20310/21566

Soydan. E. ve N. Alpaslan, **"Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi",** İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, 2014 (7), 53-64.

Yazıcı, Nesimi. "Osmanlı Dini Hayatından Bir Kesit: Rü'yet-i Hilal Meselesi," **Diyanet İlmi Dergi.** Sayı 1, 1999, s.59.

Yıldız, Yakup. "Türk Düşünce Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Cumhuriyet Gazetesi", **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 6, Sayı 2, 2017, s.208.

Diğer Kaynaklar

Çelik**,** Yüksel. "Tulumbacı", **TDV İslâm Ansiklopedisi.** https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Tulumbaci (22.09.2019).

Çoştu, Yakup. "Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)," **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2009.

Duman, Ali. "Sadaka", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Sadaka. (21.06.2019).

Emeksiz, Abdulkadir. **Geleneksel Türk Tiyatrosunda Seyirci Odaklı İcra Farklılaşması, Dümbüllü İsmail Efendi ve Dünden Geleceğe Geleneksel Türk Tiyatrosu Sempozyum Bildirileri,** İstanbul, 6-7 Kasım 2007.

Günay, Hacı Mehmet. "Ramazan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

İlmihal I-II, Ankara: DİB Yayınları, 2007, cilt 1.

İpşirli, Mehmet. "Huzur Dersleri", **TDV İslâm Ansiklopedisi.** https://İslamansiklopedisi. Org.Tr/Huzur-Dersleri (11.12.2019).

Kubbealtı Lugatı "Atiye" Bir büyüğün küçüğe verdiği hediye, armağan, bahşiş, ihsan, http://www.lugatim.com/s/atiye e.t:11.12.2019

Nebi Bozkurt, "Mahya", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahya--ramazan (10.12.2019).

Sarı, Emre. "Buda'nın Yaşam Öyküsü," https://books.google.com/books/about/Budan%C4%B1nYa%C5%9Fam%C3%96yk%C3%BCs%C3%BC.html?id=IO2oDQAAQBAJ

Şener, Mehmet. "İmsak", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/imsak, (21.05.2019).

Yücel, İrfan. "Hilal", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** cilt.18, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.